Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayını

Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. Yıldönümü

(1920-1923/2020-2023)

Editörler

Prof. Dr. Türkan Olcay, Prof. Dr. Aydın İbrahimov, Prof. Dr. Vedat Çalışkan

Yazarlar

Büyükelçi Ender Arat, Prof. Dr. Vedat Çalışkan, Prof. Dr. Aydın İbrahimov

III. Bölüm Rusça'dan Türkçe'ye Çeviri

Habil Topaloğlu

Bu kitap, Türk Rus Toplumsal Forumu ve ÇOMÜ-Türkiye Rusya İşbirliği Araştırma ve Uygulama Merkezi (TURUSIA)'nın katkılarıyla hazırlanmıştır.

Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. Yıldönümü
(1920-1923/2020-2023)

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayını

ÇOMÜ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Çanakkale / Türkiye

Bu kitap, Türk Rus Toplumsal Forumu ve ÇOMÜ-Türkiye Rusya İşbirliği Araştırma ve Uygulama Merkezi (TURUSIA)'nın katkılarıyla hazırlanmıştır.

©ÇOMÜ

1. Basım

Bu kitabın bütün hakları Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne aittir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltma ve dağıtımı yapılamaz.

ISBN: ???

Editörler

Prof. Dr. Türkan Olcay, Prof. Dr. Aydın İbrahimov, Prof. Dr. Vedat Çalışkan

Yazarlar

Büyükelçi Ender Arat, Prof. Dr. Vedat Çalışkan, Prof. Dr. Aydın İbrahimov

III. Bölüm Rusça'dan Türkçe'ye Çeviri

Habil Topaloğlu

Grafik Tasarım: Zeynep Aslan KESMÜK (m.zeynepaslan@gmail.com)

Baskı: POZİTİF MATBAA

Çamlıca Mahallesi Anadolu Bulvarı 145. Sokak 10/11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 397 00 31 | Faks: 0312 397 86 12 | E-Posta: pozitif@pozitifmatbaa.com

SUNUŞ

Birinci Dünya Savaşı'nın en fazla etkilediği ülkelerin başında Türkiye ve Rusya gelir. Bu savaş ve sonrasında, iki ülkenin tarihi kaderlerinde Gelibolu'nun özel bir yeri olmuştur. Çok iyi bilindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı'ndaki destansı savunması ve kahramanlığı ile Gelibolu, başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerini Çanakkale boğazında mağlup etmişti. Bu savaşın etkileri Rusya'ya kadar ulaşmış ve yardım alamayan Çarlık yönetimi devrilmişti. Rusya'da çıkan iç savaşın sonucunda Bolşeviklere yenilen Beyaz Ordu mensupları ve aileleri, kendilerini engin bir hoşgörüyle kabul eden Osmanlı topraklarına sığınmıştı. Mütareke yıllarına karşılık gelen o dönemde Türkler, Rusya'dan gelen bu komşularına yardım elini uzatmakta hiç tereddüt etmediler. Nitekim İstanbul'da misafir olan Beyaz Ruslar tarafından ilk olarak 1924 yılında basılan, "Farewell" adlı kitapta "Senin İçin Türkiye" başlıklı bölümdeki şu ifadeler herkesi derinden etkileyecek yoğun duygulara sahiptir:

"İkinci vatanımızdayız. Gözyaşları ve umutsuzlukla kıyılarına ayak bastığımız Türkiye'de sıcak bir dostlukla karşılaştık. Türk dostlarımız acılarımızın dinmesi için ellerinden geleni yaptılar. Bu konuksever topraklar bizi bir kardeş kucağı gibi sardı ve ısıttı. Bir huzur ve barış limanı olan İstanbul'da yeniden insan kimliğimize kavuştuk. 10 yıl kadar önce her şeyini kaybetmiş olan Rus göçmenleri, bugün sağlıklı, güvenli, mutlu bireyler olarak Türkiye'de yaşıyorlar. Biz Ruslar olarak hiçbir zaman bu kadar iyilik ve cömertlik görmedik. Bu nedenle kardeşçe şükranlarımızı ve yine kardeşçe elvedamızı lütfen kabul edin. Aslanın soyluluğunu, gururunu ve cesaretini bir araya getiren Türk ulusuna her zaman hayran kalacağız."

Çekilen acılar ve yaşanan felaketlerden kurtulanlar namına bu sesleniş insaniyetin en derin noktalarına nüfuz etmektedir. Bugüne değin yazılmış en kıymetli ve en incelikli teşekkür metinlerinden biri olan bu sesleniş, aynı zamanda Türk ve Rus uluslarının ebedi kardeşliğini ilan eden duygusal bir çağrıdır. Benzer şekilde Gelibolu'dan ayrılan Beyaz Ordu Donanma Piskoposu da, o günler için duygularını *"Türkler savaşta (Birinci Dünya Savaşı) Almanların yanında yer almalarına rağmen bize karşı hiç kin taşımadılar. Her zaman dostça ve nazik davrandılar. Şimdi geçmişi hatırladığımda Türkler*

tarafından bizi kıran, moralimizi bozan tek bir olay hatırlamıyorum. Onlara teşekkür ediyorum. Kuşkusuz, biz onlara Almanlardan daha yakınız" diyerek ifade etmekteydi.

1920-1923 yılları arasında Gelibolu'da yeniden hayata tutunmaya çalışan Beyaz Ruslar, bu zor günlerinde Gelibolu'da yaşayan Türklerle iyi ilişkiler kurmuş; Türkler de ellerinden gelen yardımı onlardan esirgememiştir. Kaderin bir sonucu olarak geçmişte yaşamları Gelibolu'da kesişen bu iki ulusun dayanışma ve hoşgörü örnekleri adeta tarihe geçmiştir. Rusların zorunlu Gelibolu misafirliği, Türkiye tarihinin de insaniyet adına gurur verici bir parçasıdır. Beyaz Rusların yurtlarından çok uzakta, büyük bir yokluk içinde yeniden bir yaşam kurdukları Gelibolu, Rusya tarihi için de çok önemli bir sembol olarak görülmektedir.

Zaman rolünü oynamış; tarih ilerlemiş, iki ulus için kederli günler geride kalmıştır. Bizler Gelibolu'daki saygın hatıralarımıza ve gururlu geçmişlerimize dayanarak geleceğe umutla bakmalıyız. Çünkü, bir zamanlar Gelibolu'da yaşananlar, günümüzde bizlere ortak tarihsel ve kültürel bağları hatırlatan; çeşitli alanlarda iş birliğimizi sürdürmemizi destekleyen güçlü temeller sunmaktadır. Gelibolu dayanışmasının 100. Yıldönümü, Türkiye Rusya ülkeleri arasında gelişen işbirliğine güçlü bir ışık tutmaktadır.

Bir zamanlar bu topraklarda misafir olan komşularımızın Türkiye gurbetinin 100. Yıldönümü yaklaşmaktadır. Türk-Rus Toplumsal Forumu Türkiye Eş Başkanlığı olarak bizler de bu süreci iki ülke ilişkilerine yararlı olması arzusu içinde dikkatle takip etmekteyiz. 100. Yıldönümünün henüz başında, Türkiye ve Rusya'nın ortak kültürel miras değerini temsil eden 'Beyaz Rusların Gelibolu Gurbeti'nin Türkiye'de yakından tanıtılmasına bu kitap aracılığıyla katkıda bulunmaktan mutluluk duyuyoruz.

Beyaz Rusların Gelibolu hatırasının 100. Yıldönümü için, uzun yıllardır sürdürdükleri araştırmaları bu kitapta toplayan yazarlar, Türkiye Rusya kültür diyaloğuna bu eserleriyle kıymetli bir katkıda bulunmuşlardır. Kitabın ortaya çıkışında büyük emekleri geçen Sayın Büyükelçi Ender ARAT'a; Sayın Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN'a; Sayın Prof. Dr. Aydın IBRAHİMOV'a ve Sayın Prof. Dr. Türkan OLCAY'a Türk Rus Toplumsal Forumu Eş Başkanlığı olarak çok teşekkür ederiz. Kitabın üçüncü bölümünün Rusça'dan tercümelerini gerçekleştiren çevirmen Sayın Habil TOPALOĞLU'na; kitabın hazırlanması ve basım sürecindeki koordinasyon görevi nedeniyle Sayın Erdal BAZ'a da değerli emekleri için teşekkür ederiz.

Çanakkale yöresinin tarihsel ve kültürel bir zenginliğini ortaya koyan bu kitabın Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi yayını olarak okurlarla buluşmasını önemseyen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr Sedat MURAT'a konuya olan ilgisi ve desteği için en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Ahmet Berat ÇONKAR

Türk Rus Toplumsal Forumu Eşbaşkanı, İstanbul Milletvekili

ÖNSÖZ

Ülkemiz tarih boyunca çeşitli zorunluluklar nedeniyle yurtlarından ayrılan sığınmacılara her zaman engin bir hoşgörü içinde kapılarını açmış ve hayatta kalmalarına yardımcı olmuştur. Bunlar arasında, Bolşevik Devrimi sonrasında her şeylerini kaybetmiş bir halde yurtlarından ayrılarak Gelibolu'ya sığınan 30 bin Beyaz Rus da vardır. Savaşı kaybetmenin moral çöküntüsü içinde Gelibolu'ya gelen Beyaz Ruslar, Gelibolulu Türklerin de desteği ile kısa sürede burada yeniden ayağa kalktılar. Misafir oldukları üç yıl boyunca Türk toplumu ile hiçbir ihtilaf yaşamadılar, çok iyi ilişkiler kurdular. Daha sonra Gelibolu'dan dünyanın çeşitli ülkelerine dağılan Beyaz Ruslar, yaşadıkları çeşitli zorluklara rağmen Gelibolu'da yaşadıklarını hiçbir zaman unutmadılar. Gelibolu'daki geçmişleri ile her zaman gurur duyan bu insanlar, Gelibolu gurbetinden sonra kendilerini "Gelibolululular" olarak adlandırmış ve Gelibolu'daki Türk kardeşlerini her zaman teşekkürle anmışlardır.

Gelibolulu Rusların torunları da atalarının anısını yaşatmak için Gelibolu'ya önem vermekte ve bu amaçla Çanakkale'ye ziyaretleri her geçen gün artmaktadır. Çanakkale'nin tarihsel geçmişinde yaşananlar günümüzde Gelibolu'yu dünya ile bütünleştirmekte, bir dünya kenti olarak tanınmasını desteklemektedir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, kuruluşundan bu yana yörenin tarihsel mirasını araştırma ve tanıtma çalışmalarına özel bir önem vermiştir. Nitekim, Gelibolulu Rusların 100. Yıldönümü münasebetiyle hazırlanan bu kitap, Gelibolu ilçemizin çok fazla bilinmeyen tarihsel bir zenginliğini geniş kesimlere tanıttığı gibi, Türkiye ile Rusya arasında gelişen kültürel diyalog sürecine de Çanakkale üzerinden kıymetli bir katkıda bulunmaktadır.

100 yıl önce Gelibolu'ya sığınan Beyaz Rusların anısı, Türkiye ve Rusya toplumlarını her yıl Çanakkale'de buluşturmayı başarmaktadır. Bir zamanlar Gelibolu'da yaşananlar, günümüzde Türkiye ve Rusya'ya ortak tarihsel ve kültürel bağlarını hatırlatan, kültürel diyaloğu ve iş birliğini geliştirmek için güçlü bir temel sağlamıştır. Türkiye Rusya arasında gelişen işbirliği örneklerinin ilerleyen dönemde Gelibolu'da ve Çanakkale'de daha fazla görünür hale gelmesini temenni ediyoruz.

Türkiye ve Rusya tarihinin Gelibolu'daki ortak bir mirasını işleyen bu kapsamlı kitap, iki ülke arasında Çanakkale'de bir kültür köprüsünün varlığına işaret etmektedir. Gelibolulu Rusların 100. Yıldönümü için hazırlanan bu kitabın ortaya çıkmasına aracılık eden Türk Rus Toplumsal Forumu Eş Başkanı Milletvekili Sayın Ahmet Berat ÇONKAR'a, Türk Rus Toplumsal Forumu Genel Sekreteri Em. Büyükelçi Sayın Ender ARAT'a; Üniversitemiz Türkiye Rusya İşbirliği Araştırma ve Uygulama Merkezi (TURUSIA) Müdürü Sayın Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN'a; Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Aydın IBRAHİMOV'a; İstanbul Üniversitesi Slav Dilleri Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Türkan OLCAY'a Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğü olarak çok teşekkür ederiz. Kitabın Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi yayını olarak basılmasında emekleri geçen üniversitemiz personeline de ayrıca teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Sedat MURAT

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü

Editoryal Kurulun Önsözü

1917 yılı, dünyayı değiştiren politik gelişmelerin yaşandığı önemli bir yıldı. Bir yandan Birinci Dünya Savaşı devam ederken, Rusya'da yaşanan devrim sonunda Çarlık rejimi yıkılmıştır. Bolşevik Kızıl Ordu ile Beyaz Ordu arasında 1920 yılı Kasım ayına kadar süren iç savaş boyunca yaklaşık 2 milyon kişi Rusya'yı terk ederek dünyanın çeşitli ülkelerine sığınmıştır. Böylece, "Beyaz Rus göçü" 20. yüzyılın en önemli beşerî olayları arasında yer almıştır.

En yoğun göç 1919-1921 yıları arasında Karadeniz kıyılarında yaşandı. Gemilerin varış noktası ise İstanbul'du. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti, bu zorlu yolculukta hem ulaşılması en yakın köprü, hem de güvenli bir sığınaktı. Yaklaşık 200 bin Beyaz Rus'un yıllarca sürecek Türkiye gurbeti de böylece başladı. Türkiye'ye sığınan Rusların İstanbul yaşamı, uzun yıllara yayılan sosyoekonomik ve kültürel etkileri nedeniyle ülkemizde oldukça iyi bilinen bir konudur. Başta *"Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar"* (1996; 2. baskı 2003) adlı kitabı olmak üzere Jack DELEON'un çalışmaları, konunun yeni kuşaklara tanıtılmasını da sağlamıştır.

Türkiye'ye sığınanların büyük bir kısmı, İstanbul ve çevresindeki kamplara yerleştirilirken, asker kişiler Çatalca ve Gelibolu'daki askeri kamplara yönlendirilir. Böylece bir sahil kasabası olan Gelibolu'ya da Bolşevik Devriminin etkisiyle deniz yoluyla yeni göç dalgaları ulaşır. Beyaz Rus Ordusunun Birinci Kolordusu mensubu asker ve subay aileleri ile sivillerden oluşan yaklaşık 30 bin kişinin 1921 hatta 1923 yılına kadar sürecek olan zorunlu Gelibolu gurbeti bu şekilde başlar. Çok ağır şartlarda başlayan bu gurbet, farklı dil, din ve ırklara mensup halkların dayanışması ile bir yıl içinde tüm insanlık için ilham verici bir yardımlaşma ve dayanışma örneğine dönüşür.

Esasen Gelibolu, yeryüzünde çok fazla belirgin bir özelliği olmayan küçük bir coğrafî ünitedir. Fakat bu yarımada, tarihsel süreçte ev sahipliği yaptığı olaylarla Türkiye'yi dünya ölçeğinde temsil eden bir mekâna dönüşmüştür. Gelibolu, dünya üzerinde çok geniş bir alanda kendisine yürekten bağlı, çeşitli uluslara mensup insanlar için bir isimden, bir kentten daha fazla anlam taşımaktadır. Kimileri için ise hayatlarının en önemli parçası olarak adeta kutsal bir mekandır. Bunların başında kendilerini "Gelibolulu Ruslar" olarak adlandıranlar gelir.

Ancak Beyaz Rusların Gelibolu gurbeti, İstanbul'daki Rus mültecilerin yaşamı kadar iyi bilinmez. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, Beyaz Rusların Gelibolu'daki misafirliliği İstanbul'daki mültecilerinki kadar uzun değildir. Diğeri ise araştırma ve yayınların yakın döneme kadar daha çok İstanbul'da yaşayan mültecilerle sınırlı kalma-

sıdır. Gelibolu'daki Ruslar üzerine ilk çalışma 1987 yılında Aydın SÜER tarafından gerçekleştirilmiştir. Belleten Dergisinde yayınlanan bu çalışma *"Russkie v Gallipoli"* (Gelibolu'da Ruslar, 1923) adlı eserden yapılan çevirilerden oluşmaktadır. Bu yayını, Gelibolu'da kamp sahasını ve günümüze ulaşmayan Rus anıtının yerlerini tespit eden, Gelibolu'da Ruslardan kalan kültürel izleri ortaya koyan Aydın İBRAHİMOV ve Vedat ÇALIŞKAN'ın (2005, 2006) çalışmaları izlemiştir. İlerleyen yıllarda birbiri ardına yayınlanan çeviri ve araştırma kitapları, Türkiye'ye gelen Rus sığınmacıların yanı sıra Gelibolu yaşamının yakından tanınmasına kıymetli katkılar sağlamıştır. Gelibolu'da misafir olan Beyaz Ordu Subayı Nikolay RAYEVSKİ'nin *"Gelibolu Günlüğü",* Aydın İBRAHİMOV ve Nesrin BAYRAKTAR tarafından 2009 yılında Türkçeye çevrilir. Oya Dağlar MACAR ve Elçin MACAR tarafından kaleme alınan *"Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de" (*2010) adlı kitap ile Bülent BAKAR'ın *"Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar"* (2012, 2. baskı 2015) isimli eseri, Türkiye'de ve Gelibolu'daki Ruslarla ilgili geniş bilgiler sunan kapsamlı araştırmaların ürünleridir. Son olarak Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü Türkologlarından Svetlana UTURGAURİ (2015)'nin Rusça'dan çevrilen *"Boğazdaki Beyaz Ruslar 1919-1929"* adlı kitabında, İstanbul'un yanı sıra Gelibolu ve Anadolu'nun diğer yerlerindeki Rus sığınmacılar tarihsel belgeler ışığında ele alınmıştır.

Burada, sizlere takdim ettiğimiz bu kitap dört bölümden meydana gelmektedir.

Kitabın dikkatinize sunulan ilk bölümü, Ender ARAT tarafından kaleme alınan "Türklere Güvendiler: Ruslar" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Beyaz Rusların yanı sıra Don Kozakları ve Malakanlar gibi Rusya'dan Türkiye'ye göç eden topluluklar işlenmektedir.

"Gelibolu'da Zorunlu Bir Gurbetin Misafirleri: Gelibolulu Ruslar" başlıklı ikinci bölüm, Vedat ÇALIŞKAN ve Aydın İBRAHİMOV'un Gelibolu'da Ruslarla ilgili 2005 yılından bugüne değin sürdürdükleri araştırma bulgularını da içeren bir derlemedir.

Kitabın üçüncü bölümü ise Rusça'dan Türkçe'ye çevrilerek ilk defa bu kitapta yayınlanmaktadır. Bu bölümde, 1923 yılında yayınlanan *"Gelibolu'da Ruslar. Rus Ordusuna Bağlı 1. Kolordunun Gelibolu'da Bulunmasına İthaf Olunan Makaleler Derlemesi"*nden bir seçki sunulmaktadır. İlk olarak 1923 yılında Berlin'de yayımlanan bu Gelibolu Almanağı, Gelibolu gurbetinin görgü tanıkları ve dönemin olaylarını doğrudan yaşayanlardan edinilen bilgiler doğrultusunda, 18 kişiden oluşan bir yazarlar grubu tarafından kaleme alınmıştır. Söz konusu almanak, günümüzde bazı kütüphanelerin okuma salonlarında sadece uzmanların erişebildiği nadir bir bibliyografik eserdir. Gelibolu Almanağı, 2009 yılında Sibirskaya Blagozvonnitsa Yayınevi tarafından "*Gallipoliyskiy Krest Russkoy Armii "(Rus Ordusu'nun Gelibolu Yazgısı)* adıyla, 2008 yılındaki Gelibolu Rus Anıtının yeniden inşa ve açılış törenini de içeren ek bölümleriyle ve yeniden düzenlenerek Moskova'da yayınlanmıştır. Sizlere sunulan bu kitabın üçüncü bölümünde, bu derlemenin 2009 yılındaki yeni baskısı esas alınmış; kitapta yer alan toplam 42 makaleden 11'i seçilerek okurların dikkatine sunulmuştur: "Kırım-İstanbul-Gelibolu", "Gelibolu Yarımadası'nın ve Gelibolu Kentinin Coğrafî Tasviri", "Gelibolu Yarımadasının Tarihî Tasviri", "Yerleşme (Kamp ve Şehir)", "Mezarlıklar", "Kentte Yaşam", "Bilgi ve 'Sözlü Gazete'", "Kolordunun Gelibolu Halkıyla İlişkileri", "Ordu ve Mülteciler", "Gelibolu

ve İstanbul", "Gelibolu'dan Tahliye". Seçilen bu makalelerin bir bütünlük içinde, Rusların Türkiye ve Gelibolu yaşamı ile Türk ve Rus toplumları arasındaki ilişkileri yansıtan konularda olmasına özen gösterilmiştir. Makalelerdeki tasvirlerin gücü ve Gelibolu üzerine yapılan bilimsel tespitler oldukça kapsamlı ve dikkat çekicidir. Kuşkusuz bu tür bilgileri değerlendirilirken yaklaşık 100 yıl önce kaleme alındığını hatırlamak gerekir. Üçüncü bölümde kullanılan siyah beyaz Gelibolu fotoğrafları, Gelibolu Almanağının 2009 yılı baskısında metin içinde ilgili yerlerde bulunmaktadır. Kitapta karşılaşacağınız renkli fotoğraflar ise günümüze aittir ve yazarlar tarafından açıklayıcı olması amacıyla eklenmiştir.

"Gelibolulu Rusların 100. Yıldönümü Yaklaşırken Bir Değerlendirme ve Öneriler" başlığını taşıyan kitabın dördüncü ve son bölümünde ise 100. yıldönümü vesilesiyle, Türkiye ile Rusya arasında çeşitli konularda iş birliği geliştirmeye yönelik çeşitli öneriler sunulmaktadır.

Kitabın ilk sayfalarında sunulan iki harita, okuyucuların metinde geçen bazı yerleri günümüze ait ülkeler haritası üzerinde izleyebilmeleri amacıyla hazırlanmıştır. Bu haritalardan ilki (harita 1) İç savaşı kaybeden Beyaz Rusların tahliyesinin yapıldığı başlıca limanlarını göstermektedir. Harita 2 ise Rusya'dan ayrılan Beyaz Ordu'nun yerleştirildiği kampları ve bu kampların yer aldığı ülkeleri göstermektedir.

2020-2023 yılları Gelibolulu Rusların 100. yıl dönümü olacaktır. Bu kitap, 100 yıl önce Gelibolu'da yaşananların hatırlanmasına ve tanıtılmasına aracılık ederken; Gelibolu'nun iki ülkenin buluşmasını üstlenebilecek yeni bir mekan olduğuna dikkat çekmektedir. Gelibolu, Türk Rus dostluğunun sembol değeri yüksek bir mekanıdır. Gerçekten de Rusların Gelibolu yaşamından itibaren Türkiye ile Rusya hep barış içinde olmuştur. İki ülke arasında barışın, dostluğun ve yardımlaşmanın temelleri Gelibolu'da atılmıştır. Türk ve Rus toplumları arasındaki kardeşliğin temellerini 100 yıl önce Gelibolu'da atanlar, günümüzde de iki ülkeyi dostluk ve kültürel diyalog amacıyla bir araya getirme misyonunu halen sürdürmektedir.

2020-2023 yılları ise Beyaz Rusların Gelibolu gurbetinin 100. yıl dönümüdür. Bu yıl dönümü bir bakıma, iki ülke arasındaki gurur verici tarihsel geçmişin ve dostluğun; zor zamanlardaki dayanışmanın ve barışın öneminin yeniden hatırlanması çağrısıdır.

Bu kitabın ortaya çıkması, Türk Rus Toplumsal Forumu Türk Kanadı Eş Başkanlığı'nın Türkiye-Rusya kültür diyaloğu sürecine verdiği önemin bir sonucudur. Forum'un Türk Kanadı Eş Başkanlığı, 2020-2023 yıllarının "Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. Yıldönümü" olması nedeniyle, Türkiye ile Rusya arasındaki tarihsel ortak değerleri tanıtacak, iki ülke kamuoyunda pozitif gündeme katkı sağlayacak çeşitli etkinlikler planlamaktadır. Bu kitap da Türkiye Rusya arasında tarihsel ortak bir değer olan "Beyaz Rusların Gelibolu Yaşamının" Türkiye'de yakından tanıtılması amacıyla hazırlanmıştır. Gelibolu'nun hatırası, günümüzde Dardanel'den Karadeniz kıyılarına uzanan sağlam bir kültürel diyalog köprüsü kurmaktadır.

Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. Yıldönümü nedeniyle, bugüne değin savaşlar nedeniyle yurtlarından ayrı düşen ve kendilerine kucak açan Türkiye'ye sığınan tüm

insanların hatırasına ithaf olunan bu kitabın üçüncü bölümünün çeviri çalışmaları Türk Rus Toplumsal Forumu Türk Kanadının katkıları ile gerçekleşti. Bu nedenle ilk olarak, Türk Rus Toplumsal Forumu Türk Kanadı Başkanı Sayın Milletvekili Ahmet Berat ÇONKAR'a teşekkürlerimizi sunarız. Kitabın basımı ve siz okurlara ulaşması ise Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi rektörü Sayın Prof. Dr. Sedat MURAT'ın konuya yakın ilgisi ve desteği ile mümkün oldu. En içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Kitap için Rusça doküman, belge ve tarihi fotoğrafların temininde yardımcı olan Sayın Elena PARFENOVA'ya, Sayın Dr. Olga ŞAŞKOVA'ya, Russotrudnichestvo (Rusya Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar Uluslararası İnsani İşbirliği Ajansı) Türkiye Temsilciliği'ne teşekkürlerimizi sunarız. Gelibolu Almanağı'nın 2009 yılı basımındaki materyallerin bu kitapta kullanımı için izin veren Sibirskaya Blagozvonnitsa (Moskova) Yayınevi Genel Müdürü Sayın Olga MARTYNENKO'ya içtenlikle teşekkür ederiz. Kitabın üçüncü bölümünde yer alan Rusça metinlerin çevirisi için Sayın Habil TOPALOĞLU'na; Osmanlıca metinlerin teminindeki yardımları nedeniyle Sayın Doç. Dr. Ali SÖNMEZ'e çok teşekkür ederiz. Kitabın yayına hazırlanmasındaki koordinasyon sürecinde Toplumsal Forum'un Türk Kanadı Sekreteryası Sayın Erdal BAZ'a zahmetleri ve desteği için teşekkürler.

Prof. Dr. Türkan OLCAY
İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV
Ege Üniversitesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğretim Üyesi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ..... **III**
ÖNSÖZ ..... **V**
Editoryal Kurulun Önsözü ..... **VII**

BÖLÜM 1: Türklere Güvendiler: Ruslar **1**
(E) Büyükelçi Ender ARAT, Türk Rus Toplumsal Forumu Türk Kanadı Genel Sekreteri

BÖLÜM 2: Gelibolu'da Zorunlu Bir Gurbetin Misafirleri: Gelibolulu Ruslar **45**
Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN ve Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV

BÖLÜM 3: Gelibolu'da Ruslar **113**
Gelibolu'da Ruslar Almanağı (Berlin, 1923)'ndan Seçilmiş Makaleler
Kırım-İstanbul-Gelibolu 117
Gelibolu Yarımadası'nın ve Gelibolu Kentinin Coğrafî Tasviri 134
Gelibolu Yarımadası'nın Tarihî Tasviri 138
Yerleşme (Kamp ve Şehir) 144
Mezarlıklar 153
Kentte Yaşam 161
Bilgi ve "Sözlü Gazete" 165
Kolordunun Gelibolu Halkıyla İlişkileri 171
Ordu ve Mülteciler 174
Gelibolu ve İstanbul 189
Gelibolu'dan Tahliye 193

BÖLÜM 4: Gelibolulu Rusların 100. Yıldönümü Yaklaşırken Bir Değerlendirme ve Öneriler **199**
Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN ve Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV

EK **233**
Editörler ve Yazarlar Hakkında **240**

Odesa
Herson
Sivaş Yarımadası
Azak Denizi
Kırım
Kerç
Simferopol
Novorissisk
Feodosya
Aluşta
Sivastopol
Yalta
Beyaz Ruslar'ın tahliyesinin gerçekleştiği yerler
KARADENİZ
Batum
İstanbul
TÜRKİYE
0 80 160 320 480 640 km

SLOVAKYA
UKRAYNA
MACARİSTAN
MOLDOVA
ROMANYA
UKRAYNA
HIRVATİSTAN
BOSNA-HERSEK
SIRBİSTAN
KARADAG
Kotor
KOSOVA
BULGARİSTAN
MAKEDONYA
İstanbul
Selanik
Gelibolu
ARNAVUTLUK
İTALYA
Limni
YUNANİSTAN
TÜRKİYE
Pire
Beyaz Ordu'nun yerleştirildiği kampların yer aldığı ülkeler
Beyaz Ordu'nun yerleştirildiği kamplar
0 50 100 200 300 400 km

BÖLÜM 1

Türklere Güvendiler: Ruslar

(E) Büyükelçi Ender ARAT

TÜRKLERE GÜVENDİLER
RUSLAR
ДОВЕРИЛИСЬ
ТУРКАМ - РУССКИЕ

DON ya da NEKRASOV KOSSAKLARI

Kondrati Bulavin liderliğindeki Don Kossakları Ortodoks dininde reform yapan Büyük Petro'ya karşı, muhafazakar dini imtiyazlarını korumak amacıyla ayaklandılar (1707-1709). Bir süre sonra Bolavin öldürüldü ve isyan bastırıldı. Bunun üzerine Bulavin'in yardımcısı İgnat Nekrasov öncülüğünde yaklaşık 8000 Kossak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuban Ordusu'na sığındılar O tarihten itibaren Nekrasov Kossakları olarak da adlandırılan Don Kossakları 1737 yılına kadar Çarlık Rus Ordusu'na karşı savaştılar. Osmanlı Ordusu'nun bu coğrafyadan çekilmesi üzerine, Kossaklar , Sultan III.Ahmet'in izniyle, Türk topraklarına göç ettiler. Bir kısmı Köstence civarına, bir kısmı ise 1740 yılında Manyas Gölü(Balıkesir) civarına yerleştiler. 1880'de Romanya'nın Osmanlı hakimiyetinden çıkması üzerine, ikinci bir göç dalgası yaşandı. Köstence'den ayrılan Kossaklar, önce Beyşehir Gölü'ndeki Mada Adası'na, ardından Akşehir Gölü kıyısına gelerek "Kossak Köyü"nü kurdular. Koyu Ortodoks olan Kossaklar 250 yıl boyunca, Müslüman Türk Halkı içinde, huzurlu olarak yaşadılar.

1960 yılına gelindiğinde, aşırı muhafazakar Ortodoks olan Kossakların kendi aralarındaki "yedi göbek evlilik yasağı" nedeniyle nesilleri tıkandı. Dini liderlerinin yasağı beş göbeğe indirmesine rağmen sorun aşılamadı. Neticede, 1962 yılında Manyas ve Akşehir'de yaşamakta olan 1067 Kossak Rusya'ya, 400 Kossak ise ABD'ye göç etti. Don ya da Nekrasov Kossakları halen RF'nun Ttaroçerkassk şehrinde yaşamaktadırlar. Kurdukları müzede Türkiye'deki yaşamlarını anlatan ilgi çekici örnekler de sergilenmektedir. Gelenekleri korumuş olsalar da, Türkiye'de geçirdikleri 2,5 asrın kültür ve sanatlarına yansıdığı görülmektedir.

ДОНСКИЕ или НЕКРАСОВСКИЕ КАЗАКИ

В 1707-1709 годах донские казаки под предводительством Кондратия Булавина восстали против реформ православной церкви, проводимых Петром Великим, чтобы сохранить свои консервативные религиозные привилегии. Через некоторое время Булавин был убит, а восстание подавлено. Вслед за этим около 8000 казаков, которых возглавил сподвижник Булавина Игнат Некрасов, укрылись в кубанской армии Османской империи. Начиная с этого времени донские казаки, которые стали называться некрасовцами, до 1737 года сражались против армии царской России. После отступления османской армии из этого региона, казаки, с разрешения султана Ахмеда III, переселились в турецкие земли. Часть из них обосновалась в районе Констанцы, другая – в окрестностях озера Маньяс (Балыкесир). В 1880 году, после выхода Румынии из состава Османской империи, произошла вторая волна переселения. Казаки, покинувшие Констанцу, переехали сначала на остров Мада на озере Бейшехир, а затем, на берега озера Акшехир, и основали там «Казацкую деревню». Будучи убеждёнными православными, казаки в течение 250 лет мирно жили среди мусульманского турецкого населения. К 1960 году крайне консервативные православные казаки из-за «запрета на браки до седьмого колена» уже не могли рассчитывать на появление новых поколений. Снижение порога запрета до пяти колен не решило проблемы. В результате 1067 казаков, проживавших в Маньясе и Акшехире, переселились в Россию, а 400 – в США.

Донские, или некрасовские, казаки до сих пор проживают в городе Старочеркасске РФ. В созданном ими музее демонстрируются интересные экспонаты, рассказывающие об их жизни в Турции. Несмотря на то, что они сохранили свои традиции, видно, что два с половиной столетия, проведённые ими в Турции, отразились в их культуре и искусстве.

MALAKANLAR

Malakanlar (süt için perhiz bozanlar) , Rusya'nın Saratof ve Dumbuğ bölgelerinde yaşamaktayken tahminen 1682'de Yunan Ortodoks Kilisesi'nden ayrıldılar. Çar I. Nicholas, 1839'da Rus halkı ile dinsel anlaşmazlıkları nedeniyle Malakanları güney Kafkasya'da Türk ve İran sınır boylarına göç ettirdi.* Zor yıllarında Malakanlar'a en büyük desteği yazar Lev Tolstoy verdi, "Dirliş" adlı romanının gelirini de bağışladı. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşlarından sonra, Kars bölgesinin Rusya hakimiyetine girmesiyle, Güney Kafkasya'daki Molokan mezhebine bağlı Rusların bir bölümü, Kars'ın Arpaçay, Çalkavur ve Yalçınçayır (Zohran) köylerine yerleştirildiler. İki ülke arasında varılan anlaşma üzerine, 1922 yılı içerisinde, Malakanlar'ın önemli bir kısmı Rusya'ya geri döndü.** Türkiye'de kalmayı tercih eden Malakanlar, Kars insanı ile yaklaşık 80 yıl birlikte huzur içinde yaşadı, inanç ve değerleri bakımından saygı gördü.*** Malakanlar 1962 yılında kendi özgür ve bağımsız kararlarıyla Rusya, Amerika ve Avustralya'ya göç ettiler. Çok yakın akraba ile evlenme durumunda kalmaları, yerli halkla evlenme yapamamaları, Türkiye'den ayrılma kararlarında önemli etken olmuştur.**** Kars bölgesinde günümüzde 11 Malakan ailesi yaşamakta. Demirci Maksim (Türkseven) ailesi bunlardan biri .

*P.V Young, The Pilgrims of Russian Town. Chicago Presss. Chicago. Ill . 1932
**Prof.Dr.Yavuz Aslan, Milli Mücadele önemde Turk Sovyet İlişkiler Üzerine. Turk-Rus İlişkiler I Çalıştayı. A.A.M. Yayını.s. 307-309
***Prof.Dr.Orhan Türkdoğan, Kars'ta Bir Etnik Grup Malakanlar in Toplumsal Yapısı, IQ Kultur Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 7
****Yalçın Yelence, Vedat Akçayöz, Kars'ın Solan Renkleri. Malakanlar. Belgesel.

МОЛОКАНЕ

Молокане (нарушавшие пост питьём молока), проживавшие в Саратовской и Тамбовской губерниях России, отделились от греческой православной церкви примерно в 1682 году. Царь Николай I, из-за религиозных конфликтов молокан с населением России, в 1839 году переселил их в Закавказье, на границу с Турцией и Ираном*. В трудные годы наибольшую поддержку молоканам оказал Лев Толстой, пожертвовавший им гонорар за роман «Воскресение». После османско-русской войны 1877-78 годов, с включением Карсской области в состав России, часть русских, принадлежавших к секте молокан, которые проживали в Закавказье, расселилась в деревнях Арпачай, Чалкавур и Ялчынчайыр (Зохран) этой области. В 1922 году, по соглашению между двумя странами, значительная часть молокан вернулась в Россию. ** Молокане, которые предпочли остаться в Турции, около 80 лет мирно жили бок о бок с населением Карса при уважительном отношении к их вере и ценностям.*** В 1962 году молокане, по собственному свободному и независимому решению, переселились в Россию, Америку и Австралию. То обстоятельство, что они были вынуждены заключать браки с близкими родственниками и не могли вступать в браки с местным населением, послужило важным фактором для принятия решения об отъезде из Турции.**** В настоящее время в районе Карса проживают 11 семей молокан. Семья кузнеца Максима (Тюрксевен) - одна из них.

* П.В. Янг. Переселенцы из российских городов. Чикаго Пресс, Чикаго, Ill . 1932 / P.V.Young, The Pilgrims of Russian Town. Chicago Press. Chicago, Ill . 1932
**Проф. Д-р. Явуз Аслан. О значении турецко-советских отношений для национальной борьбы. 1. Семинар по турецко-российским отношениям. издание А.А.М., с. 307-309
***Проф. Д-р. Орхан Тюркдоган. Общественная структура этнической группы молокан в Карсе. Ю Культур Санат Яйынджылык. Стамбул, 2005, стр 7
****Ялчын Йеленджи, Ведат Акчайоз. Изчезающие краски Карса. Молокане. Документальный фильм

BEYAZ RUSLAR

"1917 Devrimi'nden sonra dünyanın yedi bucağına dağılan Beyaz Ruslar, önce ilk durak, ardından özgürlüğe uzanan köprü olarak Türkiye'yi seçtiler.
Bu seçim iki nedenden dolayı mantıklıydı: Kırım üzerinden kaçan çoğunluk için en yakın ve aynı zamanda denizaşırı olması nedeniyle en güvenli ülkeydi Türkiye. İkinci nedense Osmanlı'nın engin hoşgörüsü ve tarihsel konukseverliğiydi.
Bu konuda şunları söylüyor bir göçmen: Rusya'dan kaçarken hep şunları düşündük: 1492'de İspanyol engizisyonundan kaçan Yahudilere kapılarını açan tek ülke olan Türkiye, 1920'lerde bizi de geri çevirmeyecekti."*

* Prof.Dr. Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar. Remzi Kitabevi. İstanbul. 2003

«БЕЛЫЕ РУССКИЕ»

« После революции 1917 года белые эмигранты, рассеявшиеся по всему свету, своей первой остановкой, которая потом могла стать мостом к свободе, выбрали Турцию.
Этот выбор был логичен по двум причинам. Для большинства, которое бежало через Крым, Турция была самой близкой и в то же время самой надёжной страной, поскольку находилась по ту сторону моря. Второй причиной были большая терпимость и историческое гостеприимство османов.
Один из беженцев так говорил об этом: «Во время бегства из России мы всё время думали: «Турция – единственная страна, открывшая двери для евреев, бежавших в 1492 году от испанской инквизиции, в 1920 годах она и нас не должна отвергнуть»*.

* Проф. Д-р Жак Деле он. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китабеви, Стамбул, 2003

"1917 Devrimi'nden kaçan Ruslar'a kapılarını açan Türkiye, kimi kaynaklara göre 40.000, kimilerine göre 150.000 ya da 200.000 göçmenin hayatını kurtarmış, ev ve iş bulmuştu."*

* Prof. Dr. Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar. Remzi Kitapevi. İstanbul, 2003

"İkinci vatanımızdayız. Gözyaşları ve umutsuzlukla kıyılarına ayak bastığımız Türkiye'de sıcak bir dostluk-la karşılaştık. Türk dostlarımız acılarımızın dinmesi için ellerinden geleni yaptılar. Bu konuksever topraklar bizi bir kardeş kucağı gibi sardı ve ısıttı...
Biz Ruslar olarak hiçbir zaman bu kadar iyilik ve cömertlik görmedik. Aslanın soyluluğunu, gururunu ve cesaretini biraraya getiren Türk ulusuna her zaman hayran kalacağız."**

** Rus Gazeteci ve Yazarlar
Spassibo. İmprimerieBabok et Fils. İstanbul, 1924

«Турция открыла двери для русских, бежавших от революции 1917 года, и спасла жизни по некоторым источникам 40 000, по другим – 150 000 или 200 000 беженцев, дала им приют и работу».*

* Проф. Д-р. Жак Делеон. Русские эмигранты в Стамбулу. Ремзи Китапеви. Стамбул, 2003

«Мы находимся на нашей второй родине. В Турции, на чьи берега мы ступили со слезами и отчаянием, нас встретила горячая дружба. Наши турецкие друзья сделали всё, чтобы утопить наши страдания. Эта гостеприимная земля приняла нас словно в братские объятья и согрела нас...
Мы, русские , никогда не видели столько добра и щедрости...
Мы всегда будем восхищаться турецкой нацией, объединившей в себе благородство, гордость и смелость льва.»**

** Русские журналисты и писатели. Спасибо. Издательство Бабок и сын. Стамбул, 1924

"Beyaz Rus göçmenlerin Türkiye'ye üç dalga halinde ulaştığı söylenebilir. 1919 yılında canlarıyla birlikte mallarını kurtarmak için Türkiye'ye sığınan "bourgeoisie" (kentsoylular). 1920 ilkbaharında Kırım üzerinden kaçan ve çoğunluğunu Beyaz Ordu subaylarının oluşturduğu grup, aynı yılın sonbaharında Türkiye kıyılarına ayak basan on binlerce insan.

Beyaz Rus göçünün gerçekleştiği yıllarda, İstanbul itilaf devletlerinin (ABD, İngiltere, Fransa, İtalya,Yunanistan) işgali altındaydı. Aslında İtilaf Devletleri Beyaz Rusların İstanbul'a gelmelerini pek istemiyorlardı. Ama Çarlık Rusyası'nın Türkiye'deki son sefiri Nikola Charikov'un girişimleriyle bu engel ortadan kalktı ve İstanbul Beyaz Ruslar'ın 'Özgürlük Limanı' haline geldi..."

"Türk halkının konukseverliği olmasaydı, Türkler, Beyaz Rusları ülkelerine kabul edip aralarına almasaydı, İtilaf Devletleri'nin tüm çabaları bir 'siyasal show'dan öteye gidemeyecekti.

İtilaf Devletleri 2 Ekim 1923 tarihinde İstanbul'dan ayrıldı. Cumhuriyet 29 Ekim 1923'te kurulduktan sonra da devletin Beyaz Ruslar'a yardımı ve desteği kesintisiz olarak sürdü. 1936 yılında isteyenlerin Türk uyruğuna geçebilmesi de sağlandı..."*

* Prof.Dr. Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar. Remzi Kitapevi. İstanbul. 2003

«Можно говорить о трех волнах белой эмиграции в Турцию. В 1919 году в Турции нашла убежище «буржуазия» (городская аристократия), чтобы вместе со своими жизнями спасти и свое имущество, весной 1920 года прибыла группа, бежавшая через Крым, большинство которой составляли офицеры белой армии, осенью того же года на турецкий берег ступили десятки тысяч людей.

В годы белой эмиграции Стамбул был оккупирован странами Антанты (США, Англия, Франция, Италия, Греция). В сущности, эти страны не очень-то хотели, чтобы русские эмигрировали в Стамбул. Но, благодаря усилиям последнего посла царской России в Турции Николая Чарыкова, это препятствие было снято, и Стамбул стал «гаванью свободы» для белоэмигрантов»...

«Если бы турецкий народ не проявил гостеприимства, если бы турки, приняв белоэмигрантов в своей стране, не включили их в свои ряды, все старания стран Антанты остались бы лишь «политическим шоу».

Страны Антанты ушли из Стамбула в 1923 году. После создания Республики 29 октября 1923 года, помощь государства белоэмигрантам не прекращалась. В 1936 году желающим была обеспечена возможность принять турецкое гражданство. »*

* Проф.Д-р Жак Деллон Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапеви. Стамбул. 2003

Beyaz Ruslar'ın Türkiye kıyılarına ulaşması uzun ve zorlu bir serüvenin sonucunda oldu; önemli bir gerçek. Rus filosundan 100 geminin 120.000 kişiyle İstanbul'a gelmiş olması. Beyaz Ordu subaylarından Amiral İvan Konstantinovich Petrospesiory, İstanbul'a 41 gemilik filosunu mürettabatıyla birlikte getirmişti. Filosunu olduğu gibi İtilaf Kuvvetlerine teslim eden Petrospesiory, daha sonra Şirket-i Hayriye vapurlarında kaptanlık yaptı.
Yeğeni Olga bugün İstanbul'da yaşıyor.

Прибытие «белых русских» к берегам Турции стало концом длинного вынужденного путешествия. Важный факт: на 100 кораблях российского флота в Стамбул прибыли 120 000 человек. Офицер белой армии, адмирал Иван Константинович Петроспесиори привёл в Стамбул флот в составе 41 корабля вместе с экипажами. В этом виде он передал его странам Антанты, а позже служил капитаном на судах пароходства «Ширкет-и Хайрийе». Его племянница Ольга сейчас живёт в Стамбуле.

Türkiye'ye gelenler iki gruba ayrılmıştı: İstanbul'da kalanlar ve Gelibolu'ya yerleştirilecek olanlar...
İstanbul'da Beyaz Rusların bir bölümü Büyükada'ya, Heybeliada'ya, Burgaz adasına ve Kınalıada'ya yerleştirildi. Kınalıada'ya yerleştirilen mülteciler arasında Tolstoy'un yeğeni Kontes Tolstoy da vardı. Kontes Tostoy çok iyi İngilizce bildiği için kendisinden tercüman olarak yararlanılmaktaydı.
Ayrıca mülteciler arasında Kiev Genel Valisi, Odesa Genel Vali Yardımcısı, Kuban Cumhuriyeti eski Reisi ile çok sayıda general ve albay mevcuttu. Rusya'nın eski ticaret Bakanı'nın kızkardeşi Prenses Lobanov ve Prenses Çarikovska da bunlar arasındaydı.
Amiral Dumesnil, Moda'da bir kurtarma üssü oluşturmuştu. Yeşilköy'de bir yurt, doğumevi, kreş, 2-16 yaşları arasındaki çocuklar için beslenme merkezi, 1000 kişilik "Rus Harp Malulleri Evi" açıldı. Beyaz Ordu subaylarından Nikola Kuzovkin'in açılışına önayak olduğu "Rus Evi" 1920-1924 yıllarında Venedik Sokak'ta, 1924-1934 yıllarında Bayram Sokak'ta hizmet verdi.
Cadde-i Kebir, Posta Kutusu 29, Beyoğlu/İstanbul adresinde kurulan "Rus Haberleşme Bürosu" 1920-1927 arasında 300.000 ileti kurarak 16.000 aileyi tekrar biraraya getirdi.

Прибывшие в Турцию разделились на две группы: одна осталась в Стамбуле, другая разместилась в Галлиполи...
В Стамбуле часть белогэмигрантов поселилась на Принцевых островах – Бюйюкада, Хейбелиада, Бургаз адасы и Кыналыада. Среди эмирантов, обосновавшихся на Кыналыада, была и племянница Толстого, графиня Толстая. Благодаря прекрасному знанию английского языка, её часто приглашали в качестве переводчика.

В числе беженцев находились также киевский генерал-губернатор, помощник генерал-губернатора Одессы, бывший глава Кубанской республики, большое количество генералов и полковников. В их числе были, и сестра бывшего министра торговли России княгиня Лобанова, и княгиня Чарыковская.

Контр-адмирал Дюмениль основал в Моде базу спасателей. В Йешилькёе открылись общежитие, роддом, ясли, центр питания для детей от 2 до 16 лет, «Дом российских ветеранов войны» на 1000 человек. По инициативе офицера белой армии Николая Кузовкина был создан «Русский дом», который , в 1920-1924 годах располагался на улице Венедик, а в 1924-1927 годах – на улице Байрам.

Было создано «Русское информационное бюро», находившееся по адресу: Джадде-и Кебир, почтовый ящик 29, Бейоглу/Стамбул, которое в период 1920-1927 годов установило 300 000 контактов и воссоединило 16 000 семей.

14 Kasım 1920 günü "Korniloff" destroyeri Sebastopol kıyılarından uzaklaştı. Güvertesinde Baron Wrangel ve Beyaz Ordu'nun genelkurmay heyetinden sağ kalanlar vardı. Hemen arkasından diğer gemiler ve en sonunda da Amiral Dumesnil'in "Waldeck-Rousseau" bayrak gemisi geliyordu.

General Wrangel'in, General Abramov'un, General Martinov'un ve General Kutepov'un komutasındaki Beyaz Ordu mensupları Gelibolu yarımadasına yerleştirildiler. Don Kazakları Hadımköy'e, Kuban Kazakları Mudanya'ya yerleştirilmişti.

GELİBOLU'DA RUS ANITI

Gelibolu"da ölen Ruslar'ın anısına yapılan anıt 16 Temmuz 1921'de resmi törenle açıldı. Burada 255 kişinin, ayrıca Piyade Bölüğü Mezarlığı'nda 24, süvari mezarlığında ise 14 kişinin mezarı bulunmaktadır. 23 Temmuz 1949'da meydana gelen depremde anıt yıkıldı. Tekrar yapılan Rus anıtı 17 Mayıs 2008'de açıldı.

Bu anıt Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılından sonra Rusya'nın yurt dışında yaptırdığı ilk anıt olarak tarihe geçti.*

* Hürriyet Gazetesi, 18 Mayıs 2008

14 ноября 1920 года эсминец «Корнилов» отошёл от берегов Севастополя. На его палубе находились барон Врангель и оставшиеся в живых члены генерального штаба белой армии. Сразу вслед за ним двигались другие корабли, последним шёл флагман «Вальдек-Руссо» контр-адмирала Дюмениля. Бойцы белой армии, под командованием генерала Врангеля, генерала Абрамова, генерала Мартынова и генерала Кутепова, расположились на полуострове Галлиполи. Донские казаки стали в Хадымкёе, кубанские казаки – в Муданье.

ПАМЯТНИК РУССКИМ В ГАЛЛИПОЛИ

Памятник русским, пошибшим в Галлиполи, официально в торжественной обстановке был открыт 16 июля 1921 года. Здесь находятся могилы 255 человек, кроме того, на кладбище пехотной роты захоронены 24 человека, и на кавалерийском кладбище – 14 человек. Памятник был разрушен землетрясением, которое произошло 23 июля 1949 года. Он был восстановлен и открыт 17 мая 2008 года. Этот памятник вошёл в историю как первый из зарубежных российских памятников, которые были восстановлены после распада Советского Союза в 1991 году.*

* Газета «Хюррият», 18 мая 2008 г.

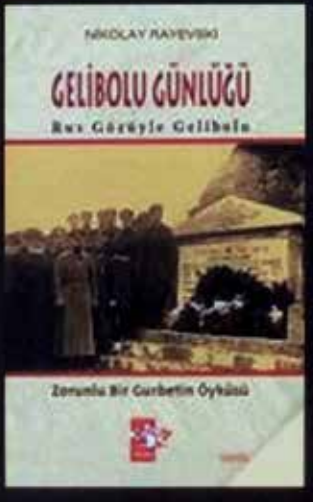

Ocak 1920'de göçmenlerle dolu üç vapur Kilyos açıklarında batma tehlikesi geçirmiş. Türk gemicilerin yardımları sonucunda herkes kurtarılmış, halktan kişiler göçmenlere İstanbul'a kadar refakat etmiştir. Moda ve Kalamış kıyılarına ayak basan Beyaz Ruslar'dan büyük bölümü yanlarına hiçbir şey almadan kaçmışlardı. Yine halktan kişiler ve yetkililer bu insanları barındırmış, yiyecek ve giyecek sağlamıştır.

1920 ilkbaharında ve sonbaharında tam 138 gemi göçmenleri Türkiye'ye taşımıştı.
Kasım 1920'de Odessa, Novorosssisk ve Kırım kıyılarından 140.000 Beyaz Rus vapurla İstanbul'a doğru yola çıkıyordu. Belirlemelere göre göçmenlerin 75.000'i Beyaz Ordu subay ve astsubayı, 45.000'i de sivildi; yani asker eşleri ve çocukları, kiminin de annesi, babası, kardeşi.
1921 başlarında yalnız İstanbul'daki Beyaz Ruslar'ın sayısı 150.000'e yakındı.
Mart 1921'de Amiral Dumesnil'in gemileri Güney Kafkasya kıyılarından 60.000 kadar Beyaz Rus'u alarak İstanbul'a getirmişlerdi. Bu göçmen grubunun büyük bölümünü Hıristiyan ve Musevi Gürcüler oluşturuyordu.

В январе 1920 года три парохода с беженцами едва не утонули вблизи Килиоса, но, благодаря помощи турецких моряков, все были спасены. Простые люди сопровождали беженцев до Стамбула. Большая часть белоэмигрантов, высадившиеся в Моде и Каламыше, бежала, ничего не взяв с собой. И снова простые люди и официальные лица приютили этих людей, обеспечили их едой и одеждой.

Весной и осенью 1920 года в общей сложности 138 кораблей переправили беженцев в Турцию.

В ноябре 1920 года из Одессы, Новороссийска и Крыма в Стамбул пароходами отправились 140 000 «белых русских». По подсчетам, 75 000 из них составляли офицеры и унтер-офицеры Белой армии, 45 000 – гражданские лица, т.е. супруги и дети офицеров, кто-то приехал с родителями, братьями и сестрами.

В начале 1921 года в Стамбуле находились около 150 000 белоэмигрантов.

В марте 1921 года на судах , под командованием контр-адмирала Дюмениля, из Закавказья в Стамбул были перевезены около 60 000 белоэмигрантов. Большинство беженцев в этой группе составляли грузинские христиане и евреи.

İstanbul'daki Beyaz Rusların değişik işlerde çalıştığı biliniyor. Marangoz, duvarcı ustası, oto tamircisi, demirci, terzi, bahçıvan, şoför, oyuncakcı, çiçekçi, dadı, sekreter, muhasebeci, daktilo, steno olanların yanı sıra lokanta ve gece kulübü işletenler, aşçılık ve garsonluk yapanlar, vestiyer ve resepsiyon görevlileri, varyete dansçıları ve şarkıcılar, seyyar ve salonlu fotoğrafçılar, şapka ve abajur imalatçıları, yelken ve ağ yapımcıları, ressamlar ve müzisyenler, eczacı kalfaları ve tuhafiyeci çırakları, telegraf operatörleri, balıkçılar, kundura onarımcıları, Büyükada'da arabacılık ve semercilik yapanlar, İstanbul'un çevresinde arazi kiralayıp çiftçilik ve mandıracılık yapanlar.

İşgalci Fransız ve İngiliz askerleri Galatasaray'da çiçek satan Beyaz Rus kızları rahatsız edince, kızlar Hristaki Pasajı ya da Sait Paşa Geçidi olarak bilinen "Cafe de Pera"ya sığınıyor. Zamanla burada çiçekçi dükkanları açılıyor ve bir süre sonra bu yerin adı Çiçek Pasajı oluyordu.

Известно, что в Стамбуле русские эмигранты занимались различными делами: были плотниками и каменщиками, авторемонтниками и кузнецами, портными и садовниками, шоферами и мастерами по изготовлению игрушек, продавали цветы, служили нянями, секретарями, бухгалтерами, машинистками, стенографистками... наряду с ними были и такие, кто открывали ресторанчики и ночные клубы, работали поварами и официантами, гардеробщиками и администраторами, танцовщицами и певцами варьете, бродячими и салонными фотографами, изготавливали шляпы и абажуры, шили паруса и плели сети, были среди них художники и музыканты, помощники фармацевтов и продавцов галантереи, телеграфисты, рыбаки, матера по ремонту обуви, некоторые занимались извозом и изготовлением седел на Бюйюкада, другие арендовали землю вокруг Стамбула и занимались сельским хозяйством.

Русские девушки, продававшие цветы в Галатасарае укрывались от приставаний французских и английских офицеров оккупационных войск в «Кафе де Пера», известном также как Христаки Пассаж или переулок Саит Паша, со временем здесь стали открываться цветочные магазины и через некоторое время это место получило название «Цветочный пассаж» (Чичек Пасажи).

"Spassibo Constantinople! Şükran İstanbul! Bize kollarını açtın, barındırdın, iş buldun, hayatımızı kurtardın! Seni hiç unutmayacağız, dünya güzeli şehir!"*

* Rus Gazeteci ve Yazarlar
Spassibo. Imprimerie Babok et Fils, Istanbul, 1924

"SPASSİBO İSTANBUL"

«Спасибо, Константинополь! Благодарим тебя, Стамбул! Ты раскрыл нам свои объятья, приютил нас, нашёл работу, спас наши жизни! Никогда не забудем тебя, прекраснейший город земли!»*

* Русские журналисты и писатели. Спасибо. Издательство Бабок и сын, Стамбул, 1924

"SPASSİBO" İSTANBUL!

Спасибо, Стамбул!

Gheorghi KİRPİCHEV – Boksör KİRPİT

Rusya'nın Novocherkask yöresindeki Don Kazaklarından. 14 yaşında at cambazlığında ustalığıyla ün yapıyor. 16 yaşındayken amatör güreş karşılaşmalarında belini kimse bükemiyor. Bolşevik devriminin neden olduğu göç dalgasıyla İstanbul'a geldi, boks çalışmaya başladı. Hiç "knock out" olmadı. Türkiye şampiyonu Mazlum ile çekişmesi, arada bir onu yenmesi, Türkler'le Ruslar arasında bir sürtüşmeye neden olmadı.1927'den sonraki yaşantısı hakkında bilgi bulunmuyor.*

* Prof.Dr. Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar, Remzi Kitapevi İstanbul,2003, s. 39-40

Alexandre HOLYAVKIN (1922 – 1972)
Valentin HOLYAVKİN (1927 – 1979)

İvan ve Zinaida Holyavkin 1920 Kasım ayında Kırım'dan İstanbul'a geldiler, Büyükada'ya yerleştiler, sonra Beyoğlu'na geçtiler. 1922'de Alexandre, 1927'de Valentin dünyaya geldi. 1940'da Beyoğlu Spor Kulübü'nde voleybola başladılar. 1950'lerde milli formayı giydiler, uluslararası karşılaşmalarda oynadılar, takım kaptanlığı ve hakemlik yaptılar. Valentin 1951'de 1,81 ile yüksek atlamada Türkiye rekoru kırdı. Beyoğlu Spor Kulübü'nde büyük boy resmi asılıdır.
Valentin, Alexandra Liakova ile evlendi, İvan ve Michel adlı iki oğlu oldu. Alexandre ve eşi Katherina'nın çocuğu olmadı.*

* Prof.Dr. Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar, Remzi Kitapevi İstanbul,2003, s. 41-42

Георгий КИРПИЧЁВ – боксёр КИРПИТ

Родом из России, из донских казаков Новочеркасска. В 14 лет прославился мастерством джигитовки. В 16 лет никто не мог победить его в схватках борцов-любителей. Из-за большевистской революции, с волной эмигрантов прибыл в Стамбул, где стал заниматься боксом. Никогда не был побеждён нокаутом. Его противостояние с чемпионом Турции Мазлумом и победы, которые он иногда одерживал над ним, не стали причиной для трений между турками и русскими. Сведений о его жизни после 1927 года не имеется.*

* Проф. Д-р. Жак Деллеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапеви. Стамбул, 2003, с. 39-40

Александр ХОЛЯВКИН (1922 – 1972)
Валентин ХОЛЯВКИН (1927 – 1979)

Иван и Зинаида Холявкины приехали в Стамбул из Крыма в ноябре 1920 года и поселились сначала на Бюйюкада, а затем переехали в Бейоглу. В 1922 году у них родился сын Александр, а в 1927 – Валентин. В 1940 году они начали заниматься волейболом в спортивном клубе Бейоглу. В 1950 году они стали членами национальной сборной, выступали в международных встречах, были капитанами команды и судьями. В 1951 году Валентин установил рекорд Турции в прыжках в высоту, взяв 1.81м. В спортивом клубе Бейоглу висит его портрет в полный рост.
Валентин женился на Александре Ляковой, у них было два сына – Иван и Михаил. У Александра и его жены Екатерины детей не было.*

* Проф. Д-р. Жак Деллеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапеви. Стамбул, 2003, с. 41-42

RUS ŞOFÖRLER KULÜBÜ

Beyaz Ordu'nun mekanize birliklerinin subayları ve zırhlı araç sürücüleri İstanbul'da şoförlük yaparak geçimlerini sağladılar. Bir kısmı ise "oto tamirhanesi" açmayı tercih etti.

Rus şoförler 1920-1924 arasında özellikle Boğaziçi kıyılarında çalıştılar. Durakları Büyükdere'deydi. 1924'de Beyoğlu'na taşındılar ve Türk Şoförler Kulübü'nün çatısı altında Rus Şoförler Kulübünü kurdular. Kulübün kurucuları Segei Feodorovich Vinogradoff ve Vassili İvanocih Jirnoff adlı iki şoförd0.

Rus şoförler, Türk meslekdaşlarıyla sürekli dayanışma içindeydi. Ruslar'la Türkler birbirlerine müşteri bulur, otomobili olanlar olmayanlara direksiyonu birkaç günlüğüne teslim eder, böylece herkesin birkaç kuruş kazanması sağlanırdı.*

* Prof.Dr. Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar. Remzi Kitapevi İstanbul 2003. s. 43-44

РУССКИЙ ШОФЁРСКИЙ КЛУБ

Некоторые офицеры механизированных частей Белой армии и водители броневиков обеспечивали себе проживание в Стамбуле, работая шофёрами. А часть из них предпочла открыть авторемонтные мастерские.

В 1920-1924 годах русские шофёры работали в основном на берегах Босфора. Их стоянки находились в Бюйюкдере. В 1924 году они переместились в Бейоглу и под крышей Турецкого шофёрского клуба организовали Русский шофёрский клуб. Основателями клуба были два шофёра – Сергей Фёдорович Виноградов и Василий Иванович Жирнов.

Русские шофёры всегда были солидарны со своими турецкими коллегами. Русские и турки находили друг другу клиентов; тот, кто имел автомобиль, на несколько дней давал его тому, у кого его не было, и таким образом каждому предоставлялась возможность заработать несколько курушей.*

* Проф. Д-р Жак Деледон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапеви. Стамбул 2003. с. 43-44

"İstiklâl Caddesi'nde (Rue de Pera) pıtrak gibi Rus restoranlar, kabareler, pastaneler ve eczaneler ortaya çıkmaya başladı. Hatta Bayan Jekuluna bir Rus lisesi kurmuştu. 'Yeni Çağ', 'Kamu İşi', 'Dümen' gibi değişik tabakalardan insanlara hitabeden gazete ve dergiler çıkmaya başladılar. Moskova'da 'Maksim' adlı kabarenin sahibi olan 'Rus zencisi' Feodor Feodoroviç Tomas İstanbul'un dışında bulunan 'Stella' adlı bahçede aynı türde bir yer açmıştı. Sergei Altbrant'a ait tiyatro sahnesinde Jan Gilesko keman çalardı Vertinsky de kendisine ait 'Siyah Gül' kabaresinde çigan melodileri söylerdi. Bu ünlü yerde bir eski senatör vestiyerde dururken, acemiliklerini koketlikle örtbas etmeye çalışan güzel Rus hanımları garsonluk yaparlardı. En nefis borsch çorbası 'Ugalok' (Köşem) restoranında sunulurken, zengin yabancı müşteriler akşam yemekleri için bir zamanların belediye reisinin aşçılık yaptığı Rus kabare restoranı 'Ermitaj'a gelirlerdi. 'Petrograd' ve 'Moskova' pastaneleri, Ruslar'ın geleneksel paskalya çörekleri (kuliç) ile meşhur olmuşlardı. 'Türkuaz' ve Gapontsev'lerin restoranı ünlü yerlerden sayılırdı." *

* Alexander VASSILIEV "Ruski Konstantinopl" başlıklı incelemesi. "Ruskaya Mul" gazetesi. Paris. 18 Ağustos 1989

İstanbul'da kalan bazı Ruslar 1930 yılında zamanın en lüks ve modern restoranı olan Rejans'ı kurdular.Orada bugün de Rus damak tadında yemekler yenmekte.

«На Истикляль Джаддеси (Рюде Пера), как грибы после дождя, стали появляться русские рестораны, кабаре, кондитерские и аптеки. Госпожой Жекулиной был даже открыт русский лицей. Начали издаваться газеты, ориентированные на людей из различных слоёв, такие, как «Новый век», «Общее дело», «Дивизия». Владелец ресторана «Максим» в Москве, «русский негр» Фёдор Фёдорович Томас открыл подобное заведение в парке «Степла», неподалёку от Стамбула. Жан Гулеско играл на скрипке на сцене театра, принадлежащего Сергею Альтбрандту. Вертинский исполнял цыганские мелодии в принадлежавшем ему кабаре «Чёрная роза». В этом знаменитом месте, в гардеробе стоял бывший сенатор, а русские красавицы, стараясь скрыть своё неумение кокетством, работали официантками. Самый вкусный борщ подавался в ресторане «Уголок», богатые иностранцы ходили ужинать в русский ресторан-кабаре «Эрмитаж», где поваром был бывший городской голова. Кондитерские «Петроград» и «Москва» прославились своими пасхальными куличами. Популярными местами считались также «Тюркуаз» и ресторан Гапонцевых»."

*Александр ВАСИЛЬЕВ. Исследование «Русски Константинополь». Газета «Русская мысль». Париж. 18 августа 1989 г.

Несколько русских, остававшихся в Стамбуле, в 1930 году основали самый шикарный и современный ресторан того времени «Режанс». Там и сегодня можно отведать блюда на русский вкус.

George KARPOVİTCH – KARPİÇ

"Rus Ermenisi olan Karpovitch Rusya'dayken otel ve lokanta işletmeciliği yapmıştı. İstanbul'da bazı lokantalarda çalıştı. Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'ya gitti. "Şölen" adı verilen lokantayı çalıştırmaya başladı... Mustafa Kemal Paşa da buraya sık sık gelirdi. Bu gelişlerinden birinde pek sevdiği Karpovitch'e 'Karpiç' dedi. Böylece Karpovitch 'Karpiç' oldu".*

* Turan Tanyer. Cumhuriyet Dönemi Ankara'sının Sosyal Hayatından Sahneler

1923'den 1953'e kadar tam 30 yıl boyunca Ankara'nın en ünlü lokantası olan Karpiç, aynı zamanda bir kültür merkezigibi,toplumunherrenginden yazar-çizertakımının vazgeçilmez bir uğrağı haline gelmişti.

"Ben yabancı bir tebaalıktan ve kültürden gelip, bizim kadar Türkleşmiş ve alaturkalaşmış Baba Karpiç'te Şarkla Garbın izdivacından doğacak ileri bir medeniyetin temsilcisini görürürm."*

* Ahmet Muhip Dranas, şair 1949

Karpiç 1953'de vefat etti. Yeğeni Tamara Mihailova Karpiç Lokantası'nı 1962 yılına kadar çalıştırdı.

JORJ BABA

Ankara Palas ve Bursa'daki Çelik Palas otellerinin başahçısı "Jorj Baba" da İstanbul'a ilk kez 1920'de adım atan Beyaz Ruslar'dandı. Sonradan Rauf Soykat adını alan "Jorj Baba" da Atatürk'ü birçok kez ağırlamıştır. Kızı Lucia Leyla Soykat gazetecilik ve çevirmenlik yaptı.

Георгий КАРПОВИЧ – КАРПИЧ

«Российский армянин Карпович, живя в России, занимался гостиничным и ресторанным бизнесом. В Стамбуле он также работал в нескольких ресторанах. После провозглашения Республики он перехал в Анкару. Здесь он открыл ресторанчик «Шёлен»... Ресторан часто посещал Мустафа Кемаль Паша. Во время одного из своих посещений он назвал Карповича, которого очень любил, Карпичем. Так Карпович превратился в Карпича».*

* Турян Танер. Сцены из общественной жизни Анкары в республиканский период

С 1923 по 1953 год на протяжении целых 30 лет ресторан Карпича был самым знаменитым в Анкаре. В то же время он стал и культурным центром, куда непременно заглядывали писатели и художники из всех слоёв общества.

«Я считаю папашу Карпича, приехавшего из другой страны с чужой культурой, но отуречившегося настолько, что он стал таким же турком, как мы, представителем будущей цивилизации, которая возникнет из слияния Востока с Западом »*

* Ахмет Мюхип Дранас, поэт 1949 г

Карпич скончался в 1953 году. Его племянница Тамара Михайлова поддерживала деятельность ресторана «Карпич» до 1962 года.

ЖОРЖ БАБА

Шеф-повар отелей «Анкара Палас» и ,находящегося в Бурсе, «ЧеликПалас» Жорж Баба также былиз «белых русских», которые впервые прибыли в Стамбул в 1920 году. Много раз он принимал Ататюрка. Позже он взял имя и фамилию Рауф Сойкат. Его дочь, Люция Лейла Сойкат, занималась журналистикой и переводами.

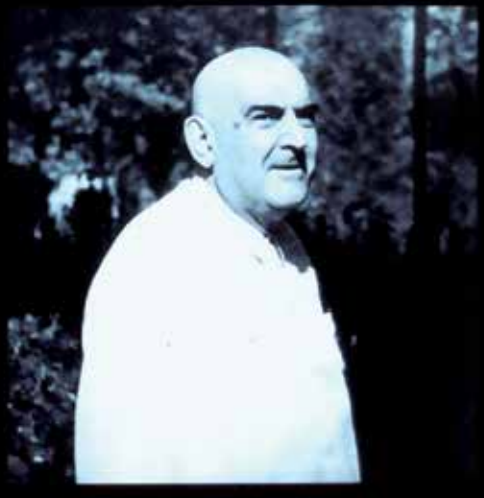

SERJ HOMYAK , SÜREYYA / Серж Хомяк, Сюррейя:

1

1

1917'de göç eden çok sayıda Beyaz Ruslardan biri de Serj idi. Serj'i getiren gemi göçmenleri, Osmanlı'nın tersanesinin bulunduğu, İstinye'de karaya çıkarmıştı. Serj önce İstinye Tersanesi'nde iş buldu. Kendisi gibi göç eden Beyaz Rus Anna Vasilyevna ile evlendi. Rusya'dan birlikte geldikleri Karpiç, Atatürk'ün talimatıyla Ankara'da lokanta açınca Serj ile yolları kesişti. Karpiç'te uzun süre çalışan Serj, Mustafa Kemal'e de sık sık hizmet etti. Atatürk Serj'in adını Süreyya, karısı Anna Vasilyevna'nın adını ise Asiye olarak Türkçeleştirdi. Süreyya Bey, 1942 yılında Ankara'da Kızılay'daki Sosyal Apartmanı'nın altında kendi adıyla lokantasını açtı. Karpiç kapandıktan sonra Süreyya, Ankara'nın en gözde lokantası oldu. Kızılay'da şimdi iş hanı olan eski Sosyal Han'ın bodrum katındaki Süreyya Lokantası, binası yıkılacağı için 1966 yılında kapandı ve Süreyya da lokantayı İstanbul'da Bebek'e taşıdı.
Süreyya Bey, 1984'de vefat edene kadar her gece lokantada, işinin başındaydı. Yaz aylarında Moda Kulübü'nün2 metrdotelliğini de yaptı. Moda Kulübü günümüzde de Süreyya'nın menüsünü üyelerine sunuyor. Bu klasik menünün özellikleri, blini havyar, maydanozlu karides pane, piroşki, borç çorbası, böf strogonof, karski ve kievski.

2

Серж был одним, из большого количества эмигрантов, бежавших в 1917 году. Корабль, на котором приплыл Серж, высадил эмигрантов в порту Истинье, где в османские времена располагалась верфь. Туда же, сначала, он и устроился на работу. Его женой стала такая же, как и он, белая эмигрантка по имени Анна Васильевна. После того, как Карпич, так же прибывший из России, открыл в Анкаре , по распоряжению Ататюрка, ресторан, их пути с Сержем пересеклись. Серж долго работал у Карпича и часто обслуживал самого Мустафу Кемаля. Ататюрк стал называть Сержа и Анну Васильевну на турецкий лад- Сюррея и Асие. Сюррея Бей в 1942 году открыл в Анкаре, в подвальном помещении доходного дома в Кызылай, ресторан, назвав его своим именем. После того, как закрылся «Карпич», «Сюррея» стал самым излюбленным рестораном у анкарцев. «Сюррея», находившийся на том месте, где сейчас располагается административное здание, закрылся в 1966 году из за сноса. Сюррея Бей решил перевезти ресторан на новое место - в район Бебек в Стамуле.
Вплоть до своей смерти, в 1984 году, Сюррея Бей каждый вечер находился на работе в ресторане. В летние месяцы от так же выполнял роль метродотеля в Клубе района Мода.2 По сей день членам клуба предлагаются блюда из ресторана «Сюррея». Отличительной особенностью этого классического меню являются такие блюда как- блины с икрой, креветки в панировке с майонезом, пирожки, борщ, бефстроганов, мясо по-карски, котлета по-киевски.

Vladimir Petroviç SMİRNOFF

"Opera sanatçısı Vladimir Petroviç, İstanbul'da "Smirnoff Votkası" imalathanesi açmıştı. Smirnoff, eşi Valentina Piontkovskaya ile birlikte ayrıca 'Parizyen' adlı bir yer de açmıştı. "Buff" adlı açıkhava tiyatrosunda da Smirnoff, Piontkovskaya ve Polonski'ler, Offenbach'ın "Güzel Helen"oyununu inanılmaz bir başarı ile izleyicilere sundular."*

* Alexander VASSILIEV 'Rusku Konstantinopl' başlıklı incelemesi, "Ruskaya Mul" gazetesi, Paris, 18 Agustos 1989

"Smirnoff'un büyükbabası Çar Nikola'nın votka çeşnici başısıydı. Aslında Smirnoff ailesi 800 yıldır Rus çarlarının votkalarını yapıyor ve tadıyordu. Sonradan İstanbul'dan Paris'e geçen Vladimir Smirnoff, formülünü canı gibi gözettiği ünlü votkasını orada üretmeyi sürdürmüş ve Rus votkasının dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Bugün en tanınmış markalardan olan Smirnoff'un öyküsü böylece İstanbul'da başlamış ve Paris'te devam etmiştir."**

** Prof Dr. Jak Deleon
Beyoğlu nda Beyaz Ruslar. Remzi Kitapevi İstanbul 2003 s. 48

Владимир Петрович СМИРНОВ

«Певец оперетты, Владимир Петрович Смирнов, открыл в Стамбуле предприятие по производству водки "Smirnoff". Вместе со своей женой, Валентиной Пионтковской , он создал также заведение под названием «Парижьен». В открытом театре «Буффф» Смирнов, Пионтковская и Полонский с невероятным упехом представляли зрителям «Прекрасную Елену» Оффенбаха»*.

*Александр ВАСИЛЬЕВ. Исследование «Русский Константинополь». Газета «Русская мысль». Париж, 18 августа 1989 г.

«Дед Смирнова был главным дегустатором водки при царе Николае. Семья Смирновых в общем 800 лет изготавливала и дегустировала водку для русских царей. Позже Владимир Смирнов переехал из Стамбула в Париж, где продолжил производство своей знаменитой водки, за рецептом которой он тщательно следил, и способствовал распространению русской водки в мире. Таким образом, история одной из самых знаменитых марок - «Smirnoff» началась в Стамбуле и продолжилась в Париже». **

** Проф. Д-р. Жак Делеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапеви Стамбул, 2003, с. 48.

"İstanbul'da Boris Mihailov sahnelere çıktı. Nastya Polyakova çigan şarkıları söyledi ve tiyatro sanatçısı Bestujen konferanslar verdi. 'Siyah Gül'de ünlü Yuri Morfessi şarkı söyledi ve Elena Nikitina sahneye çıktı. Geleneksel Rus başlığıyla Tarakanova Beyoğlu'nda şarkılar söylüyordu.
Kervansaray'da İvan ve Lölya çifti kazaska oynuyordu. Koreograf Viktor Zimin 'Şehrazat' balesini sahneye koymuştu. Türkiye'de ilk bale okulunu da İstanbul'da Lydia Krassa Arzumanova kurmuştu. Aynı zamanda Kupriyanova adlı balerin Kars'ta, Jenya Nanasova da yine İstanbul'da çalışıyorlardı."*

* Alexander VASSILIEV 'Ruski Konstantinopl' başlıklı incelemesi, 'Ruskaya Mul' gazetesi, Paris, 18 Ağustos 1989

Nadejna Vasilyevna PLEVİTSKAYA (1884 – 1941)

Kızlık soyadı Vinnikova. I.Dünya Savaşı öncesinde Rusya'da Kursk bülbülü olarak kısa sürede milyonların sevgilisi olan çigan şarkıcısı. İç savaş sırasında Kırım'dan İstanbul' a göç etti. Gelibolu'da Tuğgeneral Nikolay Skoblin ile üçüncu evliliğini yaptı.Düğünde şahitlerinden biri General Kutepov'du.Gelibolu'daki ordu tahliye edilince eşi ile birlikte Bulgaristan'a taşındı, sonra Paris'e yerleşti. Avrupa ve ABD konserleriyle ününe ün kattı.1937 yılında Bolşevik ajanların Çar generallerinden Y.Miller'i kaçırma olayında eşiyle birlikte suçlu bulundu.
20 yıl hapse mahkum edildi, iki yıl sonra hapisteyken vefat etti.

Aleksandr Nikolayeviç VERTİNSKİ (1889 – 1957)

Şarkıcı, besteci ve ozan. 1920de Rusya'dan İstanbul'a göç etti, 1922'de Romanya'ya gidinceye kadar İstanbul'da yaşadı. Batı ülkelerinde konserler verdi. Çin'in Harbin kentinde Rus göçmenler arasında yaşadı. 1943'de Sovyetler Birliği'ne döndü.1951'de SSCB Devlet ödülü aldı.

«На стамбульской сцене выступал Борис Михайлов. Настя Полякова пела цыганские песни, а театральный деятель Бестужев читал лекции. В «Чёрной розе» пел знаменитый Юрий Морфесси и выступала Елена Никитина. В Бейоглу в традиционном русском головном уборе пела Тараканова.

В «Каравансарае» дуэт Иван и Лёля плясал казачок.

Хореограф Иван Зимин поставил балет «Шехерезада». Первую балетную школу в Турции открыла Лидия Краса Арзуманова. В это же время в Карсе работала балерина Куприянова, а в Стамбуле - Женя Нанасова».*

* Александр ВАСИЛЬЕВ. Исследование «Русский Константинополь». Газета «Русская мысль», Париж, 18 августа 1989 г.

Надежда Васильевна ПЛЕВИЦКАЯ (1884 – 1941)

Её девичья фамилия была Винникова. Накануне I Мировой войны она в России за короткий срок завоевала любовь миллионов и прозвище «курский соловей» исполнением цыганских песен. Во время гражданской войны она переехала из Крыма в Стамбул. В Галлиполи она в третий раз вышла замуж за генерал-майора Николая Скоблина. Одним из свидетелей на свадьбе был генерал Кутепов. После эвакуации армии из Галлиполи она вместе с мужем перебралась в Болгарию, а затем поселилась в Париже. Концертами в Европе и США она приумножила свою славу. В 1937 году она вместе с мужем была признана виновной в соучастии в похищении агентами большевиков царского генерала Е. Миллера. Её приговорили к 20 годам заключения, и через два года она скончалась в тюрьме.

Александр Николаевич ВЕРТИНСКИЙ (1889 – 1957)

Певец, композитор и поэт. В 1920 году эмигрировал из России в Стамбул. До отъезда в Румынию в 1922 году жил в Стамбуле. Давал концерты в западных странах. Жил среди русских эмигрантов в Китае, в городе Харбине. В 1943 году вернулся в Советский Союз. В 1951 году получил Государственную премию СССР.

General Pyotr Nikolayeviç VRANGEL (1878 – 1928)

Çarlık Rusyası'nın generali ve Baron. 1918 yılında Tümgeneral olan Vrangel, iç savaşta Beyaz Ordu'nun ve Bolşevik karşıtı harekatın öncülerindendi. 1919'da Rusya'nın güneyinde kurulan Gönüllü Ordusu'nda görev yaptı. Beyaz Ordu'nun Başkomutanı oldu. 1920'de Güney Rusya Hükümeti'ni kurdu. Yenilince müttefik İngiltere ve Fransa kuvvetleriyle anlaşarak Beyaz Ordu ve hükümet mensupları ile on binlerce göçmenin Kırım'dan İstanbul'a tahliye edilmesini yönetti. Kendisi ve eşi Barones Vrangel de İstanbul'a geldi. Önce Rus Büyükelçiliğinde kaldılar. Sonra İtilaf Devletlerinin kendisine tahsis ettiği İstanbul Boğazı'nda demirlemiş olan Lucullus adlı yata geçtiler. Vrangel Beyaz Ordu mensubu subay ve askerlerin yerleştirildiği Gelibolu'ya da gidip geldi. 1922'de Paris'e taşındı. 1924 Rusya Genel Askeri Konseyi'ni kurdu ve ölünceye dek başkanlığını yaptı.

Генерал Пётр Николаевич ВРАНГЕЛЬ (1878 – 1928)

Генерал царской России и барон. В 1918 году Врангель был генерал-лейтенантом и одним из лидеров Белой армии в Гражданской войне и противников большевизма. Служил в Добровольческой армии, созданной в 1919 году на юге России. Стал Главнокомандующим Белой армии. В 1920 году создал правительство Юга России. После поражения, договорившись с союзническими войсками Англии и Франции, руководил эвакуацией Белой армии, членов правительства и десятков тысяч беженцев из Крыма в Стамбул. Сам он с женой, баронессой Врангель, также прибыл в Стамбул. Сначала они остановились в российском посольстве. Затем переехали на яхту «Лукулл», стоявшую на якоре на Босфоре, которую ему предоставили страны Антанты. Врангель приезжал в Галлиполи, где размещались офицеры и солдаты Белой армии. В 1922 году переехал в Париж. В 1924 году основал Российский общевойсковой союз, которым руководил до самой смерти.

General Pavloviç Aleksandr KUTEPOV (1882 – 1930)

I.Dünya savaşı'nda albaydı. İç savaş başlayınca Kornilov ordusunda, sonra Gönüllü Ordu'da savaştı. Karadeniz Bölgesi Askeri Valisi oldu. General Kutepov Mart 1920'de Kırım'a çekildi ve Kırım'ı terk eden ordu ile birlikte İstanbul'a geldi. Gelibolu'daki I.Kolordu'nun Komutanı oldu. Vrangel'in vekilliğini yaptı. 1921'de Gelibolu'daki orduyu Bulgaristan'a tahliye etti. Yurt dışında faaliyet gösteren eski Beyaz Ordu'yu yaşatmak için kurulan Rusya Genel Askeri Konseyi Başkanı Vrangel'in yardımcılığını yaptı ve o ölünce Başkan oldu. OGPU ajanlarınca Paris'ten kaçırıldı, Marsilya Limanındaki Sovyet gemisine götürüldü. Gemi Novorossiysk'e giderken yolda kalp krizinden öldü.

Yakov Aleksandroviç SLAŞOV (1886 – 1929)

Beyaz Ordu'da Tümgeneral. I.Dünya Savaşı'nda Çar ordusunda önemli askeri görevler üstlenmişti. 1920'de Beyaz Ordu ile birlikte İstanbul'a göçetti. Mihail Bulgakov'un 'Kaçış' dramında (1926-27) ve Vladimir Naumov'un aynı adlı filminde (1971) kendisinden General Hludov olarak bahsedilir. Bazı kaynaklara göre, İstanbul'da Vezneci Deruni Sokak, Mustafa Efendi Konağı No:15-17 adresinde bir yıl kadar oturduktan sonra Moskova'ya döndü ve Bolşevik yönetiminde görev aldı.

Nikolay AGNİVTSEV (1888 – 1932)

Rus ozan ve oyun yazarı. 1921'de İstanbul'a kaçtı. 1923'de Sovyetler Birliği'ne geri döndü.

Генерал Александр Павлович КУТЕПОВ (1882 – 1930)

Во время Первой мировой войны был полковником. После начала Гражданской войны сражался в рядах армии Корнилова, затем в Добровольческой армии. Был военным губернатором Черноморского округа. В марте 1920 года генерал Кутепов отступил из Крыма и, вместе с покинувшей Крым армией ,прибыл в Стамбул. Стал командующим 1-го корпуса в Галлиполи. Был заместителем Врангеля. В 1921 году передислоцировал армию в Болгарию. В Российском общевойсковом союзе, созданном за рубежом для поддержания жизнеспособности бывшей Белой армии, также был заместителем Врангеля, а после его смерти - руководителем Союза. Был выкраден из Парижа агентами ОГПУ и доставлен на советский теплоход в Марселе. По дороге в Новороссийск скончался из-за сердечного приступа.

Яков Александрович СЛАЩЁВ (1886 – 1929)

Генерал-лейтенант Белой армии. Во время I Мировой войны занимал важные посты в царской армии. В 1920 году вместе с Белой армией эмигрировал в Крым. В пьесе Михаила Булгакова «Бег» (1926-1927 гг.) и в одноимённом фильме Владимира Наумова (1971 г.) выведен в образе генерала Хлудова. По некоторым источникам, в Стамбуле он около года жил по адресу: улица Везнеджи Деруни, гостиница Мустафы Эфенди, № 15-17, затем вернулся в Москву и работал в большевистском руководстве.

Николай АГНИВЦЕВ (1888 – 1932)

Русский поэт и драматург. В 1921 году бежал в Стамбул. В 1923 году вернулся в Советский Союз.

Arkadiy Timofeyeviç AVERÇENKO (1881 – 1925)

Ünlü Rus mizahçı ve oyun yazarı. Ekim 1920'de Kırım'dan İstanbul'a göç etti. 1922'de Prag'a taşınıncaya kadar İstanbul'da kaldı."Devrim'in Sırtına Bir Düzine Hançer" adlı hiciv kitabı ünlüdür. Bolşevik rejimine karşı çok sert ve düşmanca tavrına rağmen, Lenin onun edebi yeteneğini vurgulamıştır.

Nikolay Nikolayeviç ÇEBİŞEV (1865 – 1937)

Siyaset adamı, gazeteci, eleştirmen ve deneme yazarı. 1918'den itibaren Beyaz Rus direnişine katıldı. Denikin yanlısı siyasi kurumlarda yer aldı, Kırım'da kurulan Özel Konsey'de Emniyet Genel Müdürü oldu. 1919-1920'de Kırım'da Velikaya Rossiya (Büyük Rusya) gazetesini çıkardı. 1920 baharında İstanbul'a göç etti. İstanbul'da Şafak Işıkları (Zarnitsi) dergisini yayımladı. Beyaz Ordu ve devrim karşıtı örgütlerle işbirliği yaptı ve Rus Bürosu Başkanı oldu. 1921'de Sırbistan'a, oradan Berlin'e geçti. Paris'te vefat etti.

Pavel ÇELİŞEV (1898 – 1957)

Tiyatro ressamı ve dekorcusu. Beyaz Ordu'da askerdi. 1920'de İstanbul'a geldi. 1921'de Berlin'e , 1923'te Paris'e geçti. 1934'den sonra New York'a taşındı.

Аркадий Тимофеевич АВЕРЧЕНКО (1881 – 1925)

Знаменитый русский юморист и драматург. В октябре 1920 года эмигрировал из Крыма в Стамбул. Оставался там до отъезда в Прагу в 1922 году. Большую известность имела его книга «Дюжина кинжалов в спину революции». Несмотря на жесткую враждебную позицию Аверченко по отношению к большевикам, Ленин отмечал его литертурные способности.

Николай Николаевич ЧЕБЫШЁВ (1865 – 1937)

Политический деятель, журналист, критик и писатель–экспериментатор. С 1918 году участвовал в белом сопротивлении. Был членом политических организаций сторонников Деникина, начальником безопасности Особого совета в Крыму. В 1919-1920 годах выпускал в Крыму газету «Великая Россия». Весной 1920 эмигрировал в Стамбул. Издавал в Стамбуле журнал «Зарницы». Сотрудничал с Белой армией и контрреволюционными организациями, был главой Русского бюро. В 1921 году переехал в Сербию, оттуда в Берлин. Скончался в Париже.

Павел ЧЕЛИЩЕВ (1898 – 1957)

Театральный художник и декоратор. Служил в Белой армии. Приехал в Стамбул в 1920 году. В 1921 году уехал в Берлин, в 1923 году – в Париж. После 1934 года переселился в Нью-Йорк.

BEYAZ RUS RESSAMLAR

İstanbul'da Rus Ressamlar Birliği 1 Ocak 1922'de kuruldu. Başkanı suluboya tablolarıyla ünlü Vassili Yosifovich İvanoff idi. 30 üyesi vardı.
1920 sonlarında Bursa sokağı No:40 adresinde açılan, 1922 Ekim'inde kapanan Mayak (Deniz Feneri) Galerisi'nde Rusya'da iyi tanınan İsmailovitch, Saraphanoff, Petrov ve Zaretzki'nin yanı sıra, Alexinskaya, Astafev, Bobrinsky, Kaysarov, Sabaneyev ve Feodorov da tablolarını sergilediler.
Nikola Perof daha sonra Şehir Tiyatroları Başressamı oldu, 1950'lerde de Ankara Devlet Opera ve Balesi'nde dekoratör olarak çalıştı.
Dimitri Vassilievich İsmailovitch 1920'de İstanbul'a geldi, 1927'yılına kadar kaldı ve 1000'e yakın tablo yaptı.
Vladimir Feodorovich Zender İstanbul'da 1920-1926 yılları arasında Bizans sanatını inceledi, Kariye Camisi, Yedikule zindanları, Hipodrum ve Aya İrini'de eskizler yaptı. 1926'da Paris'e yerleşti.
Vladimir Konstantinovich Petrov, 1920'de İstanbul'a geldi, bir süre Tuzla'da göçmen kampında kaldı.1927'ye kadar Osmanlı evlerinin odaları, yalı sofaları, konuk salonları tabloları yaptı ve çok satıldı.
Odesa Sanat Akademisi mezunu, St.Petersburg'da Prof. Chistalov ile, Paris'te Porf. Kostandi ile çalışan, muhteşem potreci Boris İssaevich Eguize Beyaz Rus akınıyla İstanbul'a geldi, 1927'ye kadar kaldı.
Nikola Kalmukoff (1898-1951) Harkov'da doğdu. Babası zengin kereste tüccarı İvan, annesi Kladati'dir. 1919'da Türkiye'ye sığındı, İstanbul'a yerleşti, Türk vatandaşlığına geçti ve Naci Kalmukoğlu adını aldı. Çok sayıda portreler, peyzaj ve nü çalışmalarıyla ün yaptı. 2 Şubat 1951'de öldü. Ortodoks mezhebine mensup olduğundan Kurtuluş semtindeki Aya Lefter mezarlığına defnedildi.
İsmail Safi (Rahman Safiyev) 1898'de Nahcıvan'ın Başnurasın köyünde doğdu. Moskova Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenim görürken 1917 Ekim devrimin gerçekleşmesi üzerine, Kafkasya'da savaşan ordu ile, ailesiyle birlikte Türkiye'ye göçetti, İstanbul'a yerleşti. 1923'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ni bitirdi. 1983'de ölümüne değin sayısız eserler verdi.*

* Prof.Dr. Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar, Remzi Kitapevi,İstanbul,2003 s. 51-55

«БЕЛЫЕ РУССКИЕ» ХУДОЖНИКИ

1 января 1922 года в Стамбуле был учреждён Союз русских художников. Его президентом стал прославившийся своими акварелями Василий Иосифович Иванов. Союз насчитывал 30 членов.

В конце 1920 года по адресу улица Бурса ,40 открылась галерея «Маяк», просуществовавшая до 1922 года, где выставляли свои картины хорошо известные в России художники Измайлович, Сарафанов, Петров и Зарецкий, а также Алексинская, Астафьев, Боринский, Кайсаров, Сабанеев и Фёдоров.

Николай Перов со временем стал главным художником Управления городских театров, в 1950-х годах он работал декоратором в Анкарском государственном театре оперы и балета.
Дмитрий Васильевич Измайлович прибыл в Стамбул в 1920 году и прожил здесь до 1922 года, написав около 1000 картин.

Владимир Фёдорович Зендер в 1920-1926 гг. изучал в Стамбуле византийское искусство, сделал зарисовки мечети Карийе, замка Йедикуле, Ипподрома и Айа Ирини. В 1926 году уехал в Париж.
Владимир Константинович Петров приехал в Стамбул в 1920 году, некоторое время оставался в лагере в Тузле. До 1927 года писал картины с изображениями османских домов, скамеек на берегу, гостиных и продавал их в большом количестве.

Выпускник Одесской Академии искусств, работавший в Санкт-Петербурге с проф. Чисталовым, в Париже с проф. Костанди, блистательный портретист , Борис Исаевич Эгиз, прибыл в Стамбул вместе с потоком беженцев и оставался там до 1927 года.
Николай Калмыков (1898-1951) родился в Харькове. Отец его Иван был богатым торговцем древесиной. В 1919 году Николай бежал в Турцию, обосновался в Стамбуле, принял турецкое гражданство, взяв имя и фамилию Наджи Калмукоглу. Стал знаменит благодаря многочисленным портретам, пейзажам и картинам с обнажённой натурой. Умер 2 февраля 1951 года. Поскольку он был православным, его похоронили на кладбище Айа Лефтер в квартале Куртулуш.
Исмаил Сафи (Рахман Сафиев) родился в 1898 году в деревне Башнурасин в Нахичевани. Во время его обучения в Московской академии художеств, произошла Октябрьская революция 1917 года, после которой вся его семья вместе с армией, сражавшейся на Кавказе, эмигрировала в Турцию и поселилась в Стамбуле. В 1923 году он закончил Школу изящных искусств (Санайи-и Нефисе Мектеби). До своей смерти в 1983 году создавал многочисленные произведения.*

* Проф. Д-р. Жак Деледон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китабеви Стамбул 2003 с. 48

BEYAZ RUS EDEBİYATÇILAR

1921 Nisan ayında Pahalov, Pera 385 adresinde "Kültür Kitapevi"ni açtı. Burada Prof. Yurevich, Prof. Alekxinsky ve Prof.Pozanakov İstanbul'daki Ruslar hakkında araştırma yapmaya başladılar.

Pahalov, Beyaz Rus gazeteci Gordov'un desteğiyle 1925 yılında Posta Sokak No:8 Beyoğlu adresinde bir gazete bayii açtı.Kısa sürede büyüyen bu bayii "G.L. Pahalov Kütüphanesi" adını aldı.

Rusya'da hakim ve belediye başkanı olarak çalışan Gordov gazeteciliğe İstanbul'da başladı. Deneyimli muhabirler Grechina ve Shilov'un yardımlarıyla Batı basınına İstanbul'u öven ve Beyaz Ruslar'ın Türkiye'ye olan şükran borcunu dile getiren yazılar yazdı.

Kısa süre sonra Natseff ve Zabelo adlı iki Beyaz Rus da Beyoğlu'nda kitapevleri açtılar.

1920'de Kırım üzerinden İstanbul'a gelen ünlü şair İvan Andreevich Korvatsky piyano öğretmenliği de yaptı.

"Türk ulusu bize sevgi verdi. Karşılığında da biz Türk ulusuna Tolstoy'u, Dostoyevsky'yi, Çaykovsky'yi sevdirdik."*

* Ivan Andreevich Korvatsky. Spassibo. Istanbul. 1924

1920'lerde İstanbul'da Seversky "Bizim Günlerimiz", Bournakine "Yurtdışından Seslenis", Litvin "Rus Dalgası" Kudryavtsev ve Vitroniovich "Güçlü Rus" mecmualarını yayımladılar.

İstanbul'daki Rus Yazar ve Gazeteciler Cemiyeti, 1921 yılında "Sayfalar" başlıklı bir derleme yayımladı. Editörleri arasında Chirikov, Ratimoff, Radashev, Amfityatrov sayılabilir.

Beyaz Ruslar 6 Kasım 1920 tarihinde "Akşam Haberleri" gazetesini çıkarmaya başladılar. Bu gazeteyi 1919'daki göç dalgasıyla gelenler finanse ediyordu.Yazılar Varshavsky, karikatürler Avenchenko imzası taşıyordu. Bu gazeteyi daha sonra Barakovsky ve Krilov çıkarmaya başladılar.*

* Prof.Dr. Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar. Remzi Kitapevi İstanbul.2003 s. 56-58

БЕЛЫЕ РУССКИЕ ЛИТЕРАТОРЫ

В апреле 1921 года, Пахалов в Пере, в д. 385, открыл книжный магазин «Культура». Здесь проф. Юревич, проф. Алексинский и проф. Позняков начали исследования о русских в Стамбуле. При поддержке русского журналиста Гордова, Пахалов в 1925 году открыл точку розничной торговли газетами по адресу: улица Почта, №8, Бейоглу. В короткий срок это заведение расширилось и стало называться «Библиотека Г.Л. Пахалова».

Гордов, который в России был судьёй и городским головой,вСтамбуленачалзаниматьсяжурналистикой. С помощью опытных корреспондентов Гречиной и Шилова, он писал для западной прессы статьи, в которыххвалилСтамбулиивыражалдолгблагодарности «белых русских» Турции.

Через некоторое время книжные магазины в Бейоглу открыли также Нацев и Забело.

Известный поэт Иван Андреевич Корватский, приехавший в Самбул через Крым в 1920 году, давал здесь уроки фортепиано: «Турецкий народ дал нам любовь. Взамен мы научили его любить Толстого, Достоевского, Чайковского».*

* Иван Андреевич Корватский. Спасибо. Стамбул.1924

В 1920–х годах в Стамбуле Северский издавал журнал «Наши дни», Бурнакин – «Зарубежный призыв», Литвин –«Русскую волну», Кудрявцев и Витроневич - «Могучую Русь». «Общество русских писателей и журналистов» в 1921 году в Стамбуле выпускало журнал под названием «Страницы». Среди его редакторов можно упомянуть Чирикова, Ратимова, Радашева, Амфитеатрова.

«Белые русские» 6 ноября 1920 года начали издание газеты «Вечерние новости». Она финансировалась переселенцами первой волны, приехавшими в 1919 году. Статьи подписывались Варшавским, карикатуры – Авенченко. Выпуск газеты продолжили Бараковский и Крылов. *

* Проф.Д-р Жак Делеон Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапеви. Стамбул. 2003. с. 56-58.

MİCHEL ROTTENBERG, EROL GÜNEY
1914 Odesa – 11 Ekim 2009, Tel Aviv

Odesa'da varlıklı bir ailenin ikinci çocuğu olarak doğdu. 1917'de Bolşevik İhtilali üzerine ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etti.
"1917'de Rusya'daki İhtilalden ve iç savaştan sonra on binlerce mülteci Boğaz'dan geçip İstanbul'a ulaştı. Bunlardan yalnız birkaç bini İstanbul'a yerleşti. Ben de bu şanslı kişilerden biriydim...
O güzel İstanbul'da unutulmaz bir çocukluğum ve gençliğim oldu. İyi bir tahsil gördüm. İlk işim de hayatımın en ilginç ve en verimli işiydi. Mili Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in büyük kültür hamlesinde küçük de olsa bir rol oynadım. Sevgili kedim Edibe de şair Orhan Veli sayesinde şöhret kazandı...
1936 yılında bütün Avrupa karışıkken, Türkiye, Beyaz Ruslara vatandaşlık hakkı verdi. Bu kararı kimler aldı bilmiyorum ama bana çok büyük bir iyilik yapmışlardır. O sırada üniversitede okuyordum ve hemen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı için müracaat ettim. 1937 yılında da kabul edildim."*
Erol Güney Türkiye'de, Çehov, Dostoyevski, , Gogol, Gonçarov, Puşkin, Turgenyev, Moliere ve Eflatun'dan toplam 20 eser tercüme etti. Eşi Dora Güney ile 1956 yılında İsrail'e yerleşti. Ajanslara Türkçe, İlngilizce ve Fransızca makaleler yazdı. 95 yaşında Tel Aviv'de vefat etti.

* Haluk Orsi-M.Şeref Özsoy, Erol Güney'in Ke(n)disi, Y.K.B. Yayınları, İstanbul, 2005.

МИШЕЛЬ РОТТЕНБЕРГ–ЭРОЛ ГЮНЕЙ
1914, Одесса – 11 октября 2009, Тель-Авив

Родился в Одессе, был вторым ребёнком в зажиточной семье. После большевистского переворота в 1917 году эмигрировал в Стамбул.
«После революции 1917 года в России и гражданской войны десятки тысяч беженцев, пройдя через Босфор, достигли Стамбула. Но, только несколько тысяч из них поселились в Стамбуле. И я – один из счастливчиков... В том прекрасном Стамбуле прошли мои незабываемые детство и юность. Я получил хорошее образование. Моя первая работа была самой интересной и самой плодотворной в моей жизни. Я сыграл роль, пусть даже маленькую, в крупном культурном прорыве министра народного образования Хасана Али Юджеля. А моя любимая кошка Эдибе прославилась благодаря поэту Орхану Вели...
В 1936 году, когда вся Европа была в хаосе, Турция предоставила «белым русским» право гражданства. Не знаю, кто принял такое решение, но для меня оно стало большим благом. В то время я учился в университете и сразу подал заявлении о вступлении в гражданство Турецкой Республики. В 1937 году я его получил».*
Эрол Гюней перевёл в Турции в общей сложности 20 произведений Чехова, Достоевского, Гоголя, Гончарова, Пушкина, Тургенева, Мольера и Платона. В 1956 году с женой Дорой переехал в Израиль. Писал статьи для агентств на турецком, английском и французском язках. Умер в Тель-Авиве в возрасте 95 лет.

* Халюк Орал-М. Шереф Озсой. Эрол Гюней'ин Ке(н)диси. Й.К.Б. Йайынлары, Стамбул, 2005.

MÜZİSYEN BEYAZ RUSLAR

Sergei Pissanko de Romanovsky Moskova Konservatuvarı'nda bestecilik eğitimi gördü, Viyana'da piyanist Leschetizky ile çalıştı, Roma'da org müziği incelemeleri yaptı. 1919'da İstanbul'a geldi, büyük ün yaptı.

Chijevsky 1920'de İstanbul'a geldi. Kemanın ressamı olarak tanınır. İstanbul'da verdiği konserlerin tüm gelirlerini hayır kurumlarına bağışladı.

Pavel Alexeyevich Zamoulenko 1920 sonbaharında İstanbul'a geldi. Pera Palas Oteli salon orkestrasının şefi ve kemancısı oldu.

Piyanist Maria Vladimirova Obolenskaya Bakü'de İmparatorluk Müzik Okulu'nun öğretim üyesiydi. İstanbul'a geldi, Beyoğlu'nda küçük bir stüdyo açtı, özel dersler vermeye başladı.

İvan İvanovich Poliansky 1919'da Evpatoria Müzisyenler Birliği başkanı seçilmişti.1921'de İstanbul'a geldi Majik Sineması'nda orkestra şefi olarak çalışmaya başladı.Eşi Natalia Polinskaya ünlü bir sopranoydu.

Ünlü soprano Anna Pavlovna Volina İstanbul'da opera aryaları dışında romanslar ve çigan şarkıları yorumlayarak göçmenler yararına düzenlenen tüm konserlere gönüllü olarak katıldı.

İstanbul'a yerleşen Paul Lounitch 1920-1926 arasında yaklaşık 100 resital verdi, piyano öğretmenliği de yaptı.

Kemancı Evgeni Ivanovich Schvede İstanbul'da özel dersler vererek yaşamını sürdürdü.

Şan virtüözü Aleksandre Alexandrovich Sokoloff Gülhane Parkı içindeki Alay Köşkü'nde kurulan Opera Cemiyeti'nde, sonra Casa d'Italia salonlarında resitaller verdi.

Piyanist ve besteci Konstantin Dimitriyevich Nikolasky İstanbul'da romanslar , Tatar dansları ve bale skeçleri besteledi ve icra etti.

Orkestra şefi Konstantin Stephanovich Stengatchou İstanbul'a geldikten sonra bazı sinema orkestralarında ve otellerde çalıştı, Pera Palas ve Tokatlıyan Oteli'nin orkestralarını yönetti.

Şan profesörü ve ekonomist Selivanoff aynı zamanda büyük bir baritondu.Rusya 'da İmparatorluk Rus Musikisi Cemiyeti'nin yönetim kurulu üyesi idi. Kasım 1920'deki göç dalgasıyla İstanbul'a geldi. Profesyonel opera sanatçılarına şan dersleri verdi.İstanbul'da "Sesi Yerleştirmek İçin Analitik Metod" adlı bir kitap yazdı.

1919'da Sebastobol'dan İstanbul'a gelen Christian Lachensky aslen Avusturya'lıydı. Bolşevik Devrimi'nden iki yıl sonra İstanbul'a geldi, 1925 yılına kadar Petit Champs gazinosunun orkestrasını yönetti

«БЕЛЫЕ РУССКИЕ» МУЗЫКАНТЫ

Сергей Писанко де Романовский учился на композиторском отделении Московской консерватории, работал в Вене с пианистом Лещетицким, изучал в Риме органную музыку. Приехав в 1919 году в Стамбул, получил широкую известность.

Чижевский прибыл в Стамбул в 1920 году. Он известен как «Художник скрипки». Все сборы от своих концертов в Стамбуле он жертвовал благотворительным организациям.

Павел Алексеевич Замоуленко переехал в Стамбул осенью 1920 года. Стал скрипачём и дирижёром камерного оркестра отеля «Пера Палас».

Пианистка Мария Владимировна Оболенская была преподавательницей Императорской музыкальной школы в Баку. Приехав в Стамбул, открыла в Бейоглу небольшую студию, стала давать уроки музыки.

Иван Иванович Полянский в 1919 году был избран главой Союза музыкантов Евпатории . Приехал в Стамбул в 1921 году и стал работать дирижёром оркестра в кинотеатре «Мажик». Его супруга, Наталья Полянская, была известной певицей (сопрано).

Знаменитая певица, сопрано, Анна Павловна Волина, наряду с исполнением оперных арий, безвозмездно участвовала во всех концертах в пользу беженцев, со своими интерпретациями романсов и цыганских песен.

Поселившийся в Стамбуле Павел Лунич, с 1920 по 1926 год дал около 100 сольных концертов, а также преподавал игру на фортепиано.

Скрипач Евгений Иванович Шведе, в Стамбуле зарабатывал на жизнь, давая частные уроки.

Виртуозный певец Александр Александрович Соколов давал сольные концерты в Оперном обществе, которое было основано в Алай Кёшкю, расположенном в парке Гюльхане.

Пианист и композитор Константин Дмитриевич Николайский, в Стамбуле сочинял и исполнял романсы, татарские танцы и одноактные балеты.

Дирижёр Константин Стефанович Стенгачёв по приезде в Стамбул работал с оркестрами в разных кинотеатрах и отелях, руководил оркестрами в гостиницах «Пера Палас» и «Токатлыйан».

Профессор пения и экономист Селиванов в то же время обладал мощным баритоном. В России он был членом правления Русского музыкального общества. В Стамбул приехал с волной беженцев в ноябре 1920 года. Давал уроки пения профессиональным певцам. Здесь же написал книгу «Аналитический метод постановки голоса».

В 1919 году, через два года после большевисткой революции, из Севастополя в Стамбул прибыл австриец по происхождению Кристиан Лашенский. До 1925 года он руководил оркестром казино «Петти Шампс».

Natalia İvanovna Jilo İstanbul'da 1924 yılında şan öğretmenliğine başladı, mükemel öğrenciler yetiştirdi.
Boris Benedictovich Rasoumovsky Kazan Müzik Okulu'nu bitirdikten sonra çeşitli kentlerde koro şefliği yapmıştı. 1920'de İstanbul'a geldi, çeşitli kilise korolarını kurdu, yönetti. 1921 Rus Sefareti Korosu'nun şefi oldu, Sefaret Bolşeviklere devredilince Galata'daki Pandeleinon kilisesinin korosunun başına geçti. İstanbul Radyosu'nun kuruluşunda danışmanlık yaptı.
Viyolonist İvan Stephanovich İstanbul'da "Rose Noire" gece kulübünde, Tokatlıyan Oteli'nde çalıştı.
Violonist Alekxander Prokofievich Souline, piyanist ve koro şefi İstanbul'da Tokatlı Orkestrası'nda çalıştılar.
General Sitchev, müzisyen değildi, ama yetenekli bir keman yapımcısıydı. Müzik çevreleri kendisine "Stradivarius" adını taktılar.
Müzik kuramcısı Prof. Ovteharenko Beyoğlu'ndaki stüdyosunda dersler veriyordu.
Orkestra şefi Butnikov 50 kişilik senfoni orkestrası kurmuştu.
Sternard, Hedroitz, Rozov ve Voskoboynikova kuartet kurdular.
Piyanist Drozdov ve öğrencileri Koundoury, İvanov, Gelodo resitaller veriyorlardı.
Müzisyenler arasında, piyanist Slatin, Vissotskaya, Gartimov, Podgaetsky, Uglichsky, Chevenin, Serbulov gibi birçok isme rastlanır.
1920 yılında İstanbul'a gelen opera sanatçıları arasında Schanoskaya, Vasenkova, Selivanova ve Kondrateyev vardı.
Maryinsky İmparatorluk Operası santçılarından soprano Markovich arada bir hayır kurumları yararına resitaller veriyordu.
Taksim ,Bahçesi'nde kurulan Rus Opereti'nde Piontkovskaya, Tsehanovskaya, Klarin, Rubin rol alıyordu. Kadroda Tiflis Operası solistlerinden soprano Boyarskaya ve bariton Daniushin da yer alıyordu.
Ratimova klasik müzik parçalarını soprano sesiyle yorumlarken, Plevitskaya Rus halk şarkılarını duyuruyordu. Operet sanatçısı Arenskaya, tek başına resitaller veriyor, besteci Pyotr Batorin hem romanslar besteliyor, hem de kabarelerde sahneye çıkıyordu*

* Prof Dr. Jak Deleon

Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar. Remzi Kitapevi İstanbul 2003 s. 59-65

Наталья Ивановна Жило в 1924 году начала преподавать в Стамбуле вокал, вырастила превосходных учеников.
Борис Бенедиктович Разумовский закончил музыкальное училище в Казани и руководил хорами в различных городах. В 1920 году он приехал в Стамбул, создал несколько церковных хоров и был их хормейстером, в 1921 году стал руководителем хора при российском посольстве. Когда посольство было передано большевикам, возглавил хор церкви Св. Пантелеймона в Галате. Был консультантом при создании Стамбульского радио.
Виолончелист Иван Стефанович выступал в Стамбуле в ночном клубе «Чёрная роза» и в отеле «Токатлыйан».

Виолончелист Александр Прокофьевич Сулин, пианист и хормейстер, также выступал в Стамбуле с оркестром Токатлы.
Генерал Ситчев не был музыкантом, но был очень талантливым мастером по изготовлению скрипок. В музыкальных кругах его называли «Страдивариусом».
Музыкальный теоретик проф. Овчаренко давал уроки в мастерской в Бейоглу.
Дирижёр Бутников создал симфонический оркестр из 50 человек.
Стернард, Хедроиц, Розов и Воскобойникова организовали квартет.
Пианист Дроздов и его ученики Кундаури, Иванов и Гелодо давали концерты.
Среди музыкантов встречаются много имён, таких как пианист Слатин, Высоцкая, Подгаецкий, Углицкий, Чевенин, Сербулов.

В числе музыкантов, приехавших в Стамбул в 1920 году, были оперные певцы Шановская, Васенкова, Селиванова и Кондратьев.

Одна из певиц Мариинской императорской оперы, сопрано Маркович, давала концерты в пользу благотворительных организаций. В «Русской опереттe», устроенной в парке «Таксим», роли исполняли Пионтковская, Цехановская, Кларин, Рубин. В составе труппы были также солисты Тифлисской оперы сопрано Боярская и баритон Данюшин.

Сопрано Ратимова исполняла классические произведения. Плевицкая пела русские народные песни. Оперетточная певица Аренская давала сольные концерты, композитор Пётр Баторин сочинял романсы и выступал на сценах кабаре.*

* Проф. Д-р. Жак Делеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапеви. Стамбул. 2003. с. 59-65

FOTOĞRAFÇI JULES KANZLER

1905'de Odessa Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitiren Kanzler, ressam olarak 1907'de Paris'te, 1910'da İstanbul'da sergi açmıştı. 1917 devriminin ardından İstanbul'a gelen Kanzler kendisini fotoğrafa verdi. Beyaz Ruslar'ın vesikalık fotoğraflarını çekti. "Piyanist Madam Taskin" adıyla ünlenen Barones Valentine von Clodt Jurgenkzburg'un fotoğrafları en güzel eserleridir. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Anadolu Ajansı tarafından Ankara'ya çağrılan Kanzler, Mustafa Kemal Atatürk'ün, Başbakan İsmet İnönü'nün, bakanların ve milletvekillerini fotoğraflarını çekmiştir.

"Yalnız Beyaz Ruslar'ın değil, yeni Türkiye'nin ve Türkiye'yi yeniden imar edenlerin fotoğrafçısıdır Jules Kanzler; Türkiye'nin aydınlık geleceğini fotoğraflar aracılığıyla yansıtmıştır."

* Boğaziçi'nde Ruslar, İstanbul,1927

Beyaz Ordu'nun topçu subaylarından Yarbay Lev Vladimirovich Karpov ve Strogonoff İmparatorluk Güzel Sanatlar Akademisi Portre Bölümü mezunu Mark Savvich Bezugly de İstanbul'da fotoğraf stüdyoları açtılar, geçimlerini sağladılar.*

* Prof.Dr. Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar, Remzi Kitapevi,İstanbul 2003 s. 59-65

AKİM TAMİROFF

"Ben İstanbul'da tamam üç buçuk sene oturmuş adamım...Beyaz Rusum... Rusya'dan muhacir olarak evvela İstanbul'a geldim. Hiç unutmam büyük bir vapurla Kadıköyü'ne geçtik... Ah Kadıköy... Ne güzel, ne fevkalade yerdir... Biraz piyano çalmasını bildiğim için Kadıköyü'nde piyano hocalığına başladım. Birçok büyük Türk ailelerine piyano dersi verdim. Bizim partide, muhacirler arasında gene meşhur sinema artisti Olga Çekova da vardı. Olga ile biz Moskova operasından gayet iyi tanışırdık. Bir müddet o da Kadıköyü'nde oturdu. Canım Kadıköy..."*

* Akşam Gazetesi, 16 Nisan 1938

Akim Tamiroff İstanbul'dan ABD'ye gitti, Hollywood artisti oldu, birçok filmde oynadı, 1944'de "Bu Çanlar Kimin İçin Çalıyor" filmindeki rolüyle Altın Küre ödülünü kazandı. 1964'de İstanbul'da çekilen "Topkapı" filminde rol aldı. Böylece kırkı aşkın yıl sonra Kadıköy'ü tekrar gördü ve hasret giderdi.

ФОТОГРАФ ЖЮЛЬ КАНЦЛЕР

В 1905 году Канцлер закончил Академию художеств в Одессе и как художник провёл две выставки - в 1907 году в Париже и в 1910 году в Стамбуле. После революции 1917 года Канцлер приехал в Стамбул и целиком посвятил себя фотографии, снимал фото на документы для «белых русских». Его самыми лучшими произведениями являются фотографии баронессы Валентины Клодт фон Юргенсбург, получившей известность как пианистка мадам Таскин.

После образования Республики, Канцлер был приглашён Анатолийским агентством в Анкару, делал фотографии Мустафы Кемаля Ататюрка, премьер-министра Исмета Иненю, министров и депутатов.

«Жюль Канцлер – это фотограф не только «белых русских», но и новой Турции, и тех, кто восстанавливал Турцию заново; с помощью фотографии он отобразил светлое будущее Турции».*

* Русские на Босфоре. Стамбул. 1927 г.

Артиллерийский офицер, подполковник Белой армии Лев Владимирович Карпов и выпускник отделения портрета Строгановской императорской академии художеств Марк Саввич Безуглый также открыли в Стамбуле свои фотоателье и зарабатывали этим на жизнь. *

* Проф. Д-р. Жак Делеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапеви. Стамбул. 2003. стр. 59-65.

АКИМ ТАМИРОВ

«Я целых три с половиной года прожил в Стамбуле... Я «белый русский»... Как беженец из России я сначала прибыл в Стамбул. Никогда не забуду, как на большом пароходе мы прибыли в Кадыкёй... Ах, Кадыкёй... Какое красивое, какое превосходное место... Поскольку я умел немного играть на фортепьяно, в Кадыкёе я стал давать уроки музыки. Я давал уроки фортепиано во многих именитых турецких семьях. В моей партии беженцев находилась и знаменитая киноактриса Ольга Чехова. С Ольгой мы были хорошо знакомы по московской опере. Какое-то время и она жила в Кадыкёе. Любовь моя, Кадыкёй...»*

* Газета «Акшам» 16 апреля 1938 г.

Аким Тамиров переехал из Стамбула в США, стал артистом Голливуда, снялся во многих фильмах. В 1944 году за роль в фильме «По ком звонит колокол» он получил премию «Золотой шар». В 1964 году Тамиров получил роль в фильме «Топкапы». Таким образом, более чем через сорок лет он снова смог увидеть Кадыкёй и утолить свою тоску.

İVAN MOZHUKHİN

1889'da doğan İvan İlyich Mozhukhin, Çarlık Rusya'sının en sevilen romantik film aktörü. Fransa'da Mosjoukine, Amerika'da Mosjukine ve Almanya'da Moskine olarak bilinir. Koyu bir Çarlık yanlısıydı.Wrangel'in ordusuna katılıp savaşmak istiyordu. Sevgilisi sinema sanatçısı Nathalya Lissenko'nun tutuklanmak üzere olması nedeniyle 1920'de Türkiye'ye kaçtılar. İstanbul'da evlendiler. Beraberlerinde gelen film ekibi Volkoff, Protozanoff, Lissenko, Boldireva, Rimsky, Lochakoff , Toporkoff, Bourgassoff'dan oluşuyordu.

Ekip, Yakov Protozanoff 'un yönetmenliğinde Beyaz Ruslar'ın İstanbul'a kaçışlarını anlatan "Acılar Yolculuğu" filmini çekmeye başladı. Büyük bölümü belgesel olan filmde Mozhukhin başrolü oynuyor. Kırım-İstanbul gemi yolculuğu ve İstanbul'da Beyaz Ruslar'ın yaşantısını anlatılıyordu. Mozhukhin ve ekibi kısa süre sonra Paris'e gittiler. Film ünlü Montreuil-sous-Bois stüdyosunda tamamlandı. Mozhukhin devrin en popüler ve en çok konuşulan aktörlerinden biri oldu. 1911-1936 yılları arasında 40'ın üstünde sessiz filmde oynadı.

Beyaz Ruslar'ın İstanbul'daki yaşantılarını tüm ayrıntılarıyla belgeleyen "Acılar Yolculuğu" filminin kopyalarının nerede olduğu bilinmiyor.*

* Prof.Dr. Jan Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar. Remzi Kitapevi. İstanbul 2003 s. 67-69

ИВАН МОЗЖУХИН

Иван Ильич Мозжухин родился в 1889 году, он был самым популярным романтическим киноактёром царской России. Во Франции он известен как Мосжукин, в Америке – как Мосджюкин, а в Германии – как Москин. Он был ярым приверженцем самодержавия. Хотел сражаться, вступив в армию Врангеля. Поскольку его возлюбленной, киноактрисе Наталье Лисенко грозил арест, они в 1920 году бежали в Турцию и в Стамбуле поженились. Вместе с ними приехала и съёмочная группа, в которую входили Волков, Протазанов, Лисенко, Болдырева, Римский, Лошаков, Топорков, Бургасов.

В Стамбуле эта группа под руководством Якова Протазанова начала съёмки фильма «Мучительное путешествие». В этом, во многом документальном фильме, где главную роль играл Мозжухин, рассказывалось о путешествии из Крыма в Стамбул и о жизни «белых русских» в Стамбуле. Вскоре Мозжухин и его труппа переехали в Париж и там закончили этот фильм на известной студии «Монтрёй- су-буа».

Мозжухин стал самым популярным и самым обсуждаемым актёром того периода. С 1911 про 1936 год он снялся более чем в 40 фильмах.

Однако неизвестно, где хранятся копии фильма «Мучительное путешествие», во всех подробностях задокументировавшего жизнь «белых русских» в Стамбуле. *

* Проф. Д-р Жан Делеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапеви. Стамбул. 2003. с. 67-99

RUS BALERİNLER

Türkiye'ye iltica eden Beyaz Rus balerinler arasında Zavarihin ve Trappoli gibi ünlü adlar vardı. St.Petersburg'daki Maryinsky Tiyatrosu'nda bale öğretmenliği yapmış olan Evgenia Stephanova Vorobyova İstanbul sahnelerinde İspanyol, Mısır ve Rus halk danslarını tanıttı, öğrenciler yetiştirdi.
Piyanist Maria Vladimirovna Obolenskaya'nın kızı olan Tamara annesiyle İstanbul'a geldiğinde 3 yaşındaydı, 1927 yılında 10 yaşına bastığında öğretmenleri Tamara'yı harika balerin diye tanımlıyorlardı.
Olga Alexandrovna Mechkovskaya kızı Anna ile İstanbul'a gelince bir bale stüdyosu açtı, 1927 yılına kadar 160 öğrenci yetiştirdi.
Diaghilev Balesi'nin solistlerinden Karnetsky 1924 yılında İstanbul'a geldi, Tepebaşı'nda Petit Champs gazinosunda sahneye çıktı. " Boğaziçi'ne Rus balesinin zarafetini ve ince stilini tanıtan sanatçı" olarak tanımlandı.*

* Boğaziçi'nde Ruslar. İstanbul, 1927

İstanbul'da 1920-1924 yılları arasında gösteriler sergileyen Rus bale topluluklarının dekorlarını tasarımlayan Bobritzky'nin yapıtları birer şaheser sayılıyordu. Balerin oldukları iddia edilenlerden Arenskaya aslında operet sanatçısı, Gorskaya ise varyete ve "show" dansçısıydı.

РУССКИЕ АРТИСТЫ БАЛЕТА

Среди нашедших убежище в Турции «белых русских» были знаменитые артисты балета, такие как Заварихин и Трапполи. Балетмейстер Мариинского театра в Санкт-Петербурге Евгения Степановна Воробьёва представляла на стамбульских подмостках испанские, египетские и русские народные танцы, вырастила учеников.

Дочь пианистки Марии Владимировны Оболенской, Тамара, приехала с матерью в Стамбул в возрасте трёх лет. В 1927 году, когда ей исполнилось 10 лет, преподаватели говорили, что она замечательная балерина.
Ольга Александровна Мечковская вместе с дочерью Анной, приехав в Стамбул, открыли балетную студию и до 1927 года воспитали 160 учеников.

Солист балета Дягилева Карнецкий приехал в Стамбул в 1924 году и выступал на сцене казино «Пети Шампс» в Тепебаши. Говорили, что он принёс на Босфор изящество и утончённый стиль русского балета.*

* Русские на Босфоре. Стамбул, 1927 г.

Декорации для представлений, которые показывали русские балетные труппы в Стамбуле в 1920-1924 гг., оформлялись Бобрицким, и все они считались шедеврами. Балеринами называли себя также Аренская, которая была артисткой оперетты, и Горская - танцовщица варьете и «шоу».

LYDİA KRASSA ARZUMANOVA (1897 – 1988)

İstanbul'a gelen Beyaz Rus bale sanatçılarının büyük bölümü sonra Paris ve New York'a gittiler. Kalanlar arasında Arzumanova ve Nanasova sayılabilir.
Arzumanova St.Petersburg Bale Okulu'nda eğitim gördü, Bolşoy'da çalıştı. 1921'de Türkiye'ye ayak bastığında 24 yaşında ve "dört dörtlük" balerindi. Klasik bale eğitiminin tohumlarının atılması için girişimlerde bulundu.
Arzumanova ve öğrencilerinin ilk gösterileri Casa d'Italia salonlarında 8 Kasım 1931'de gerçekleşti.
1941'de Tepebaşı Belediye Konsevatuvarında dersler vermeye başladı, aynı yılın sonunda Eminönü Halkevi'nde "bedii raks" okulunu kurdu.
Ankara Devlet Operası ve İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda da eğitmenlik görevlerinde bulundu. Müslüman olan ve Leyla Arzuman adını alan Arzumanova, Türk Devlet Balesi'nin resmi kurucusu Ninette de Valois'dan 17 yıl önce klasik bale koreografileri kurgulamış, sayısız balerin yetiştirmiştir. Yaşamının son 20 yılını sevgili öğrencisi Yıldız Alpar'ın Kadıköy'deki evinde barınarak geçirmiştir.*

* Doç.Dr.Gönül Üzelli, L.K.Arzumanova'nın Türk Balesine Katkıları, Türk-Rus İlişkileri I. Çalıştayı bildirisi, A.A.M. yayın, 2010, s.189-207

KRİOUKOVSKY TRİOSU

Beyaz Ruslar İstanbul'a klasik bale dışında dans ve "show" örnekleri de getirmişlerdi. İstanbul'un eğlence hayatını birbirine katan Krioukovsky Triosu, üç kardeşten oluşuyor: Victor, Jemma ve Nadia Krioukovsky. Yalnız dans ve müzik değil, akrobasi ve ritmik jimnastik konusunda da uzman olan sevimli trio 1924'den 1930'ların başlarına kadar İstanbul'da kaldı, sonra Paris'e, oradan da Amerika'ya gitti.*

* Prof.Dr. Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar. Remzi Kitapevi İstanbul 2003 s. 81-82

ЛИДИЯ КРАССА-АРЗУМАНОВА (1897 – 1988)

Большая часть артистов балета, прибывших в числе «белых русских» в Стамбул, в последствии уехала в Париж и Нью-Йорк. Среди оставшихся можно назвать Арзуманову и Нанасову.

Арзуманова училась в Санкт-Петербургском балетном училище, работала в Большом театре. Приехав в Турцию в 1921 году в возрасте 24 лет, она была уже полностью сформировавшейся балериной и постаралась зародить здесь семена классического балетного образования.

Арзуманова и её ученики дали первое представление в концертном зале «Каса д'Италиа» 8 ноября 1931 года.

В 1941 году она начала преподавать в муниципальной консерватории «Тепебаши» и в том же году открыла балетную школу «Бедии ракс» в Народном доме Эминоню. Арзуманова работала также балетмейстером в Анкарской государственной опере и Стамбульской муниципальной консерватории.

Арзуманова стала мусульманкой и приняла имя Лейла Арзуман, она ставила свои классические хореографические композиции на 17 лет раньше, чем Нинетт де Валуа, которая официально считается создательницей турецкого государственного балета. Кроме того, она воспитала большое количество учеников.

Последние 20 лет жизни она провела в доме своей любимой ученицы Йылдыз Алпынар.*

* Доц. Д-р Гёнюль Узелли. Вклад Л.К. Арзумановой в историю турецкого балета. Доклад на I семинаре по турецко-российским отношениям. Изд-во А.А.М.2010с189-207

КРЮКОВСКОЕ ТРИО

«Белые русские» привезли в Стамбул не только классический балет, но и другие образцы танцевального искусства и «шоу». «Крюковское трио» было неотъемлемой частью развлекательной жизни Стамбула, в него входили Виктор Крюков и его сестры -Джемма и Надя. Они не только танцевали и музицировали, но и были мастерами акробатики и ритмической гимнастики. Это популярное трио оставалось в Стамбуле с 1924 по 1930 год, затем переехало в Париж, а оттуда в Америку.

* Проф. Д-р Жак Делеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китабеви. Стамбул, 2003. с. 81-82

BARONES VALENTİNE TASKİN'İN ANILARI

"İlk anım, gözlerimin önündeki ilk "imaj", Kafkasya'nın Grosny kasabasıdır. Doğduğum yer. Babam Julian Verjennsky çok yakışıklıydı ve büyük bir petrol şirketinde hisse senetleri vardı....

Amcam General Afrikan Petrovich Bogayevsky çok önemli bir şahsiyetti, tüm Don Kazakları'nın 'ataman'ıydı. Çar Nikola'nı protokolünde de en önde yer alırdı...

21 Aralık 1917 günü hem Rusya için, hem de ailemiz için karanlık bir gündü. Ailesi ile birlikte bizim evimizde oturan Prens Gheorghi Bagration Myhrinsky'nin en yakın arkadaşı Prens Eristov, Bolşevikler tarafından katledildi, birkaç saat sonra da babam öldü. O korkunç yılı, cinayetleri ve yakılan köyleri, yerle bir edilen kasabaları düşünmek bile istemiyorum...

Savaş yaşantımın dönüm noktası diyebileceğim an geldi. Anna Ivanovna Cherkasova'nın torunları Kislovotsk'a geldiler. Barones von Clodt Jurgenzkburg'un çocuklarıydı bunlar. Büyük torun Konstantin 22 yaşındaydı, ben 17, ve çok yakışıklıydı... 22 Ocak 1920 tarihinde muhteşem bir törenle evlendik. Konstantin'in üzerinde tankçı üniforması vardı...

1 Ekim 1920 tarihinde tanklar hücuma geçmişti...Dört tankın üçü infilak etmiş, Konstantin'in komutasındaki tank da hasar görerek hendeğe yuvarlanmıştı. Yaralı ve esir olduğunu söylediler. Ama ilk ölenlerin arasında kocam Yüzbaşı Baron Konstantin von Clodt Jurgenzkburg da bulunuyordu...

İlk kez 24 Kasım 1920 tarihinde ayak bastım İstanbul limanına.Motorlu bir kayıkla bizi gemiden aldılar ve kıyıya götürdüler. Rus sefarethanesine gittim.. Bize verdikleri haber inanılmaz gibiydi. Amcan General Bugayevsky ve tüm ailesi İstanbul'da. Tarlabaşı'nda yaşıyordu! Hemen Tarlabaşı'ndaki 143 numaralı binaya gittim. Amcam, oğulları, Boris ve Evgeni, Nadia teyzem, büyükannem, teyzemin ağabeyi süvari generali Evgeni Perret, piyade generali Baron Mendel, amcamın yaveri Albay Nikolai Folimonov ve sekreteri Natseff aynı evde kalıyorlardı...

Sıraselviler'deki Amerikan Hastanesi'nde çalışmaya başladım.... İki ay kadar sonra Amerikalıların Rus çocuklar için yaptırdığı okulda yuva öğretmenliğine geçtim... Bir Beyaz Rus kemancının önerisiyle kendimi tamamen müziğe verdim...müzisyen olarak ilk işim Taksim Majik Sineması'nda piyano çalmaktı...

Bu arada yeniden evlendim. Kocam Alexander Taskin de benim gibi piyanistti. St. Petersburg Hukuk Akademisi'ni bitirmiş sonra kendini İstanbul'da bulmuştu. Vaftiz babası Çar 3. Alexander'dı, babası da Çar'ın topraklarının denetleyicisiydi. Beyoğlu'ndaki Müzisyenler Kahvesi'nde tanışmıştık...

ВОСПОМИНАНИЯ БАРОНЕССЫ ВАЛЕНТИНЫ ТАСКИНОЙ

« Моё первое воспоминание, первая картинка, которая встаёт перед моими глазами, это город Грозный на Кавказе. Здесь я родилась. Мой отец, Юлиан Верженский, был весьма привлекательным и имел акции в крупной нефтяной фирме...

Мой дядя, генерал Африкан Петрович Богаевский, был очень важной персоной, атаманом всех донских казаков. В протокольном списке царя Николая он занимал самые первые места...

21 декабря 1917 года стало чёрным днём для нашей семьи. Князь Эристов, самый близкий друг князя Георгия Багратиона Михринского, проживавшего вместе со своей семьёй в нашем доме, был расстрелян большевиками, а через несолько часов скончался и мой отец.

Я не хочу даже думать о том страшном годе, об убийствах, сожжённых деревнях, разрушенных до основания городах....

Наступил момент, который я могу назвать поворотным в моей военной жизни.

Внуки Анны Ивановны Черкасовой приехали в Кисловодск. Они были детьми баронессы фон Клодт Юргенсбург. Старшему, Константину было 22 года, мне 17, и он был так привлекателен... 22 января 1920 года мы сыграли роскошную свадьбу. Константин был одет в форму танкиста...

1 октября 1920 года танки перешли в наступление... Три танка из четырёх загорелись, а танк, которым командовал Константин, получил повреждение и опрокинулся в окоп. Говорили, что он был ранен и попал в плен. Но, среди первых погибших, значился капитан барон Константин фон Клодт Юргенсбург...

Впервые я прибыла в порт Стамбула 24 ноября 1924 года. Катер забрал нас с парохода и отвёз на берег. Я отправилась в российское посольство... Там нам сообщили невероятную новость: мой дядя генерал Богаевский и вся его семья в Стамбуле, они живут в Тарлабаши! Я тут же поехала в Тарлабаши, дом 143. Дядя, его сыновья Борис и Евгений, тётя Надя, моя бабушка, старший брат тёти, кавалерийский генерал Евгений Перрет, пехотный генерал барон Мендель, адъютант дяди , полковник Николай Филимонов и секретарь Нацев жили в том же доме...

Я устроилась на работу в американскую больницу в Сырасельвилер... Примерно через два месяца перешла воспитательницей в детский сад при русской школе, которую организовали американцы... По предложению одного эмигранта, скрипача, я целиком и полностью посвятила себя музыке... Первой моей работой в качестве музыканта была работа тапёра в кинотеатре «Мажик»...

Bir sabah uyandığımda bir İstanbul gazetesi ilk kocamın öldüğünü yazıyordu. Aradan onca zaman geçmişti ve öldürülen soyluların adları yeni yayımlanıyordu. Paris'e yerleşen amcam General Bogayevsky de 28 Ekim 1934 tarihinde zehirlenerek öldürüldü. Ve ben bu haberleri aldığım günlerde de piyano çaldım, filmlere, müzikallere eşlik ettim. Çok gençtim ve yaşama yenilmemeye kararlıydım. 1923-1934 yılları arasında İstanbul Radyosu'nda piyano çaldım. Radyonun ilk piyanisti olarak kayıtlıyım…

1960 yılında kocam Taskin'i, kısa süre sonra da annemi ve kız kardeşimi kaybettim. Tüm insanlarım beni bırakıyordu tek tek ve ben giderek yalnızlaşıyordum. Yaşlanmıştım. Ama müzik beni bırakmamıştı. Hiç bırakmadı, bırakmayacak da.1944 yılından beri tanıdığım gitarist ve şarkıcı Todori ile birlikteyiz bugün. Uzun yıllar Anadolu Hisarı'ndaki Yalım Restaurant'ta çalıp söyledik…

Ben Valantina Julianova Verjenskaya, Barones Valentinevon Clodt Jurgenzkburg, Valentine Taskin , 90 yaşındayım ve hatıra defterime şimdilik nokta koyuyorum. "

Barones Valentine Taskin'in yaşamı 9 Mart 1992 tarihinde İstanbul'da noktalandı. Evi ve evrakı dağıldı.Yalnız kalan Todori Negroponti Atina'ya, eski eşinden olan çocuklarının ve torunlarının yanına gitti. *

* Prof Dr Jak Deleon
Beyoğlu nda Beyaz Ruslar. Remzi Kitapevi İstanbul 2003 s. 83-106

Между тем я снова вышла замуж. Мой супруг, Александр Таскин, был пианистом, как и я. Он закончил Академию права в Санкт-Петербурге, а потом оказался в Стамбуле. Он был крестником царя Александра III, а отец его инспектировал царские земли. Мы познакомились в «Кафе музыкантов» в Бейоглу…

Проснувшись однажды утром, я прочитала в одной из стамбульской газете, что мой первый муж умер. С тех пор прошло уже много времени, и списки убитых аристократов публиковались заново. Мой дядя, генерал Богаевский, поселившийся в Париже, был отравлен 28 октября 1934 года. А я в те дни, получая такие новости, продолжала играть на фортепиано, аккомпанируя на киносеансах и музыкальных представлениях. Я была очень молода и решила победить в этой жизни во чтобы то не стало. В 1923-34 годах я играла на фортепиано на Стамбульском радио. Меня зарегистрировали как первую пианистку радио…

В 1960 году я потеряла мужа Таскина, а через некоторое время мать и сестру. Все люди оставляли меня, и я становилась всё более одинока. Я постарела. Но музыка не оставила меня. Она меня никогда не оставляла и не оставит. Сейчас мы вместе с пианистом и певцом Тодори, которого я знаю с 1944 года. Много лет мы играли и пели в ресторане «Ялым», в Анадолу Хисары…

Я, Валентина Юлиановна Верженская, баронесса Валентина фон Клодт Юргенсбург, Валентина Таскина в мои 90 лет ставлю пока точку в моём дневнике».

Жизнь баронессы Валентины Таскиной закончилась 9 марта 1992 года. Её дома больше нет, а документы утеряны. Тодори Негропонти уехал в Афины, к детям и внукам от своей прежней жены.*

* Проф Д-р Жак Делеон Русские эмигранты в Бейоглу Ремзи Китабеви Стамбул 2003 с 83-106.

Prof. Dr. JAK DELEON (1951 – 2005)

Musevi asıllı Türk akademisyen. Boğaziçi Üniversitesi İngilizce Filoloji bölümünden mezun oldu ve bu üniversitede öğretim görevlisi olarak çalıştı. İstanbul hakkında birçok kitabı vardır. İstanbul aşığı olarak tanımlanır. 1492 yılında İspanya'dan Türkiye'ye göçeden Yahudilerin 500. Yıldönümü vesilesiyle 'Gözlem Gazetesi'nin yayımladığı ekin editörlüğünü yapmıştır.
2003 yılında yayımladığı "Beyoğlu'unda Beyaz Ruslar" kitabını "İstanbul'a ilk gelen Beyaz Ruslar'dan büyük yengesi Natasha'nın anısına" atfetmiştir.

Bu sergi hazırlanırken Prof. Jak Deleon'un değerli kitabından geniş ölçüde yararlanılmıştır.

NATASHA KHOMİAKOVA DELEON

1890'larda doğan Natasha 1920'de İstanbul'a geldi. Kısa süre "Rose Noire" gece kulübünde yöneticilik yaptı. 1922'de Jak Deleon'un amcası Albert Deleon ile evlendi. Zamanının büyük bölümünü yoksul Beyaz Ruslar'ın sorunlarıyla ilgilenmeye ayırdı. 1978'de vefat etti.

LEONİD SENKOPOPOWSKY

Babası Çar Nikola'nın ordusunda Topçu Yüzbaşı Yaroslav, büyükbabası Varşova Valisi Narkiss. Annesi Katerina Vlastopoulo, devrim olduğunda Yaroslov İngiliz vapuruyla İstanbul'a kaçıyor. Vapur limana girerken, 1920 İstanbul'una ilk kez bakan gözlerinden yaşlar süzülüyor: Sevgilisi Katerina Sebastebol'da kalmıştır.Yaroslav tehlikeyi göze alarak geri gidiyor ve Katerina'yla dönüyor İstanbul'a. Burada evleniyorlar. 1924 yılında Mumhane'deki Aya Triada manastırında doğdu Leonid. Seyyar satıcılık, garsonluk, çalgıcılık, profesyonel şarkıcılık yaptı. İstanbul'a plajciliği ilk getiren Beyaz Ruslar'la çalıştı. 1952-74 arasında Saray Sineması'nda operatör olarak çalıştı. Fransız Kültür Merkezi'nden emekli oldu. Aynalıçeşme'de oturdu. Su katılmamış bir Beyaz Rus'tu.*

* Prof.Dr. Jak Deleon

Проф. Д-р. Жак ДЕЛЕОН (1951 – 2005)

Турецкийучёныйеврейскогопроисхождения.Закончил английское отделение филологического факультета Университета Богазичи и работал преподавателем в том же университете. Автор многих книг о Стамбуле. Был редактором специального выпуска газеты «Гёзлем», посвящённого 500-летию переселения евреев из Испании в Турцию, которое произошло в 1492 году.
Свою книгу «Русские в Бейоглу», изданную в 2003 году, он посвятил памяти своей старшей невестки Наташи, приехавшей в Стамбул вместе с первыми «белыми русскими».

При подготовке этой выставки были использованы многие материалы этого ценного исследования профессора Жака Делеона.

НАТАША ХОМЯКОВА ДЕЛЕОН

Наташа родилась в 1890-х годах, в Стамбул приехала в 1920 году. Некоторое время руководила ночным клубом «Черная роза». В 1922 году вышла замуж за дядю Жака Делеона, Альберта Делеона. Большую часть времени она посвящала решению проблем обездоленных «белых русских». Скончалась в 1978 году.

ЛЕОНИД СЕНКОПОПОВСКИЙ

Его отец Ярослав был артиллерийским капитаном в армии царя Николая, а дед Наркисс – губернатором Варшавы. Мать – Катерина Властопуло. После революции Ярослав бежит в Стамбул на английском пароходе. Когда пароход входит в порт и он в первый раз видит Стамбул, глаза его наполняются слезами, ведь его возлюбленная Катерина осталась в Севастополе. Ярослав, не взирая на опасность, едет назад и возвращается в Стамбул с Катериной. Здесь они женятся. В 1924 году в монастыре Айа Триада в Мумхане родился Леонид. Он занимался торговлей в разнос, был официантом, музыкантом, профессиональным певцом. Работал с «белыми русскими», которые впервые принесли в Стамбул пляжную культуру. С 1952 по 1974 год работал оператором в кинотеатре «Сарай». На пенсию ушёл сотрудником Французского культурного центра. Жил в Айналычешме. Был чистой воды «белым русским».*

* Проф. Д-р Жак Делеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Рекси Китаповы. Стамбул. 2003. с. 123-133

İRİNA BAYDAK

Gheorghi ve Katerina'nın kızı, 1909 Kiev doğumlu İrina, Rusya'nın en soylu ailelerinden biri. 1920'de İstanbul'a göçediyor. Akrabası Rus Sefiri Charikov, Baydak ailesinin Beyoğlu'na yerleşmesine yardımcı oluyor. Gheorghi Amerikalıların göçmen çocukları için açtığı ilkokulda ders veriyor. Katerina ve kızı İrina ise Asmalımescit 57 numarada Abajur dükkanı açıyorlar , görkemli ve ışıltılı hayatlarını burada noktalıyorlar..*

* Prof Dr. Jak Deileon

Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar, Remzi Kitapevi,İstanbul,2003 s. 141-143.

ROBERT KOLEJ'DE BEYAZ RUSLAR

1920 yılında Robert Kolej'e ilk kez 61 Beyaz Rus öğrenci kaydoldu: Andrei Vladimiroff, David Yevilevitch, Dimitri Nakashidze, Mikail Boutorlinsky, Arnold Balinkin, Moise Vexler, Emanuel Pavlo, Pyotr Diakonov, İgor Gorunof, Dimitri Yakovleff, Nikolai Artamanoff, Nikola Usov, Anna Usova, Alexandra Charikov, Vitali Sarokin, Boris Demberg, Sergei Semeneko, Plioushtch, Kopelovich, Marettis, Alman asıllı Litvanya'lı Rheingard, Koundoury... Çoğu Mühendislik Bölümü'ndeydi ve sonra ABD'ye gittiler. 1920-23 arasında 10 Beyaz Rus öğretim üyesi Kolej'de ders verdi.

30 yıldır Robert Kolej'de sekreter ve mütercim olarak çalışan Alexandra ÇEPRAKOF,12 Ocak 1938'de İstanbul'da doğdu. Yakın çevresi kendisine "Shura" ya da "Şasha" diyor. Babası Pyotr, Don Kazakları'ndandı ve Beyaz Ordu'da yüzbaşıydı. 1920 göçünde İstanbul'a gelen Pyotr ve Maria Çeprakof'un yanısıra Pyotr'un kardeşi İvan, kuzenleri İvan ile Vasi de vardı. Piyotr İstanbul'da Rus Sefareti'nde güvenlik görevlisi olarak çalıştı. Rus Sefiri Nikola Charikov'du. 1926'da sefaret Bolşeviklere teslim edilince ayrıldı. Boğaziçi sırtlarında bir arazi kiralayarak mandıracılık yapmaya başladı. Tüm aile 1936 yılında Türk uyrukluğuna geçtiler.

Alexander NADOLSKY 1895 doğumlu, 1911'de Orel'deki Bakhtin Askeri Lisesi'ni, 1913'de Kiev Asker Akademisi'ni, 1914de St.Petersburg Jimnastik Akademisi'ni bitirdi. Rus İmparatorluk Süvari Muhafızları'nda yüzbaşı iken devrim gerçekleşince İstanbul'a geldi. Önce Harbiye'deki Rus Hastanesi'nde idare amirliği yaptı, sonra Robert Kolej'de beden öğretmeni oldu. Rus Sefiri Nikola Çarikov'un kızı Alexandra ile evlendi. Çocukları Nikola ve Tatiana da Kolej'i bitirdiler. İlk eşi 1934'de ölünce fransızca öğretmeni Jeanne Louise ile evlendi. Emekli olunca Paris'e gitti, sonra İstanbul'a döndü ve yaşamını Bebek'teki evinde noktaladı.

İrina İvanivna LİDİAYEVA uzun yıllar Amerikan Kız Koleji'nde telefon operatörlüğü yaptı. Babası İvan LİDİAYEFF ise teknisyendi.*

* Prof Dr. Jak Deileon

Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar, Remzi Kitapevi,İstanbul,2003 s. 137-140

ИРИНА БАЙДАК

Ирина появилась на свет в Киеве в 1909 году в одной из самых родовитых семей. Её отца звали Георгием, а мать – Катериной. В 1920 году они эмигрируют в Стамбул. Их родственник, российский посол Чарыков, помогает семье Байдак обосноваться в Бейоглу. Георгий даёт уроки в начальной школе, открытой американцами для детей беженцев. Катерина и её дочь Ирина в доме 57 на Асмалымесджит открывают магазин по продаже абажуров. Роскошная, яркая жизнь заканчивается...*

* Проф. Д-р. Жак Делеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапэви, Стамбул, 2003, с. 141-143.

«БЕЛЫЕ РУССКИЕ» В РОБЕРТ-КОЛЛЕДЖЕ

В 1920 году впервые в Роберт–колледж был принят 61 ученик из «белых русских»: Андрей Владимиров, Давид Евлевич, Дмитрий Накашидзе, Михаил Буторлинский, Арнольд Балинкин, Мойше Векслер, Эмануель Павло, Пётр Дьяконов, Игорь Горюнов, Дмитрий Яковлев, Николай Артамонов, Николай Усов, Анна Усова, Александра Чарыкова, Виталий Сорокин, Борис Демберг, Сергей Семенеко, Плющ, Копелович, Мареттис, литовец немецкого происхождения Рейнгард, Кундури... Большинство из них училось на инженерном отделении и в последствии уехало в США. В 1920-1923 гг. 10 «белых русских» преподавали в колледже.

Александра ЧЕПРАКОВА 30 лет проработала в Роберт-колледже секретарём и переводчиком. Родилась она в Стамбуле в 1938 году. Близкие звали её Шурой или Сашей. Её отец Пётр был донским казаком, служил в чине капитана в Белой армии. Приехал в эмиграцию в Стамбул в 1920 году, вместе с Петром приехали также его жена Мария Чепракова, его брат Иван и двоюродные братья Иван и Василий. Пётр работал в Стамбуле в охране российского посольства. Российским послом был Николай Чарыков. Когда посольство в 1926 году перешло к большевикам, он ушёл оттуда. Снял участок на холме у Босфора и занялся разведением скота. В 1936 году вся семья приняла турецкое гражданство.

Александр НАДОЛЬСКИЙ родился в 1895 году, закончил Орловско-Бахтинский военный корпус в 1911 году, Киевскую военную академию в 1913 году и Санкт-Петербургскую гимнастическую академию в 1914 году. Служил в русской императорской конной гвардии в чине капитана, когда произошла революция, уехал в Стамбул. Сначала работал на администартивной должности в Русской больнице в Харбийе, затем преподавал физическую культуру в Роберт-колледже. Женился на дочери русского посла Николая Чарыкова. Их дети, Николай и Татьяна, окончили этот же колледж. После смерти первой жены в 1934 году женился на преподавательнице французского языка Жанне Луизе. Выйдя на пенсию уехал в Париж, потом вернулся в Стамбул и закончил жизнь в своем доме в Бебеке.

Ирина Ивановна ЛИДЯЕВА долгие годы работала телефонисткой в Американском женском panolar duzeltilmisbaskiyakoлледже.ЕёотецИванЛИДЯЕВбылтехником.*

* Проф. Д-р. Жак Делеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапэви, Стамбул, 2003, с. 137-140.

NİKOLAİ GHEORGHİEVİCH TİMÇENKO

26 Nisan 1897'de Ukrayna'nın Kharkhov kentinde doğdu. Babası Gheorghi Timchenko, annesi Maria Kusterskaya idi. St. Petersburg Hukuk Okulu'nu bitirdi, Çar Nikola'nın ordusunda üsteğmen rütbesiyle görev yaptı. 1920'de Feodosia limanından kalkan bir yük gemisiyle İstanbul'a geldiğinde 23 yaşındaydı. 1920-26 yılları arasında şoförlük dahil birçok işe girip çıktı. Fransızca ve Almanca biliyordu. Mektupla öğrenim yoluyla Paris'teki "Institut Normal Electrotechnique"ten elektrik mühendisliği diploması aldı. Bir yıl Türk Anonim Elektrik Şirketinde çalıştı. 1935-41 yılları arasında Siemens şirketinin İstanbul temsilciliğini yaptı, sonra serbest çalıştı. Alman Klöckner-Moeller şirketinin Türkiye temsilcisi Simtat'ın yönetim kurulu üyeliği yaptı. İlk eşi Olga Durakovskaya'yı Bolşevik devrimi sırasında kaybetti. İkinci eşi Lena Leyla Tarakçı ile İstanbul'da tanıştı, 1969'da evlendi.

Timçenko 1963 yılından itibaren , Beyaz Ruslar'ın 1954 yılında kurdukları P.A.E.Fukaraperver Derneği'nin Yönetim Kurulu Başkanılığını yaptı.*

* Prof Dr Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar, Remzi Kitapevi İstanbul,2003 s. 150-153

PROKOFY EVSTAFİYEVİCH SLİTA

1896'da Kuzey Kafkasya'nın Mozolok yöresinde doğdu. 1920'de Wrangel'in Gönüllüler Ordusu ile birlikte İstanbul'a geldi. İstanbul o zaman işgal altındaydı. Gelibolu'ndaki Mülteci Kampı'na gönderildi. Gizlice İstanbul'a geldi. Tarabya'da ilk işi balıkçılık yaptı. 1929'da Elena Arhipovna ile evlendi . Garsonluk, votka üreticiliği ve Büyükada'daki Yörükali ile Florya plajlarının işletmeciliğini yaptı. İstanbul Havagazı ve Elektrik ve Teşebbüsat-ı Sınaiye Türk A.Ş.nde çalıştı. Terkos elektrik hava hattı direklerini dikti. Yedikule ve Kurbağalıdere gazhanelerinin inşaatlarını yaptı. 1941'de Elazığ'da inşa edilen havaalanının beton kaplamasını yaptı. Daha sonra Tuzla içmecelerini işletti. Mumhane Caddesi'ndeki Saint Andrea Manastırı'nın altında bir manganez öğütme atölyesi açtı. Sonradan Osman Nuri Silita adını alan Prokovy 1954'de kurulan P.A.E. Fukaraperver Derneği'nin ilk yönetim kurulundaydı.

Prokovy'nin kızkardeşi Domnikya da, eşi Don Kazakları'nın liderlerinden Ataman Olhovik ile 1920'de Odessa üzerinden İstanbul'a kaçanlardandı.*

* Prof Dr Jak Deleon
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar, Remzi Kitapevi İstanbul 2003 s. 150-153

НИКОЛАЙ ГЕОРГИЕВИЧ ТИМЧЕНКО

Родился 26 апреля 1897 года на Украине, в г. Харькове. Отцом его был Георгий Тимченко, матерью – Мария Кустерская. Закончил Школу права в Санкт-Петербурге, служил в царской армии в чине старшего лейтенанта. Когда он приехал из Феодосии на грузовом пароходе в Стамбул в 1920 году, ему было 23 года. В 1920-1926 года перепробовал разные профессии, включая шофёрскую. Знал французский и немецкий языки. Заочно закончил электротехнический институт в Париже и получил диплом инженера–электрика. В течение года работал в Турецкой акционерной электрической компании. В 1935-1940 гг. был представителем фирмы «Сименс» в Стамбуле, потом стал работать самостоятельно. Был членом правления фирмы «Симтат», представлявшей в Турции немецкую компанию «Клекнер-Меллер». Его первая жена Ольга Дураковская пропала во время большевисткой революции. Со второй своей женой, Леной Лейлой Таракчы, он познакомился в Стамбуле и женился на ней в 1969 году.

С 1963 года Тимченко возглавлял Совет Общества защиты бедных П.А.И. , основанного «белыми русскими» в 1954 году. *

* Проф Д-р Жак Делеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапеви. Стамбул 2003 с 150-153

ПРОКОФИЙ ЕВСТАФЬЕВИЧ СЛИТА

Родился в 1896 году в местечке Мозолок на Северном Кавказе. В 1920 году прибыл в Стамбул вместе с Добровольческой армией Врангеля. В то время Стамбул был оккупирован. Слита был направлен в лагерь для беженцев в Галлиполи. Тайком он приехал в Стамбул и его первым занятием стала ловля рыбы в Тарабье. В 1929 году он женился на Елене Архиповне. Служил официантом, занимался производством водки и эксплуатацией пляжей Йорюкали на Бюйюкада и Флория. Работал в Стамбульской газовой и электрической компани и акционером обществе «Тешеббюсат-и Сынайе». Ставил столбы для линии электропередач в Теркосе. Участвовал в строительстве газовых хранилищ в Едикуле и Курбагалыдере. В 1941 году делал бетонное покрытие на строящемся в Элязыге аэродроме. Затем занимался термальными источниками в Тузле. В подвалах монастыря св. Андрея на проспекте Мумхане открыл мастерскую по измельчению марганца. В последствии Прокофий принял имя и фамилию Осман Нури Силита и вошёл в первый Совет Общества защиты бедных П.А.И.

Сестра Прокофия Домникия со своим мужем, одним из лидеров донского казачества, атаманом Ольховиком, также бежала в 1920 году в Стамбул через Одессу. *

* Проф Д-р Жак Делеон. Русские эмигранты в Бейоглу. Ремзи Китапеви. Стамбул 2003 с 150-153

KRASOSVSKY AİLESİ

Nichola Krasovsky Çarlık Rusyası'nın tanınmış hekimlerindendi. Eşi İrina ile Ekaterinburg'da yaşıyorlardı. Oğulları Boris iki kez Bolşeviklere esir düştü, kaçmayı başardı, 1920'de İstanbul'a geldi. İlk işi Sait Halim Paşa'nın küheylanlarına seyislik yapmaktı. 1927'de Maria Hindowskaya ile evlendi. Çocukları Vladimir Krasovsky 1928 yılında İstanbulda doğdu. 1937 doğumlu Anastasia Vrobidis ile evlendi, üç çocukları oldu: Boris (1959), Victor (1963) ve Tatiana (1968).
Vladimir Krasovsky 1943'de Galatasaray Spor Kulübü'ne katıldı. Beyoğlu Spor Kulübü bünyesinde de boks yapan Vladimir, 1948 yılında Türkiye şampiyonu oldu. Hiçbir maçında yere düşmeyen Vladimir'e arkadaşları "Kumtorbası" adını taktılar. 1957'de boksu bırakan Vladimir, geniş ailesiyle İstanbul'da yaşıyor.*

SHUVALOFF AİLESİ

Dimitri Andreevich Shuvaloff 1883 yılında Moskova'da doğdu, 1959'da İstanbul'da vefatetti. Moskova İmparatorluk Akademisi'nde mühendislik eğitimi gören Shuvaloff, Beyaz Ordu'ya subay olarak katıldı ve Bolşeviklere karşı savaştı. Varlıklı bir ailenin kızı olan 1899 doğumlu Zinaida Abrovona ile silahların gölgesinde tanışıp evlendiler. Zinaida'nın yaşamı da 1982 yılında İstanbul'da noktalandı.
İstanbul'a 1920'de gelen Dimitri ve Zinaida Sirkeci'de küçük bir otele yerleştiler, beraberlerinde getirebildikleri birkaç mücevheri satarak geçimlerini sağladılar. Üç kızları oldu: Olga, Tatiana ve İrina. İrina İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr Fahrettin Ardan ile evli.
Shuvaloff ailesinin Saint Petersburg'daki evlerinin duvarında aile arması ve Baltık denizi kıyılarındaki yazlık malikaneleri halen durmaktadır.
Shuvaloff'ların dedeleri Çariçe Katarina'nın Rusya'sında bakanlık yapmış ve Hermitage Müzesi'ni kurmuştur. Shuvaloff'ların tunç heykelcikleri Hermitage Müzesi'nde, Kontes Shuvaloff'un yağlıboy potresi Moskova'daki Pushkin Müzesi'nde sergilenmektedir.*

P.A.E. FUKARAPERVER DERNEĞİ

Aya Pandeleimon, Aya Andrea ve Aya Elia Ortodoks Kiliselerinin ilk harflerini temsil eden P.A.E. Fukaraperver Derneği, 130 üyeyle 1954 yılında kuruldu. Bugün Galata, Mumhane Caddesi, No: 63, Daire 33 adresinde bulunan derneğin 56 üyesi var. Varlığını kısıtlı bütçesiyle (Aynaroz'dan gelen vekalet ücreti ve üye aidatları) ile sürdürüyor ve Türkiye'nin belki de en küçük cemaati olan son Beyaz Ruslar'ın sorunlarıyla ilgileniyor.*

* Prof Dr Jak Dellecin
Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar Remzi Kitapevi İstanbul 2003 s 157-166

СЕМЬЯ КРАСОВСКИХ

Николай Красовский в царской России был известным врачом. Со своей женой Ириной он жил в Екатеринбурге. Их сын Борис попал в плен к большевикам, но ему удалось бежать, и в 1920 году он прибыл в Стамбул. Первым занятием была работа конюха при лошадях Саит Халима Паши. В 1927 году он женился на Марии Хиндовской. Их сын Владимир Красовский родился в Стамбуле в 1928 году. Он женился на Анастасии Вробидис, родившейся в 1937 г., у них было трое детей - Борис (1959), Виктор (1963) и Татьяна (1968). Владимир Красовский в 1943 году вступил в спортивный клуб «Галатсарай». Он также занимался боксом в спортклубе «Бейоглу» и в 1948 году стал чемпионом Турции. Ни в одном матче он не был в нокдауне, и товарищи прозвали его «Мешок с песком». Владимир оставил бокс в 1957 году и в настоящее время живёт с семьёй в Стамбуле.

СЕМЬЯ ШУВАЛОВЫХ

Димитрий Андреевич Шувалов родился в Москве в 1883 году, а умер в Стамбуле в 1959 году. Он учился в Московской императорской инженерной академии, был офицером Белой армии и боролся с большевиками. Под сенью орудий он познакомился с Зинаидой Абровоной, девушкой из состоятельной семьи, родившейся в 1899 году, женился на ней. Жизнь Зинаиды закончилась в Стамбуле в 1982 году.
Димитрий и Зинаида, приехавшие в Стамбул в 1920 году, поселились в небольшой гостинице в Сиркеджи и жили тем, что продавали драгоценности, которые смогли привести с собой. У них было три дочери – Ольга, Татьяна и Ирина. Ирина вышла замуж за преподавателя Стамбульского технического университета **Проф. Д-р. Фахреттина Ардана.**
Гербы семьи Шуваловых до сих пор сохранились на стенах зданий в Санкт-Петербурге, так же, как и их дачи на балтийском побережье.
Предки Шуваловых были российскими министрами при царице Екатерине, ими создан музей Эрмитаж. Бронзовые статуэтки Шуваловых хранятся в Эрмитаже, а портрет графини Шуваловой, выполненный маслом, выставлен в Музее изобразительных искусств им. Пушкина в Москве. *

* Проф Д-р Жан Деллеон Русские эмигранты в Бейоглу Ремзи Китапеви, Стамбул, 2003, с 157-166

ОБЩЕСТВО ЗАЩИТЫ БЕДНЫХ П.А.И.

Общество защиты бедных П.А.И., которое носит в названии первые буквы православных храмов в честь св. Пантелеймона, св. Андрея и св. Илии, было создано в 1954 году, в него вошли 130 человек. Сегодня оно находится в Галате, на проспекте Мумхане, № 63, офис 33 и насчитывает 56 членов. Оно продолжает существование с весьма скудным бюджетом (плата по доверенности, посупающая из Айнароза, и членские взносы) и занимается проблемами последних «белых русских», которые являются, вероятно, самой маленькой общиной Турции.*

* Проф Д-р Жан Деллеон Русские эмигранты в Бейоглу Ремзи Китапеви, Стамбул, 2003, с 157-166

JOSEF İVANOVİÇ CUGAŞVİLİ - STALİN

18 Aralık 1878, Gori, Gürcistan - 5 Mart 1953, Moskova

"Ankara'da Nisan 2005 ayında yayına başlayan aylık 'Kırmızı Çizgi' dergisinin haberine göre Stalin 1910 yılında Çarlık rejimine karşı başarısız ayaklanması sonrası kaçıp Batum üzerinden Anadolu'ya gelmiş. Batum'dan arkadaşı olan Vezir Yurt'un Taşburun Köyü'ndeki evine yerleşmiş. Stalin bu dönemde tabakhanede deri alıp satmış, avladıkları domuzları İstanbul'a getirip satmış. Vezir Yurt'un 80'li yaşlarındaki oğlu Kemal Yurt, babasının Stalin'i Batum'dan tanıdığını söylüyor. Komşu Küçücek Beldesi'nden Zeki Alver ise, "Tarihe meraklı bir Şükrü Amcamız vardı, Stalin'in burada bir-iki yıl saklandığını, sonra Rusya'ya dönerek Komünist darbeyi yaptığını anlatırdı. Stalin adını kullanmazmış, Ama onu burada görenler, Rusya'da başa geçtiğinde tanımışlar" diyor. Bıçkırede Köyü'nden 74 yaşındaki Necmi Çolak ise, Stalin'in Türkiye'deyken "Beriyaşvili" adını kullandığını söylüyor."

* Milliyet Gazetesi, 21 Nisan 2006

ИОСИФ ВИССАРИОНОВИЧ ДЖУГАШВИЛИ - СТАЛИН

18 декабря 1878 г., Гори, Грузия - 5 марта 1953 г., Москва

«По сообщению ежемесячного журнала «Кырмызы чизги», который начал выходить в Анкаре в апреле 2005 года, Сталин в 1910 году, после неудачного восстания против царского режима, бежал через Батуми в Анатолию. Его товарищ по Батуми Везир Йурт поселил его в своём доме в деревне Ташбурун. В тот период Сталин торговал кожей на кожевенном заводе, охотился на кабанов и привозил их в Стамбул на продажу. 80-летний сын Везира Йурта, Кемаль Йурт, рассказывает, что отец познакомился со Сталиным в Батуми. Зеки Алвер из соседнего городка Кючюджек говорит, что у них был некто Шюкрю Амджа, который интересовался историей, и что он рассказывал, будто бы Сталин скрывался здесь год или два, а затем вернулся в Россию и устроил коммунистический переворот. Имя «Сталин» не употреблялось, но те, кто его видел, узнали его, когда он пришёл к власти в России. 74-летний житель деревни Бычкыреде Неджми Чолак говорит, что когда Сталин находился в Турции, он жил под именем Берийашвили»."

* Газета «Миллиет», 21 апреля 2006 г.

LEV DAVİDOVİÇ BRONSTEİN - TROÇKİ
1879, Elizavetgrad – 1940, Meksika

1879'da Ukranya'nın Karadeniz tarafındaki Kerson'da Yahudi bir çiftçi ailenin oğlu olarak doğdu. Genç yaşta ihtilalci işçi gruplarına katıldı, gizli beyannamelerle yakalandı, 20 yıla mahkum oldu. 1902'de Sibirya'daki sürgün yerinden kaçtı. "Troçki" adlı bir gardiyana ait sahte hüviyeti kullandığından bu adla anıldı.Londra'ya sığındı, 3 yıl sonra Rusya'ya döndü. Lenin ile birlikte Bolşevik ihtilali çalışmalarına katıldı.1907'de Çarlık polisi tarafından tekrar tutuklandı, Sibirya'ya sürüldü,ikinci kaçışında Paris'e yerleşti. 1916'da Fransa'dan sınırdışı edildi. Amerika'ya sığındı.1917 Mayıs ayında Rusya'ya döndü. Dışişleri komiseri tayin edildi.1918'de Harbiye ve Donanma komiseri oldu. Kızıl Ordu'yu kurdu ve başkomutanı oldu. Beyaz Ordu olarak adlandırılan Vrangel ve Denikin ordularını yendi.
Lenin ve Stalin'den oluşan Troyka'nın üçüncü üyesiydi. 1924'de Lenin'in ölmesiyle parti sekreteri Stalin ile mücadeleye girişti, kaybetti, Harbiye komiserliğinden uzaklaştırıldı (1925), Alma Ata'ya sürgüne gönderildi (1927). Stalin onu Rusya dışına göndermek istiyordu. Ancak, "Napolyon'dan sonra Avrupa'nın en çok korktuğu adam" olarak nitelenen Troçki'yi hiçbir ülke kabul etmedi. Stalin, dostça ilişkiler yürüttüğü Türkiye'den "siyasi mülteci" olarak kabulünü rica etti. Türkiye kabul etti.

Troçki, eşi,oğlu Sedov ve iki Sovyet memuru Fokin Todar ve Gebikin ile yola çıktı, 22 gün süren yolculuktan sonra 12 Şubat 1929'da İstanbul'a ulaştı. Bir süre Sovyet Konsolosluğu'nda kaldı, sonra Tokatlıyan Oteli'nin 67, 68 ve 70 nolu odalarına yerleşti, Nisan başlarında Şişli'nin Bomonti semtindeki İzzet Paşa konağına taşındı, 29 gün sonra daha güvenli ve rahat faaliyette bulunacağına inandığı Büyükada'da İzzet Paşa köşküne yerleşti.

"Yenildikten sonra sürgüne atılmış bir adam değildi sanki, İktidarda bir hükümdar gibi yaşıyordu"*

*Amerikalı gazetesi John Gunther

"Troçki, Mustafa Kemal Atatürk'ün İ.V.Stalin ile işbirliği yaptığını düşünüyordu. Ancak Türk lider, yardımcısının aracılığıyla onun hiçbir zaman gözaltına alınmayacağını ve Türk topraklarında kendisine bir kötülük yapılmayacağını bildirmiştir."*

*L.D.Troçki. SobraniyeSopneniy. VI s. 280

"Atatürk sözünde durmuştur... Troçki Büyük Ada'da siyasi bir karargah kurdu. Türk Hükümeti, ona hiç engel olmuyor, tam tersine koruyordu."*

*Dr Aleksandr Vitol. Lev Troçki ve Türkiye. Türk-Rus İlişkileri I Çalıştayı bildirisi. A.A.M yayını , 2010, s. 237-242

ЛЕВ ДАВИДОВИЧ БРОНШТЕЙН – ТРОЦКИЙ
1879 г., Елизаветград– 1940 г., Мексика

Родился в 1879 г. на Украине в городе Херсоне на берегу Чёрного моря, в еврейской крестьянской семье. В молодом возрасте участвовал в революционых рабочих группах, был задержан с тайно распространяемыми прокламациями и осуждён на 20 лет тюрьмы. В 1902 году бежал из сибирской ссылки. При этом он использовал поддельные документы, принадлежащие одному из охранников по фамилии Троцкий, и потом сам запомнился под этим именем. Скрывался в Лондоне, через три года вернулся в Россию и вместе с Лениным участвовал в подготовке большевистской революции. В 1907 году был снова арестован царской полицией и сослан в Сибирь, после второго побега поселился в Париже. В 1916 году был выдворен из Франции и скрылся в Америке. В мае 1917 года вернулся в Россию. Был назначен наркомом международных дел, а в 1918 году – наркомом армии и флота. Создал Красную армию и стал её главнокомандующим. Победил войска Врангеля и Деникина, которые назывались Белой армией.

Был третьим человеком в тройке, куда входили также Ленин и Сталин. После смерти Ленина в 1924 году вступил в борьбу с партийным секретарём Сталиным, проиграл, был снят с должности наркома обороны (1925), отправлен в ссылку в Алма-Ату (1927). Сталин хотел выслать Троцкого из России, но ни одна страна не согласилась принять этого человека, которого «Европа боялась больше всех после Наполеона». Сталин попросил Турцию, с которой у него были дружеские отношения, принять его как политического беженца. Турция согласилась.

Троцкий, его супруга, сын Седов и два советских чиновника Тодар и Чебыкин выхали в дорогу и через 22 дня путешествия, 12 февраля 1929 года прибыли в Стамбул. Некоторое время они жили в советском консульстве, потом переехали в гостиницу «Токатлы», где заняли номера 67, 68 и 69, а в начале апреля поселились в особняке Иззета Паши в квартале Бомонти, в Шишли, откуда через 29 дней уехали и разместились во дворце Иззета Паши на острове Бюйюкада, где, как предполагалось, будет безопасней и удобней работать.
«Он не походил на человека, сосланного после поражения. Он жил как правитель, стоящий у власти».*

*Американский журналист Джон Гюнтер

"Троцкий полагал, что Мустафа Кемаль Ататюрк будет сотрудничать со Сталиным, но турецкий лидер через своего помощника сообщил ему, что он никогда не будет задержан и что на турецкой земле ему не причинят никакого вреда».*

*Л.Д.Троцкий. Собрание сочинений. VI, с. 280

«Ататюрк сдержал слово... На Бюйюкада Троцкий устроил политический штаб. Турецкое правительство не чинило ему никаких препятствий, а наоборот, охраняло его».*

*Д-р Александр Витоль. Лев Троцкий и Турция. I Семинар по турецко-российским отношениям. Изд-во А.А.М. 2010. с. 237-242

Troçki'nin 23 Ocak 1929'da başlayan Türkiye'deki misafirliği dört buçuk yıl sürdü. 17 Temmuz 1933'de sona erdi. Türk pasaportu ile Fransa'ya hareket eden Troçki , Dışişleri ve İçişleri Bakanlıklarına gönderdiği mektuplarda şunları yazıyordu:
"Ailemle beraber Türkiye Cumhuriyeti arazisinden ayrılırken bana gösterilen konukseverlik için gerek size gerek Cumhuriyet hükümetine teşekkürlerimi bildirir, bu konukseverliğin ileride de benden esirgenmeyeceğini ümid eder, en derin saygılarımın kabulünü rica ederim."

Önce Fransa'ya giden Troçki, iki yıl sonra 18 Haziran 1935'te Norveç'e ve 9 Ocak 1937'de son sürgün yeri Meksika'ya gitti. Ağustos 1940'da hâlâ meçhul olan bir suikastle hayatını kaybetti.

Пребывание Троцкого в Турции, начавшееся 23 января 1929 года, продожалось в течение четырёх с половиной лет и закончилось 17 июля 1933 года. Троцкий с турецким паспортом выехал во Францию и в письме в министерства иностранных и внутренних дел написал следующее:
«Уезжая вместе с семьёй с территории Турецкой Республики, благодарю вас и правительство Республики за оказанное мне гостеприимство, надеюсь, что мне не будет отказано в нём и в дальнейшем, прошу принять моё самое глубокое уважение».

Троцкий уехал сначала в Францию, через два года, 18 июня 1935 г. – в Норвегию, а 9 января 1937 г. – в Мексику, которая стала последним местом его ссылки. В августе 1940 года погиб в результате покушения, которое до сих пор не раскрыто.

TÜRKİYE'YE YERLEŞEN RUSLAR

Günümüzde Türkiye'de yaklaşık 50 bin dolayında Rus yerleşmiş bulunuyor. Bunların %80'i Türklerle evlenmiş olan Rus kadınlar.
En fazla Rus Antalya ve İstanbul'da yaşıyor. Antalya'nın Alanya ilçesinde, İstanbul'un Ataşehir mevkiinde yoğunlar. Ayrıca Trabzon, Ankara, İzmir, Eskişehir, Samsun, Rize, Artvin ve Sivas'a da Ruslar yerleşmiş.
Ruslar'ın kiliseleri, okulları, dernekleri, kulüpleri , radyo ve televizyon kanalları var. Gazete ve dergileri yayımlanıyor. Sayıları her geçen yıl artan Ruslar Türkiye'de mutlular.

РУССКИЕ В ТУРЦИИ СЕГОДНЯ

В настоящее время в Турции проживает около 50 тысяч русских. 80% из них составляют россиянки, вышедшие замуж за турок.
Наибольшее число русских проживает в Анталье и в Стамбуле. Особенно много их в районе Аланьи близ Антальи и в стамбульском районе Аташехир. Русские живут также в Трабзоне, Анкаре, Измире, Эскишехире, Самсуне, Ризе, Артвине и Сивасе.
Русские имеют свои церкви, школы, общественные организации, клубы, радио- и телеканалы. Издаются их газеты и журналы. Количество русских в Турции растёт с каждым годом, и они здесь счастливы.

DR. VALENTİNA LYATİFOV

"1941'de İjevsk'ta hemşirelik öğrencisiyken Naziler Avrupa'ya ölüm yağdırmaya başlamıştı. Tıp fakültesinden mezun olduğunda savaş sürüyordu. Çocuk doktoru olmayı beklerken 'Ben savaşa gidip yaraları saracağım' dedi ve askere yazıldı. Hemşirelik kursu alıp cepheye koştu.
Baltık bölgesinde iki yıl savaşta yaralıları tedavi ederek binlerce kişiyi hayata döndürdü. Cephede kendisi gibi doktor olan Azeri Mabud Lyatifov ile evlendi. Bakü'ye yerleşti. Çiftin iki çocukları oldu. Doktor olan Leyla 10 yıl önce Antalya'ya yerleşti. İşte 92 yaşındaki savaş kahramanı da böyle geldi Antalya'ya. Kızı annesini şöyle anlatıyor. 'Antalya'yı çok seviyor. Hala spor yapıyor. Burada 10 yıl gençleşti. Hep gülüyor ve hayata sarılıyor' "*

* Hurriyet Gazetesi, 11 Mayıs 2014, s. 7

Д-Р. ВАЛЕНТИНА ЛЯТИФОВ

«В 1941 году она училась на медсестру в Ижевске, когда нацисты стали сеять смерть в Европе. Война продолжалась и когда она закончила медучилище. Ожидалось, что она будет детским врачом, но она сказала: «Пойду на войну, буду перевязывать раненых» и записалась в армию. Закончив курсы для медсестёр, сразу же уехала на фронт.
Два военных года она лечила раненых на Балтике и многих вернула к жизни. На фронте она вышла замуж за азербайджанца Мабуда Лятифова, который тоже был врачом. Они поселились в Баку, у них родились двое детей. Дочь Лейла, врач, 10 лет назад поселилась в Анталье. Так 92-летняя героиня войны попала в Анталью. Лейла так рассказывает о своей матери: «Она очень любит Анталью. До сих пор занимается спортом. Она помолодела здесь на 10 лет. Всегда улыбается и крепко держится за жизнь».*

* Газета «Хюррият», 11 мая 2014 г., с.7

RUS SAVAŞ KAHRAMANI
ANTALYA'DA

İRİNA BALCI ve DARİA ÖZÖKTEN

Antalya'da Belediye Meclis Üyeliği adayları.

Moskova Devlet Üniversitesi Filoloji Bölümü mezunu olan İrina Balcı 34 yaşında, 16 yıl önce Moskova'da tanışıp evlendiği eşinden 4 çocuğu var. Altı yıl önce Antalya'ya yerleşti, 2009 yılında Türk vatandaşlığına geçti. Antalya'da Rus Sanat ve Kültür Derneği'nin başkanlığını yürütüyor. Konyaaltı'nda yaşayan İrina Balcı 2014 yerel seçimlerinde AK Parti'den siyasete atıldı. Konyaaltı İlçesi'nden birinci sırada Belediye Meclisi üyeliğine aday gösterildi.

Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu Daria Özökten ,39 yaşında, 2 çocuk annesi. Antalya'ya 1996 yılında geldi, 2002'de bir Türk ile evlendi, aynı yıl Türk vatandaşlığına geçti. Kemer'de yabancılara yönelik danışmanlık bürosu var. CHP'den politkaya atıldı, 2014 yerel seçimlerinde Kemer Belediye Meclisi üyeliğine 13. sıradan aday gösterildi.*

*Sabah Gazetesi, 23 Mart 2014

ИРИНА БАЛДЖЫ И ДАРЬЯ ОЗОКТЕН

Кандидаты в члены Городского совета Антальи.

Ирина Балджы – 34-летняя выпускница филологичекого факультета Московского государственного университета. 16 лет назад она познакомилась со своим супругом в Москве и вышла за него замуж, у них четверо детей. Шесть лет назад она поселилась в Анталье, в 2009 году приняла турецкое гражданство. Возглавляет Общество русского искусства и культуры в Анталье. Живя в районе Коньяалты, Ирина Балджы на муниципальных выборах 2014 года вступила в полтитическую борьбу на стороне ПСР и была впервых рядах выдвинута кандидатом в депутаты Городского собрания от своего района.

Выпускница юридического факультета Московского университета, 39-летняя Дария Озоктен, мать двоих детей, приехала в Анталью в 1996 году. В 2002 году вышла замуж за турка, в том же году приняла турецкое гражданство. Владеет консалтинговым бюро для иностранцев в Кемере. Занимается политикой в рядах НРП. В списке кандидатов в депутаты Городского собрания на муниципальных выборах в Кемере находилась на 13-й позиции.*

*Газета «Сабах», 23 марта 2014 года

NATALİA GONCHAROVA HANİKOĞLU

1975'de Moskova'da doğdu. Voleybola sekiz yaşında başladı. CSKA Moskova takımında profesyonel oldu. Zareçye Odintsovo ve İtalyan takımı Ancona'da oynadı, 1997'de Kocaelispor'a transfer oldu. 1998'de Türk voleybolcu Hakan Hanikoğlu ile evlenerek Türk vatandaşı oldu. Eczacıbaşı (2000-2003), tekrar Zareçye Odintsovo (2004-2005), Dinamo Moskova (2005-2007), Beşiktaş (2008-2009), Eczacıbaşı (2009-2010), Azerbaycan'ın Azerrail Baku (2010-2011), Galatasaray (2011-2012) ve Beşiktaş (2012-2013) takımlarında oynadı. Türk milli takımının en önemli oyuncularından biri oldu. Lakabı baby olan Natalia'nın Ela isimli bir kızı var.

*Sabah Gazetesi, 23 Mart 2014

НАТАЛЬЯ ГОНЧАРОВА ХАНЫКОГЛУ

Родилась в Москве в 1975 году. В восемь лет начала заниматься волейболом. Стала профессионалом в московской команде ЦСКА. Играла в «Заречье-Одинцово» и в итальянской команде «Анкона», в 1997 году перешла в «Коджаэлиспор». В 1998 году вышла замуж за турецкого волейболиста Хакана Ханыкоглу и приняла турецкое гражданство. Выступала за команды «Эджазджыбашы» (2000-2003), снова «Заречье-Одинцово» (2004-2005), «Динамо» -Москва (2005-2007), «Бешикташ» (2008-2009), «Эджазджыбашы» (2009-2010), азербайджанскую «Азерраил Баку» (2010-2011), «Галатасарай» (2011-2012) и «Бешикташ» (2012-2013). Стала одним из ведущих игроков турецкой национальной сборной. Наталье дали прозвище «Бэби», у неё есть двухлетняя дочь Эла.

*Газета «Сабах», 23 марта 2014 года

EKETERİA POLOVNİKOVA ATALIK

Bayanlar büyük santranç ustası (WGM) ünvanlı Ekateria 1982'de Rusya'da doğdu. 2005 yılında Türk santranç büyük ustası (GM) Suat Atalık ile evlendi. Türk vatandaşı oldu. Vadim isimli bir çocuk annesidir.
Nisan 2006'da Kuşadası'nda yapılan 7. Avrupa Bayanlar Satranç Şampiyonası'nda birinci oldu.

ЕКАТЕРИНА ПОЛОВНИКОВА АТАЛЫК

Шахматистка, гроссмейстер (WGM) среди женщин, родилась в 1982 году в России. В 2005 году вышла замуж за турецкого шахматиста, гроссмейстера (GM) Суата Аталыка, стала гражданкой Турции. Имеет сына Вадима.

В апреле 2006 года в Кушадасы на 7-ом чемпионате Европы по шахматам среди женщин заняла первое место

BÖLÜM 2

Gelibolu'da Zorunlu Bir Gurbetin Misafirleri: Gelibolulu Ruslar

Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN
Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV

Gelibolu'da Zorunlu Bir Gurbetin Misafirleri: Gelibolulu Ruslar

Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN
Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV

"Gelibolu, Rusya'nın ağır sefalet dolu yıllarında ortaya çıkan büyük ve kutsal gerçeklerin bir parçasıdır; Burası, Rus milletinin tekrar ayağa kalkması, Tanrı'nın ve insanlığın karşısında günah çıkarmasının ve özrünün kabulü için tek umududur."

1933'te Nobel ödülünü alan ilk Rus yazar Ivan Bunin (1870-1953)

Rusya'dan Gelibolu Kıyılarına Uzanan Göç Dalgası

Gelibolu, yeryüzünde çok fazla belirgin bir özelliği olmayan küçük bir coğrafi ünitedir. Fakat bu yarımada, tarihsel süreçte ev sahipliği yaptığı olaylarla Türkiye'yi dünya ölçeğinde temsil eden bir mekâna dönüşmüştür. Kuşkusuz Birinci Dünya Savaşı'nın en fazla etkilediği kentlerden birisi Gelibolu'dur. Gelibolu'nun savaşlarla ilgili kaderi, savaş sonrasındaki dönemde de sürmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın da tetikleyici etkileriyle Rusya'da meydana gelen Bolşevik Devrimi, birkaç yıl önce aynı savaşın yakıp yıktığı Gelibolu'ya yeni misafirler göndermiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise Gelibolu, yabancı askerlerin buradaki mezarlıkları ve onları anmak için yurt dışından gelenlerin törenleri ile barışa ev sahipliği rolünü üstlenerek Türkiye'yi dünya ile bütünleştiren bir mekâna dönüşmüştür. Gerçekten de günümüzde Gelibolu, dünya üzerinde kendisine yürekten bağlı çeşitli uluslara mensup insanlar için bir isimden, bir kentten daha fazla anlam taşımaktadır. Kimileri için hayatlarının en önemli parçası olarak, burası adeta kutsal bir mekândır. Böyle düşünenler arasında Beyaz Ruslar da vardır.

Bilindiği gibi, Bolşevik Devrimi sonrasında iki milyon civarında Beyaz Rus kitlesel göçlerle dünyanın çeşitli ülkelerine sığınmıştı. Rusya'dan Gelibolu'ya uzanan süreç ise çeşitli zorlukların neticesinde gerçekleşmiştir. Öncelikle burada sözü edilen 'Beyaz Ruslar' ifadesini açıklamak gerekir. Bolşevik İhtilali'n-

den kaçarak Türkiye'ye, diğer ülkelere ve şehirlere iltica eden Bolşevik aleyhtarı mültecilere 'Beyaz Ruslar' veya bazen kısaca 'Beyazlar' denmekteydi. Devrimden sonra Sovyet Ordusu 'Kızıl Ordu' adını almıştı. Kızıl Ordu'ya karşı savaşan kuvvetlere de 'Beyaz Ordu' adı verilmişti. Bu orduya mensup gönüllü askerler ve subaylar ile diğer bölgelerdeki Bolşevik karşıtları zamanla 'Beyazlar' olarak anılmaya başlandı. Beyaz Rusların bugünkü Beyaz Rusya (Belarus) ve bu ülkede yaşayan Beyaz Ruslarla bir ilgisi yoktur. Mülteci Beyaz Rusların içinde çoğunlukla Ruslar olmakla beraber, birçok ırktan kişiler de vardı (Ruslar, Ukraynalılar, Rumlar, Tatarlar, Çerkezler, Türkmenler, Kalmuklar, Gürcüler, Ermeniler, Yahudiler vs.). Sonuçta Beyaz Rus tabiri, bir ırk ve milleti değil, 1919-1920 yıllarında Türkiye'ye sığınan Bolşevik karşıtı topluluğu temsil için kullanılan siyasi bir tabirdir.[1]

1917 Ekim Devrimi ile kurulan Bolşevik Yönetimine karşı ciddi muhalefet Güney Rusya'da Don-Kuban Kozaklarının yaşadığı Don Nehri'nin geniş vadisinde ortaya çıkmıştı. Burası Güney Rusya'nın zengin tarım bölgesiydi ve bu bölgedeki Kozakların büyük kısmını Don Kozakları oluşturuyordu. Bölgedeki halklar, Çar'dan elde ettikleri bir tür siyasi özerklik içinde yaşıyorlardı. 13 bölgeye ayrılmışlardı ve her birinin başında bir 'ataman' vardı. En büyük özellikleri her zaman at ve silahlarıyla savaşa hazır olmaları ve özerkliklerine olan düşkünlükleriydi.[2] Kozaklar, Devrimden sonra Bolşevik yönetimini tanımadıklarını açıklamışlardı. Beyaz Ordu'nun en önemli dayanağını oluşturan Kozakların başlıca hedefleri geleneklerini ve ayrıcalıklarını korumaktı. Muhafazakarlıkları ve Ortodoksluklarıyla gurur duyan Kozaklar, Bolşevikleri hayat tarzlarının muhalifleri olarak görmekteydiler. Kozakların yoğun olarak bulunduğu ve muhalefet merkezi haline gelen Güney Rusya'da, Rus Ordusu kumandanlarından General Alekseyev ve General Kornilov tarafından Aralık 1917'de 'Gönüllüler Ordusu' çağrısı yapılır. Böylece Bolşeviklere karşı silahlı muhalefet için ilk önemli adım atılır. Bu isimler General Denikin'i de yanlarına alarak direnişi başlatırlar. Beyaz Ordu, Çarlık yönetiminin sivil ve askerî bürokrat ve politikacıları ile büyük ve küçük toprak sahipleri, Kozaklar ve Tatarlar gibi ulusların kuvvetlerinden oluşmaktaydı.[3]

Rusya'da iç savaş tam olarak Haziran ve Temmuz 1918 itibariyle başlamıştır. Bolşeviklere karşı Kazaklar, Tatarlar, küçük-büyük toprak sahipleri, bürokratlar, politikacılar ve askerlerin içinde yer aldığı Çarlık rejiminden yararlanan geniş bir muhalefet çevresinin katılımıyla 'Beyaz Gönüllüler Ordusu' adı verilen bir

1 Bakar, B. *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*. İstanbul : Tarihçi Kitapevi, 2012, s.39.; Deleon, J. *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, s.11-12.

2 Macar, O. D. ve Macar, E. *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, İstanbul: Libra Yayınevi, 2010.

3 Bakar, B. a.g.e. s. 2.; Macar, O. D. ve Macar, E., a.g.e. s.20.

ordu ile isyan hareketi ortaya çıkmıştı. Gönüllüler Ordusu başlangıçta dört bin kişiydi. Ancak, yeni katılımcılarla birlikte bu sayı 1919'da yüz bine ulaşmıştı.[4] Beyaz Ordu 1918 güzünden itibaren General Denikin'in komutasına geçmişti. Onun döneminde "Rusya, tek ve bölünmez" sloganı altında birleşen Beyaz Ordu, Kossaklardan ve dört Gönüllü Ordusu birliğinden oluşuyordu. Bu dört ordu birliği daha sonra Osmanlı topraklarına sevk edilecek olan Kornilov, Alekseyev, Drozdov ve Markov birlikleriydi. 1920 yılı Nisan ayı başında General Denikin, Güney Rusya'daki Beyaz Ordu Birlikleri Komutanlığı'ndan istifa etti. Kırım'a geçen General Vrangel Beyaz Ordu Birlikleri Komutanlığı'nı üstlendi. Vrangel Beyaz Ordu Komutanlığı'nın yanı sıra Beyaz Ordu hakimiyeti altında bulunan Rus topraklarının da tek hükümet başkanı oldu.[5]

Kızıl Ordu'nun başarıları ve ilerlemesi karşısında 1919 yılında ilk ilticalar gerçekleşmiş; Beyaz Rusların göç dalgaları Türkiye'ye ulaşmaya başlamıştı. İlk göç dalgası ile Nisan 1919'da tanışan İstanbul, bu tarihten sonra yoğun göç dalgaları ile karşı karşıya kalmıştır. 1919 yılı ilkbaharındaki ilk büyük ilticada gelenlerin önemli bir bölümü zenginlerden ve asilzadelerden oluşuyordu. İlk göç dalgası ile gelenler bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra büyük çoğunluğu Avrupa'ya gitmiştir. Bu gruptakilerin sayıları ikinci ve üçüncü dalga ilticalarla kıyaslanamayacak kadar azdı. Bu ilk mülteci kafilesinin birkaç bin kişi olabileceğini tahmin etmek mantıklı görünmektedir.[6] 1920 yılında İstanbul'a iki büyük iltica dalgası daha gelmiştir. General Denikin'in Bolşeviklere yenilmesi nedeniyle Denikin tahliyesi olarak da bilinen bu ikinci göç dalgası 1919 yılı Aralık ayından itibaren İstanbul'a ulaşır. İkinci dalga göçle gelenlerin önemli bölümünü orta halli ve fakir mülteciler oluşturmaktaydı. Gelenlerin çoğu sivillerdi, aralarında az sayıda asker mülteciler de vardı. 1920 yılı Ocak ayı sonu itibariyle İstanbul'a ulaşan Beyaz Rusların sayısı yaklaşık 60 bin kişi olarak tahmin edilmekteydi.[7]

1919 yılı kışında Kızıllar, Kharkov-Donbass-Rostov hattında tutunan Beyaz Ordu'yu bozguna uğrattı. Vrangel, 1920 Mart ayında Kırım'da yeniden ordusunu toplayarak direnişe başladı ama feci sondan kendini kurtaramadı. Bizzat General Vrangel de yaralı bir halde Türkiye'ye sığınmak zorunda kaldı.[8] 11 Kasım 1920'de Rusya güney bölgesinin valisi ve Rus ordusunun Genelkurmayı Pyotr

4 Acar, K. "Rusça Kaynaklarda Gelibolu ve Beyaz Ruslar", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sayı:201-33, 2016, s.3.

5 Acar, K. a.g.e., s.6.

6 Bakar, B. a.g.e. s. 49.

7 Bakar, B. a.g.e. s. 11-12.

8 Göçmen, M. "Mütareke Yıllarında Beyaz Rusların İstanbul'daki Sürgün Hayatları" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:20, 2008, s.200.

Nikolayeviç Vrangel (1878-1928) Kırım'ı terk etmek için emir vermişti. Cephedeki durumun umutsuzluğunu anlayan Vrangel, sivillerin ve Beyaz Ordu'nun Kırım'dan tahliye edilmesi ve daha sonra bunların yerleştirilmesi ve barındırılması konusunda Fransızlardan yardım ister. 13 Kasım'da Vrangel, "ticari ve savaş gemilerinin satışından elde edilecek geliri, bu konuda masrafların karşılığı olarak Fransa'ya ödeme yerine geçmesi; ordusunu ve donanmasını Fransa'nın korumasına verdiğine" dair konvansiyonu imzalar.[9] Vrangel tahliyesi olarak da bilinen bu üçüncü göç dalgası, Beyaz Ordu'nun elinde kalan son topraklar olan Kırım yarımadasının Kızıl Ordu'nun eline geçmesiyle birlikte General Vrangel'in tüm ordusu ve yanına alabildiği sivillerle İstanbul'a sığınmasıdır.

Her üç iltica da deniz yoluyla, askerî ve sivil gemilerle Türkiye'ye gerçekleşmiştir. Göç için İstanbul'un tercih edilmesi bazı koşullar değerlendirilerek alınmış bir karardı. İstanbul'un göç merkezlerinden biri olarak seçilme nedenlerinin başında coğrafi yakınlık geliyordu. Çünkü Beyaz Ordu Güney Rusya'da yoğunlaşmış ve kontrolündeki donanma da burada bulunuyordu. Bir başka neden ise diğer ülkelere kıyasla İstanbul'da yardım kuruluşlarının daha iyi örgütlenmiş olmasıydı. Dolayısıyla mültecilerin pek çok kuruluştan yardım alabilme şansı yüksekti.[10] Bir diğer neden de İstanbul'un ve Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarının Çarlık Rusya'sının müttefiki olan devletlerin (İngiltere ve Fransa) denetiminde olmasıydı. Ayrıca Osmanlı ülkesi sınırlarını topraklarından kovulan başka inançlara mensup insanlara ilk kez açmıyordu. Türk-Osmanlılar, 1492 yılında İspanyol engizisyonundan kaçan Yahudileri, 1848-1849 yıllarında da Habsburg Hanedanından kaçan Macarları kabul etmişlerdi. İşte 1920'li yıllarda Türkiye, bu kez de Ruslar için sığınma yeri oluyordu.[11] Nitekim, bu konuda bir Rus göçmen şunları söylüyordu: *"Rusya'dan kaçarken hep şunları düşündük: 1492'de İspanyol engizisyonundan kaçan Yahudilere kapılarını açan tek ülke olan Türkiye, 1920'lerde bizi geri çevirmeyecekti."*[12] İlerleyen günlerde göç dalgalarının bir kısmı Türkiye'nin batı sınır bölgelerine ve Balkan ülkelerine doğru yönelmiştir.

Vrangel Ordusunun yenilgisinden sonra bu orduya bağlı asker ve siviller, yüzden fazla gemi ile 15-23 Kasım 1920 tarihleri arasında İstanbul'a hareket etmişlerdir. Kırım yarımadasının beş limanından (Sivastopol, Yevpatorya, Kerç, Feodosiya, Yalta) İstanbul'a aralıksız mülteci taşınmıştır. Vrangel Ordusu İstanbul'a geldiğinde İstanbul, Mondros Mütarekesi gereğince, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmişti. Dolayısıyla Ordunun İstanbul'a gelişi de bu ülkelerin

9 Uturgauri, S.N. *Boğaz'daki Beyaz Ruslar, 1919-1923*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2015.

10 Macar, O. D. ve Macar, E., a.g.e. s.272.

11 Uturgauri, S.N., a.g.e. s.69.

12 Deleon, J., a.g.e., s.11.

kontrolü altında gerçekleşmiş, özellikle Fransa bu konuda etkili olmuştur. Tahliye için Fransa'nın yanı sıra İngiltere ve İtalya da gemi göndermiş; Amerikalılar da tahliyeye savaş gemileri ile destek vermişti.[13]

1920 yılı sonuna kadar İstanbul'a gelenlerin sayısı 150 bine, rıhtımdaki gemi sayısı da 138'e yaklaşmıştı. Kasım ayının üçüncü haftasında İstanbul Rus muhacirlerden geçilmez olmuştu. İstanbul şehri zaten Mütareke Döneminin başından beri mülteci ve muhacirlerle dolup taşmaktaydı ve bu açıdan kuşkusuz en dramatik dönemlerinden birini yaşıyordu. İstanbul'da birikmiş çok sayıda Müslüman muhacir varken bir de gelen Rus mültecilerin durumunun ne olacağı basında tekrar tartışılmaya başlanmıştı.[14] 1920 Kasım ayında başlayan göç, 1921 sonlarında bile devam etmiştir. General Vrangel ile birlikte gelen son kafilelerle bu sayının 200 bini bulduğu tahmin edilmektedir. Oysa Fransızların tahminlerine göre, Beyaz Ordu'nun yenilmesinden sonra Türk başkentine 30 bin kişi gelmeliydi; ama gerçekte beş kat daha fazlası, 150 bin kişi (üçte biri sivil) geldi. Başkomutanlık karargâhının verilerine göre ise 100 bin asker (50 bin asker cephelerden, 40 bin asker cephe gerisinden, 6 bin sakat ve yaralı, 3 bin askerî öğrenci) ve 50 bin sivil (13 bin erkek, 30 bin kadın ve 7 bin çocuk) vardı.[15]

Rus gemilerine binen birçok mülteciye göre Kırım-Türkiye yolculuğu çok zor olmuştu. Su ve yiyecek yetmedi. Çiğ balık yiyip, deniz suyu içtiler. 50 kişi bir ekmeği paylaştı. Ambarda buldukları undan yufka yapıp, geminin bacalarına yapıştırıp pişirdiler. Tahliye sırasında Fransız askerî gemisine düşen Petr Semyonoviç Bobrosvski şunları yazıyordu: *"...Üç saat boyunca bizden fazla uzakta olmayan Gönüllü donanmasının en büyük gemisi 'Saratov'a[16] askerlerin bindirilişini izledik. Uçsuz bucaksız insan seli merdivenden yukarıya doğru uzayıp gidiyordu. Her askere yalnızca bir çuval götürme hakkı verilmişti. Fazlası anında denize atılıyordu. Bu binlerce kişiden oluşan kalabalık, yavaş yavaş bütün güverteye yayılıyordu. Bunun geçici olduğunu, daha sonra kamaralara yerleştirileceklerini düşünüyordum. Bu insanların İstanbul'a güvertede gittiklerini daha sonra öğrendim."* Saratov'un çok fazla yüklendiğini yazan sadece Bobrovski değildi. Saratov gemisi ile İstanbul'a gelen sefer komutanı General Martinov da yazdığı raporda 1860 kişilik gemiye 7056 kişi alındığını General Şatilov'a bildiriyordu. [17]

13 Şahiner, K. Wrangel Ordusunun İstanbul'a Gelişi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. 2001'den aktaran Batmaz, E.Ş, Gelibolu'da Rus Sığınmacılar (Kasım 1920-Aralık 1921), *Çanakkale Savaşı ve Tarihi* , İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, 2006, s.560.

14 Bakar, B. a.g.e. s. 32.

15 Uturgauri, S.N., a.g.e., s.60.

16 Bu gemi, İstanbul'a demir attıktan sonra, Herson adlı diğer gemiyle birlikte Gelibolu'ya yönlendirilmiştir.

17 Uturgauri, S.N., a.g.e., s.57-59.

General N.P Kalinin de hatıratında şunları yazmaktadır: *"Yolculuk sırasında şartlar kabus gibiydi. Kerç filosu, küçük gemiler dahil 30 adetti. Daha önce diğer limanlardan ayrılanlar kadar şanslı değildik. Lodos esiyordu, kazalar başladı. Tahliyeyi,* Kızıl Ordu'nun ele geçirdiği *Feodosya'dan 20 verst (yaklaşık 21.3 km, Y.N) uzaklıkta gerçekleştiriyorduk. Yanımıza aldığımız yiyecekler üç gün içinde bitti. ...Konstantinopolis'e yolculuğumuz bir hafta sürdü ve en son biz vardık. Herkes Kerç filosundakilerin öldüğünü zannediyordu."*[18]

İstanbul'a ulaşan gemilerin her biri aşırı kalabalıktı. Örneğin Vladimir'de 11 bin, Don'da 7 bin mülteci vardı. Gemilerdeki izdiham o kadar ciddi boyuttaydı ki, Seyr-i Sefain İdaresi'nin Reşit Paşa ve Kızılırmak adlı gemileri Moda İskelesine getirilerek, mültecilerin iskânına tahsis edildi. Böylece diğer gemilerdeki mültecilerin bir kısmı bu gemilere aktarıldı. Mültecilerin en büyük ihtiyacı yiyecekti. Daha sonra bazılarının 5 gündür yiyeceksiz olduğu anlaşıldı. Gemilerin direklerine ekmek ve su yardımı yapılmasını isteyen flamalar asılmıştı. Gemilerden "Ekmek! Allah aşkına bize ekmek verin!" çığlıkları yükseliyordu. [19]

Kırım'daki tahliye felaketinden sonra tüm dünya Rusların kitlesel göçüyle tanıştı. Göç edenlerin maddi ve hukuksal durumları tüm dünyadan yardım ve destek talep ediyordu. İstanbul'u merkez haline getiren tahliyeler sonucunda dünyada Rus göçü ve yerleşiminin coğrafyası oluştu. İstanbul'dan sonra Türkiye'nin sınır bölgeleri, Balkan devletleri ilk göçmen dalgalarını aldılar. Nitelikli çalışanlar ve girişimci özelliğe sahip nüfus gelişmiş ülkelere doğru göç ederken; engelliler ve yaşlılar genellikle ilk varılan ülkelerde yerleştiler. Sırbistan'a giden Beyaz Ordu mensupları bu ülkede sınır koruma ordusunu kurdular.

Fransa, Beyaz Rus askerlerinin ve göçmenlerin masraflarını karşılayarak 53 milyon Frank değerindeki tüm donanma gemilerini teslim almıştır. Fransızlarla yapılan anlaşmaya göre Beyaz Ordu birlikleri silahlarının sadece % 5'ini koruyabilecekti. Ayrıca Beyaz Ordu 100 milyon Frank değerindeki askerî malzeme ve giysileri de Fransız idaresine vermişti. Çeşitli kamplara yerleştirilen Rusların iaşesi Fransa tarafından karşılanacak ve karargâhlarda dahili hayatın düzenlenmesi Rus komutanlara bırakılacaktı. General Vrangel askerî kampları disiplin altında tutmak için bazı önlemler almıştı. Bunun için Gelibolu'daki Birinci Kolordu'da, Limni'de Kuban Ordusu'nda ve Çatalca'da Don Ordusu karargâhlarında Divan-ı Harbler oluşturulmuştu. [20] Fakat İtilaf Devletleri bölgede silahlı Beyaz Rus Ordusu'nun varlığından sürekli tedirginlik duymuş ve asker

18 Karpov, N. Kirim-Gallipoli-Balkani- k 80- Letiyu Prebıvaniya Russkoy Armii v Gallipoli, Moskova, 2002'den aktaran Batmaz, E.Ş, a.g.e., s. 560.

19 Macar, O. D. ve Macar, E., a.g.e. s.61.

20 Bakar, B. a.g.e., s. 64.

ve subayların mülteci statüsünde dünyanın çeşitli ülkelerine gönderilmelerini teşvik etmiştir. Zaman içinde taraflar arasında bu konu etrafında sürekli gerilimler yaşanmıştır.

Vrangel Ordusuna mensup Rusların, İngilizler ve Fransızlar hakkındaki olumsuz düşüncelerine karşılık Türklere karşı yaklaşımları son derece olumlu olmuştur. Zira İstanbul'a gelişlerinde de Türk halkı tarafından iyi karşılanmışlardır. Bu durum asırlarca Türkleri düşman olarak gören Rusları şaşırtmış ve onlara karşı minnet duyguları beslemelerine yol açmıştır. İstanbul'a gelen Viladikafkas eski belediye başkanı Cirevlinikof bu konuda şunları söylemiştir: *"Asırlardan beri Türkiye hakkında eylediğimiz yalnızca saçmalıkla hezeyandan ibaret düşmanlık yaratan fikir ve nedenleri meydana getirmiş olan halatı imha etmek çarelerini vatana döndüğümüz zaman bulmaya çalışmanın en mukaddes görevimiz olduğunu anlıyoruz…Birçok mülteci minnettar hislerinin Osmanlı matbuatı tarafından neşredilmesini rica ediyorlar."* [21]

Beyaz Ruslar İçin Zor Günlerin Dost Mekânı ve Sığınağı: Gelibolu

…
dar mı dar Dardanel'e
yüzdüler
yarının Gelibolulları
yüzdüler
dünün Rusları

Vladimir Vladimiroviç Mayakovski (1893-1930)

Beyaz Ordu başkomutanı General Vrangel yaşanan tüm gelişmelere rağmen yenilgiyi kabullenmedi. Büyük bir disiplin içinde orduyu koruyarak, uygun şartlar oluştuğunda Kırım'a dönmeyi ve savaşa kaldıkları yerden devam etmeyi düşündü. İstanbul'da siviller için oluşturulan çeşitli kamplar söz konusuydu (Halkalı, Selimiye, Tuzla vb.).[22] Tahliye edilen askerlerin nerelere ve hangi kamplara yerleştirileceği bir süre sonra netleştirilmişti. 19 Kasım 1920'de kurmay heyetiyle yaptığı toplantı sonucunda ordusunu üç tugaya ayıran General Vrangel, General Aleksandr Pavloviç Kutepov'un (1882-1930) ve yardımcısı General Boris Aleksandroviç Şteyfon komutasındaki yaklaşık 26 bin kişilik tugayın Gelibolu'daki

21 İkdam, 9 Aralık 1920'den aktaran Karadoğan, U., a.g.e., s.147.

22 Türkkan, A. İ. (Yayına hazırlayan), "İstanbul İşgal Kuvvetleri Komutanlığı Raporları III", *BTTD*, sayı:26, 1999'dan aktaran Bakar, B. a.g.e., s. 37.

Fransız askerî kampına yerleştirilmesini kabul etmişti.[23] Kutepov'un birlikleri Gelibolu'ya yerleştirilirken, Fostikov'un birlikleri Limni'ye, Abramov'un birlikleri de Çatalca'ya gideceklerdi. Karara uygun olarak, ordu mensuplarının 25 bini Gelibolu'ya, 15 bini Limni'ye, diğer 15 bini Çatalca'ya, 30 binden fazlası da Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'a gönderildi. Birkaç bini de Karadağ'ın Kotor limanına ulaşmıştı. Rus Donanması ise yaklaşık 5 bin mürettebatı ile Fransız hakimiyetindeki Tunus'un Bizerte limanına gönderildi. Bu dağılıma göre Rus Ordusunun tüm düzenli birliklerini içine alan Birinci Kolordu Gelibolu'ya; Kozaklar (Don, Kuban, Terek, Astrahan) ise Çatalca ve İstanbul yakınlarındaki kamplar ile Ege Denizi'nin kuzeyinde yer alan Limni adasına gönderilecekti.[24]

Gelibolu'ya yerleştirilen asker ve sivillerin sayıları konusunda tüm mülteci meselelerinde olduğu gibi bir kesinlik yoktur. General Thomson, Gelibolu'ya giden askerlerin sayısını 27 bin-28 bin olarak göstermiştir. Shemelev ise Gelibolu'ya 26 bin 596 kişi yerleştirildiğini, bunlardan 23 bin 518'inin asker, gerisinin kadın ve çocuk olduğunu belirtmiştir. The New York Times ise Gelibolu'daki asker sayısını 26 bin; sivil sayısını ise 3 bin olarak vermekteydi.[25]

Tablo 1. Beyaz Ordu'nun yerleştirildiği kamplar ve bu kamplardaki kişi sayısı[26]

Kamp Yerleri	Kişi Sayısı
İstanbul ve çevresindeki kamp ve hastaneler	35,452
Gelibolu (Kasaba, kamplar ve liman)	26,596
Kotor	22,000
Limni	16,050
Romanya	1,800
Bulgaristan	3,400
Selanik	1,050
Pire	872
Toplam	107,220

İstanbul'a ulaşan 'Saratov' adlı gemi, Haydarpaşa limanı açığında demirlemişti. Daha sonra, askerî okul öğrencilerini taşıyan 'Herson' ile birlikte askerî mültecileri 21 Kasım 1920'de İstanbul'dan Gelibolu'ya götürdüler. 22 Kasım

23 Asiltürk, A. "Bilinmeyen Bir Tarihî Gerçek: Gelibolu'da Rus Orduları", *Orkun,* sayı:58, 2002.

24 Bakar, B. a.g.e. s. 63.; Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.70.

25 Thomson (General), C. B. "The Russian Refugees in Constantinople", The Manchester Guardian, 9 Eylül 1921; Shmelev, A. "Gallipoli to Golgotha: Remembering the Internment of the Russian White Army at Gallipoli, 1920-1923", Jenny Macleod (ed.), Defeat and Memory, Cultural Histories of Military Defeat in the Modern Era, Basingstoke: Palgrave,2008'den aktaran Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.151.

26 Simpson, J.H. The Refugee Problem of A Survey, Oxford University Press, London, 1939'den aktaran Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.277.

1920'de Herson ve Saratov gemileri Gelibolu'ya ulaştı ve ilk olarak General Kutepov karaya çıktı.[27]

Gelibolu o dönemde 1912 Mürefte depremi ve Çanakkale Savaşlarının (1914-1918) etkisiyle üçte ikisi büyük ölçüde harap olmasına karşın ticari merkez özelliğini koruyan bir kentti. Birinci Dünya Savaşı'nda gemilerden açılan top atışlarından Gelibolu çok az zarar görmüştü. Fakat hava bombardımanları kentin en güzel evlerini yok etmişti. Mütareke yıllarının bu günlerinde Gelibolu oldukça kozmopolit bir hüviyete bürünmüştü. Fransız ve Yunan işgal kuvvetlerinin kontrolündeki kentte yaşayan Türk, Musevi, Ermeni ve Rum nüfusa Fransız ve Senegalli askerlerin yanı sıra Rusya'dan gelen misafirler de eklenmişti. General Vrangel'in Gelibolu'daki işgal komutanı Fransız Veyler ile yaptığı görüşme sonucunda Rusların ancak üçte birinin Gelibolu'da kente yerleştirilebileceği, geri kalanların ise kent dışında bir kampa yerleştirileceğinin anlaşılması ile Ruslar hayal kırıklığına uğramıştı.

Fotoğraf 1. *İnsanlarla yüklü gemiler Gelibolu kıyılarına ulaşır.*

General Kutepov, ordusunun üçte birinin bile yerleşemeyeceği Gelibolu şehrini görünce endişelerini Fransızlara aktarmış, Fransızlar da ordunun geri kalanın yerleşebileceği yeni bir bölge göstermişlerdi. 4. Süvari Alay Komutanı Ryasnyanskiy hatıratında şunları yazmaktadır: *"Kutepov ve ona eşlik eden Fransız subay, kamp yeri için bölgeye bakmaya gittiler…Arazi bir Türk Albaya aitti.*

27 Süer, A., 1987, "Gelibolu'da Ruslar" *Belleten,* Ankara: Türk Tarih Kurumu, Sayı 199, s. 317-318.

Sığınmacılar burasını ruh hallerini de yansıtan bir ifadeyle 'goloe pole' (çıplak kır) olarak adlandırmışlardı. *Burası aslında 1919'da İngiliz Askerî Kampı olarak kullanılmış ve sonrasında tahrip edilmiş bir çevreydi. Kamp alanının tek avantajı, ortasından bir derenin geçiyor olmasıydı"*[28] Beyaz Ruslar bu vadiye ayrıca "dolina rozi simerti" (gül ve ölüm vadisi)[29] adını vermişlerdi.[30] Çünkü vadide akan dere boyunca birçok gül çalısı vardı ve dere aynı zamanda sıtma, tifo ve tifüs hastalıklarına kaynaklık ediyordu. Kamp kurulan alan, günümüzde Fındıklı köyü göletinden çıkan ve güney yönünde akış gösteren Kocadere'nin yatağı çevresindedir. Kocadere'nin akış yönünde uzanan kamp alanı, Kocadere'nin birleştiği Münipbey Deresi çevresini de kapsamaktaydı. Katrancı sırtının güneybatısındaki Münipbey Çiftliği ve yine sırtın güneyindeki Albayın Çiftliği arazileri de kamp alanı içindeydi. Bu iki çiftlik de Münipbey Deresi kıyısında yer almaktadır. Ryasnyanskiy'in buradaki arazinin Türk Albaya ait olduğunu söylemesi de, Albayın Çiftliği arazisinin kamp alanı olduğunu doğrulamaktadır. Günümüzde Gelibolu'da 'atlatmalı köprü' olarak bilinen Taşköprü çevresinde de yoğun bir çadır yerleşmesi olmuştu. Gelibolu'ya 7-8 km mesafede bulunan bu araziye askerî birlikler yerleştirilmişti. Kolordu karargâhı, askerî liseler ve subay okulları da kentteki çeşitli binalara taşınmıştı.

Fotoğraf 2. *Gelibolu kampında Kornilov Alayının yerleşimi.*

28 Batmaz, E.Ş., a.g.e., s.562.

29 Nikolay Rayevski anılarında bu isimlendirmeyi şu şekilde açıklar: *"Yerel halkın anlattığına göre eskiden burada gül bahçeleri varmış. Müttefiklerin işgalinin başlangıcında orada zencilerin kampı varmış. Askerlerin çoğunluğunun bulaşıcı hastalıklardan ölmesinden dolayı bu isim verilmiştir."*

30 Ryasnyanski, S.N. Gallipoli, Moskova, 1971'den aktaran Acar, K., a.g.e., s.8.

Fotoğraf 3. *Günümüzde Münipbey deresi üzerinde bulunan Taşköprü.*

Kentte çok yoğun bir yerleşme oldu. Beyaz Ruslar Gelibolu'ya ayak basmalarından itibaren Türkler Rusları büyük bir hoşgörü içinde kabul ettiler. Türk kadınları, Rus kadın ve çocuklarıyla ilgilendi; gereksinim duyulan ev eşyalarını onlara verdiler. Türkler kendi evlerinde odaları Ruslara veriyorlardı. Kendilerine ait ancak harap durumdaki yerleri onarmalarına yardım ediyorlar ve yerleşmelerine izin veriyorlardı. Türk müftüsü yurtların yerleşmesi için camileri açtı. 13 yurdun beşi camilere yerleşmişti. Müftü, Türk vatandaşları ile görüşerek Rusların konaklama sorununu çözmeye çalışıyordu. Sonra gelenler evlerin girişine, merdivenlerine kadar yerleştiler. ….Bit, tifo ve zatürre yaygındı… Hava şartları iyi olduğunda yemekler dışarıda yapılırdı. Soba yoktu; ısıtma ve yemek için mangal kullanılıyordu. Pencerelerde delikler kapatılıyor; yorganlar kapı olarak asılıyordu. İnsanlar yerde yatıyordu. Her odada 2-4 aile bulunuyordu. Dinlenmeye uygun şartlar yoktu. Diğerlerinin özel hayatlarına şahit oluyorlardı. Bu durum çoğu için dayanılmazdı... Bu tür olaylar hep kavgalar ve sürtüşmelere yol açıyor; bazen de düello ile bitiyordu.[31]

Uzun ve zahmetli çabalardan sonra barınma yerlerini normal bir yaşam şekline uygun hale getirdiler. Kendi evlerini kendileri yaptılar. Bu tür basit evler mantar gibi her yere yayılmaya başladı. Hatta bu evlerden sokaklar oluştu. Ruslar, oturdukları evlerin duvarlarını kireçle boyuyor ve duvarlara anayurt manzaraları (Kremlin Sarayı vb.) çizerek yaşadıkları mekânı şekillendiriyorlardı. Her yere hatta evlere bile bir isim veriyorlardı. 'Vatan özlemi', 'umut' vb. Bazı uçak subayları kıyıda yer alan mağaralara yerleştiler. Bir subay da ailesi ile bir tek-

31 Süer, A., a.g.e., s.347.

neye yerleşmişti. Bir başka subay Türk mezarlığında taştan yapılmış eski bir su deposunda yaşıyordu.[32]

Fotoğraf 4. *Gelibolu kampında 3. Bölüğün toprak baraka inşaatları.*

Fotoğraf 5. *Kentteki Rus askerleri panodan emir ve duyuruları okuyor. Diğer duvarda ise Kremlin Sarayı çizimleri yer alıyor. Yaz/1921.*

32 Gelibolu Almanağı. Russkie v Gallipoli; sbornik stateĭ, posviashchennyĭ prebyvaniiu 1-go armeĭskago korpusa russkoĭ armiĭ v Gallipoli (Russkoi armii v Gallipoli), Edit.V.F. Baumgarten, Berlin, 1923, s.78-83.

Fotoğraf 6. *General Vrangel ve eşi Markov Alayı subay ailelerini kaldıkları toprak evlerde ziyaret ediyor.*

2 Ocak 1921 tarihli bir istihbarat raporu Gelibolu karargâhındaki Rus kuvvetlerinin sayısını 40 bin olarak veriyordu. Ayrıca Bolayır ve Akbaş bölgesinde de bazı Rus askerlerinin olduğu ifade edilerek, vakitlerini talim yaparak geçirdikleri açıklanıyordu.[33] 1 Ocak 1921'de General Kutepov'un komutanlığında olan Birinci Kolordu'da 9 bin 540 subay, 15 bin 817 er, 369 memur, 142 hekim ve sağlık görevlisi olmak üzere toplam 25 bin 868 kişi vardı. Bunlardan başka Gelibolu'ya ordu ile bağlantısı bulunmayan, sivil mülteci statüsünde bin 444 kadın ve yaşı 12'den küçük 314 çocuk da gelmişti. Sadece Gelibolu merkezinde 49 kadın evlendi. Yaklaşık 10 Türk kadını da Rus subayının eşi oldu. [34]

Savaştan dolayı fakirleşen ve manevî baskı altında olan Türkler, Rusları kardeşçe kabul ettiler. Fakat burada açıklanması zor olan, herkes tarafından bilindiği üzere Türk-Rus orduları arasında geçen sayısız acımasız savaşa rağmen barış ortamında birbirlerine karşı hep dostça davranmalarıdır. Beyaz Ruslar Fransızlarla, Gelibolu'ya ayak basmalarından itibaren sorunlar yaşamışlardı. Ermenilerle mesafeli ilişkileri söz konusu iken Yahudilerle ise hemen hiç ilişkileri olamadı. Her ne kadar dinsel açıdan Ruslara yakınlığı olan Rumlar da Türklerin karşı saldırıları sonucunda durumları kötüleştikçe Ruslara karşı sertleşmişlerdir. Gelibolu tarihindeki Türk-Rus dostluğunun nedenini, belki de iki ulusun ortak kültürel de-

33 Bakar, B. a.g.e., s. 65

34 Lukaş I., "Kutep Paşa", General A. Kutepov, Moscow: Posev Yayınevi, 2009.

ğerlerinin yakınlığında ve o dönemdeki tarihsel yazgılarının benzerliğinde aramak gerekir. Çünkü Türkler ve Ruslar aynı zamanda yurtlarında yaşananlar nedeniyle ulusal gururları incinmiş iki duygudaş toplumdu. Bununla birlikte iki taraf da o sıralarda kendi devletlerinin çöküşünü yaşıyordu. Birisi kendi yurtlarını terk etmiş, diğeri ise işgal kuvvetlerinin güdümünde bir yaşam sürüyordu. Türklerin misafir ağırlamaya önem veren gelenekleri, Rusların ise yerel halkla başarılı ilişkileri, özellikle Türk-İslam toplulukları ile temas kurma yetenekleri bu yakınlaşmaya yardımcı olmuştur. Rusların bu kitlesel göçlerinin ulaştığı her yerde adaptasyon güçleri genel olarak yüksek düzeyde başarılı olmuştur. Çünkü göç eden kitlenin içinde entelektüel birikime sahip nüfus da oldukça fazlaydı. Daha da önemlisi çok etkili bir organizasyon gücünü beraberlerinde taşıyorlardı. Türklerle ilk ilişkilerin kurulmasında kuşkusuz bunların önemli rolleri olduğunu da düşünmek gerekir.[35]

Fotoğraf 7-8. *Deniz fenerine uzak olmayan park alanında oynayan Rus çocuklar (1921). Parkın günümüzdeki görünümü (2019).*

35 Çalışkan, V. ve İbrahimov, A. "A New Factor For the Touristic Potential of Çanakkale: White Russians in Gallipoli", İnternational Çanakkale Congress, 17-19 March, İstanbul. (2006 a), pp.425-434

Beyaz Ruslar Gelibolu'da Yeni Bir Yaşam Kuruyor: Gelibolulu Ruslar

> *"Aslında mantıken Kırım'dan çekilmiş Rus Ordusu için Gelibolu bir ölüm yeri, mezar olmalıydı. Fakat psikoloji galip geldi. Gelibolu, ordudaki güçsüzlüğü yok etti ve kuvvetini canlandırdı."*
>
> **Kuzmin Karavaev, 1923**

Gelibolu, Birinci Dünya Savaşından itibaren adeta çökmüş bir kentti. Bu nedenle Beyaz Ordu askerleri, kamplardaki yaşam şartlarını iyileştirmek ve günlük hayatı sürdürebilmek için gerekli çalışmalara hemen başladılar. Tüm olumsuz koşullara karşın günlük hayatı yaşanılır kılmanın, zenginleştirmenin yollarını aradılar. Teknik alay, hızlı bir çalışma ile kamptan kente uzanan dekovil hattını kurdu; liman, hamam, mutfak ve fırın inşa etti; kentin su şebekesini onardı. Askerî yaşamı büyük bir disiplin içindeki eğitimler, törenler ve teftişlerle sürdürdüler.

Fotoğraf 9. *Topçu Subay Birliği Gelibolu'da eğitim sırasında*

Beslenme, ilk günden itibaren büyük sorun olmuştu. Gıda maddeleri içinde ekmek, şeker ve yağ çok yetersizdi. Ölümlere neden olan en önemli faktörlerden biri kötü beslenme koşullarıydı. Aralık 1920'de Vrangel ile Fransız Komutanlığı arasında yapılan anlaşmaya göre Gelibolu'daki Rus göçmenlerin iaşesi Fransızlar tarafından karşılanacaktı. Beyaz Rusların barınma ve beslenme gereksinimleri için başta Fransa olmak üzere İtilaf Devletleri; birçok ülkenin insanî yardım kuruluşu, Kızılhaç ve Milletler Cemiyeti çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Fran-

sızların on ay içinde verdikleri beslenme yardımı 17 milyon Frank olmuştu. Fakat Beyaz Ruslar Gelibolu'ya geldiği andan itibaren Fransızlarla birçok defa ciddi gerginlikler yaşamışlardı. Çünkü Fransızlar Beyaz Ordu mensuplarını asker olarak kabul etmiyor; onların mülteci olduklarını söylüyor ve silahlarını Fransızlara teslim etmelerini istiyorlardı.

Fotoğraf 10. *Kente askerî talim ve silahlı eğitim*

Ekmek İstanbul'dan geldiği için hem yetersiz hem de bayattı. Daha sonra Ruslar kendi fırınlarını açarak günde 15 bin kg ekmek çıkardılar ve bu sorununu tamamen hallettiler. İlerleyen günlerde Fransızlar tayınları azaltarak dağıtmaya devam ettiler. Fakat Ağustos ayında tayınlar o kadar azaldı ki, Gelibolu kampında askerî öğrencilerin öğrenim saatleri azaltılmak zorunda kalındı. Öğrenciler zayıflıktan ve halsizlikten ders yapacak halde değillerdi. İlerleyen zamanlarda açlık sorununu ortadan kaldırmak için öğrencilere Türk çiftçilerinin ya da esnafının yanında çalışma izni verildi.[36] Bu duruma bir çözüm üretmek zorunda kalan Rus askerlerinden bazıları da 1921 ilkbahar ve yaz aylarında toprağı işleyip sebze yetiştirmeye başladı. Bu tarım işçiliği için Drozdov Alayı'ndan 45 asker ve 2 subay görevlendirildi. Lahana, domates, biber, salatalık, kabak, havuç ve çeşitli yeşillikler yetiştirildi. Bu ürünler Alay revirine ve açlık yüzünden zayıf ve halsiz düşmüş olan ve çoğu verem, kansızlık gibi hastalıklara yakalanmış 2.500 kişiye dağıtılmaktaydı. [37]

36 Süer, A., a.g.e., s.319; Şahiner, K. "Bolşevik İhtilalinden Sonra Türkiye'ye Gelen Wrangel Ordusu ve Faaliyetleri", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2003, Sayı: 1'den aktaran Bakar, B. a.g.e., s. 67; Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.157.

37 Batmaz, E.Ş., a.g.e., s.563;

Fotoğraf 11. *Atletizm okulunun deniz feneri altındaki falezler üzerinde antrenmanı (1921).*

Fotoğraf 12. *Atletizm okulunun deniz feneri altındaki falezler üzerinde antrenman yaptığı sahanın günümüzdeki görünümü. Burası günümüzde "Denizaltıcılar Anıtı"nın bulunduğu parktır (2019).*

Fotoğraf 13. *Gelibolu'da atletizm okulunun antrenmanı*

Fotoğraf 14. *Gelibolu'da spor eğitiminden görünüm.*

Fotoğraf 15. *İyileşme sürecindeki hasta Gelibolulular sağlık personeli ile beraber, 1921.*

Gelibolu'da geçim çok zordu. Her ne kadar Temmuz sonu itibariyle subaylara ayda 2 lira, askerlere ise 1 lira verilse de, askerî birliklerin ve sivil göçmenlerin ekonomik durumu çok kötüydü. Bununla birlikte, özellikle Kolordu bürokratlarının ekonomik alışveriş anlamında yerli halka büyük bir katkısı olduğu ve bunların ekonomik harcamalar için temin edilen paranın -ki bu aylık 40 bin-60 bin liraya tekabül ediyordu- önemli bir kısmını Gelibolulların cebine bıraktıkları; hatta bu dönemde yapılan alışveriş sonucu, yerli halktan bazılarının çok zengin oldukları bilinmektedir.[38]

Amerikalılar ve Fransızlar 13 Ekim 1921'de yardımlarını durdurmuşlardı. The Orient News'in 20 Ekim 1921 tarihli sayısında yazdığına göre Gelibolu'da bakıma muhtaç insan sayısı 12 bin 400 kişiydi. Bir de kayıtlı olmayıp, sokak satıcılığı gibi sıradan işler yapıp, geçici olarak ekmek parası kazananlar ve gece sokakta uyuyanlar vardı. Bunların sayısı da 3 bin-4 bin kadardı. Bu nedenle İstanbul çevresindeki kamplarda olduğu gibi, Gelibolu'daki Rus göçmenlerin durumu da çok zordu.[39]

Gelibolu'da bu kötü beslenme koşullarına ilaveten bir de şehirde ve kampta yaşamı daha da ağırlaştıran bir su sorunu vardı. Eskimiş su şebekesi yüzünden tüketim sınırlıydı. Su şebekesi yeniden ele alındı. Kolordunun gelişiyle birlikte 30 yıldır tamir edilmeyen borular bakımdan geçirildi. 15 km ana su borusuna sadece bir Türk tesviyeci bakmaktaydı. Mevcut 45 çeşmeden, yalnızca 12'sinden su akıyordu. Eskimiş borular yenileriyle değiştirildi, su depoları elden geçirildi. Bu çalışmalar sonucunda şehre gelen su % 30 oranında arttı ve günde kişi başına bir kova su verecek duruma geldiler. Rus Ordu mühendislerinin yardımıyla şehre yönlendirilen borular temizlendi ve yenilendi; sistemdeki su sızıntısı tamir edildi. Ayrıca Ruslar, kamptaki derenin kurumasını engellemek için yatağını temizlediler ve kıyıları takviye edildi. Yakınlardaki birkaç küçük dere de su depolarına yönlendirildi. 50'den fazla kuyu açıldı. Böylece, en kurak zamanda bile kampta her bir göçmen için yaklaşık 3 kova suyun hazır bulunmasını sağladılar.[40] Türk mahalli yetkilileri ise su ve diğer temel ihtiyaçların sağlanmasında katkıda bulunmaya çalışmıştır. Türkler, genel olarak yoksullukları ve Gelibolu'nun işgal altında olması nedeniyle Beyaz Ruslara özel hizmetler sağlayamasa da zaman zaman önemli jestler de bulunuyordu. Örneğin başkomutan General Vrangel Gelibolu'ya geldiğinde ona tepsiler içinde Türk yemekleri ikram etmişlerdi.

38 Zarnitsı, no 23, 25 Eylül 1921'den aktaran Acar, K., a.g.e., s.29

39 Acar, K., a.g.e., s.15.

40 Batmaz, E.Ş., a.g.e, s.563; Acar, K., a.g.e., s.16

Fotoğraf 16. *General Vrangel'in Gelibolu'ya gelişi.*

Kış aylarında yakacak bulma konusunda büyük sıkıntı yaşanmış ve bu sorunun halledilmesi için Türk yetkililer yardımcı olmaya çalışmışlardı. 19 Aralık 1920'de Harbiye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Gelibolu'da bulunan 30 bin Rus mültecinin ihtiyacı için gereken odunun temininde zorluk yaşandığı ve bu sebeple Lapseki'den odunların satın alınması ve Gelibolu'ya sevk edilmesi için Fransız yetkililere gereken kolaylığın gösterilmesi isteniyordu. Nitekim Gelibolu Yarımadası İşgal Kumandanlığı 27 Aralık 1920 tarihli bir yazıyla, su ve diğer ihtiyaçların temininde gösterilen kolaylık dolayısıyla Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığına teşekkür etmişti.[41]

Mühendisler, araç yetersizliğine rağmen harikalar yaratıyordu. Tamir atölyeleri mükemmel çalışıyordu. General Kutepov günlük emirlerinden birinde şöyle diyordu: "Bir Rus subayı için hiçbir iş onur kırıcı olamaz". İş yaparken rütbe yoktu; herkes bilgisini, aklını ve vücudunu ortaya koyuyordu. Savaş yorgunluğunun getirdiği mental şok, sıla özlemi, depresyon temel sıkıntılardı. Ancak Kutepov'un disiplini, asker olduklarını unutmalarını engellemeyi amaçlıyordu.[42] Karaya çıkmalarından yaklaşık bir ay sonra, kamp genel olarak düzene girdi. Kampta çadırların donanımı bitirildikten sonra genel kullanım için yerler hazırlanmaya başlandı; küçük taşlarla döşenmiş yollar açıldı. Bu yolların etrafına fidanlar ve çalılar dikildi, peyzaj düzenlemeleri yapıldı. Birkaç ay sonra askerî

41 Bakar, B. a.g.e., s. 69.

42 Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.154

kampın tamamı donatılmıştı. Çadırlardan oluşan kampta her askerî alayın ve bölüğün önünde, onları diğerlerinden ayırt edecek şekilde farklı renkte taşlardan yapılmış Rus armaları, ulusal amblemler ve alay amblemleri vardı. Ayrıca her kampın önünde; sap, saman ve kamıştan yapılmış çardaklarda kalan, bayraklı nöbetçiler bulunmaktaydı.[43]

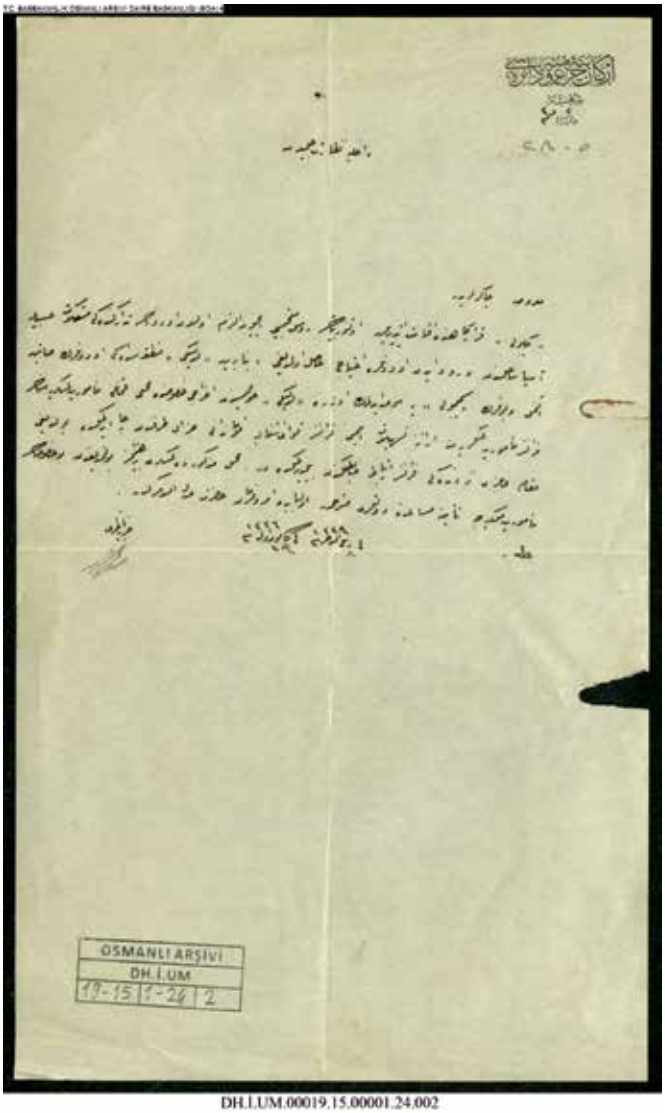

Şekil 1. *19 Aralık 1920'de Harbiye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine gönderilen, Gelibolu'da Rus mültecilerin odun ihtiyacı hakkındaki yazı (BOA., DH.İ.UM., 19-15/1-24, lef 2).*

43 Acar, K., a.g.e., s.14; Batmaz, E.Ş., a.g.e, s.564

Fotoğraf 17. *Gelibolu kampında bayrak alanı ve kartal simgesi*

Fotoğraf 18. *Drozdov Piyade Alayı Kampı. Bayrak alanında nöbetçi ve alay komutanları, bahar/yaz 1921.*

Fotoğraf 19. *Askerî Mühendis Okulu'ndan görünüm.*

Ulaşım, askerî birliklerin ve malzemelerin Gelibolu limanından askerî kamplara nasıl taşınacağı meselesi yüzünden ilk karşılaşılan sorundu. Kırım'dan kolordu birlikleriyle birlikte 20 otomobil gelmişti; Bunlardan 6'sı hafif; 14'ü nakliye aracıydı. Bu araçlar kolordu yönetimine, esas olarak da tıbbi kurumlara hizmet etti. Bununla birlikte yedek parça ve yağlama malzemeleri eksikliğinden, kötü durumda olan yollar yüzünden kısa sürede bu araçların çoğu kullanılamaz hale geldi. Bu yüzden Gelibolu'da en büyük gelişme 1920 yılı sonunda inşa edilen dekovil demiryolu hattı oldu. Kamp ile şehir bir dekovil hattı ile birbirine bağlandı. Ancak lokomotif yerine vagonları katırlar çekiyordu. Fransızlar, demiryolu malzemelerini, Çanakkale ve Selanik cephelerinde Almanların bıraktığı yerlerden topladılar… Malzemelerin büyük kısmı yeniden kullanım için uygun değildi…Virajlardaki rayların eğilip bükülmesi çok zaman aldı. Yine de bütün bunlara rağmen, Mart ayının başında yol çalışmaya başladı ve yolla birlikte, şehir ile kamp arasında yo-

ğun bir hareketlilik ortaya çıktı. Kamplara paslı ve gıcırtılı dekovil atlarla çekilir, kamplardan ise kendiliğinden eğim yönünde akar giderdi. Hatta doğrusu, çoğu zaman, öyle bir akardı ki raydan çıkardı. Bunun önünü almak için hız yüzünden kaza yapan bir vatmana 30 gün tutuklama cezası verildi. [44]

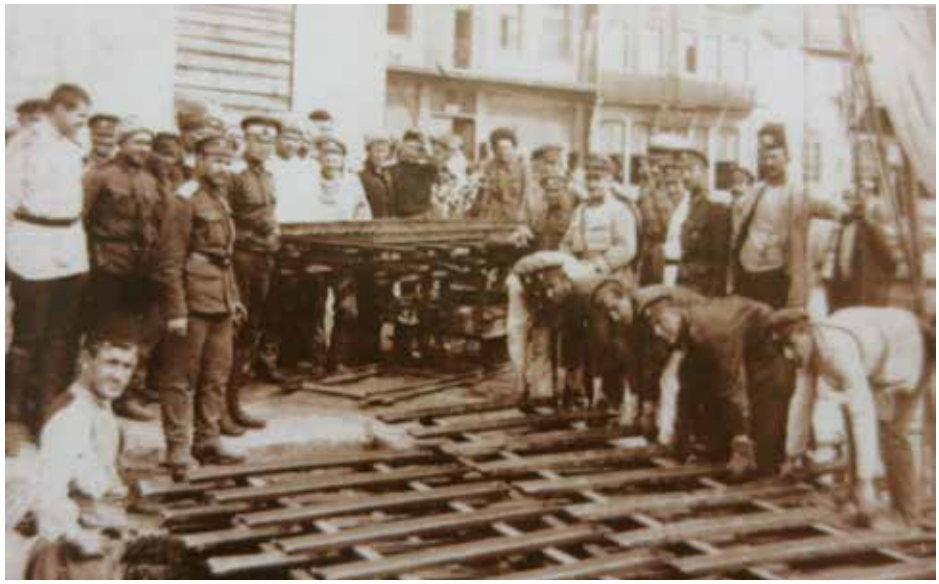

Fotoğraf 20. *Liman ile kamp alanı arasında faaliyet gösterecek dekovil hattının inşaatı.*

Fotoğraf 21. *Dekovil hattının kuruluşu kamp ile kent arasında ulaşımı kolaylaştırmıştı.*

44 Acar, K., a.g.e., s.9-11; Lukaş, I. (1922) Goloye Pole Gelibolu, çev. Sevinç Üçgül, Çeviribilim Yayınları, 2015.

Gelibolu'da açlık ve yerleşim sorunlarının çözümünden hemen sonra, Kolordu katmanları Kırım'ın boşaltılmasından dolayı uğradıkları düşünsel ve moral şaşkınlıktan kurtulmaya başladılar. Mart ayından başlayarak, Kolordu bünyesinde, kültürel ve toplumsal etkinliklerde bulunan gruplar oluşmaya başladı. Akademik grup, tarımcılar grubu, tıpçılar grubu, Gelibolu Rus Mühendisler Birliği gibi bilimsel grupların yanı sıra, satranççılar ve fotoğrafçılar da ayrı gruplar oluşturdular. Gelibolu'da oluşturulan grupların sayısı sportif gruplar dışında on beşi buluyordu ve bunların üye sayıları da toplam iki bin dolayındaydı. [45]

Fotoğraf 22. *Gelibolu'da Kolordu'nun radyo istasyonu*

Kentte ise Rusya'daki günlük yaşamın mekânı adeta yeniden oluşturuluyordu. Gelibolu'da sivil ve askerî eğitim faaliyetlerine özel bir önem verildi. Kolorduda 300-350 çocuk vardı. Her yerde Rus çocuklarının gürültüsü ve Rusça konuşmalar duyuluyordu. 49'u kız, 159'u erkek olmak üzere toplam 208 öğrenci vardı. Bunların 104'ü yatılı öğrenciydi. Bu öğrencilerin 101'i yetim; 3'ü ise çok çocuklu ailelerin çocuklarıydı. Önce kreş açıldı; ardından lise kuruldu. General Vrangel'in eşi lisenin destekçisiydi. O yüzden buraya 'Vrangel Rus Lisesi' denildi. Burası bir Türk eviydi ve karşısındaki dar sokağın içinde bir bahçede yatılı okulun çadırları yer alıyordu. 1921 Şubat ayında Amerikan Kızılhaçı, Gelibolu'da bir çocuk beslenme merkeziyle küçük yaştaki öksüzler için bir kreş açtı. Aynı binaya Barones Vrangel'in himayesindeki lise de yerleşti. Daha sonra bu lise, ordunun himayesinde Bulgaristan'a taşındı.[46]

45 Süer, A., a.g.e., s.329.

46 Uturgauri, S.N., a.g.e., s.76.

Fotoğraf 23-24. *Vrangel Lisesi ve çocukların eğitim merkezi (üstte) (1921). Altıyol caddesi üzerinde yer alan bu yapı, 100 yıl sonra hala ayaktadır (altta) (2019)*

Gelibolu'da Kolordu genel olarak aydın insanlardan oluşuyordu. Yükseköğretim görenlerin sayısı fazlaydı. Lise eğitimi görmemiş kişiler çok azdı. Hiç eğitim almamış kişiler ise yok denecek kadar azdı. Bu nedenle eğitim kurumları oluşturulması düşünüldü. Erler içinde bir okul açıldı; Markov alayında da yetişkinler için bir lise kuruldu.[47] İlk olarak en yeni Rus edebiyatı, kilise tarihi ve meteoroloji kursları açıldı.

47 Gelibolu Almanağı, a.g.e., s.212-218.

28 Şubat'ta başlayan bu kurslara 400 kişi katıldı. Genel kültürün artırılmasını amaçlayan bu kurslar 29 Ağustos'a, Kolordu birliklerinin Slav ülkelerine nakledilişine kadar sürdü. İngilizce, Almanca, Yunanca, Fransızca ve Türkçe öğretilen yabancı dil kursları da vardı.[48] Dil kursları, halk üniversitesi ve kütüphaneler. Buralarda her akşam sohbet toplantıları olurdu.[49]. Gelibolu kampında yürütülen çeşitli kültürel faaliyetler arasında tarih ve arkeolojiyle ilgili çalışmalar da vardı. Hatta 'Tarihi Sevenler Derneği' ve 'Arkeolojiyi Sevenler Derneği' gibi kuruluşlar ortaya çıkmıştı. Arkeolojiyi Sevenler Derneği, Gelibolu'nun karşı kıyısında bulunan Lapseki'ye iki kez gezi düzenlemiş; gezi sırasında yerli halktan bazı eski paralar satın alınmış ve şehirdeki tek Rum Ortodoks Kilisesi de ziyaret edilmişti.[50]

Fotoğraf 25. *Gelibolu'da kutlanan çocuk bayramından bir görünüm.*

Gelibolu'da ilk günlerde kültürel yaşam oldukça sönüktü. Çünkü ne kitap ne de gazete vardı. Gelibolu'ya gelip barınma ve yiyecek sorununu çözdükten sonra Beyaz Rusların ilk taleplerinden biri kitap oldu. Rus mültecilerin kitap ihtiyaçlarını sağlamak üzere 1921 yılının Şubat ayında "The American Committeefor the Rescue ans Education of Russian Youth" İstanbul'dan Gelibolu'ya çok sayıda kitap gönderdi. 14 Mart tarihinde kütüphane faaliyete başladı. Kütüphanede

48 Süer, A., a.g.e., s.331.

49 Lukaş, I., a.g.e., s. 290.

50 Zarnitsı, no 23, 25 Eylül 1921'den aktaran Acar, K., a.g.e., s.26.

özellikle Rusça ve Fransızca klasiklere ilgi büyüktü. Kütüphaneden yararlanan okuyucu sayısı son derece yüksekti.[51]

Fotoğraf 26. *Kendi dilinde okumak Gelibolulular için çok önemli bir imkandı.*

1921 yazında Gelibolu'da ondan fazla, el yazısı veya matbu harflerle çıkan, içinde karikatür ve resimlerin olduğu gazeteler vardı. O kaotik günlerdeki gündelik yaşamın içinde doğru bilgilendirmeye ve eğitime özel bir dikkat harcanıyordu. Bunun yansımasını kamptaki 'sözlü gazete' örneğinde görmekteyiz. Bu örnekte çeşitli gazete ve dergilerden, güncel haberlerden bilgiler ve duyurular derlenerek okunuyordu. 'Sözlü gazete' seansları 24 Mart'tan 1 Aralığa kadar sürdü. Bu süre içinde 180 seansta 500'den fazla haber ve yorum okunmuştu.[52] Sadece 2 ay süre çıkan 'Ogni' adlı günlük gazete kampta basılıyordu. Gelibolular kampta, gazete dışında 'Luç', süvari birliğinin çıkardığı 'Razvey, gore v golom' pole' ve Markov Alayının çıkardığı 'İzgoy' gibi bazı dergiler de okumaktaydılar. Bu dergiler daktilo ile yazılmakta ve sayfaları birbirine sulu boya ile yapıştırılmaktaydı.[53] Bunlardan başka Lepta Artillerista, Konstantinovets, Şakal, Eşafot, Gallipoli adlarını taşıyan dergiler de vardı.

51 Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.165

52 Süer, A., a.g.e., s.338

53 Acar, K., a.g.e., s.24.

Gelibolu'da "sözlü gazete" seanslarının düzenlendiği ve tiyatro temsillerinin verildiği tiyatrolar açılmıştı. Yıkıntılar arasında kurulmuş kent tiyatrosu bin kişilik, kamp tiyatrosu ise 2 bin 500 kişilikti. Gelibolu'da kurulan tiyatrolar, zorluklar içinde ilerleyen hayatı bir parça renklendirmeye yardımcı olmaktaydı. Kamplarda her alayda her hafta tiyatro ve konser etkinlikleri yapılıyordu. Bunların yönetmenleri ve oyuncuları Moskova ve Petrograd'da ünlü kişilerdi. Gelibolu'nun yerli Rumları ve Türkleri bu gösterilere gidiyor, küçük bir giriş ücreti ödeyerek katkıda bulunuyorlardı.[54] Kolordu tiyatrosu en büyük tiyatro grubunu oluşturuyordu ve askerler arasında da bulunan 30 kadar amatör ve profesyonel oyuncudan kuruluydu. İlk ciddi oyun, kostümleri ve dekoru İstanbul'dan getirtilen, Tolstoy'un 'Çar Feodor İvanoviç'iydi. Kolordu tiyatrosu Gelibolu'da aralarında Çehov, Gogol, Ostrovskiy gibi tanınmış yazarların oyunlarının da yer aldığı seksenden fazla oyun sahnelenmişti.[55] Bir müzik grubu da sık sık çevre köy ve kasabalara turneler düzenliyor; Kornilov ve Aleksiyev alayları konserler veriyordu. Hemen her alayın kendi orkestrası ve korosu vardı. Atölyelerde Rus müzik ustaları konserve kutuları ve suntalardan gitar ve keman üretmeye başladılar.[56]

Gelibolu'da spor da yaşamın bir parçasıydı. Ocak 1921'de Jimnastik ve Eskrim Okulu açıldı. Mart ayında 'Birinci Kolordu Futbol Birliği', 'Kamp Birlikleri Futbol Birliği', 'Gelibolu Şehri Birlikleri Futbol Birliği' kuruldu. 23 futbol takımı ortaya çıktı ve maçlar oynandı.[57] Herkesin soluğunu tuttuğu alaylar arası futbol maçlarında generaller de erlerle birlikte meşin topu kovalayıp dururlardı. [58]Beyaz Ordunun Gelibolu'dan ayrılmasından sonra 'Gelibolu' adını alan, Bulgarları astronomik bir skorla yenen ve daha sonra ünlü Çek takımlarıyla maçlar yapan 'Birinci Kolordu Futbol Takımı' böyle doğmuştu.[59] Ruslar, güzel sanatların çeşitli dallarında açtıkları kurslarla, sergiledikleri etkinliklerle Gelibolu'da kültürel, sanatsal ve sportif yaşamı canlandırmıştı.

Yerel halkla ilişkiler genelde pazarlarda kurulmaktaydı. Mücevherler yemek, odun ve gazyağı edinmek için elden çıkarılıyordu. Pazarda Rus paralarının ve mücevherlerin dolaşmaya başlaması fiyatların hızla yükselmesine neden olmuştu. Rus Kolordu İdaresi, sığınmacıların yanlarında getirdikleri paraları kullanarak gereksinimlerini karşılamaları yerine, doğrudan ticaret ve pazarcılık yaparak ihtiyaçlarını gidermelerinin fiyat artışlarına bir önlem olacağı düşüncesiyle, ticaret ve pazarcılık

54 Bumgardner, E. S. Undaunted Exiles, Staunton: The McClure Company, 1925, s.98'den aktaran Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.166.

55 Süer, A., a.g.e., s.338

56 Lukaş, I.., a.g.e., s.295.

57 Bakar, B. a.g.e., s. 68.

58 Üçgül a.g.e., s.41.

59 Uturgauri, S.N., a.g.e., s.78.

yapmak isteyen sığınmacılara izin verme yoluna gitti. Çok geçmeden sığınmacılar tarafından dükkanlar, kafeler hatta restoranlar açıldı. Aralık ayı sonunda Başkomutanlığın emriyle kolordu dükkanlarının kuruluşuna geçildi. 1 Ocaktan itibaren merkez kamp dükkanları açıldı. Başlangıçta 500 üyesi olan Birinci Ordu Kooperatifi de faaliyete başladı.[60] Kentte açılan üç restorana genellikle yabancılar gelmekteydi. Buralarda Rus votkası ve kabare türü müzik bulunuyordu. Drozdovskiy tabur komutanı Albay Abamelik'in açtığı 'Yar' restoranı bunlar arasında en rağbet göreni olmuştur.[61] Olimpium kafeteryasında bir Rus subayının hanımı eski Rus Romansları söylüyordu. Limandaki tüm Türk kahvelerinin duvarları Rus ressamların resimleriyle doluydu.[62] Bu etkinlikler gibi daha birçok şey yerel toplum için oldukça yeni görünüyordu. Deniz banyoları ve akşam saatlerinde deniz fenerine giden yolda yapılan gezintiler de bunlar arasındaydı.[63] Genellikle akşamları evden çıkmayan yerel sakinler üzerinde Rusların bu geleneği de etkili oldu. Bilindiği gibi, Türkiye'ye deniz banyosu ve plaj modasını getirenler de Beyaz Ruslar olmuştur. Her ne kadar Beyaz Rusların denize girdikleri yer olarak Florya sahilleri ön plana çıkmakta ise de diğer yerlerde de Beyaz Ruslar denize girmekteydiler. Bir süre sonra Rusların başlattığı plaj kültürü, Müslüman Türkler tarafından benimsenerek yaygınlaşmıştır.[64] Gelibolu'da da Beyaz Ruslar Hamzakoy'daki sahili ilk defa plaj olarak kullanmışlar; burada deniz içinde bir ahşap platform da yapmışlardı.

Kentte her yerde Rusça ilanlar, reklamlar, afişler görülmeye başlandı. Rusça, çeşitli gruplar arasında bir konuşma diline dönüşmüştü. Kadınlar ve çocuklar kısa süre içinde gayet iyi Rusça konuşmaya başladılar. Gelibolu'daki hatıralarını kaleme alan subay Rayevski'nin o günler için aktardıkları, Rusların gündelik yaşamda Türklerle çok yakın ilişkilerini açıkça göstermektedir: *"Türk delikanlıları, şimdi yalnızca Rusça 'Anne, anne, ne yapacağız?' ve 'Zavallı Karapetim'i* söylemiyor; Senegalli askerlerle de Rusça konuşmaya çalışıyorlar.*"*[65] Türkler ve Ruslar gündelik hayatı birlikte yaşamaya başlamışlardı: *"Gri sokaklara sarmaşıkla kaplanmış çeşmeler renk katıyordu. Bu çeşmelerde bizim kadınlarımız (Rus kadınları) eline geçen çeşitli kaplarla, Türk kadınları ise elinde testilerle sıra beklerdi. Bu kuyrukta birbirleri ile şakalaşarak vakit geçirirlerdi."*[66]

60 Süer, A., a.g.e., s.341.

61 Batmaz, E.Ş., a.g.e, s.566

62 Lukaş, I. A.g.m., s.285.

63 Rayevski, N. *Gelibolu Günlüğü-Zorunlu Bir Gurbetin Öyküsü*, Çev: A. İbrahimov, N.B. Erten, İstanbul: Ağaç Yayınları, 2009, s.118.

64 Bakar, B. a.g.e., s. 183.

65 Rayevski, N. a.g.e., s.89.

66 Gelibolu Almanağı, a.g.e. 289-290.

Fotoğraf 27. *Askerler bando takımı eşliğinde Gelibolu sokaklarından geçiyor.*

Fotoğraf 28. *Gelibolu Futbol Takımı*

Fotoğraf 29. *Küçük oyuncular Çocuk bayramında bir oyun etkinliğinde*

Fotoğraf 30. *Hamzakoy Plajında Ruslar, Gelibolu 1921.*

Fotoğraf 31. *Gelibolu'da Rusların plaj olarak kullandığı Hamzakoy'un günümüzdeki görünümü (2019)*

Ryasnyanski'nin aktardığı üzere, Gelibolu'da Rus göçmenler ayinlerini ilk başta Rum Ortodoks kiliselerinde yaptılar, daha sonra şehirde ve kamptaki alaylarda toplam 7 kilise inşa ettiler. "Kiliselerin içini inşa etmek çok zordu. İkonastaslar -ikonların konulduğu yerler- elbiselerden yapıldı ve ikonların üzerine Rus sanatçılar tarafından yazılar yazıldı. Kutulardan mihrap ve sunak; konserve kutularından ve diğer tenekelerden kilise için gereken diğer malzemeler yapıldı.[67] O günlerde Gelibolu'da, farklı dinlere mensup insanların birbirlerinin inançlarına saygıları o kadar ileri düzeye ulaşmıştı ki, dinî törenleri karşılıklı ziyaret etmekteydiler. Rayevski anılarında bir cami ziyaretini de tasvir etmiştir. Tasvire göre büyük olasılıkla cemaat içerde namaz kılmakta ve Rus askerleri de Müslümanların bu ibadetine eşlik etmektedir:

67 Ryasnyanski, S.N. Gallipoli, Moskova, 1971'den aktaran Acar, K., a.g.e., s.27.

Fotoğraf 32. *Tahtaköprü üzerinde Senegalli askerler ve Rus nöbetçi askeri (1921).*

Fotoğraf 33. *Fotoğraf 34'te görülen köprü günümüzde Piri Reis Müzesi'nin yanındaki, iç liman ile deniz arasındaki köprüdür. Fotoğraf 34'te görülen çevredeki yapılar günümüze ulaşamamıştır.*

"Gece ibadet sırasında camiye gittim. Türkler çok nazik olduklarından Rusları içeriye girerken ayakkabılarını çıkarmak zorunda bırakmadılar. Basamaktaki çocuklar padjalsta (Rusça pojaluysta-lütfen sözcüğünün bozulmuş olarak telaffuz ettiklerini belirtiyor Ç.N.) diyerek bizi içeriye davet ediyorlardı. İmam bize kesinlikle tanıdık gelmeyen uzun bir konuşma yapıyordu. Birbiriyle yan yana duran erkekler, zaman zaman topluluğun uyumunu bozarak aşağıya eğiliyorlardı. Girişin önünde çok sayıda Rus, mütevazi bir şekilde sıralanmıştı.

Erler, büyük bir ilgiyle olanları izliyordu. Onların yabancı bir tanrının evinde de olsa ibadet ruhunu hissetmeleri şaşırtıcı değil. Gerçeği söylemek gerekirse, aralarından birinin, Türkler dizüstü çökerken istavroz çıkarmasından endişeleniyordum."[68] Yüzbaşı Rayevsky, Lapseki'de sokakların birinde erimiş mumlarla kaplanan bir Türk mezarında Yunan şamdanı bulunduğunu, onun yanında da Lapseki Piskoposu Aziz Parfeniy'in mezarının yer aldığını belirterek duygularını *'Bu Ortodoksluğun ve İslamiyet'in barış içinde yaşadığının bir örneğidir. Ancak bu her zaman olmuyor'* şeklinde ifade ediyordu.

Fotoğraf 34. *Gelibolu sokaklarında Rusların düzenlediği dini bir tören (bahar/1921). Fotoğrafta geçiş yapan tören grubunu izleyen yerel halktan izleyiciler de dikkati çekmektedir.*

Beyaz Rusların Gelibolu gurbetindeki yaşamları günümüze ulaşan çok sayıda fotoğrafla oldukça iyi belgelenmiş durumdadır. Kolordu mensupları içinde fotoğrafçılıkla ilgilenenler ve görevliler olduğu açıktır. Nitekim Karpov'un verdiği bilgilere göre fotoğraf makinelerini bizzat Rus göçmenlerin kendileri yapmıştır. Bunun için İstanbul'daki bir pazardan objektif satın almışlar, onu kutudan yapılmış tahta ve konserve kutularından yapılmış sacın içine oturtarak, ilk fotoğraf makinelerini oluşturmuşlardır. Bu makineyle 20 Şubat 1921'de ilk çekimlerini yapmışlardır. Birinci Kolordu'nun Gelibolu yaşamını görüntüleyen fotoğraflar bu sayede dünyanın dört bir yanına ulaştırılıyordu.[69]

68 Rayevski, N. a.g.e., s.54

69 Süer, A., a.g.e., s.322.

Yüzbaşı Rayevski Gelibolu anılarını yazdığı günlüğünde: "sanki on yıldır buradaymışız ve daha on yıl kalacakmış izlenimi oluşturduklarını" aktarmaktadır.[70] Gerçekten de birkaç ay içinde Gelibolu adeta küçük bir Rus mekânına dönüşmüştü. Nitekim, kısa bir süre sonra Rusça tabelalar, afişlerle, her sokakta duyulan Rusça kelimelerle, şarkılarla, evlerin duvarlarını süsleyen Kremlin manzaralarıyla Gelibolu, bir yıl sürecek renkli ve hüzünlü bir hayat yaşamaya başlamıştı.

Fotoğraf 35. *Gelibolu'daki bir evin duvarına anayurt özlemiyle çizilen Moskova nostaljisinin önünde hatıra fotoğrafı*

Beyaz Ruslar Gelibolu'daki misafirliklerinin ne kadar süreceğini bilmiyorlardı. Ancak bir yıl gibi kısa bir sürenin içinde bulundukları çevreyi ve bu çevrenin şartları, imkanlarını yakından tanımaya çalışmışlardı. Rus askerler tarafından hazırlanan Gelibolu kampı ve şehir haritaları bu çabanın kanıtları olarak görülebilir. Kamp planı isimsiz bir çizim iken, 1921 Gelibolu kent planı Yüzbaşı Bikov imzalıdır.[71] Söz konusu haritalar Beyaz Rusların kurumlarını ve onların dağılışını göstermesi bakımından önemli belgelerdir. Söz konusu haritalar incelendiğinde Beyaz Rusların yabancı bir ülkede yerleştirildikleri çevrede güçlü bir organizasyon yeteneğine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Haritalar ve açıklamaları 100 yıllık bir dönemde Gelibolu kentinde meydana gelen şehirsel değişimi göstermesi bakımından da oldukça önemli belgelerdir. Nitekim, 1921 Gelibolu kent planını incelediğimizde, haritada gösterilen birçok yapının günümüze ula-

70 Rayevski, N. a.g.e., s.86.

71 İbrahimov, A. ve Çalışkan, V. "Bir Kültür Transferi Örneği: Gelibolu'da Beyaz Ruslar (1920-23)", *Ulusal Coğrafya Kongresi* , İstanbul, Türkiye, 29-30 Eylül 2005, s.223-231.

şamadığını görmekteyiz. Bu tür yapılar arasında daha çok camiler ve mezarlıklar dikkati çekmektedir. Deniz feneri yakınında gösterilen Türk Öncüleri Sütun Anıtı da yine günümüze ulaşmayan yapılar arasındadır. Günümüzde kamp yerini doğru tespit edebilmemiz; kent içinde Ruslar tarafından kullanılan yapıların belirlenebilmesi; bazı arşiv fotoğraflarının hangi lokasyonlara ait olduğunun saptanabilmesinde söz konusu haritaların çok önemli katkıları olmuştur.

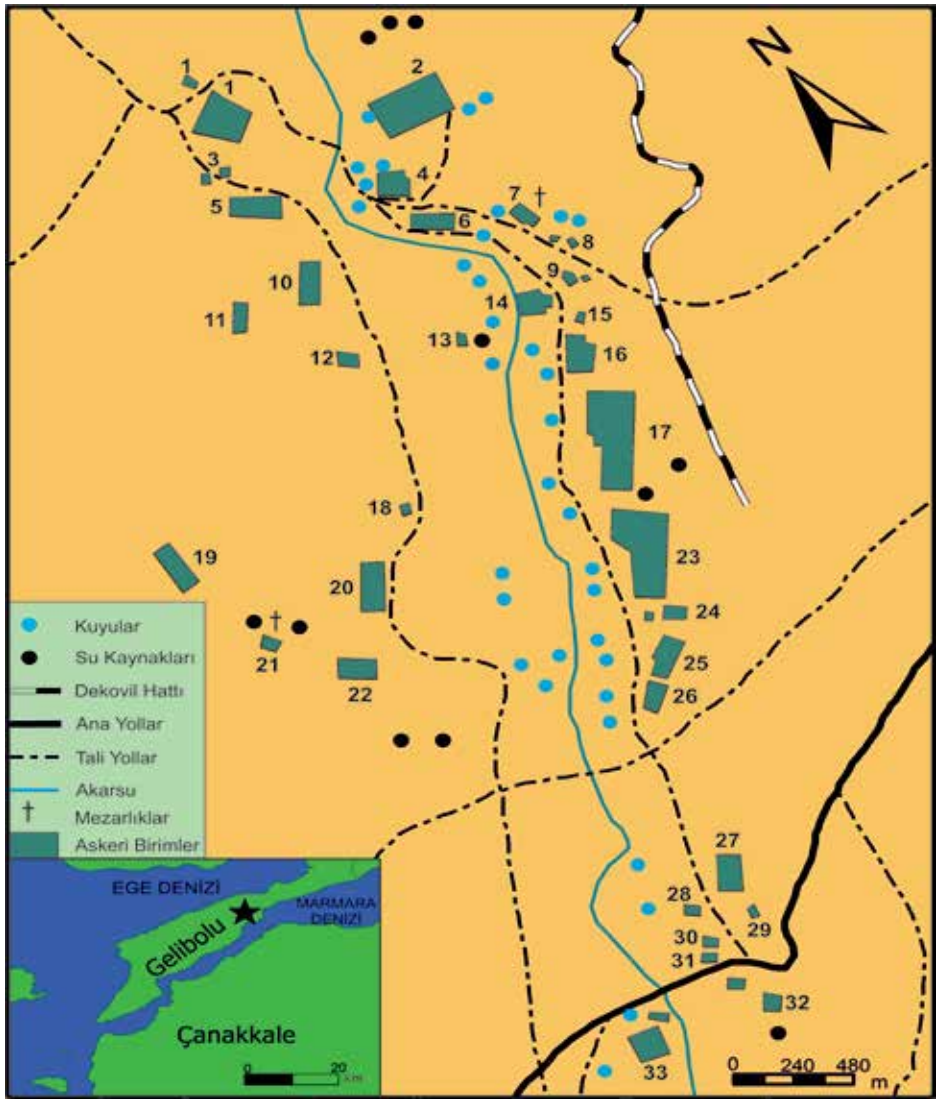

Şekil 2. *Gelibolu Kampı Yerleşim Planı (Goncarov, 1998: 137'den değiştirilerek)*[72]

72 Goncarov, V "Goloye Pole", Rodina (Russkoy Slavı Rossiya I Turtsiya: 500 Let Sosedstva), Vol:5-6.,1998.

Tablo 2. Gelibolu Kamp Planının Açıklaması

SIRA NO	ALAY/BİRLİK/BÖLÜK ADI	SIRA NO	ALAY/BİRLİK/BÖLÜK ADI
1	Süvari Tümeni Komutanlığı	18	Birinci Tugay Kurmaylığı
2	Kornilov Alayı	19	İkinci Süvari Alayı
3	Dördüncü Süvari Alayı	20	Birinci Süvari Alayı
4	Kornilov Topçu Birliği	21	Süvari Tümeni Mezarlığı
5	İkinci Topçu Birliği Kurmaylığı	22	Süvari Topçu Birliği
6	Markov Alayı	23	Alekseyev Alayı
7	Birinci Piyade Tümeni Mezarlığı	24	Alekseyev Mühendis Bölüğü
8	Markov Mühendis Bölüğü	25	Alekseyev Topçu Birliği
9	Kamp Komutanlığı	26	Birinci Topçu Birliği
10	Üçüncü Süvari Alayı	27	Beşinci Topçu Birliği
11	Yedek Süvari Birliği	28	Birinci Piyade Tümeni Lojistik Karargâhı
12	Süvari Tümeni Kurmaylığı	29	Fransız Barakaları
13	Tiyatro	30	Topçu Tugayı Lojistik Karargâhı
14	Birinci Piyade Tümeni Komutanlığı	31	Birinci Süvari Tümeni Nizamiyesi
15	Havuz	32	Birinci Süvari Tümeni Reviri
16	Drozdov Topçu Birliği	33	Mülteci Kampı
17	Drozdov Alayı		

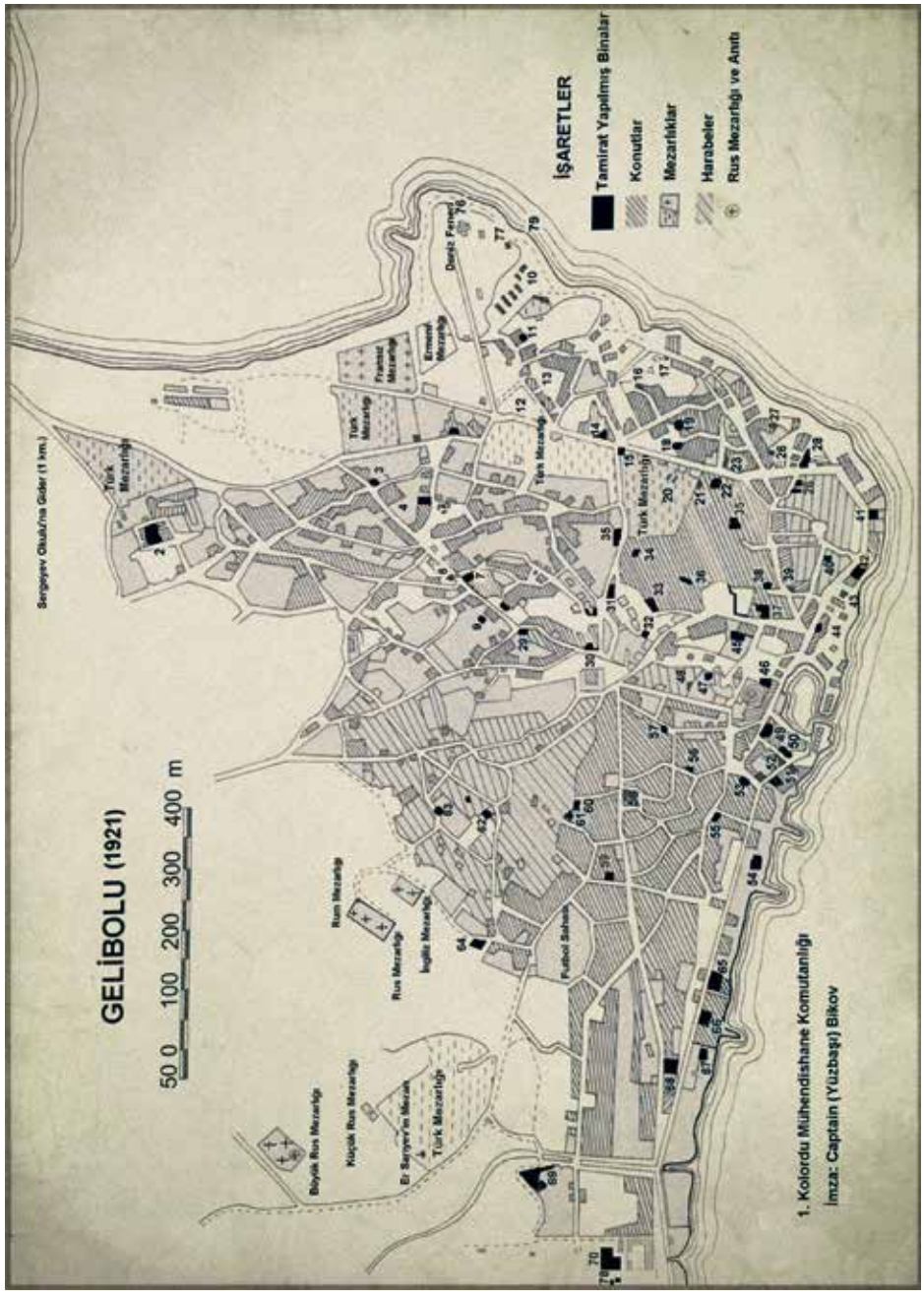

Şekil 3. *Beyaz Ordu Yüzbaşısı Bikov tarafından hazırlanan1921 Gelibolu Kent Planı (Rusya Askerî Müzesi Arşivi/St.Petersburg'dan değiştirilerek)*

Tablo 3. Gelibolu Kent Planının Açıklaması

SIRA NO	BİRİMLER	SIRA NO	BİRİMLER
1	Senegal Kışlaları Barakalarında Sergeyev Hava Top. Okulu	42	Birinci Kolordu Karargâhı
2	Teke Camii-Kornilov Askerî Okulu	43	Kolordu Ahırı
3	Arabcı Camii-Markov Alayı Yurdu	44	Ecza Deposu
4	Bekir Beyin Evi-Kornilov ve Drozdov Alaylarının Yurdu	45	Topçu Subay Okulu
5	Jimnastik Eskrim Okulu Subay Çadırları	46	İki Numaralı Askerî Hapishane
6	Birinci Piyade Tümeni Reviri Karantina Şubesi	47	Dördüncü Süvari Alayı Hizmet Birimi
7	Vrangel Lisesi ve Kreş	48	Kolordu Tiyatrosu
8	Kreş Kilisesi	49	Kolordu Sineması
9	Radyo İstasyonu	50	Aleksandrov Askerî Okulu
10	Verem Sanatoryum Çadırları	51	Nikolayev Süvari Okulu
11	Birinci Kolordunun Müzik-Resim Derneği Ressamlar Atölyesi	52	Lojistik Deposu
12	Bölge Atölyesi	53	Askerî İnzibat
13	Birinci Kolordunun Müzik-Resim Derneği Müzisyenleri Stüdyosu	54	Şehir Komutanlığı İdaresi
14	Birinci Kolordu Hava Top. Müh. Teftiş İdaresi	55	Şehir Komutanlığı İdaresi Yurdu
15	Birinci Piyade Tümeni Reviri Çocuk Hastalıkları Tedavi Binası	56	Birinci Kolordu Enformasyon Şubesi
16	Muhafaza Bölüğü Binası	57	Uçak Tugayı Yurdu
17	Türk Hamamı Dezenfektan Ünitesi	58	Süvari Tümeni Yurdu
18	Kolordu Doktoru Muayenehanesi	59	Aleksiyev Alayı Yurdu
19	Birinci Piyade Tümeni Reviri	60	Kimya-Bakteriyoloji Şubesi
20	Uzman Doktorların Binası	61	Zemstvo Birliğinin Aşevi
21	Kolordu Mahkemesi	62	Beyaz Haç Reviri (Kızıl Haç)
22	Diş Doktoru Muayenehanesi	63	Süvari Tümeni Yurdu
23	Diş Doktoru Muayenehanesi	64	Engelliler Evi
24	Teknik Alayın Yurdu	65	Kolordu Ekmek Fırını
25	Musevi Okulu-İkinci Süvari Alay Yurdu	66	Nikolayev Mühendislik Okulu
26	Dört Numaralı Cerrahi Hastane	67	Demiryolu Park Alanı ve Atölyesi
27	Süvari Alayının Yurdu	68	Süvari Tümeni Yurdu
28	Rum Hamamı	69	Yedi Numaralı İlkyardım Grubu
29	Teknik Alayın Yurdu	70	Taşınma Noktası
30	Baş Askerî Hapishane (Ön Sorgulama)	71	Mühendis Okulu Subay Çadırları
31	Kervansaray-Teknik Alay	72	Kütüphane-Okuma Salonu
32	Teknik Alayın Hizmet Binası	73	Genel Rusya Kentleri Birliği Temsilciliği ve Genel Rusya İl Temsilcileri Birliği
34	Teknik Alayın Yazı İşleri Müdürlüğü	74	Askerî Yemekhane
35	Kolordu Mühendislik Hizmetleri Malz. Deposu	75	Rum Kulübü
36	Kadınlar Komitesi	76	Deniz Feneri
37	Şulu Han- Konstantinov As. Okulu	77	Kamp Camisi
38	Top Mühimmat Deposu	78	Bit Pazarı
39	Teknik Alay Atölyesi	79	Türk Askerî Öncüleri Sütun Anıtı
40	Kolordu Fotoğraf Salonu	80	Kolordu Komutanının Evi
41	Müzik Resim Derneği Resim Kursları		

(Belgenin aslı üzerinde işaretle tanıtılan mekânlardan 71, 72, 73, 74, 75 numaralara rastlanmamıştır. Söz konusu numaralar harita üzerinde yoktur ya da silinerek okunmaz duruma gelmişlerdir.)

Gelibolu'dan Ayrılış

"Beni uyandırmak ve coşturmak için içimdeki mucize bitmiyor. Bir gün gelecek, hepimiz gurur ve şükranla Gelibolu'daki zamanı tekrar hatırlayacağız".

A. I. Kuprın, 1923

Beyaz Rusların Türkiye'de varlığı ve etkileri 1940'lara değin güçlü bir şekilde hissedilmiştir. Kuşkusuz bu etkiler ve dönem daha çok İstanbul için geçerlidir. İstanbul'a gelen Rus askerleri iş bulma konusunda şanslıydılar. Beyaz Ordu'nun özellikle mühendislik ya da teknik birimlerinde görevli askerler, piyasada nispeten daha kolay iş bulabiliyordu. Bu askerlerin en fazla istihdam edildiği meslekler; otomobil tamirciliği, marangozluk, fotoğrafçılık ve taksi şoförlüğüydü. Bilhassa Rus lokantalarının adreslerini bilen, şık giysiler içindeki şoförler Pera'nın en aranılan kişileri oldu.[73] İstanbul'da bazı örnekleri günümüze ulaşma başarısı gösteren pastanelerin ve restoranların işletmeciliği yapan Beyaz Rusların yanı sıra; sanatçı, sporcu, hekim ve eczacı gibi meslek sahipleri arasında İstanbul'da kalarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçenler olmuştur. İstanbul'da 1921-1924 yılları arasında çok yüksek kalitede lokanta, restoran ve pastane örnekleri açılmıştır. Bu mekânlar sadece bir şeyler yenilen yerler değil, aynı zamanda İstanbul'un müzik ve eğlence hayatına da yeni tarzlar getirmiştir. İstanbul'daki Ayaspaşa Rus Lokantası, Büyük Moskova Kulübü, Turkuaz ve Rejans bunlar arasında en bilinenleridir. Oysa Gelibolu Beyaz Ruslar için sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam için gelecek vaat etmemiştir. Bu nedenle Beyaz Ruslar Gelibolu'ya geldikleri günden itibaren buradan ayrılmayı düşünmüştür.

Mültecilerin Türkiye'den ilk ayrılışları 1921'de başlamıştır. Ordu mensupları ve Kazaklar 1922'de Türkiye'den ayrılmıştır. Mültecilerin ayrılışı, yoğun olarak 1923-1925 yılları arasına rastlar. Bu dönemde İstanbul ve çevresinden giden Rus sayısı yaklaşık 60 bindir. Bu mülteci çıkışı 1928 yılına dek sürmüş, sonuçta 3 binden daha az göçmen Türkiye'de kalmıştır.[74] Gelibolu kampından ilk tahliyeler de Şubat 1921'de başlamıştı. Fakat ilk büyük grubun ayrılışı Mayıs ayında gerçekleşti. 22 Mayıs 1921'de yayınlanan bir bildiriyle Limni adasındaki Kozak birliklerinin öncelikle Sırbistan'a ve Bulgaristan'a, Birinci Kolordunun tamamının ise Sırbistan'a gönderileceği duyurulmuştu. 23 Mayıs'ta yaklaşık bin kişi Bulga-

73 Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.86.

74 Uturgauri, S.N., "Beyaz Ruslar ve Kemalist Türkiye", Tarih Ve Medeniyetler Tarihi, 38. Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Atatürk, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, 2007, Http://Www.Ayk.Gov.Tr/Wp-Content/Uploads/2015/01/Uturgaur%C4%B0-Svetlana-Beyaz-Ruslar-Ve-Kemal%C4%B0st-T%C3%9crk%C4%B0ye.Pdf [Erişim: 24.02.2019].

ristan'ın Burgaz kentine gitti. 4 Ağustos'ta Süvari Birliği'nden 410 kişiyi gemi ile Selanik'e götürüldü ve söz konusu kafile oradan Sırbistan'a nakledildi. Sistematik tahliye ise Ağustos 1921'de başladı ve Selanik yoluyla Yunanistan, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Bulgaristan'a gerçekleşti. Bir süre sonra sıra Gelibolu kampının asıl bölümünü oluşturan piyadelere geldi ve çok sayıda birlik Varna'ya sevk edildi. 28 Ağustos'ta alayın son birlikleri 'Giresun' gemisiyle, piyade birlikleri de 'Reşit Paşa' gemisiyle Gelibolu'dan ayrıldılar.[75] Eylül ve Ekim ayları herhangi bir sevk olmadan geçti. Birinci Kolordu'nun Gelibolu'ya yerleşmesinin yıl dönümü olan 22 Kasım tarihinden üç gün sonra Piyade Tümeni Karargâhı, kampın Topçu Tümeni ve Markov Alayı Bulgaristan'a hareket ettiler. Ardından Kornilov Alayı, Aleksandr ve Kornilov Askerî Okulları, Mühendis Okulu ve Gelibolu Hastaneleri Gelibolu'yu terk ettiler. Kısa süre içinde kamp ve şehir boşalmıştı. 18 Aralık 1921'de gelen bir gemi son kafileyi Bulgaristan'a sevk etti. Bu geminin son yolcuları Kolordu Komutanlığı, General Kutepov ve Karargâhı, Konstantin ve Sergej Okulları, Teknik Alayın bir kısmı ve liseden oluşmaktaydı. 1922 başında Gelibolu'nun tahliyesi neredeyse tamamlanmıştı. Son göçmenleri almaya gelen 'Akdeniz' adlı gemide yer olmadığı için General Z. A. Martinov komutasında bin beş yüz kişi Gelibolu Yarımadası'nda kaldı. Martinovcular ancak 5 Mayıs 1923'te, Sırbistan'a gitmek üzere Gelibolu'dan ayrılabildi. Böylece Beyaz Rusların zorunlu Gelibolu gurbeti de noktalanmış oldu. Ayrılmadan önce Martinov, Gelibolu yarımadası valisine ve sakinlerine, iki buçuk yıl boyunca kendilerine gösterdikleri konukseverlik için yürekten teşekkürlerini bildirdi. [76]

28 Ağustos'ta Reşit Paşa gemisindeki sığınmacılarla Gelibolu'dan ayrılan Nikolay Rayevski, Gelibolu günlüğünde "Rusların Gelibolu'dan gitmesiyle kent ölü bir şehre dönüşeceği için Türklerin endişeli olduğunu" yazmaktadır. Türklerin yakın dostluk kurduğu Rusların kentten gidişi gerçekten de büyük bir olay oldu. Gelibolulular, General Vrangel ve askerlerini çalınan askerî marşlar eşliğinde yolculandılar. Yüzbaşı Rayevski günlüğünde "kendilerini bir akraba kadar yakın hissettikleri Gelibolu ile vedalaşmanın büyük üzüntü verdiğini" anlatmaktadır. İskeleye koşan kent halkının yanı sıra kadınlar da pencerelerden mendillerini ve çarşaflarını sallayarak Ruslarla vedalaşıyordu.[77] Gelibolu bir daha böyle kederli bir olay yaşamadı. Rusların zorunlu Gelibolu gurbeti esasen kısa sürmesine karşın, o dönemde Gelibolu'da yaşananların anlamı büyüktür. Bu anlam, Türkiye ve Rusya toplumlarının dostluğu bakımından günümüze ulaşan etkilere sahiptir.

75 Batmaz, E.Ş., a.g.e, s.567

76 Acar, K., a.g.e., s.31.; Bakar, B. a.g.e., s. 120-121; Uturgauri, S.N., a.g.e., s.111.

77 Rayevski, N. a.g.e., s.168.

Fotoğraf 36. *Gelibolu'dan ayrılış. Birinci Kolordu'nun 410 numaralı gemiye binişi. 22 Mayıs 1921.*

Fotoğraf 37. *Drozdov ve Alekseyev alaylarının Bulgaristan'a gidişi nedeniyle düzenlenen askerî tören.*

Gelibolu'da Ruslardan Geriye Kalanlar, Rusları Hatırlayanlar

"1921'de Ruslar Gelibolu'dan ayrıldılar. Ruslar ayrılırken anıt Türk yetkililere teslim edildi ve onlar da 30 yıl boyunca anıta çok iyi baktılar. Anıt 1949 da depremle dağıldı. Bu nedenle Gelibolu halkına, Gelibolu Belediyesi'ne ve Türkiye'ye çok büyük teşekkürlerimi sunarım."

Sergey LAVROV
Rusya Dış İşleri Bakanı,
17 Mayıs 2008

Beyaz Rusların varlığıyla birlikte Gelibolu'da çok özel bir kültürel mekân oluşmuştur. Ancak Rusların Gelibolu'dan ayrılmasıyla birlikte, tüm etkiler ve izler yok olmuştur. Özel kültürel mekânların varlığı onu oluşturan kültürlere bağlı olduğundan, kültür taşıyıcı elemanların çekilmesi ile kendi özelliklerini kaybetmekte ve hızla eski haline dönmektedir. Bu durum Gelibolu örneğinde açıkça izlenmektedir. Ne yazık ki Gelibolu'da Ruslardan kalan anıtlar ve kültürel izler Rusların ayrılmasıyla -İstanbul'dakinden faklı olarak- bir süre sonra tamamen silinmiş, adeta yok olmuştur. [78]

Gelibolu'da Ruslara ait birkaç mezarlık ve iki ayrı mezar anıtı bulunmaktaydı. Kamp alanında iki mezarlık bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Süvari Tümeninin bulunduğu yerde, 14 kişinin defnedildiği ve dekovil raylarından yapılan büyük bir metal haçın yer aldığı mezarlıktı. Diğeri ise 24 kişinin defnedildiği, Münipbey Çiftliği yakınlarında konuşlanan Piyade Tümeni Karargâhına yakın yerdeki, küçük bir taş anıtın da bulunduğu mezarlıktı. 255 kişinin gömülü olduğu Büyük Rus Mezarlığı ve Büyük Rus Anıtı ise kente yakın bir yerdeydi. Ancak buradaki mezarlığa kaç kişinin defnedildiği net değildir. Değişik kaynaklara göre 255 kişi defnedilmiştir. Ancak karargâhın hazırladığı plana göre 263; başka bir listede ise 342 kişi sayılmaktadır.[79]

Büyük mezarlıkta bir anıt yapılması için Kolordu Komutanlığı ödüllü bir yarışma açmıştı. Birincilik ödülü beş, ikincilik ödülü ise üç liraydı. Yarışmaya 18 proje katılmıştı. Birinci ve ikinci projeler belirlenip General Kutepov'un onayına sunuldu. Kutepov ikinci projeyi seçti. Çünkü birinci projenin yapımı için 750 lira gerekirken, ikinci projenin maliyeti 450 liraydı. Anıt bir obelisk olarak

78 İbrahimov, A. ve Çalışkan, V., a.g.e

79 Uturgauri, S.N., a.g.e., s.136.

tasarlanmıştı. Aslında bir haç olması düşünülmüştü ancak bir İslam ülkesinde kötü bir etki bırakacağı hesap edildiğinden bundan vazgeçilmişti.[80] Teknik Alay Asteğmeni Mimar N.N. Akatyev'in kabul edilen anıt projesinin 9 Mayıs 1921'deki temel töreninde General Kutepov, askerlere "*sizin Dardanel kıyısında oluşturduğunuz bu tepe, uzun yıllar tüm dünyaya Rus kahramanlığını göstersin.*" dileğinde bulunmuş ve birkaç gün içinde 24 bin taş getirilmişti. Anıtın açılışı ve takdis töreni 16 Temmuz 1921'de yapılır. Neredeyse bütün Kolordu mezarlığa gelir. Bütün birlikler bando ve sancaklarıyla tören düzeninde yerlerini almışlardı. Beyazlığıyla parlayan mermer kitabeye iki başlı kartal resmedilmiş ve kitabesi Rusça, Fransızca, Yunanca (o tarihte belediye Rum yönetimindeydi) ve Türkçe olmak üzere dört dilde yazılmıştı.[81] Anıtın açılış töreninde hazır bulunan Türk müftüsü de yaptığı konuşmada *"Müslüman bir kişi için her mezarlığın kutsal olduğunu, fakat yurtları için savaşan askerlerin mezarlıklarının, hangi dinden olurlarsa olsunlar özellikle kutsal olduğunu"* belirtmişti.

Fotoğraf 38. *Piyade tümeni mezarlığındaki anıtın açılışı.*

Günümüzde kent içinde Rusların okul olarak kullandığı bazı binaların yanı sıra, üst rütbeli subayların kaldığı bazı yapılar halen ayaktadır. Bununla birlikte Fransız mezarlığı içindeki General Federof'un küçük yaştaki çocuğuna ait bir mezar yeri dışında somut herhangi bir unsur artık bulunmamaktadır.[82] Beyaz Rusların geride bıraktığı anıt mezarlıklar, dekovil hattı da zaman içinde ne yazık ki dağılmıştır.

80 Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.171.

81 Goncarov, V., a.g.e., s. 131.

82 İbrahimov, A. ve Çalışkan, V., a.g.e.

Fotoğraf 39. *Büyük Rus anıtı. Açılıştan sonrası ve çelenkler.*

Fotoğraf 40-41. *Gelibolu'da Keşan Caddesi üzerinde, Hamzakoy'a bakan yamaçta yer alan Fransız Mezarlığı'nın girişi. 1854-1855 Kırım Savaşı'nda ölen 5.000 Fransız Askerînin kemikleri buradaki mezarlığa aktarılmıştır (solda). Fransız Mezarlığı içinde bulunan ve Beyaz Rusların Gelibolu'daki yaşamlarından geriye kalan en önemli iz, General Fedorov'un çocuğuna ait olan bu mezar yeridir (sağda). Ölüm tarihi olarak belirtilen 11 Aralık 1920, Beyaz Rusların 22 Kasım 1920'de Gelibolu'ya varışlarından çok kısa bir süre sonrasına rastlamaktadır.*

Fotoğraf 42. *Kore Kahramanları Caddesi üzerinde yer alan metruk durumdaki tarihi bir binanın ön cephesi ilginç bir ize tanıklık eder. Gelibolulu Hüseyin Çakmak'ın bize gösterdiği bu iz, Rus misafirler tarafından duvara çizilmiş çift başlı kartal figürüdür. Sıvanın dökülmesine rağmen izler bir gölge şeklinde duvarda kalmıştır.*

Gelibolu'da Beyaz Ruslardan günümüze ulaşan izleri belgelemeyi amaçlayan saha çalışmalarımız 2005 yılında başlamıştı. 2005-2006 yıllarında Gelibolu köylerinde yaşlı kişilerle yapmış olduğumuz görüşmelerde oldukça önemli bilgilere ulaştık. O günden bugüne aralıklarla sürdürdüğümüz arazi çalışmaları neticesinde sınırlı da olsa çeşitli bilgiler sağlayabildik. Örneğin, bu araştırmalar esnasında haritaları incelerken ilginç bir yer adıyla karşılaştık: 'Markupul Mevkii'. Beyaz Ordu'nun Gelibolu'da Markov adlı bir Alayı vardı. Markupul, Rusça Markov Polk (Markov Alayı)'un okunuşuydu aslında. Kamp yerleşim planındaki Markov Mühendis Bölüğü, günümüz haritalarındaki Markupul Mevkii ile çakışmaktadır. Bu işaret, Beyaz Rusların Gelibolu'da bugün için belirleyebildiğimiz birkaç izinden birisidir.

Gelibolu'da kamp alanı çevresindeki köyler, Cumhuriyetten sonra Batı Trakya ve Balkanlar'dan gelen göçmen nüfusun yerleşmesiyle yeniden kurulmuştur. O günlere tanıklık etmiş ailelerin devamını sürdüren Rum aileler, mübadele sonrasında buradan ayrılmıştır. Dolayısıyla Beyaz Ruslar ile ilgili toplumsal ortak hafıza zaman içinde büyük ölçüde silinmiştir. Bununla birlikte, ziyarette bulunduğumuz Kavaklıtepe, Fındıklı ve Cevizli köylerinde, yaşlı yerel sakinlerle yaptığımız görüşmelerde yine de ilginç bazı bilgiler sağlamayı başarabildik. Örneğin, iki Rus subayının Gelibolu'ya yerleşmiş olduğunu öğrendik. Bunlardan 'Rus Muhittin' adı verilen kişinin, iç güveyi olarak Müslüman Türk ailesine damat olduğunu; Rus Mecit olarak tanınan bir diğerinin ise hamallık yaparak yalnız yaşadığını kaynak kişiler aktardılar. Kavaklıtepe köyünden Şaban Özkaya (84) 1930'larda Gelibolu'da at arabası ile taşımacılık yapmış birisiydi. Beyaz Ruslardan söz açtığımızda konuyu hemen hatırlamıştı: "Geçmişte araba kooperatifinde çalışan bir Rus Muhittin vardı o zamanlar Gelibolu'da. Şengül Hama-

mı'nın orada, deniz boyunda bir Müslüman Türk ailesine iç güveyi olmuştu" diyor; sonrasını o da hatırlayamıyor. Aynı Köyden Osman Gül (75 yaş, 2005), 'Rus Mecit' diye bilinen, Gelibolu'ya yerleşen bir Rus yüzbaşıdan söz ediyor. İri yapılı, mavi gözlü bir adamdı" diyor. "Hamallık yapardı, kaldığı belli bir yer yoktu, sefalet içinde öldü" diye devam ediyor. «Münipbey Çiftliği'nin oradaki anıtın Vrangel Ordusu'ndan kaldığı bilinirdi" diye ekliyor.[83]

Fotoğraf 43. *Kavaklıtepe Köyü'nde yaşayan Şaban Özkaya ve Osman Gül, Gelibolu'da Ruslar hakkında bilgi sahibi iki kişiydi. Beyaz Rusların kamp kurdukları alana yaklaşık 3 km uzaklıktaki Kavaklıtepe Köyü'nde, Muhtarlık bahçesindeki görüşmeden.*

Türk Korkut Kavaklı (80 yaş, 2005), Ruslar tarafında hazırlanan 1921 tarihli kent planında yer alan birçok yapının yok oluşuna tanıklık edenlerden biridir. Yöre arazisinin geçmişini bugün var olmayan yollarıyla birlikte hatırlıyor olması araştırmaya çok değerli katkılar sağlamıştır. Örneğin Küçük Anıtın, bir zamanlar Kurt Dere ile Koca Dere'yi birbirinden ayıran Katrancı sırtının Münipbey Çiftliği'ne bakan yamacı üzerinde olduğunu hatırlaması oldukça önemliydi. O da Rus Mecit'i hatırlıyor: "sessiz, kendi halinde biriydi, yalnız yaşardı. 1950'lerin sonunda öldü" diye ekliyor. "Beyaz Rusların hem Münipbey Çiftliği'ne hem de Abdullahbey Çiftliği'ne yerleştiğini; Akrabaları arasındaki bir büyüklerinin Beyaz Ruslardan aldığı bazı mücevheratı İstanbul'a götürüp satarak, onlara yardımcı olduğunu" aktarıyor.[84]

83 Çalışkan, V. ve İbrahimov, A. (2006b). "Gelibolu'da Beyaz Ruslar", Atlas, 2006b-4.

84 Çalışkan, V. ve İbrahimov, A., a.g.e., s.150.

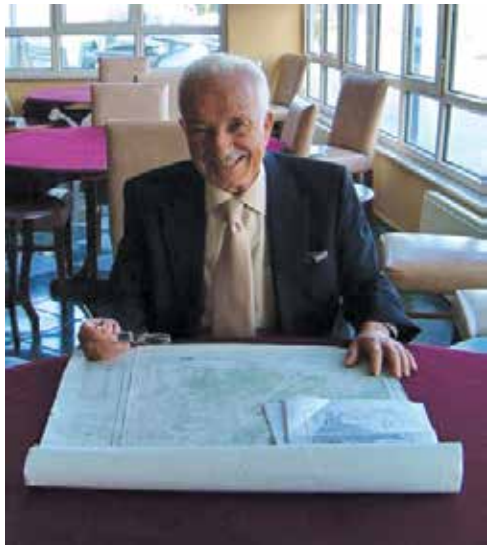

Fotoğraf 44-45. *Türk Korkut Kavaklı (solda), 1921 tarihli kent planında izlenen birçok yapının yok oluşuna tanıklık edenlerden. Yöre arazisinin geçmişini bugün var olmayan yollarıyla birlikte hatırlıyor olması araştırmaya çok değerli katkılar sağladı. Türk Korkut Kavaklı araziye gitmeden önce görmeyi istediğimiz noktaları harita üzerinde işaretleyerek en uygun noktalardan görüntü almamız için bir yol planı hazırlıyor. Ali Çavuş (Akbaş) (sağda) 1929'da 6 yaşında küçük bir çocukken ailesi Bulgaristan'dan gelerek eski bir Rum köyü olan Fındıklı köyüne yerleşmişler. Köyde Beyaz Rusların yöredeki varlığından haberdar olan tek kişi. Oysa Fındıklı köyü kamp arazisi ile neredeyse iç içe olan bir köydü. Yöredeki nüfus değişimi, yerel tarihsel ve toplumsal hafızayı kesintiye uğratmaktadır.*

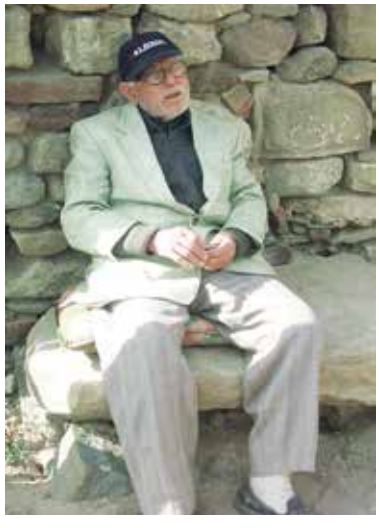

Fotoğraf 46-47. *Cevizli köyü sakini İsmail Özmen (solda); Karaman Mahallesi sakini Ahmet Necati Yoldaş (sağda)*

Cevizli köyünün en yaşlı kişisi Ismail Özmen (90 yaş, 2005) ise Rusları işitir işitmez General Vrangel'in komuta ettiği bu orduyu hatırlayarak "Varangele Ordusu" demişti. "Çok askerleri vardı Taşköprü'nün orda. Taşköprü'nün orası hep çadır doluydu" diye eklemişti. Taş köprü denilen yer, Münipbey Çiftliği çevresinde bulunmaktadır. Köyde o dönemde bazı Beyaz Rus subaylarının kaldığını öğreniyoruz: "Mesela Zekilerin, İsmaillerin evinde o zamanlar Rus Binbaşısı oturmuştu" diye ekliyor. Özmen'e göre Ruslar daha çok odun topluyor ve ihtiyaçlarından fazlasını Gelibolu'da satıyorlardı. İsmail Özmen'in hatırladığı bir başka olay ise bir Rus askerîne verilen ceza ile ilgiliydi: "Suç işleyen bir askerî, direğe bağlayarak yüzüne ve vücuduna şekerli su sürdüler. Çevrede çok sinek olduğu için şerbete üşüşen sinekler oldukça etkili bir ceza oluyordu". Aynı köyden Sabit Amca (87 yaş, 2005) da "Rusların yuvarlak, büyük paraları vardı. Ancak bunlar alışverişte geçmediği için dağlardan odun kesip Gelibolu`ya satmaya götürürlerdi" diyerek sohbete katılıyor.[85] Arazilerde Ruslardan geride kalan herhangi bir eşya olup olmadığını sorduğumuzda, "kamp alanında kalaycılık yapan göçebe Romanların senelerce araziden çeşitli malzemeler ve konserve kutusu çıkararak kutuların lehimlerini topladıklarını" söylemeleri, hemen hemen ortak bir yanıt oldu. Bazı kaynak kişilerin mülakatımız sırasında Rusça kelimeleri hatırlamaya başlaması da dinleyenleri hayrete düşürmüştü. Çünkü görüştüğümüz kaynak kişilerin çocukları ve torunları bu konudan tamamen habersizdi ve babalarına, dedelerine dönerek "bunların niye bize hiç anlatmadınız?" diyerek yanımızda sitemde bulunmuşlardı.

İstanbul'da ikamet eden 1930 doğumlu Yılmaz Tokgöz (89 yaş) 2019 yılında yapmış olduğumuz görüşmede Gelibolu kentine yerleşen Ruslarla ilgili ilginç bilgiler vermiştir. Annesi Emine hanımın dedesi olan Arif ağanın Gelibolu deniz fenerinden sorumlu olduğunu belirten Yılmaz Tokgöz, annesi ve teyzesinin evlerinde misafir ettikleri Ruslardan Rusça öğrendiklerini ifade etmiştir. Gelibolu'da Türk müftünün Rusların yerleştirilmesine yardımcı olduğu, Ruslarla iyi bir diyalog içinde olduğu, Rusların törenlerine katıldığı gerek Rusça kaynaklarda gerekse tarihi fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Yılmaz Tokgöz'ün annesinin anılarından öğrendiği bir bilgi bunu açıkça teyit etmektedir. 1920'de Kadı Camii yakınında oturan Tokgöz ailesini ziyaret eden müftü, Rus papaz ve ailesini (eşi, kızı ve damadı) evlerinde misafir etmeleri için ricada bulunmuştur. Müşkül durumdaki bu aile Gelibolu'dan ayrılana kadar Tokgöz ailesinin yanında misafir olmuştur.

1937 Gelibolu doğumlu Akın Çakmak'ın Beyaz Ruslarla ilgili hatıraları da Gelibolulu Rusların geçmişine ışık tutmuştur. Akın Çakmak, çocukluğunda Gelibolu'da Ruslardan kalan pek çok eşya gördüğünü belirtiyor. Bu eşyalar arasında o günler için çok yüksek kalitede olan çini lambalar, masa örtüleri, yemek ve peçete takımları, ya-

85 Çalışkan, V. ve İbrahimov, A., a.g.e, s.150.

tak örtüsü takımları olduğunu belirten Çakmak, üzerinde işlemeler ve Rusça işaretler bulunan bir yemek takımını hatıra olarak hala saklıyor. Akın Çakmak 2019 yılında yaptığımız görüşmede Rus Mecit'i hatırladığı gibi Gelibolu'ya yerleşen üçüncü bir Rus subayının varlığından da söz etmiştir: "-Sokrat adında bir Rus subayı vardı. Gelibolu Futbol Kulübünde kaleciydi. Bir Türk kadını ile evlendi. Bu evlilikten bir oğlu vardı. O da 20 yıl kadar önce öldü…Rus Mecit ise 1.90 boylarında, ciddi ve vakur bir adamdı. Sebze meyve halinde balıkçıların deposunda kalırdı. Türkçe'yi öğrenmişti ama herkesle konuşmazdı. Sadece birkaç esnafın işine yardımcı olurdu. O esnaf da onun geçimini sağlardı. 1960'ların başında öldü ve ölene kadar üzerindeki asker üniformasını hiç çıkarmadı…Rusların büyük kağıt paraları vardı ve piyasada geçerli değildi. O paraları Gelibolu'da çocuklar oyunlarında kullanırlardı." Akın Çakmak'a görüşmemiz sırasında, "1921'de Rus anıtının mermer kitabesini hazırlayan kişinin İsmailoğlu İhsan Taşçı olduğunu ve anıtın bakımının o zamanlar bu kişiye verildiğini; Gelibolu'da bu isimle tanınan birisi var mıydı?" diye sorduğumuzda yeni bir bilgiye de ulaştık. Akın Çakmak, anıtın kitabesini onun yaptığını bilmiyordu. Fakat geçmişte Gelibolu'da tüm mermer mezar taşlarını yapan kişinin 'Taşçı İhsan' olarak tanınan bir kişi olduğunu söyledi. Akın Çakmak'a göre "Taşçı İhsan 1960'larda rahmetli oldu ve Taşçı İhsan'ın Gelibolu'da yaşayan ailesi bile bu konuyu bilmiyor olabilirdi". Gelibolulu Hüseyin Çakmak'ın da yardımıyla İhsan Taşçı'nın torunlarının halen Gelibolu'da ikamet ettiğini öğrenmiş bulunuyoruz.

Fotoğraf 48. *Gelibolu'nun Rus misafirlerinden kalan çatal bıçak takımını hatıra olarak halen muhafaza eden Akın Çakmak, görüşmemizde çok değerli bilgiler sağladı.*

Fotoğraf 49. *Münipbey Çiftliği arazisine doğru bakış. Arkada görülen yükselti, yörede Akyarlar olarak bilinen 315 m. yüksekliğindeki Akyar Tepesi. Kutepov'un yardımcısı ve Gelibolu'daki Birinci Kolordunun sorumlusu General Boris A. Şteyfon Kamp kurmak için alana ilk gelişlerini anlatırken, Gelibolu'dan sonra çamur içindeki yollarda 8 km.'lik bir yolculuktan sonra kamp yerine ulaşabildiklerini; Bir taraflarının ıssız ormanlık dağlarla kaplı olduğunu, bir taraflarının da denize uzanan çamur içinde bir arazi olduğundan söz eder. Sözü edilen kamp alanı kuşkusuz Kocadere ve Münipbey Derelerinin çevresindeki düzlüklerdir.*

Gelibolu Karaman Mahallesi'nde Ahmet Necati Yoldaş (93 yaş, 2005), o dönemde ailesinin Ruslara limonata ve darıdan yapılan dört köşe çörek sattığını gayet iyi hatırlıyor. Rusların onlardan en çok tütün istediğini ekliyor. Ahmet Necati Yoldaş, 'tabaka' (tütün) ve 'idu suda' (buraya gel) kelimelerini hâlâ hatırlıyor.[86] Recep Yüzüak (76 yaş, 2018) ise "Büyük anıtın 1960'lara kadar varlığını net bir şekilde hatırladığını" ifade ediyor. "Beyaz Ordu subaylarının şapkalarının ise geçmişte hemen hemen her evde bulunduğunu; ancak bunların hangi askerlere ait olduğunun yeni anlaşıldığını" sözlerine ekliyor. Kuşkusuz Gelibolu'da 'zaman' bilinen rolünü oynamış görünüyor. Rusların hatıralarını Gelibolu'da artık sadece çok yaşlı insanlar hatırlıyor. Saha araştırmalarımız sürecinde Ruslar hakkında olumsuz herhangi bir şey duymadığımız gibi çoğunun ifadesi ortaktı: "Biz Ruslardan şunu öğrendik:…"

86 Çalışkan, V. ve İbrahimov, A., a.g.e,. s.150.

Fotoğraf 50-51. *Gelibolu Rus anıtının yanında bulunan küçük bir müze işlevi göre salonda anı defteri ve yanında Gelibolu'da bulunan bir Rus askerî şapkası (solda); Moskova ve St. Petersburg'daki askerî müzelerde (sağda) Beyaz Ordu tarihine ait çok çeşitli materyaller sergilenmektedir. 100. yıl dönümü nedeniyle Gelibolu'da bu amaçla bir sergi açılması değerlendirilebilir.*

Fotoğraf 52-53-54. *Gelibolu'da yaşayan Beyaz Ruslardan kalan gümüş çatal bıçak takımı (foto 52). Bazılarının üzerinde arma işlenmiş olduğu (foto 53) ve ayar belirten Rusça damgalar olduğu (foto 54) görülmektedir (Akın Çakmak Koleksiyonu, Gelibolu, 2019).*

Bugüne değin yapmış olduğumuz araştırmalar Gelibolu'ya yerleşen üç Rus subayının varlığını belirlemiştir. Bunlar, Rus Mecit, Rus Muhittin ve Sokrat isimleriyle tanınan Beyaz Ordu mensuplarıdır. Gelibolu gurbetini yaşayanların tamamı Gelibolu'dan ayrılarak dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmışlardır. Halbuki 1930'ların ortasında Türkiye'de hâlâ birkaç bin Beyaz Rus mevcuttu.[87] Kuşkusuz bunların neredeyse tamamının İstanbul'da ikamet eden Beyaz Ruslar olduğunu hatırlamak gerekir. Fakat kaynak kişi Akın Çakmak'a göre Gelibolu'da kalan ve yerleşen Ruslar, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Gelibolu'dan ayrıldılar.

Beyaz Ruslar, Türkiye'ye Hristiyan olduğu halde topluca dışarıdan gelebilmiş ve Müslüman olmadan vatandaşlık alabilmiş tek gruptur.[88] 1922 sonbaharında TBMM, Rus mültecilerin ülkede bulunma sürelerini beş yıl olarak belirlemişti. Böylece mülteciler yaşamsal bir seçim yapacak ve 1927 yılına kadar ya ülkeyi terk edecekler ya da Türk vatandaşlığına geçeceklerdi. "Esir Şehrin Misafirleri: Beyaz Ruslar" kitabının yazarı Bülent Bakar'a göre bu kararın yayınlanmasından önce, 1922 Mart ayında bazı mülteciler Türk vatandaşlığına geçmek için başvurmuşlardı. …Ülkelerine geri dönmekten umutlarını kesen birçok kadın, Müslüman olup evleniyor ve Türk vatandaşlığına geçiyordu. Erkek mültecilerin arasında Müslümanlığı kabul edenlerin sayısında da artış vardı. Mültecilerin beş yıllık ikamet sürelerinin 1927 yazının sonlarında bitecek olmasıyla basında bu konuda çok çeşitli haberler yayınlanır. İkdam gazetesi yayın yönetmeni Ahmet Cevdet bir yazısında Türklerin Rus mültecilere bakışını şöyle yazıyordu:

"Yabancı bir ülkede yaşamak zorunda kalmak kadar ıstırap ve acı veren başka bir şey yoktur. Beyaz Rusların kaderi böyle. Kader onları başka ülkelere dağıttı. Bazıları da ülkemize geldi. Şimdilerde sayıları yaklaşık üç bin kadar. ... Rusların arasında birçok bilim ve sanat adamı var. Aralarında çeşitli alanlarda yetişmiş uzmanlar var. Türkiye konulu araştırma sonuçlarını da aynı Rus bilim adamlarından öğreniyoruz. Kendimiz bu Türk köylerine hiçbir zaman gitmedik ve bu köşeleri hiç araştırmadık. Bütün bunların yanı sıra teknik adamlar, mühendisler, bilim adamları, sanatçılar hepsi yanımızdaydı. Eğer onları burada tutabilseydik, Halk Eğitim Bakanlığımız muazzam bir bilim ve sanat ordusuna sahip olurdu." Yazar, son söz olarak 'yararlı Rus mültecilerin' sürekli olarak kalmalarına izin verilmesi çağrısı yapar.[89]

2 Şubat 1929'da Rusların sınır dışı edilmesi kararı Mustafa Kemal tarafından düzeltilmiştir. Mustafa Kemal, ülkeyi terk etmek istemeyen Ruslar için Türk vatandaşlığına geçme hakkı tanımış ve 1935 yılında soyadı kanununun yürürlüğe

87 Bakar, B. a.g.e., s. 258.

88 Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.266

89 Uturgauri, S.N., a.g.e., s.277.

girmesiyle yaklaşık bin kadar 'Beyaz Rus', Türk soyadı almıştır.[90] Rus mültecilere Türk vatandaşlığı verildiğine dair son haberler 1936 tarihlidir. 12 Ocak 1936 tarihli gazete haberlerinde Türkiye'deki Beyaz Rus sayısının bin 450 kadar kaldığı açıklanmaktaydı. Ayrıca haberlere göre, Türk Hükümeti yaklaşık bin 300 Beyaz Rus'u vatandaşlığa kabul edecekti. Bu arada Beyaz Rusların Türk vatandaşlığına kabul edileceği haberleri yabancı basında da yer almıştır. Paris'te yayımlanan Le Petit Parisien'in 13 Nisan 1936 tarihli sayısındaki haber şöyleydi:

"Büyük muhaceret zamanında İstanbul'a iltica eden Beyaz Rusların hepsi burada kalmadılar. Vrangel Ordusunun bakayasıyla birlikte, Türkiye'ye gelmiş olanlar bugün Paris'te, Belgrad'da, Sofya'da veya Arjantin'in, Şili'nin ve Brezilya'nın büyük merkezlerinde bulunanların büyük bir kısmı herhalde Türklerin misafirperverliğini ve şarkın kalpten karşılayışını, Boğaziçi sahillerinde, Haliç boylarında, Adalarda ve Beyoğlu'nda nail oldukları iyi muameleyi unutmamışlardır".[91]

13 Mayıs 1936 tarihli gazete haberine göre, Milletler Cemiyeti Nansen Ofisi'nden Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekaleti'ne gönderilen bir mektupta, Türkiye'nin bin 200 Beyaz Rus'u vatandaşlığa alma kararından duyulan memnuniyet ifade ediliyordu. Türkiye'nin bu alicenap ve insanî kararının Cenevre'de iyi bir tesir bıraktığı, Türkiye'de iş güç sahibi olan ve faydalı memleket vatandaşları arasına katılan Beyaz Rusların rahat ve iyi yaşamlarından dolayı ayrıca teşekkür edilmekteydi. Nihayet, 1936 başından itibaren konuşulan hadise gerçekleşti. 29 Mayıs 1936 tarih ve 4703 sayılı kararnameyle çok sayıda Beyaz Rus toplu olarak vatandaşlığa kabul edildi.[92]

Gelibolu'da geçmişin anıları, 2008 yılında yeniden inşa edilen Beyaz Rus anıtı ile yaşatılmaktadır. Bu konunun Rusya Dış İşleri Bakanlığı'nca Türkiye Hükümetine iletilmesinden sonra, anıtın yeniden inşasına izin verildi. Bu süreç, Türkiye-Rusya ilişkilerinde kısa sürede önemli gelişmelere yol açmıştır. Böylece devletlerarası girişimler, Rusya'nın sivil toplum örgütleri ile Gelibolu Belediyesi ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi arasında ilişkiler kurulmasına da yol açtı. Gelibolu Anıtının yeniden inşası konusu Rus Ortodoks Kilisesinin iki kanadının birleşmesinden sonra canlandı. 2006'da tarih ve restorasyon konularında deneyimli bir toplumsal kuruluş olan Andrey Pervozvannıy Vakfı anıtın yapımı sürecini üstlendi ve 10 Aralık 2007'de proje resmen hayata geçirildi. Gelibolu Belediyesi de gerekli arsayı temine yardımcı oldu. Böylece Rus mezar anıtı aslına uygun olarak Rus halk sanatçısı Dimitri Belyukin tarafından yeniden inşa edildi. Anıt, 17 Mayıs 2008'de geniş katılımlı bir törenle açıldı. Anıtın açı-

90 Uturgauri, S.N., a.g.e., s.325

91 Bakar, B. a.g.e., s. 266-267

92 Bakar, B. a.g.e., s. 268.

lışına Rusya ve Türkiye'nin resmî temsilcileri; Fransa, Belçika, ABD, Almanya ve İsviçre'den gelen "Rus Gelibolulların torunları" ve yerel halk katıldı. Bu yeniden yapılan anıt, kanlı savaşlarda yaşamlarını anayurtları için veren ve Türk topraklarında kalanlar için yalnızca bir anıt değil, geride kalanların kısa ya da uzun yaşamlarını sürdürebilmek için Gelibolu yarımadasını terk ederek yeni sürgünlere gidenlere de bir saygıdır aynı zamanda.[93]

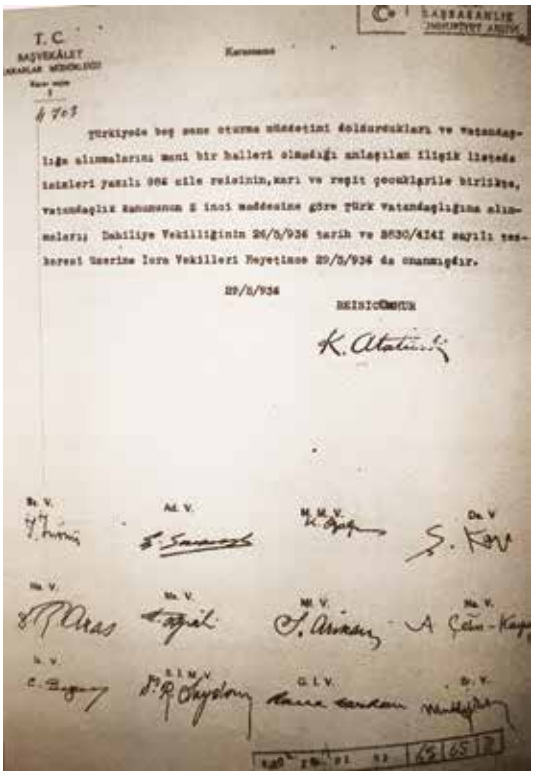
T. C
BAŞVEKÂLET

Kararname

Türkiyede beş sene oturma müddetini doldurdukları ve vatandaşlığa alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilişik listede isimleri yazılı 986 aile reisinin,karı ve reşit çocuklariyle birlikte, vatandaşlık kanununun 5 inci maddesine göre Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliğinin 26/5/936 tarih ve 8530/4141 sayılı teklifi üzerine Icra Vekilleri Heyetince 29/5/936 da onanmışdır.

29/5/936

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Şekil 4. 986 Beyaz Rus ailesinin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alınması hakkında 1936 tarihli Atatürk'ün imzaladığı kararname[94]

Yaklaşık 10 yıl önce, Gelibolu anıtının açılış töreninde de ulusal medya, "anıtın Türk-Rus ilişkilerinde büyük rol oynayacağını" vurgulamıştı. Özellikle Rus siyasetinin ve kültür kurumlarının çok önemli isimlerinin Türkiye'de anıt açılışında bulunması ve sonrasında konuyu takip etmeleri, Gelibolu üzerinden kurulacak bir dostluk köprüsüne gösterilen önemi kanıtlamıştır. Beyaz Rus hareketinin kısa tarihi içinde gerçekleştirilen az sayıdaki anıttan biri durumundaki Gelibolu Rus Anıtı, günümüzde iki önemli Avrasya ülkesinin iyi komşuluk ilişkilerinin ve kültürel diyaloğun bir sembolü durumundadır.

93 Uturgauri, S.N., a.g.e., s.140.

94 Bakar, B. a.g.e., s. 390

Fotoğraf 55. *Günümüzde Gelibolu Rus mezarlığı ve anıtı.*

Fotoğraf 56. *Gelibolu Rus anıtı bahçesinde anı defteri salonu. Salona giden yol üzerinde burada defnedilenlerin adlarının yazılı olduğu mermer bloklar.*

Gelibolu'nun Rusya İçin Önemi

"Rusya tarihinde birkaç çok önemli, olumlu olay vardır. Bunlardan birincisi Kulikova savaşı, ikincisi Borodino ve üçüncüsü Kurskaya Duga savaşlarıdır. Dördüncü en önemli olay ise Rusların Gelibolu yaşamıdır."

Andrey SOKOLOV,
Rusya Kültür Eski Bakanı,
17 Mayıs 2008

"Gelibolu anıtı Rus göçünün sembolü ve vatanla bağlantısının bir göstergesidir. Bu anıt Rusya'nın manevî dirilişinin simgesidir. Gelibolu anıtı adeta adaletin yeniden tesis edilmesinin yeridir. Çağdaş gençler Rusya'dan kovulmuş tüm insanların trajedisini bu anıtta görecektir. Bu askerler tüm zorluklara rağmen vatana sadık kaldılar.

Mayıs 2008'de bu anıtın açılması tüm Rus halkı için çok önemli olaydır. Bundan tam bir yıl önce Rus Ortodoks kilisesi ile barış protokolü imzaladı. Bu yerde (Gelibolu) bir zamanlar yaşayan Ruslar buradan tüm dünyaya dağıldılar. Biz onların torunlarıyız[95]."

Rus Kilisesi New York Patriği Ilarion

Beyaz Rusların yurtlarından çok uzakta büyük bir yokluk içinde yeniden bir yaşam kurdukları Gelibolu, Rus tarihi içinde çok önemli bir yere sahiptir. Beyaz Ordu hareketinin Rusya dışında sürdürülmeye çalışıldığı bir mekân olarak Gelibolu, Ruslar için tarihsel, politik ve kültürel bakımlardan özel bir anlam taşır. Gelibolu'ya ulaştıktan sonra yıkıcı moral bozukluğundan sıyrılan Beyaz Ruslar, toplumsal hayatlarını burada tekrar kurarak 'Rusya' düşüncesini burada yeniden oluşturdular. Gelibolu bir bakıma Beyaz Rus kültürünün doğum yeri olmuş ve buradan dünyaya yayılmıştır.[96]

Kırım'ı terk etmelerinden sonra tüm Beyaz Ruslar dikkatlerini Gelibolu'daki Beyaz Ordu'ya vermişti. Bu orduda sadece Rus Ordusunu değil, aynı zamanda Rusya Devleti'ni görüyorlardı. Bu nedenle Gelibolu'da hem ordu formunu ko-

95 Konunun bu şekilde ifade edilmesinin önemli bir nedeni vardır. Anıtın açılmasından bir yıl önce Rus kilisesinin iki kanatı (New York ve Moskova Rus Kiliseleri) birleşmiştir. Kızıllar ve Beyazların barışı da böylece Gelibolu anıtının huzurunda 2008 yılındaki açılışta simgesel bir anlam kazanmıştır.

96 Çalışkan, V. ve İbrahimov, A., a.g.e., s.426.

rumaya çalışarak ayakta kalmaya hem de yeni devlet uygulamalarının ilk örneklerini oluşturmaya çalışıyorlardı.[97] Beyaz Ruslar, kendilerini Rusya'nın manevî mirasçıları olarak görüyor; Gerçek Rusya'nın kendileriyle birlikte sürdüğünü düşünüyorlardı. Dolayısıyla göç ettikleri yerlerde Bolşevik Devrimi'nden önceki kurumların ve sosyal yapıların faaliyetlerini devam ettirdiler. Gençlerin bu zorlu mülteci koşullarına adaptasyon sürecinde ulusal kimliklerini kaybetme tehlikesine karşı okullar ve kurslar ile ön alınmaya çalışılmıştı. Okulların her yerinde sloganlar yazılıydı: "Çocuklar! Siz Rusya'nın Umudusunuz.", "Rusya harap olmuştur. Yeni Rusya'yı siz kuracaksınız."[98] Yayınlar, dernekler, kurslar, eğitim çalışmaları olumsuz şartlarla baş etmeye ve uyum sağlamaya yardımcı olmuş; manevî ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasına aracılık etmiştir. Beyaz Ruslar göç ettikleri yerlerde Bolşevik Devrimi'nden önceki kurumların ve sosyal yapıların varlığını sürdürmeyi önemsemişlerdir.

1920 yılının Kasım ayından itibaren İstanbul'da bulunan ünlü politikacı ve yazar V. V. Şulgin, Gelibolu kampını gezmiş ve kolordunun durumunu kendi gözleriyle görmüştü. Milyukuv'a açık mektubunda şöyle diyordu: *"...Burada bir mucize gerçekleşiyor, kaderin cilvesi sonucu Gelibolu'da Rusya'nın bir parçası kuruluyor. ...Eğer Gelibolu'ya şimdi gelseydiniz, ordunun olmadığı kadar disiplinli olduğunu görürdünüz. Asker*î eğitim nasıl yapıldığını ve subaylarla erlerin zor bulunan kitaplara kendilerini nasıl kaptırdıklarını görmeliydiniz…" [99]

Beyaz Ordu Gelibolu'da kendi askerî, idarî kurumlarını, örgütlenişini, yargısını oluşturarak bağımsız bir ordu niteliği kazanmıştı. Aslında bu uluslararası hukuka aykırı son derece ilginç bir örnekti. Yani yenilmiş bir ordu, yabancı topraklarda, kendi subay ve askerleriyle kendi sınırlarını koruyan bir orduydu. Gelibolu bu yapısıyla tarihte muhtemelen ilk ve tek örneği oluşturmaktaydı.[100] Gelibolu'da idari yapı, kamp ve kent olarak ikiye ayrılıyordu. Kamp askerî bir kurumdu, kent ise bir komutanlıkla yönetiliyordu. Komutanlık Yunan Gümrüğü'ne yerleşmişti. Burada Rus bayrağı asılıydı ve girişte 'Gelibolu Rus Karakolu' yazan Fransızca ve Rusça levhalar vardı.

Bir bakıma İstanbul'daki Rus yaşamının kötü örnekleri de Gelibolu için yol gösterici olmuştur denilebilir. İstanbul'da yaşanan olumsuzlukların Gelibolu'da tekrarlanmasına sıkı bir disiplinle izin verilmemiştir. Esasen Birinci Kolordu Gelibolu'ya geldiğinde yalnızca son dakikaya kadar askerî gücünü korumak ve onu kullanmak amacı taşıyordu. Askerleri disiplinin zayıflaması üzerine disiplini düzenleyen bir genelge yayınlanmıştır. Bu sert yaklaşımların ordu üzerinde

97 Gelibolu Almanağı, a.g.e., s.78-83.

98 Gelibolu Almanağı, a.g.e., s.212-218

99 Uturgauri, S.N., a.g.e., s.80.

100 Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.155-161.

toparlayıcı bir etkisi olmuş ve orduda Rusya'ya dönerek tekrar savaşma düşüncesi hâkim olmuştur. Kutepov, ordunun korunmasıyla Rus ocağının burada sürdürüleceğini aksi halde göçten geriye sadece tozun kalacağını "disiplin olacak, ordu olacak; Ordu olacak Rusya olacak" sözleriyle ifade etmiştir.[101]

11 Aralık 1920'de General Vrangel, askerî mahkemeleri yeniden kurmuştu. Bu askerî mahkemeler ve haysiyet divanları Ruslar Gelibolu'dan ayrılıncaya kadar faaliyet gösterdi. Bu mahkemeler bir yıl içinde yedi kişiyi ölüme mahkum etmiş, 33 kişiyi mecburi çalışma cezasına çarptırmış, birçok kişiyi de hapse atmıştır. Mahkemeler Gelibolu'da asayiş ve düzeni sağlamakta büyük başarı gösterdi. Mahkemelerde en sık rastlanan suçlar sarhoşluk, kavga ve sükûneti ihlal davalarıydı. Aralık 1920'den Ekim 1921'e kadar toplam 343 davaya bakılmıştı.[102] Kuşkusuz Beyaz Ordu'nun Gelibolu'daki güçlü adaptasyonunun temel nedenlerinden biri disiplin anlayışıydı. Küçük bir disiplin suçuna bile minimum 15-30 gün askerî hapishane cezası verilmekteydi. Örneğin, bir defasında iki subayın eşleri olan kadınlar şiddetli bir kavgaya tutuşurlar. Kocaları da olaya dahil olarak birbirlerinden şikayetçi olurlar. Alay komutanı bu sorunu çözmekte zorlanır ve konu General Kutepov'a ulaşır. Kutepov, iki subaya eşlerini iyi kontrol edememeleri nedeniyle 30'ar gün hapis cezası verir.

Ancak yine de salt disiplin yönetmelikleriyle, hapishane ile huzurlu bir kent yaşamının kurulamayacağı açıktır. Beyazların yerel toplumla gerginlik yaşanmasından titizlikle kaçındığını gösteren kanıtlar da vardır.. Örneğin, tiyatroda General Şteyfon'un yanına bir grup sarhoş Yunanlı oturur ve generali gürültü ve sigara dumanı ile rahatsız ederler. Ancak bu orada bir probleme dönüşmez. Daha sonra ise tiyatro müdürü albaya ve istihbarat nöbetçilerine 8 gün hapis cezası verilir. General Kutepov'un yerel toplum üzerindeki etkisi bazen ilginç örneklerle ortaya çıkmaktaydı. Bölgedeki yerel toplum da Rus mahkemelerine büyük güven duyuyordu. Örneğin, yerel toplum mensupları bazen kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda ona kadı olarak müracaat etmekteydiler.

Beyaz Rusların içinde bulunduğu ağır koşullar dikkate alındığında Gelibolu'da kaldıkları süre içinde çok az adli olay meydana gelmiştir. Bu sonuçta Rusların sert disiplin uygulamalarının etkili olduğu söylenebilir. Örneğin General Kutepov tarafından tüm komutanlara gönderilen "yabancı topraklarda Rus subay ve askerlerinin iyi niyetli adının ve gururunun yüksek seviyede korunması için gereğini yapmalarını; özellikle terbiye ve askerî kurallara uygun davranmayanların şiddetle cezalandırılmasını" bildiren emirden sonra kampta yaşam düzene girmişti. Beyaz Rusların Gelibolu yaşamında 1 yağma ve 2 hırsızlık olayı olmuştu.

101 Miller, General., (1934/Editor) 2004, General A.P. Kutepov, Vosponinaniya Memuarı, s.384, Harvest Yayınevi, Minsk; s.269.

102 Macar, O. D. ve Macar, E a.g.e. s.160.

Gelibolu'da bulunan ünlü Rus hukukçusu Kuzmin Karavayev bu duruma çok şaşırır. Kaldıkları bir yıl içinde askerler Gelibolu'da kadınlara karşı hiçbir kaba davranışta bulunmamışlardı. Rus hukukçu bu durumla ilgili şunları söylemektedir: "her bir orduda bu tür suçların muhakkak belirli bir oranı öngörülmektedir. Gelibolu'da bu disiplin nasıl sağlandı? Açıkçası şaşkınlık içindeyim."[103]

Gelibolu'da Beyaz Ordunun sapasağlam ayakta olduğunu göstermek için resmi günlerde askerî geçitler düzenleniyordu. Gelibolu'da kötü şartlar da General Kutepov'un çabalarıyla kısa sürede değişmişti. Kutepov'un ve Fransız General Charpy'nin de katıldığı 25 Ocak tarihindeki geçit töreni, Kutepov'un disipliniyle 'mülteci' görüntüsüne son veren, pırıl pırıl giyinen askerler ortaya çıkarmıştı. Nikolay Rayevski Gelibolu Günlüğü'ne bu askerî geçit töreni ile ilgili şunları kaydetmişti:

"Nedir bu! Başlangıç mı? Sonuç mu?.. Geleceğin tarihçileri bizim Gelibolu'da bulunmamızı tam bir kahramanlık olarak kaydedecekler. Allah aşkına! Bizi yurdumuzdan çıkarttılar, kötü yemek verdiler, kötü giydirdiler, insanları çadırlara doldurdular ama bu insanlar dağılmadılar. ... Sonunda, bugün, son derece şık Fransızların, Yunanların, Türk müftünün, belediye başkanının, Fransız konsolosunun, diğer konukların ve Kutepov'un karşısından iyi eğitim görmüş ve iyi giyimli askerlerimiz geçiyordu... Kısacası; Askerlerin burada Rusya'dakinden farksız hatta oradakinden daha da görkemli göründüğünü söyleyebilirim."[104]

Fotoğraf 57. *General Kutepov Gelibolu kampında askerlerin geçişini selamlıyor.*

103 Lukaş, I., a.g.e., s.286.

104 Rayevski, N. a.g.e., s.25.

Fotoğraf 58. *Gelibolu kampında askerî tören. Törende Türk Müftünün de davetli olduğu görülmektedir.*

Fotoğraf 59. *Gelibolu kampında genel askerî geçit töreni.*

Evet, orduyu düzene sokup korumuşlardı, ama kısa süreliğine. Bunu devam ettirebilmek için gerekli kaynak yoktu. Fransa yardımı kesiyordu. Rövanş illüzyonu buharlaşıyordu. Türkiye topraklarında 'disiplini ve ordu karakterini koruyan' yabancı bir ordunun bulunması, hem Türkleri hem de Sovyet Rusya'yı tedirgin

edecekti. Onların tedirginliği de çözümü uzun yıllara yayılacak sivil mültecilerin sorununu iyice derinleştirecekti.[105]

Fotoğraf 60. *Yurt dışından misafirlerin de katıldığı askerî tören*

Kutepov kısa sürede Gelibolu'da adeta küçük bir Rusya yaratmıştı. Bu durum Gelibolu kampını Limni, Çatalca, Polonya, Estonya ve Çin'deki diğer kamp yaşamlarından belirgin bir şekilde ayırıyordu. 'Sürgündeki ortak hafızayı' Gelibolu şekillendirdi. Gelibolu deneyimi askerler arasında onur, haysiyet ve yurtseverlik ile özdeşleştirildi ve 'Gelibolu kardeşliği' yüceltildi.[106] (Shmelev, 2008:198-201'den aktaran Macar ve Macar, 2010:166). Çok çeşitli ülkelere dağılmış bulunan Beyaz Rus aileleri için de Gelibolu birçok yönden çok özel anlamlar taşımıştır. Beyaz Ruslar Gelibolu'dan ayrıldıktan sonra da Gelibolu'yu unutmadılar ve ismini yaşatmayı sürdürdüler. Henüz 22 Kasım 1921'de yani Beyaz Rusların Gelibolu'ya ayak basmalarının yıl dönümünde Gelibolu'da 'Gelibolululular Derneği' kuruldu. 26 Kasımda yapılan ilk kongrede Fahri Başkanı General Kutepov, Başkanı ise General Vitkovski olan Gelibolululular Derneği, Beyaz Rusların Gelibolu'dan ayrılmasından sonra Fransa'da, Macaristan'da, Bulgaristan'da, Çekoslovakya'da şubeler oluşturdu. Derneğin Prag Şubesi İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar yaklaşık 100 sayılık bir dergi çıkardı. Derneğin ABD'deki şubesi 1950-

105 Uturgauri, S.N., a.g.e., s.80.

106 Shmelev, A. "Gallipoli to Golgotha: Remembering the Internment of the Russian White Army at Gallipoli, 1920-1923", Jenny Macleod (ed.), Defeat and Memory, Cultural Histories of Military Defeat in the Modern Era, Basingstoke: Palgrave, 2008'den aktaran Macar, O. D. ve Macar, E., a.g.e. s.166.

1960 tarihleri arasında 'Perekliçka' (yoklama) adlı bir dergi yayınladı. Benzer olarak 1933-1939 yılları arasında Sofya'da aylık yayınlanan 'Gelibolu' dergisinin ise 60 sayılık bir ömrü oldu.[107]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Paris'te bir araya gelen Gelibolulular Derneği üyeleri, Gelibolu'daki anıtın küçük bir örneğini yapmaya karar verdiler. Söz konusu anıt, 1961'de Paris'in dışında Sainte-Genevié- des- Bois'deki Rus mezarlığında inşa edildi. Dernek Belgrad, Sofya, Budapeşte, Prag, Brno, Brüksel, Paris, Grenoble, New York, Los Angeles ve Paraguay'da bile örgütlenecektir. Gelibolu evlerini, mülklerini, ailelerini, vatanlarını kaybetmiş insanlar için ellerinden alınamayacak ve leke sürülemeyecek tek hatıra idi. Ancak elbette gelecek kuşaklara ya da içinde yer almamışlara aktarılması da güç bir hatıraydı.[108]

Fotoğraf 61. *Paris'teki Sainte-Genevié- des- Bois'deki Rus Mezarlığında Gelibolulular Torunlarının her yıl düzenlediği anma töreni ve 1961 yılında minyatür olarak inşa edilen Gelibolu Rus Anıtından bir görünüm (http://www.gallipoli.fr).*

Gelibolu'dan ayrılan son kafilede yer alan Vsevolod Sachanev, duygularını özetle şöyle ifade etmekteydi:

"*Bir yıl önce Gelibolu'ya geldik. Tükenmiş, yorgun ve çoğumuz hastaydı. Savaşta yenilmiş, bütün inançlarımızı ve geleceğimizi kaybetmiştik. Şimdi yeni bir*

107 Süer, A., a.g.e., s.340; Çalışkan, V. ve İbrahimov, A. a.g.e. s.151.

108 Macar, O. D. ve Macar, E., a.g.e. s.173.

hayata başladık. Buradan ayrıldığımız şu anda tekrar eski gücümüzü kazanmış durumdayız. Kuvvetimize ve daha iyi bir hayata inandık. Gelibolu'da çok şey yaşadık. Çok ağır, acı ama aynı zamanda da çok da güzel.

Fransızların çıkardığı zorluklar, yardımlara muhtaç olmak, kışın soğuk çadırlarda zor hayat, basit bir konfordan mahrum kalmak, tam anlamıyla beş parasız olmak. Bunların hepsini gördük. Fakat biz burada, Gelibolu'da bütün ruhumuzla Rusya'yı sevmeyi öğrendik. Vatandan ayrı kalmanın bilincine vardık. Ne demek olduğunu öğrendik."[109]

Şekil 5. *Gelibolu'dan ayrılan Ruslara verilen, üzerinde 1920-1921 Gelibolu (Gallipoli) yazılı anı brövesi. Gelibolu için hazırlanan bu anı brövesi Gelibolulu Ruslara verilmişti.*

Birinci Kolordu'nun yerleştirildiği ve yeni bir yaşam kurulan Gelibolu, Beyaz Rus dünyası için her zaman büyük bir sembol değere sahip olmuştur. Yaklaşık 30 bin Beyaz Rus'un zorunlu bir gurbet yaşadığı Gelibolu, buradan dünyanın çeşitli ülkelerine dağılan "Gelibolulu Ruslar"ın torunları tarafından yeniden doğum yeri ve varoluş kaynağı olarak kabul edilmektedir.

109 Usakov,A. "Die weisse Armee in den Lagern", Der Grosse Exodu: die russische Emigration, (hrsg. Von Karl Schlögel), München:Beck, 1994'ten aktaran Bakar, B. a.g.e., s. 121-122.

Kaynakça

Acar, K. (2016). "Rusça Kaynaklarda Gelibolu ve Beyaz Ruslar", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sayı:201-33.

Asiltürk, A. (2002). "Bilinmeyen Bir Tarihî Gerçek: Gelibolu'da Rus Orduları", *Orkun,* Sayı:58.

Bakar, B. (2012). *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul.

Batmaz, E.Ş. (2006). "Gelibolu'da Rus Sığınmacılar (Kasım 1920-Aralık 1921)", Çanakkale I, Savaşı ve Tarihi, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.

Bumgardner, E. S. (1925). Undaunted Exiles, Staunton: The McClure Company.

Çalışkan, V. ve İbrahimov, A. (2006a). "A New Factor for the Touristic Potential of Çanakkale: White Russians in Gallipoli", İnternational Çanakkale Congress, 17-19 March, İstanbul, pp.425-434.

Çalışkan, V. ve İbrahimov, A. (2006b). "Gelibolu'da Beyaz Ruslar", Atlas, Nisan ayı sayısı.

Çalışkan, V. (2017). "A Historical Example of Solidarity which must be remembered in Russo-Turkish Relations: the Compulsory Stay of White Russians Abroad in Gallipoli (1920-1923)", in: Recent Developments in Sociology and Social Work, Georgeta Rata / Mehmet Ali Icbay / Hasan Arslan (eds.), E-BWN, Polonya

Deleon, J. (2003). *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar,* Remzi Kitabevi, İstanbul.

Goncarov, V. (1998). "Goloye Pole", Rodina (Russkoy Slavı Rossiya l Turtsiya: 500 Let Sosedstva), Vol:5-6.

Göçmen, M. (2008). "Mütareke Yıllarında Beyaz Rusların İstanbul'daki Sürgün Hayatları" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:20.

İbrahimov A., Çalışkan, V. (2005). "Bir Kültür Transferi Örneği: Gelibolu'da Beyaz Ruslar (1920-23)", *Ulusal Coğrafya Kongresi*, İstanbul, Türkiye, 29-30 Eylül 2005, ss.223-231.

Jevakoff, A. (2007). Les Russes Blancs, Tallandier, Paris.

Karadoğan, U. (2011). "İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu", *Bilig*, Sayı: 57.

Karpov, N. (2002). Kirim-Gallipoli-Balkani- k 80- Letiyu Prebıvaniya Russkoy Armii v Gallipoli, Moskova

Kocabaşoğlu, U. ve Berge, M. (1994). *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, Kebikeç Yay. Ankara.

Gelibolu Almanağı (1923). Russkie v Gallipoli; sbornik stateĭ, posviashchennyĭ prebyvaniiu 1-go armeĭskago korpusa russkoĭ armiĭ v Gallipoli (Russkoi armii v Gallipoli), [Baumgarten V.F., Vasnetsov M.V., Vaşçenko E.P. vd., Gelibolu'da Ruslar. Rus Ordusuna Bağlı 1. Kolordunun Gelibolu'da Bulunmasına İthaf Olunan Makale Derlemesi. (Ed. G. F. Voloşin, V. K. Mironoviç vd.), Berlin: EAG Druck, 1923]

Lukaş, I. (1922). "Goloye Pole Gelibolu", çev. Sevinç Üçgül, Çeviribilim Yayınları, 2015.

Lukaş I. (2009). "Kutep Paşa", General A. Kutepov, Posev Yayınevi. Moscow.

Macar, O. D. ve Macar, E. (2010). *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, Libra Yayınevi, İstanbul.

Miller, General., (1934/Editor) 2004, General A.P. Kutepov, Vosponinaniya Memuarı, s.384, Harvest Yayınevi, Minsk.

Rayevski, N. (2009). *Gelibolu Günlüğü-Zorunlu Bir Gurbetin Öyküsü*, Çev: A. İbrahimov, N.B. Erten, Ağaç Yayınları, İstanbul.

Ryasnyanski, S.N. (1971). Gallipoli, Moskova.

Şahiner, K. (2001). *Wrangel Ordusunun İstanbul'a Gelişi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şahiner, K. (2003). "Bolşevik İhtilalinden Sonra Türkiye'ye Gelen Wrangel Ordusu ve Faaliyetleri", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1.

Shmelev, A. (2008). "Gallipoli to Golgotha: Remembering the Internment of the Russian White Army at Gallipoli, 1920-1923", Jenny Macleod (ed.), Defeat and Memory, Cultural Histories of Military Defeat in the Modern Era, Basingstoke: Palgrave.

Simpson, J.H. (1939). The Refugee Problem of A Survey, Oxford University Press, London.

Steyfon, B.A. (2009). "General Kutepov", General Alexandr Kutepov, Posev Press, Moscow.

Süer, A. (1987). "Gelibolu'da Ruslar" *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Sayı 199, s. 315-355, Ankara.

The New York Times (1921, 2 Ocak). "Describes Sufferings of Crimean Regugees".

Thomson (General), C. B. (1921, 9 Eylül) The Russian Refugees in Constantinople, *The Manchester Guardian*.

Türkkan, A.İ. (Yayına hazırlayan) (1999), "İstanbul İşgal Kuvvetleri Komutanlığı Raporları III", *BTTD*, sayı:26.

Usakov, A. (1994). "Die weisse Armee in den Lagern", Der Grosse Exodu: die russische Emigration, (hrsg. Von Karl Schlögel), München:Beck.

Uturgauri, S. N. (2007). "Beyaz Ruslar ve Kemalist Türkiye", *Tarih ve Medeniyetler Tarihi, 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, http://www.Ayk.Gov.Tr/Wp-Content/Uploads/2015/01/Uturgaur%C4%B0-Svetlana-Beyaz-Ruslar-Ve-Kemal%C4%B0st-T%C3%9crk%C4%B0ye.Pdf [Son Erişim: 24.02.2019].

Uturgauri, S.N. (2015). *Boğaz'daki Beyaz Ruslar, 1919-1923*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

BÖLÜM 3

Gelibolu'da Ruslar

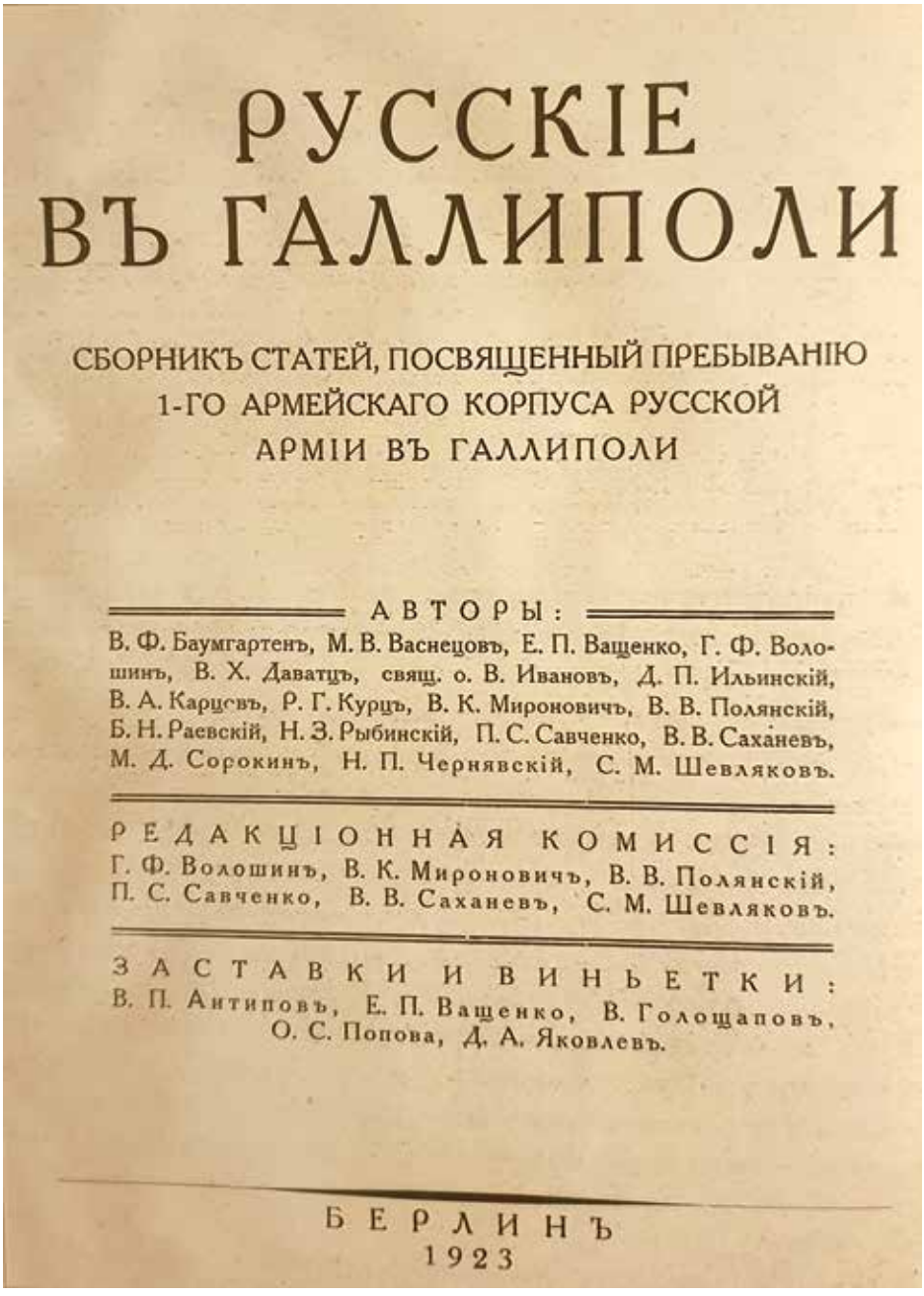

РУССКІЕ ВЪ ГАЛЛИПОЛИ

СБОРНИКЪ СТАТЕЙ, ПОСВЯЩЕННЫЙ ПРЕБЫВАНІЮ 1-ГО АРМЕЙСКАГО КОРПУСА РУССКОЙ АРМІИ ВЪ ГАЛЛИПОЛИ

АВТОРЫ:

В. Ф. Баумгартенъ, М. В. Васнецовъ, Е. П. Ващенко, Г. Ф. Волошинъ, В. Х. Даватцъ, свящ. о. В. Ивановъ, Д. П. Ильинскій, В. А. Карцевъ, Р. Г. Курцъ, В. К. Мироновичъ, В. В. Полянскій, Б. Н. Раевскій, Н. З. Рыбинскій, П. С. Савченко, В. В. Саханевъ, М. Д. Сорокинъ, Н. П. Чернявскій, С. М. Шевляковъ.

РЕДАКЦІОННАЯ КОМИССІЯ:

Г. Ф. Волошинъ, В. К. Мироновичъ, В. В. Полянскій, П. С. Савченко, В. В. Саханевъ, С. М. Шевляковъ.

ЗАСТАВКИ И ВИНЬЕТКИ:

В. П. Антиповъ, Е. П. Ващенко, В. Голощаповъ, О. С. Попова, Д. А. Яковлевъ.

БЕРЛИНЪ
1923

Gelibolu'da Ruslar

Rus Ordusuna Bağlı 1. Kolordunun Gelibolu'da Bulunmasına İthaf Olunan Makale Derlemesi

Müellifler

V. F. Baumgarten, M. V. Vasnetsov, E. P. Vaşçenko, G. F. Voloşin, V. H. Davats, Peder V. İvanov, D. P. İlinski, V. A. Kartsev, R. G. Kurts, V. K. Mironoviç, V. V. Polyanski, B. N. Rayevski, N. Z. Rıbinski, P. S. Savçenko, V. V. Sahanev, M. D. Sorokin, N. P. Çernyavski, S. M. Şevlyakov

Editörler Kurulu

G. F. Voloşin, V. K. Mironoviç, V. V. Polyanski, P. S. Savçenko, V. V. Sahanev, S. M. Şevlyakov

Grafik Tasarım

V. P. Antipov, E. P. Vaşçenko, V. Goloşapov, O. S. Popova, D. A. Yakovlev

Berlin

1923

Kırım-İstanbul-Gelibolu

"Geride aşağılanmış bir Rusya, bazı değerli mezarlar ve kırık ümitler…
İleride ise bilinmezlik. Ancak Tanrı rahman ve adaletlidir."

(General Vrangel'in telgrafından)

İncil'de Davud'un Câlût'la teke tek savaşı hakkında harika bir öykü vardır. Malum olduğu üzere Câlût, genç, sarı saçlı ve yakışıklı Davud'la karşılaşınca ona nefretle baktı ve "Ben köpek miyim ki, üzerime değnekle geliyorsun?" dedi. O da "Sen kılıçla, mızrakla, palayla üzerime geliyorsun, bense RAB'bin adıyla senin üzerine geliyorum" dedi[1]. Ve karşısına zayıf ve nerdeyse silahsız olarak çıktı.

Ve galip geldi.

Novorossiysk tahliyesinin ve bütün Rusya Kızıl Ordularının Kırım'a hâkim olmasının yarattığı bütün acıları, kayıpları ve dehşeti yaşayan Rus Ordusunun küçük güçlerinin güç ve moral bakımından aynı nitelikteki savaşı General Vrangel'in girişimiyle 7 Haziran 1920 tarihinde[2] başladı.

O, gerek güç ve gerekse araçlar bakımından denk olmayan bir savaşa alenen girdi. Ancak bunu vatanın kurtarılmasından ibaret olan haklı davanın zaferine tam bir inançla yaptı.

Fedakâr muharip alaylar Akıl almaz cesaretle, dayanıklılık ve sarsılmaz bir iradeyle ileri atıldı. Savaş serinkanlılıkla ve cesaretle büyük bir maharetle yürütülüyor, düşman ağır kayıplar veriyor ve Rusya'nın uçsuz bucaksız insan okyanusundan almak suretiyle yeni güçleri savaşa çekiyordu. Bizim ordumuzun arkasında ise iki yıl süren savaşta tükenmiş bitmiş bir cephe gerisi, eski müttefikten gecikmeli ve tereddütle gelen maddi yardım ve yeni muhtemel silah arkadaşlarının ihaneti vardı. Aynı zamanda uzayan iç savaş, giderek düzenli ordular savaşına dönüşüyor, mahirane harekâtların yanı sıra insan gücü ve güçlü teknik araç takviyesi de gerektiriyordu.

Geri adım atmak mümkün değildi. Çünkü Rusya mücadelesi için Kırım son sıçrama tahtası olmuştu. Kan kaybederek, herhangi bir takviye gelmeksizin mücadele eden ordu, millî vazifesini yerine getirerek dövüşüyordu. Ancak, güçlerin eşitsizliği daha çarpıcı hale geliyordu.

1 Bkz. 1 Samuel 17, 42-44.

2 Bütün tarihler 13 gün geriden gelen eski takvim sistemine göre verilmiştir.

Dondurucu Ekim günlerinin ayazında, sürekli yoksunluklar ortamında ve Kuzey Tavriya'daki ekseriyeti denk olmayan güçler arasındaki çatışmalarda teke tek savaşma, güçleri kurban etmeye dönüşüyordu.

Ancak ordu, önceden de olduğu gibi son derece yüksek olan savaş kabiliyetini yitirmiyordu[3]. Her bir taraftan kendisinden sayıca on misli daha fazla olan düşman güçleri tarafından sarılan ve kendi geri çekilme yollarına bile sızmış olan süvari alayları ile kuşatılan ordu, düşmana büyük kayıplar verdirmek suretiyle Perikop ve Sivaş'a tamamen sıyrılmıştı.

Perikop mevzilerindeki güçler de General Fostikov'a ait Kuban tahliyesinden sonra ayrılamayan birliklerinin gelişi de savaşın mukadderatını değiştirmeye ve ortaya çıkan durumda en azından Kırım'ı elde tutmak için zayıftı.

Savaşın kaderi artık belirlenmişti.

Başkomutan karargâhının resmî açıklamasında sonradan ifade edildiği üzere "Kırım'ı terk etmemizin kaçınılmazlığı, komuta kademesi için beklenmeyen bir durum değildi ve tahliye hazırlıkları daha Rus ordularının Kuzey Tavrida'da bulunduğu sırada vakitlice yapılmış oldu."

Rus Ordusu'nun Kızıllara tek karış vatan toprağını vermemesi boşuna değildi. Perekop mevzileri, Sivaş Yarımadası istihkâmları, Karpova Balka (6-9 Kasım tarihlerinde) en kanlı çatışmaların yaşandığı yerler oldu ve Kızıllara epey pahalıya mal oldu. Birinci Kolordu alaylarının yiğitliği, evvelden de olduğu gibi burada da süvarilerimiz özverili ve kıvrak çalışmalarıyla boy ölçüşüyordu. Ordu nerdeyse yemeden içmeden ve devam eden dondurucu soğukta geri çekiliyor olsa da bunu Rus ordusuna yakışır bir şekilde, komutanların emrinde ve savaşın ateşi içinde gerçekleştiriyordu.

Peki, o günlerde cephe gerisinde ne olup bitiyordu?

Orada, rahat rahat spekülasyonlar yapılıyor, açlıktan yakınılıyor, her gün kâğıt Rublenin değer kaybetmesinden dehşete düşülüyordu; bütün savaş zamanların-

3 Donatımda, giyim-kuşamda ve bunların tedarikinde bir dizi eksikliklere rağmen İngiliz Times gazetesinin değerlendirmesine göre ordu, 1920 yılının yazında oldukça iyi donatılmış ve eğitilmiş 80 bine yakın piyadeye, İngiltere'den alınan bir miktar tanka ve bir yıl boyunca sürdürülebilecek askerî harekâta yetecek mühimmata sahipti. Ancak Sovyet Rusya hükümeti 12 Ekim 1920 tarihinde Polonya ile alelacele mütareke yaparak kendi güçlerini bir araya getirebildi. Kızıl Ordular yıldırım harekâtıyla Beyaz Orduları Kırım'da püskürttü ki bu geri çekilme sırasında bunlar silah ve mühimmatlarının önemli bir kısmını yitirdiler. "Beyaz bayrağa" sadık kalanlar General Shatilov'un tespitine göre 25 bini geçmiyordu. Rusya'nın güneyindeki Fransız askerî misyon şefi General A. Brusso'nun verilerine göre, 1920 yılının sonbaharında Kızıl Ordu, iyi silahlandırılmamış olsa da Vrangel'in ordusuna kıyasla beş misli daha fazla güce sahipti. P.N. Vrangel muhtemel bir geri çekilme harekâtını öngörerek daha 1920 yılının ilkbahar ve yazında Kırım'dan muhtemel bir tahliye için etkin hazırlıklar başlattı. Ordunun geçici üssü için esas ara mekân olarak Tuna'yı görüyordu.

da olduğu gibi şu veya bu şekilde savaşa doğrudan katılmaktan imtina etmiş on binlerce askerlik yükümlüsü bulunuyordu. Orduya oldukça fazla güveniliyordu ve hatta cepheden kötü haberler geldiğinde bile pek fazla gelecek kaygısı yaşanmıyordu. Orada Perekop mevzilerinin çökmeyeceğine körü körüne inanılıyordu ve maalesef yeni bir kış geçirmek için Rusya'nın enginliklerinde değil de Kırım'da hazırlık yapılıyordu. Ancak, bizim küçük ordumuzun bütün Rusya'dan toplanan kızıl birlikleriyle teke tek mücadele ettiği günlerde, genel olarak teorik yönden kabul edilebilirliğine rağmen tahliye konusu veya yakın olasılığı kimsenin aklının ucundan geçmiyordu.

İşte bu nedenle ordu savaşarak Yuşun'u geçip cephe gerisine tahliye ilan ettiğinde buna adeta inanılamadı. Hemen, bunun birilerinin büyük bir provokasyonu olduğu konuşulmaya başlandı; tahliye konusundaki hükümet metni şüpheyle karşılandı, başka söylentiler yayıldı. Mesela 1919 örneğinde olduğu gibi, sanki "(General) Slaşçev Perekop'taydı" ve o nedenle Kızıllar Rus toprağının son karışının kapılarında tekrar kışı geçireceklerdi. Güzeller güzeli Tavrida'nın kırları ve sahillerinin birkaç gün sonra "eşkıya ve hırsıza" teslim edileceğinin akıllardan geçirilmesi bile kalpleri burkuyordu.

Ancak, 11 Kasım 1920 tarihinde yayınlanan hükümet bildirgesinde doğrudan şöyle deniyordu: "Arzu eden subaylar, sair görevliler ve aileleri için tahliye ilan edilmesi sebebiyle Rusya'nın Güneyi Hükümeti[4] Rusya'nın içlerinden gelecekleri bekleyen büyük zorluklar konusunda herkesi uyarmayı kendine görev bilmektedir. Yakıt sıkıntısı gemilerde büyük bir yoğunluğa yol açacaktır ve bu da kaçınılmaz olarak liman yakınlarında ve denizde daha uzun süre geçirilmesine yol açacaktır. Bunun haricinde, ülkeyi terk edenlerin mukadderatı hiçbir şekilde bilinmemektedir. Çünkü yabancı ülkelerden hiçbiri tahliye edilenleri kabul etme konusunda rıza göstermemiştir. Rusya'nın Güneyi Hükümeti gerek yolda gerekse daha sonrasında, herhangi bir yardımda bulunma konusunda hiçbir kaynağa sahip değildir. Bütün bunlar hükümeti, 'düşman şiddetine doğrudan maruz kalma tehlikesi altında bulunmayan herkese Kırım'da kalmayı' tavsiye etmeye zorlamaktadır."

4 Rusya'nın Güneyi Hükümeti 1920 Nisanında Sivastopol'de İdare Başkanları Şurası ve Denikin'ci Güney-Rus Hükümetinin halefi olarak kuruldu. Rusya'nın Güneyi Hükümetinin silahlı kuvvetleri de P. N. Vrangel'in başkomutanlığında Rusya'nın Güneyi Askerî Şurası (RGAŞ) olarak reorganize edildi. Rusya'nın Güneyi Hükümeti tabirinin kendisi de 1920 yılında hükümetin, Don, Kuban, Terek ve Astrahan Kazaklarının tepesindekilerle anlaşma imzalamasından sonra ortaya çıktı. (Rusya arazisinde ileride verilecek imtiyazlar karşılığında 50 milyon dolar kredi vererek) ABD, Fransa ve Kırım'ın bağımsızlığını isteyen Polonya'nın desteğini alan A.V. Krivoşein hükümet başkanlığı görevine getirildi. Sadece birkaç ay zarfında hükümet bir dizi reformu hayata geçirdi, ancak savaş zamanı koşullarında bu dönüşümler artık halkın ilgisini pek çekmiyordu. Sürekli olarak yapılan kamulaştırmalar sadece tarım reformunu değil, yerel yönetimler reformunu da akamete uğrattı. Kasım 1920'de hükümet, Orduyla birlikte Kırımdan tahliye edildi.

Cephe gerisi toplama, istifleme, tasfiye, dağıtım çalışmalarıyla, söylenti ve telaşla kaynamaya başladı. Kimse adamakıllı herhangi bir şey bilmiyordu; ama o sıralarda herhangi bir panik, herhangi bir ihanet ve herhangi bir açık husumet bulunmuyordu. Sadece Simferopol'de "Anatra" fabrikasındaki ayaklanma ve hapishaneden salıverilen tutuklular nedeniyle kısa süreliğine bir cephe gerisi paniği oluştu; ama General Agoyev'in Tereklileri tarafından bunun önüne geçildi. Dürüstçe söylemek gerekirse hâkim olan duygu, kahramanca verilen savaşın beklenmedik trajik sonucu, Bolşeviklerle uzun süredir devam eden aktif mücadelede çıkmaza girilmesi ve haklı olunan davada kaba ve kanlı eşkıya güçlerinin muzaffer olması nedeniyle derin bir acı ve hüzündü.

10 Kasımda öğle saatlerine doğru cephede mücadele sona erdi. Süvarilerin koruması eşliğine ordu birlikleri gemilere binmek için öngörülen yerlere tam bir düzen içinde yol alıyordu. İdeal bir düzen içinde Süvari Kolordusu Simferopol'den geçti ve Aluşta'ya (Yalta) yöneldi. Kasım ayının 12'sini 13'üne bağlayan gece (akşam 7'den sabah 6'ya kadar) kesintisiz yürüyüş kolu ve atlı araba katarları ile tüm 1. Ordu Sarabuz'dan geçerek Sivastopol'e yöneldi, 2. Ordu ise Feodosiya'ya (Kerç'e) çekildi.

Geri çekilme telaşsız bir şekilde, karayolundan yapılıyordu. Vatandaşların yaklaşımı son derece olumluydu, yol boyunca yağmalanma yaşanmadı çünkü geçip gidenler dağılan bir ordunun çeteleri değil, askerî birlikleriydi.

Başkomutanın Kırım'ı terk etme emri, birliklere yürüyüş sırasında ulaştı ve çok farklı şekillerde anlaşıldı: bazıları, tahliye kaynaklarının kısıtlı olması nedeniyle olabildiğince az sayıda insanın gitmesi gerektiğini düşünüyordu ve "olağanüstü durumcuların" kurulmakta olan hâkimiyetinin doğrudan tehdit etmediği herkese Kırım'da kalması öneriliyordu; birliklerinden ayrılan askerler silah arkadaşlarıyla vedalaşırken ağlaşıyordu; bunlara ve esir Kızıl Ordululara üçer günlük kumanya veriliyordu. Diğer birlikler ise tam aksine tahliye olmak isteyen herkesi aralarına alıyorlardı, örneğin, ayrılma sırasında süvari birliklerindeki sayı iki katına çıktı; bütün sağlam birlikler ise fire vermeksizin çekiliyordu.

O sıralar Kırım'ın kentlerinde toplanma işlemleri hız kanıyordu. Panik yoktu; çünkü ordu yerli halktan tam bir teveccüh görüyordu. Gidenler ise herkesin gemilere alınacağından emindi.

O günlerde cephe gerisinde yağmalama, kıyım ve ayaklanmalar var mıydı?

Evet, yağmalama vardı, olmaması garip olurdu. Kırım'daki kıtlık ve açlık ortamında, ilerlemekte olan Bolşeviklerin karşısında ordunun nispeten zengin olan cephe gerisi ve üsleri savunmasız kalıyor ve her türlü malın bulunduğu depolara ulaşma imkânı ortaya çıkıyordu. Hapishaneden salıverilen tutuklular Simfero-

pol'de soygunculuk yapıyordu. Aluşta'da ve Yalta'da şarap mahzenleri yağmalanıyordu; Sivastopol'de Kasım ayının 12'sini 13'üne bağlayan gece istasyon yanındaki değirmen ve depolar yandığında, depolardaki eşyalar ve Amerikan Kızıl Haçının[5] ilâçları, demiryolu antrepoları ve yüklü demiryolu katarları yağmalandı. 14 Kasım gecesinde Feodosiya ve Kerç'te ordunun bazı başına buyruk unsurlarının katıldığı mağaza yağmalamaları oldu.

Bütün bunlar Kırım'ın cephe gerisi yaşamının son günlerdeki çehresinin karakteristik özelliklerini oluşturmadı. Daha çok, alelacele topluca yola koyulmalar, vatandaşların suskunlukla tasvipleri ve genel düzen hâkimiyeti ile genel durumu tasvir etmek mümkündü. Ordu rütbelilerine karşı hiç kimse herhangi bir taşkınlıkta bulunmadı. Gerek dostlar gerekse düşmanlar o zor günlerde ordunun sergilediği kahramanlıkların ve ileride yüzleşeceği zorlukların büyüklüğü karşısında saygı duyuyorlardı.

12 Kasım tarihinde Alekseyev Askerî Okulu'nun bölüğü Yekaterina caddesine herkesçe bilinen "Vatanın canım kırları bize ekmek ve su verdi" eski üniversite şarkısıyla adım attığında, yolları dolduran kalabalıkta ağlaşanlar oldu, askerî öğrencilere sigara ve çikolata ikram edildi.

Genel karargâhın zamanlıca verilen emirleriyle bütün deniz ve ulaşım araçları görevlendirildi, limanlara paylaştırıldı; kömür, ilaç ve gıda maddeleri hazırlandı. Gemilere binme yerlerinde kamu düzenini sağlama görevi askerî okullara verildi: Alekseyev, Sergiyev Topçu ve Don Ataman okulları Sivastopol'de; Konstantinov okulu Feodosiya'da, Kornilov okulu da Kerç'te görevlendirildi.

Kentlerde olağanüstü bir canlılık ve hareket vardı. Çıkınlarıyla, bavullarıyla, paketleriyle ve ellerinde eşyalarıyla insan kalabalıkları yaya veya faytonlarla, at arabalarıyla, otomobillerle bir yerlere gidiyordu. Limanlarda ise kurumların, karargâhların ve ayrı ayrı şahısların yükleme işlemleri yapılıyordu.

Ancak, 12 Kasım sabahında cephe gerisindeki Sivastopol'de yükleme işlemleri sürerken; Kerç'te ani bir tahliye yapılacağı yeni duyulmuştu ve facia yaşandığına inanılmıyordu.

5 Amerikan Kızıl Haçı –Uluslararası Kızılhaç'ın millî teşkilatıdır; resmî olarak 1881 yılının Mayıs ayında Amerikalı Clara Barton tarafından kurulmuştur. Ancak Rusya'da 1916 yılından sonra bu beşerî teşkilatın maskesi altında Bolşeviklerin ihtilal hazırlıklarına yardım eden, Rusya'daki siyasî süreci maddi amaçlarla kullanmayı göz önünde bulunduran, yani ülkeyi bir satış pazarı ve etki alanı olarak değerlendiren bütün bir ajanlar ağı faaliyetteydi. (Bak. E. Satton Wall Street ve Bolşevik Devrimi – M. Russkaya ideya. 1998). Amerikan Kızılhaç'ı, sadece Avrupa'da en fazla üyesi olan millî örgütlerden biri değil, aynı zamanda en aktif olanıydı. 1919 Yılında Amerikan Kızılhaç'ı askerî komisyonu başkanı olan ve 1917 yılında Rusya'da aktif olarak faaliyette bulunan G. Davidson'un girişimiyle Kızıl Haç Cemiyeti kuruldu ve bu teşkilat da tabii afet ve kazalardan mağdur olanlara yardım etmek için bazı millî teşkilatları bir araya getirdi. 1 Ekim 1921 tarihinden itibaren Amerikan Kızılhaç'ı Avrupa'daki Rus mültecilere yardımı fiilen sonlandırdı.

Kasım ayının 12'sinde gündüz vakti 1. Ordu komutanı Tümgeneral Kutepov'un treninin de aralarında bulunduğu insanlarla dolup taşan son trenler Sivastopol'e ulaştı. Bu arada "Kist" oteline General Vrangel'in yanına General Manştein başkanlığında 1. Kolordu şanlı alaylarından bir heyet, başkomutanın odasında bulunan alayların sancaklarını teslim almak için geldi. Odada bavullar hazırlanmıştı.

General Vrangel solgun bir yüzle, üzerinde siyah çoka ile çıktı ve orada hazır bulunanlara şöyle dedi: "Maalesef şimdi bunları herkese aktaramayacağım. Bu nedenle söylediklerimi herkese iletmenizi rica ediyorum. Avrupa ve Amerika'nın bize ihanet ettiğine artık ikna oldum: sonuçlar ortada. Emrimdeki gemi sayısı öylesine az ki, kan kaybederek Sivastopol'e gelen şanlı ordumdan geri kalanların tamamını bile bu gemilere bindiremiyorum. Nereye gittiğimizi bilmiyorum; çünkü Yuşun faciasından sonra iki gün boyunca gönderdiğim soruların hiçbirine cevap gelmedi. Kömürümüz var ve denize açılıyoruz. Telsizden görüşmeleri sürdürüyorum ve başarıyla sonuçlanacak diye düşünüyorum. Nereye demir atarız bilemiyorum; ama nerede olursa olsun, sizlerden ricam, bu ricamı bütün birliklere iletiniz: kayıtsız-koşulsuz düzen, disiplin ve en önemlisi de birbirimize karşı saygı muhafaza edilecek. Çünkü ben ancak orada da bizlerin burada olduğumuz gibi kalacağımızdan emin olduğumda, davamıza ve yüz yüze kaldığımız bu felaketin kabahatlisinin kendimiz olmadığına kesin olarak inanarak sizler adına konuşabilirim."

Aynı gün, akşama doğru 1. Ordu Komutanı Sivastopol'e yaklaşmakta olan ordu birliklerinin güvenliğini sağlamak ve gemilere binmesini sağlamak için bir dizi tedbir aldı… Gece yarılarına kadar yaveriyle birlikte arabayla kentin çevresini ve varoşlarını gezdi; istasyona gitti ve demiryolu hattı üzerinden uzun bir yolu yaya olarak aştı; ordulara karşı hasmane herhangi bir şeyin bulunmadığına şahsen kani oldu.

13 Kasım sabahı 1. Ordu birlikleri kente gelmeye başladı ve bunların gemiye yükleme çalışmaları başladı. Limanda büyük bir canlılık vardı: Korna sesleri, düdük sesleri, binlerce insanın bağırış-çağırışı, buharın hışırtısı. İnsanlarla dopdolu koskocaman araçlar yanaşıyor, yan yatıyor ve uzaklaşıyordu. Tekneler, römorkörler aceleyle gidip geliyordu; konuşmalar ve gürültü, patırtı devam ediyordu. Gökyüzü bulutlarla kaplıydı ve soğuk bir sonbahar rüzgârı esiyordu. Açık limanda yüklenmiş olarak üç bacalı "Rion", İsveç "Modick", Fransız kurvazör "Waldeck-Rousseau" artık demir almaya hazırdı. Kent boşalıyordu. Kentin güvenliği kent yerel yönetimine ve kendilerine silah ve mermi dağıtılmış olan işçilere devrediliyordu. Çok sayıda zırhlı araç ve tank da Yekaterina caddesi üzerinde duruyordu. Önlerinde General Vrangel'in bulunduğu büyük kalabalık Nahimov caddesinde belirdiğinde hava kararmaya başlamıştı. Sivastopol halkı

ünlü önderlerini uğurluyordu. General, Ataman Okulu'nun değişen nöbetçilerinin yanına gitti ve şöyle dedi: "Novorossiysk'te ve her zaman vatan toprağında olduğu gibi sizleri sapasağlam ve dinç bir vaziyette görmekten çok memnunum. Sağladığınız düzen ve sarsılmaz cesaretiniz için size müteşekkirim. Bir meçhule doğru yola koyuluyoruz; bizleri neler beklediğini hiç bilmiyoruz. Her türden sınamalara ve yoksunluklara hazırlıklı olunuz. Biliniz ki Rusya'nın ve bizim kurtuluşumuz sizlerin ellerindedir."

14'ün gecesi ve sabah saatleri Sivastopol'de son derece sakin geçti; kentte askerî öğrenci devriyeleri dolaşıyordu. Gemilerin neredeyse hepsi gitmişti. Liman açıklarında Kornilov kurvazörü duruyordu. Gün içinde inzibatlar ve nöbetçiler Grafskaya limanında yoğunlaşmaya başladı. Gün içinde saat 2 civarlarında General Vrangel oraya geldi; nöbetçilerin ve kalabalıklaşan Sergiyev inzibatlarının yanından geçti ve verdikleri hizmet için kendilerine teşekkür etti. Daha sonra Kornilov Alayı şapkasını çıkardı ve haç çıkardı; vatan toprağını saygıyla selamladı ve bota binerek Kornilov kurvazörüne gitti. Onun arkasından askerî öğrenciler "Hersones"e bindi; son olarak da Sivastopol bölgesi savunma komutanı General Stogov sahilden ayrıldı. Stogov bir an durdu; haç çıkardı ve ağlamaya başladı. Sahilde büyük bir kalabalık vardı. Hayır dualar ediyorlar ve ağlaşıyorlardı.

Bu olanlar saat 3 civarındaydı ve saat 4:45'de İngiliz torpido gemisi telsizden Bolşeviklerin kente girdiğini duyurdu. Gece boyunca gemiler limanın açıklarında bekledi. Akşam ise kentten kilise çanlarının sesi duyuldu.

Bu şekilde Rus Ordusunun ayrılışı başladı.

Derin bir saygı sessizliğinde kapasitesinin çok üstünde yüklenmiş gemiler denize açılıyordu, Sivastopol açıklıklarından ve sevgili vatanın sahillerinden koparak meçhule doğru yol alıyordu.

Kırgınlık acısı, hasret ve endişe yürekleri kaplıyordu.

Başkomutan Yalta'ya hareket etti. Orada süvarilerin yüklemesi yapılıyordu. İdeal bir düzen içinde oldukça büyük olan "Kırım", "Tsesareviç Georgiy" ve "Rus" gemilerine yükleme yapılıyordu. Gemilere sadece insanlar alınıyordu; eski silah arkadaşlarından ayrılırmışçasına derin bir hüzün içinde atlarla vedalaşıyorlardı.

15 Kasım'da yükleme tamamlandı. Sahil yolunda General Vrangel geziniyordu. Son geminin ikinci düdüğü de çaldığında şehir dışına gönderilmiş olan üç devriye henüz dönmemişti. En sonunda devriyeler geldi. Üçüncü düdük de çaldı. General Vrangel "Kornilov" kruvazörüyle gemilerin yanından geçti, iyi yolculuklar diledi; şapkasını çıkardı ve doğduğu toprakları eğilerek selamladı. Gemi-

lerdeki kalabalıklar başları açık, gözleri yaşlı bir şekilde duruyordu. Vatan için mücadele eden bu binlerce insana vatanda yer yoktu. Onlar da meçhule doğru, yakınlarından, doğdukları ve şerefi ayaklar altına alınan topraklardan uzaklaşıyordu.

Feodosiya'da 13 Kasımda öğlene kadar çarşaf gibi bir denizde yerel garnizonun birliklerinin ve General Fostikov'un Kuban birliklerinin yüklemesi yapılıyordu; ancak tıka basa dolan "Vladimir" ve "Don" gemileri limandan açıldıklarında kente doğru bir Kuban Tümeni daha geldiği yönünde rapor geldi. Ancak bunu alabilecek yer yoktu ve tahliye için Kerç'e gitmeleri emredildi. Gemilerin yüklendiği günlerde Feodosiya'da depolar kundaklanıyor, tıka basa dolu olan demiryolu katarları talan ediliyordu. Başkomutan bütün gemiler ayrıldıktan sonra buraya geldi.

Kerç'te tahliye işlemleri Kırım'ın diğer kentlerinden sonra yapıldı. 14 ve 15 Kasım tarihlerinde orada son derece sakin bir ortamda, geniş mendirekte "Meçta", "Poti" ve "Samara" gemilerinin yüklemesi yapılıyordu. Yerel garnizon ve cephe gerisi kurumların personeli gemilere yükleniyordu. Gemilere binmek üzere 2. Ordu'nun (Don'lu ve Kuban'lı) atlı birlikleri yanaşıyordu. Kentte o günlerde tam bir düzen vardı. Askerî öğrenci devriyeleri ayrıldı ve ancak parlak sonbahar güneşi altında 16 Kasım'da gemiye çıktılar. Bolşevikler bundan sonra Kırım'ın son parçasını ele geçirdiler.

Gemiler insanlarla tıka basa dolu vaziyette ayrılıyordu; çünkü geri kalanları da almak gerekiyordu. Boğazda insanların önemli bir bölümünün Azak Denizi'nde bulunan "Rostislav" savaş gemisine aktarılacağını ümit ediyorlardı. Ne var ki kalıcı bir şekilde karaya oturduğundan çıkarmak mümkün olmadı ve gemilerdeki sıkışıklık azalamadı.

Kırım'dan kim hangi vasıtayla ayrıldı?

Başkomutan karargâhının verilerine göre kendi başına hareket edebilen ve römorkörlerle çekilen toplam 126 araç olmak üzere bütün deniz nakliyat vasıtaları ve savaş gemileri Kırım'dan ayrıldı. Bu gemilere yaklaşık 135 bin kişi bindi. Bunların 70 bini ise tüfekleri ve makineli tüfekleri ile binen askerdi (sadece Sivastopol'da Fransız "Segot" ve "Siam" gemilerine binenlerin silahları alındı).

Bunlar on binlerce kişiydi: ağırlıklı olarak okullar ve nerdeyse tam mevcutla gemiye binen cephe gerisinin en güçlü birlikleri, sonra, 1. Kolordu'nun muharip birlikleri ve süvarileri, Kazak birlikleri ve karargâhları, daha sonra askerî ve idarî olmak üzere büyük miktarda cephe gerisi kurumlar, geri kalanları ise az sayıda askerî personel ailesi ve en nihayet sivil mülteciler. Vatanı terk etmek zorunda bırakan esas nedenler arasında, kuşkusuz birliklerin savaş kardeş-

liği; ordu mensuplarına özgü görev ve onur bilinci; Bolşeviklerle olan ilkesel uzlaşmazlık ve ne pahasına olursa olsun onlara karşı mücadele etme arzusu; "Olağanüstü durumcuların" yönetiminin tehdidi ve Sovyet düzeni köleliğinin katlanılmazlığı bulunmaktaydı.

Birçokları için aileleri ve çocuklarıyla birlikte, kış kapıya dayanmışken ve tam anlamıyla beş parasız olarak tam bir meçhule gitmeye karar vermek için ikna edici gerekçelere ihtiyaç vardı. Bu nedenle sanki binlerce Rus insanını gemilere dolduran şeyi sürü duygusuymuş gibi tanımlamak doğru olmaz.

Büyük bir çoğunluk herhangi bir eşyası olmaksızın, yoldan geldikleri gibi, sadece hazırda ne varsa gemiye biniyordu. Ailesi olanların birçoğu vedalaşmak için veya ailesini ve eşyalarının bir kısmını almak için evlerine uğrayamadı. Cephe gerisindekiler daha bir zengince biniyordu: bavullar, sepetler, döşekler ortaya çıkmıştı; ama onlar da eline geleni ve en asgarisinden ihtiyaçlarını yanlarına almışlardı. Deniz yoluyla tam bir meçhule gidiyorsan yanına ne alırsın ki?

Levazım idaresi esasen gıda maddeleri, çamaşır, deri ve tahıl yüklüyordu. Geri kalan eşyalar ise Rus halkının serveti olarak başkomutanın emriyle imha edilmiyor; emanet olarak işçilere bırakılıyordu. Toplar, zırhlı trenler, zırhlı araçlar, tanklar, tayyareler çalışmaz hale getirildi ve liman yollarında ve Kırım'ın kentlerinde terkedildi; atlar dağlara sürüldü.

Karadeniz filosunun bütün askerî gemileri, 21 flama olarak denize açıldı. Büyüklüğü bakımından Sivastopol'ün yegâne mekanik atölyesi olan devasa "Kronştadt" gemisi tıka basa dolu olarak denize açıldı; küçük botlar gidiyordu, filikalarla gidenler vardı. "Koru Tanrım kullarını…" melodisi eşliğinde alelacele hastane gemisine dönüştürülmüş olan "Yalta" vapuru Sivastopol'den ayrıldı. Yaralıları İngiliz mayın gemisi aldı.

Vapurlar hıncahınç dolu olarak denize açıldı, bütün ambarlar, güverteler, koridorlar, köprüler, baca parmaklıkları kelimenin tam anlamıyla tıka basa insanla doluydu. Çok şükür, deniz zavallı mültecileri kötü bir havayla karşılamış olsa da son derece sakindi. Sallantı çok az hissediliyordu.

Tıka basa dolu olan büyük "Rion" neredeyse hiç kömürsüz yola çıktı ve denizde Odesa istikametine doğru sürüklenmeye başladı. Gemide bulunan binlerce kişi dehşet dolu saatler geçirdi. Neyse ki şansları yaver gitti ve "Rion"un yardımına bir römorkör geldi.

Denizden İstanbul'a ulaşmak bir ila beş gün sürdü. Bu anlatılması zor bir azaptı. Her şeyden önce bu hiçbir şeyi olmayan, aç ve gelecek kaygısı içindeki insanların daha sonra bahtlarına düşen fiziksel yoksunlukların sert bir başlangıcıydı.

Bu yolculuğa katılanlardan birinin yazdığı üzere, "Demir güvertenin üstünde kalan insanların yağmura ve dondurucu poyraza karşı hiçbir korunması yoktu. Önlerinde gece gündüz bitmeyen kuyruklar bulunan ve pis kokan tuvaletlerin çevresinde kümelenen insanların en ufak bir isyanı yoktu. Bunlar istikbalde herhangi bir refah da beklemiyordu; çünkü onlar için 'her bir gün kâfi dert vardı'. Yiyecek bir şeyler alabilmek ve uykusuzluktan yorgun düşmüş ve buz kesmiş vücutlarını uzatıp yatabilmek yeterince zordu. Vapurda herhangi bir şey için bir yerden bir yere gitmeyi insanlar aklından bile geçirmiyordu; birkaç sajen[6] yürüyebilmek için saatlerce vakit harcamak gerekiyordu. Çünkü her yerde ucu bucağı olmayan kuyruklar vardı; (günde sadece 1 kere verilen) bir maşrapa su için kuyruk vardı, tuvalete girmek için kuyruk vardı, su kaynatmak için kuyruk vardı ve o da sadece seçkinler içindi. Sağ tarafa geçmek için, ambara gitmek için, her yerde bitmeyen kuyruklar vardı. Bu arada her yerde sinirli, olabildiğince asabı bozuk insanlar, kaba bağırışımalar vardı. Amir de olsa, kişiliksiz ve herhangi bir hakkı bulunmayan eşit mülteciler de olsa hepsi aynıydı. Subay, asker, general, askerî öğrenci veya hanımefendi olsun, herkes bir maşrapa su alma ve tuvalete girme hakkı bakımından eşitleniveriyordu. Disiplin ve basit efendilik, güngörmüşlük, sabır ve dayanıklılık feci bir şekilde tükeniyordu.

Gerek kıdemliler gerekse gençler tarafından askerî disiplinle hiçbir suretle bağdaşmayacak sahneler yaşanıyordu. Bu askerî öğrencilerin ortamına da yansıdı.

Kısacası vapur ortamı, insanların ahlakî çehresine hemen bozucu etki yaptı ve insanlar kayıtsız-koşulsuz itaat ve disiplin düzeninden aniden yersiz-yurtsuz sürgünlerin hukuk bakımından muğlak durumuna geçtiler. Aşırı kalabalık, çok geçmeden pisliğe ve haşerelerin çoğalmasına yol açtı. Deniz suyuyla bile olsa yıkanmak mümkün değildi. Kıyafet değiştirmek mümkün değildi; zaten değiştirmek için bir şey de yoktu. İnsanlar ıslak güvertelerde, kirli ambarlarda, bacaların isinin içinde yan yana yatarak uyuyordu. Özellikle kadınlar için bu durum zordu. Ayrıca bu sıkışıklık, pislik ve açlık kâbusunun içinde birkaç bebeğin doğduğunu, birkaç hasta ve ihtiyarın da vefat ettiğini ekleyelim.

Yanında yedek yiyeceği olan kişi çok azdı. Bütün ümitler günlük tayına veya bir an evvel karaya çıkmaya bağlanmıştı. Tayını da tasarruf etmeye çalışıyorlardı. Azıcık ekmek veriyorlardı veya vapur mutfağında geceleri hamurdan pide pişiriyorlardı. Asgari miktarlarda konserve ve ringa balığı veriliyordu; bazı günler ise hiçbir şey yenmeden geçiyordu. Sadece sıcak yemek olmaması değil, sıcak su ve çay olmaması da aynı şekilde zorluk yaratıyordu. Çoğunluk ise, hiçbir şekilde homurdanmaksızın, telaşla yarınına bakarak kaderine razı oluyordu. Ancak akşamları askerî öğrenci korosu veya herhangi bir birlik korosu hüzünlü veya neşeli bir bildik şarkı söylediğinde gönüller huzur buluyordu.

6 Metrik sistem öncesinde kullanılan ve 2 metreye denk sayılan eski bir ölçü birimi

Peki, o zaman beklentileri neydi?

Fransa veya Amerika'nın kendilerine kucak açacağını; Cezayir'e, Madagaskar'a, Arjantin'e veya Marsilya'ya götürüleceklerini konuşup düşünüyorlardı. Bazıları herhangi bir uluslararası güçte görev yapmayı; diğerleri de tarlaları ve barış huzur içinde tarımda çalışmayı hayal ediyordu. Hâlihazırda ise tıka basa dolu hantal vapurlar kendi denizlerinin dalgalarında sallanıp duruyordu.

Ve en nihayetinde İstanbul Boğazının girişinde deniz fenerlerinin ışıkları göründü. Birkaç saat geçtiğinde ise henüz göndere yeni çektikleri Fransız bayraklarıyla, hala yeni Rus gemileri özlenen boğaza girmeye devam ediyordu. Herkes zaten dolu olan güvertelere doluştu. Birkaç gündür denizin sonsuz, soğuk ve alışılmadık enginliklerini seyrettikten sonra sahilin yeşillikleri, toprağın karaltısı, insan yerleşim yerlerinin rengârenk hali belirdi. Boğazın dar koridorunu kale burçlarının harabeleri süslüyordu. Villalar, köşkler, fabrikalar ve semtlerin değişik mimarisi göründü. Her birinin kafasında da en basit düşünceler uçuşuyordu: "İnsanlar yaşıyor", "burada karaya çıksak biz de çalışabiliriz, biz de yaşarız". Üzerinde Amerikan bayrağı olan büyük bir binadan insanlar "yaşa!" diye bağırıyor; başörtüsü ve mendiller sallıyorlar. Vapurlardan da bağırıyorlar ve artık Amerika'nın kaçkınları kabul etmeye hazır olduğu düşünülüyor.

Boğaz sahilleri daha parlak hale geliyor; tramvay da uzaktan belirdi; ön tarafta gemilerin direkleri daha da görünür hale geliyordu.

Vapurlar İstanbul'a yaklaşıyor.

Karşılarında İstanbul'un geniş ve muhteşem manzarası açılıyor, Aya Sofya görünüyor.

Daha önceden gelen gemiler açık limandan geçti: işte azametli "General Alekseyev" ve işte "Kornilov". Geminin merdiveninde son derece tanıdık ve görüntüsü itibarıyla insanları canlandıran endamıyla General Vrangel beliriyor. Vapur hemencecik sevinçli bir enerjiyle canlanıyor. Başkomutan ordularıyla selamlaşıyor. Hep bir ağızdan "Hurra!" (Yaşa!) nidası yükseliyor.

Aynı ölçüde gür ve bir türlü bitmek bilmeyen "Yaşa!" sesleri gelen gemilerin birçoğunu ziyaret ettiği ve bunları botla dolaştığı sırada generale eşlik etti. Şunu da belirtmek lazım, ülkesinden sürülen Ruslarla dolu vapurlar İstanbul liman açıklarına 15'inde başlayarak ve 22-23'ünde son bulacak şekilde gelmeye başladılar. Bu arada, ilk gelen gemiler ("Saratov" ve "Herson" 21 Kasım'da) buradan ayrılıp Gelibolu'ya gittiklerinde Kerç'ten hareket eden gemiler daha İstanbul'a yeni ulaşıyordu. Askerî, ticarî, büyüklü ve küçüklü olmak üzere eş zamanlı olarak yüzden fazla Rus gemisi asık suratlı, taşarcasına insan dolu vaziyette İstanbul dış limanında aç bir Armada olarak dikildi, "Ekmek!" ve "Su!" bayrakları açtı.

Bunlar sadece birer sembolik işaret ve sıradan denizcilik sinyali değildi. Bu, bugün için gerçekten ne ekmeği ne de suyu bulunan ve yüzen hapishanelere tıkılmış on binlerce insanın yardım çığlığıydı. Bunlar öylesine feci bir şekilde İstanbul'un başına yıkılmıştı ki, herhangi biri tarafından Rus sürgünlere karşı ne kadar acıma duyulursa duyulsun acil ve düzenli bir yardım yapılmasını beklemek tabii ki zordu. İşte bu nedenle ilk günlerde tesadüfi tekneler gemilere yanaşıyordu ve gıda getirmekten çok bazı belgeler veriyordu. Bunlar da son derece tesadüfiydi: kâh Amerikalılar çocuklara süt ve çikolata getiriyordu; kâh Fransızlar konserve indiriyordu, kâh bizim Rus yerel yönetim görevlileri çuvallarla çoktandır beklenen ekmeği getiriyordu.

Gemilerde ise aynı izdiham, pislik, ahlaki çöküş ve genel açlık devam ediyordu. Uluslararası polis, Rusların gemilerden inmemeleri için takiplerini sürdürüyordu.

Uzaklarda ise fantastik manzarasıyla devasa bir şehir ışık saçıyordu. Gemilerin çevresinde "kardeş" tüccarların ekmek ve tatlılarla dolu tekneleri mekik dokuyordu. Gemilerin yanı sıra yabancı ve canlı kalabalıkla dolu yazlık vapurları da dalgaları yara yara geçip gidiyordu. Her yerde hayat vardı; ama Rus sürgünler sürekli olarak kendi zoraki hapishanelerinde oturuyor ve sabırla mukadderatlarının tayin olmasını bekliyordu.

O günlerde bizim genç yazarlarımızdan biri şöyle yazmıştı: "Bugün, 19 Kasım 1920 tarihinde Marmara Denizinde, Boğazın girişinde duran 66 gemi arasındaydım. Bunlarda çilekeş Rus yazarların geri kalanlarını aradım. Bulduğum ise çarmıha gerilmiş 130 bin Rus insanı oldu! Bunlar Avrupa ve Asya arasında en görünür yerde, bütün dünyanın gözü önündeydi. Ancak Avrupa sakinlerinin sadece bir kısmı onları görüyordu. Tanrıya şükür; bu, Rusya'nın henüz tamamı değil. Ancak, bu çarmıha gerilmiş Rusya'nın sadece binde biridir ve bu kadarı bile böylesine çarpıcı bir görüntü karşısında gözlerin kamaşması için yeterlidir."

İstanbul'daki Rus Vatandaşlarının Siyasî Birliği Komitesi ise müttefik ve dost ülkelere yaptığı çağrıda şöyle diyordu: "Bu sadece acı ve ıstıraptan çılgına dönmüş bir kalabalık mıdır? Hayır, bu insanlar hem sizler için hem bizler için hem de bütün insanlık için değerli olan ilkeleri müdafaa uğruna her şeylerini vermişti. Dünyadaki arka savunma güçlerinin geri kalanlarının dünya savaş arenasından yok olmaması için elinizden geleni yapınız ki, hala irade ve enerjisi kalmış olanlar tekrar güçlerini toplayarak vatanlarını kurtarmak için yeniden ortaya çıkabilsin."

İlk günlerde gemilerden yaralılar, ağır hastalar, sivil mülteciler ve sonrasında da muharip Kazak birlikleri indirilmeye başlandı. Birçokları yanaşan teknelerin her birinden yararlanarak diğer gemilere ulaşarak Kırım'ın diğer şehirlerinden eşinin, annesinin veya çocuklarının binip binmediğini öğrenmeye çalıştı.

Vapurların kısmen boşalmasıyla birlikte yemek dağıtımı da kademeli olarak iyileşti. Gıda tedarik işleri daha düzenli hale gelmeye başladı; büyük miktarda içme suyu geldi; sıcak su da getirildi ve orada seyyar mutfakların bacası tütmeye başladı. Gerçi, bazen bu, deniz suyuyla hazırlanmış buğday lapası oluyordu ama yine de artık sıcak bir yemekti.

Subay ve askerlerin hukukî statüsü henüz netleşmemişti. Hayat eskisi gibi sadece söylentilerle sürüyor; emirler ulaşmıyordu. Nadir olarak ulaşan İstanbul gazeteleri "Kırım faciası", "Tahliye", "Istırap Yolları" gibi fantastik tanımlamalarla doluydu ama sürgün edilenlerin mukadderatı hakkında hiçbir şey yazmıyorlardı: bunlar mülteci mi, asker yükümlüsü mü, gemilerden inebilirler mi veya günün birinde birileri kendilerini bir yerlere götürmelerini mi beklemeleri gerekir mi tam olarak hiç kimse bilmiyordu. Önceden olduğu gibi Fransa'dan bahsediliyordu; Sırbistan'dan söz edildi ve pek sık olarak da Gelibolu telaffuz edilmeye başlandı. Ancak Gelibolu'dan bahsederken de orada sadece çadırlardan bir kamp, sıtma olduğu; bir "ölüm vadisi" olduğu ve orada hiç kimsenin ilkbahara çıkamayacağı söyleniyordu.

Ordunun cephe gerisinin kaymak tabakası, ne olduğu bilinmeyen bir şeyler yüklenerek oldukça rahat bir şekilde vapurlardan inip İstanbul mülteci kalabalığı içine karışıyordu. Ancak askerî birlikler birbirine kenetlenmiş durumdaydı; kaçışan "buğday kralları" ile alenen alay ediyorlardı ve mülteci olunması için insanları ajite edenlere de kızıyorlardı.

Biliyorlardı ki, silahları ellerinde olduğu sürece, ambarlarda gıda ve levazım malzemeleri olduğu sürece ve Rus savaş gemileri kendileriyle oldukları sürece kendilerine bir şey olmayacaktı.

Fransızlar tarafından silahsızlanma konusunda uluslararası kuralların yerine getirilmesine karşı alınan tavır da anlaşılır bir şeydi. Başka bir ülke arazisine geçen ordunun silahlarının alınacağını herkes biliyordu. Ancak Fransızlara silahlarını verirken hak edilmemiş bir millî kırgınlığı hissederek, bunun orduyu mülteci konumuna düşüreceğini; son savunma aracını, millî kişiliklerini ellerinden alacağını hissederek büyük bir gönül kırgınlığı içindeydiler. Silahları saklıyorlardı, üzülerek denize atıyorlardı ve büyük bir hüzünle silahlarından ayrılıyorlardı[7].

7 İtilaf devletleri, askerî birliklerin neredeyse tamamen silahsızlandırılması ve Rusya'dan getirilen istihkâm rezervlerinin müsadere edilmesi (rehnedilmesi) koşuluyla Rus Ordusuna tahliye için vasıta vermeye razı oldu. Ayrılmakta olan Ordu ve sivil vatandaşlar için esas nakliye vasıtaları ise Rus Karadeniz Filosunun 66 gemisi (18 savaş gemisi, 26 nakliye gemisi, 22 ufak gemi), 9 ticari-yolcu vapuru, ticari filonun bütün ufak gemileri ve toplamı 126 olan hemen hemen bütün özel gemiler kullanıldı ve bunlarla da Kırım'dan hemen hemen 150 bin kişi tahliye edildi.

Bunu her şeyden önce daima Rus ve gerçek bir asker olan General Kutepov'un kendisi anlıyordu. Açık limana geldikten 3 gün sonra her tarafı buram buram seferberlik çağrısı kokan aşağıdaki emrini yayınladı:

"İstanbul 'Elmas'

1. Ordu birliklerine, Emir No:1,

5/18 Kasım 1920.

§1

Her bir tümene Kolordu komutanlarının talimatıyla subaylar hariç bütün silahlı kuvvetler mensuplarına nöbetçi kontrolünde tutmak üzere belirli bir yerde silahları toplamalarını emrediyorum.

§ 2

Her bir tümende tüfeklerle donatılmış birer tabur oluşturulmalı; bunlarda subayları da olacak şekilde 600 asker yer almalı ve emrine de 60 makineli tüfeği bulunan bir makineli tüfek müfrezesi verilmelidir.

§ 3

Emir hemen uygulamaya konulmalı ve yerine getirildiğine dair rapor verilmelidir.

Tümgeneral Kutepov

Fransızlarla varılan mutabakata göre silahların 20'de biri askerî birliklere bırakılıyordu. Subayların silahı alınmıyordu. Buna rağmen Fransızlar tarafından Kırım'dan gelen gemilerden

45.000 tüfek,

350 makineli tüfek,

12.000.000 tüfek mermisi,

330.000 makineli tüfek mermisi,

60.000 el bombası indirildi.

Bunun yanı sıra Fransız yönetimi gemilerle gelen ve el koydukları Rus demirbaş eşyalarını da indirmeye başladı[8].

Yoksul ve aç insanların gözü önünde ve sürgünün en başlangıcında bütün bu olan bitenler bu insanlar üzerinde çok ağır intiba bırakmıştı. O zaman gemilerden alınan malzemeler:

a**) Erzak:**

Tahıl ……300.000 Pud[9]

Şeker……...20.000 Pud,

Çay ……..... 17.000 Pud,

Tütün…….....1.500 Pud,

Farklı gıda maddeleri…….. 50.000 Pud;

b) Üniforma ve çamaşır:

Asker paltosu, ceketi ve pantolonu…….....42.000 Pud,

Gömlek ve içlik……..... 340.000 çift,

Çorap…… 640.000 adet,

Havlu…… 285.000 adet,

Ayakkabı…….....58.000 çift,

Deri……592.000 kg,

Eldiven……..53.000 çift,

Battaniye……140.000 adet,

Çuha ve kumaş……...810.000 metre.

Ve sair eşyalar, toplam tutarı……69.075.888 Frank.

Vinçler durmaksızın çalışıyor, ambarlar boşaltıyor, bununla birlikte de Rus Ordusu daha çok yoksullaştırılıyordu; dost da olsa bir başkasına maddî yönden bağımlı hale geliyordu.

Bu zor günlerde geri çekilen Rus askerlerini düzenli bir silahlı kuvvet olarak organize eden komutanlık haklı çıktı. Ancak bu kuvvetler, bu koşulda, ordunun itibarını koruyabilirdi ve onu dağılmaktan kurtarabilirdi.

8 Alınan demirbaş eşya ve levazım malzemelerin tutarı 60 milyon Franktan fazlaydı, topçu levazımatının tutarı neredeyse 35 milyon, kömürün tutarı da 6,5 milyon Franktı, Rus Ordusu'nun Rusya'dan çıkardığı malvarlığının tutarı da 110 milyon Franktan fazlaydı. Rusya ordusu başkomutanı ile Fransa'nın Rusya'nın Güneyindeki yüksek komiseri arasında önceden yapılan anlaşmaya göre bütün askerî personel ve sivil vatandaşlar Fransız Cumhuriyetinin himayesi altına giriyordu ve buna mukabil olarak da tutarı yaklaşık 15 milyon Frank olan birinci derece ihtiyaç malzemeleri haricindeki bütün Rus malzemelerini rehin olarak alıyordu.

9 16,38 kiloya eşit ağırlık birimi

***Fotoğraf 1**. Gelibolu'da iç liman. 1921*

Birinci Ordu birliklerine gönderilen 19 Kasım tarihli ve 3 Numaralı emirde, başkomutanın emriyle 1. Ordunun 1. Kolorduya dönüştürüldüğü; başına da piyadeden General Kutepov'un getirildiği; Kolordu bünyesinde: 1. Piyade Tümeni, 1. Süvari Tümeni ve İstihkâm Alayı bulunması gerektiği bildiriliyordu. Bundan bir gün sonra Kolordu birliklerini taşıyan ilk vapurlar (Saratov ve Herson) Gelibolu'ya çekildi.

Geri kalan vapurlar ise liman açıklarında asık suratlı bir vaziyette hafifçe yalpalanıyor; zoraki yolcularını inanılmaz bir kirli ortamda, en ağır ruh hali içinde tutmaya devam ediyorlardı. Genel bilinmezlik ve bilgi eksikliği de devam ediyordu. Kah vapurlar demir alıp sanki genel dezenfeksiyon için güzel manzaralı Proti (Kınalı) ve Halki (Heybeli) adalarına yöneliyor; kâh aniden ileri hareket ediyorlar, kah kömür yüklüyorlardı; ama bunların devamı gelmiyordu. Yavaş yavaş ordu rütbelilerinin hukukî durumu aydınlığa kavuşmaya başladı. 19-20 Kasım tarihli 1. Kolordu'ya gönderilen ve vapurlara biraz geç ulaşan emirlerde başkomutanın tahliye edilenlerin hakları konusundaki emirleri şu şekilde izah ediliyordu: Kendilerine görev verilmeyen bütün generaller ve kurmay subaylar ve bütün kurmay subaylar, astsubaylar ve askerler Gelibolu'ya gidemeyecekti ve birer mülteci olarak İstanbul'a ve Slav ülkelerine tahliye edilecekti; bütün hasta ve yaralıların da durumu aynıydı. Bunun yanı sıra askerî akademi mezunu ve kendi branşlarında görev verilmeyen bütün subaylar da bu mültecilik hakkından yararlanabilecekti. Ataması yapılmamış generaller ve kurmay subaylar birliklerinde sıradan subay olarak kalabilecekti ve emirde ifade edildiği gibi askerî personelin baba, anne, eş ve çocuklarından ibaret olmak üzere aileleri de kalabilecekti.

Zaman akıp gidiyordu. 3 Aralık akşamında, ferah ve açık havada batmakta olan güneşin ışıklarıyla kızıla boyanmış Aya Sofya siluetinin uzaklarında, birçok vapurda saygı dolu bir sessizlikte Meryem Ana'nın mabede girişine ithaf olunan on ikinci bayramdaki akşam ayinini yapılmak suretiyle Rus yaşamı için dua ediliyordu.

Sonrasında geri kalan gemiler birden bire ve hızlıca çekilmeye başladılar: Marmara denizi üzerinden Çanakkale Boğazı'nın girişine yöneliyorlardı. Orduyu ilk çile barınağının nerede beklediği aşikâr olmuştu.

General Kutepov 20 Kasım'da daha İstanbul'da iken "Saratov" vapurunda talimat verdi ve 1. Piyade Tümeni komutanı Tümgeneral Vitkovski'yi Kolordu'nun Gelibolu'ya çıkmasını organize etmekle görevlendirdi. Kentin yıkık-dökük olduğu, çadırlarla yaşamak zorunda kalınacağı, suyun kıt olduğu ve poyraz estiği söyleniyordu. Genellikle beklentiler çok üzücüydü.

Vapurlar Marmara Denizi'nin sularını aştıktan sonra kahverengi, bazı yerlerde sapsarı ve bazı yerlerde de yeşillenen sahil şeridine girildiğinde, Çanakkale Boğazı'nın engin ufukları görünmeye başladığında iyiden iyiye iç karartıcı bir manzara gözler önüne serildi.

Vapurun sancak tarafında ilk önce kışla tipi iç karartıcı yapılar göründü. O sırada Sergiyev Topçu Okulu, Senegallilerle 9 ay boyunca iş burkucu bir komşuluk yapacaklarını henüz bilmiyordu. Daha sonra deniz feneri göründü ve akabinde nadir fıstık çamı yeşillikleri olan kızıllaşmış kiremitli çatıları bulunan ve kasvetli evlerin yakınındaki rıhtımıyla ufak bir kasabanın gri renkli taş harabeleri uzanıyordu.

Vapurun özellikle bu ümitsiz koya döneceğine kimsenin inanası gelmiyordu. Orada ise artık bir canlılık başlamıştı: "Askold" birilerini indiriyordu ve uzaklarda inişli çıkışlı yoldan kırlara doğru bir yerlere sırtlarında yükleriyle birlikte yürüyen insan zinciri görünüyordu ve işte dışarıda da bu hantal yeşil çadırlar vardı.

Evet, işte bu Gelibolu.

Burada çok mu kalınacaktı? Kış burada mı geçirilecekti? Peki, evrenimizde sürgünlerin çektiği ıstıraplar hatırına, Rusların döktüğü bütün kanlar hatırına, bütün birlik davası hatırına kendilerine başka bir barınak bulunamaz, başka bir toprağa dokunma imkânı sunulamaz mıydı?

Ve işte Senegalliler göründü; Fransız teğmenlerin bağırışları duyuluyordu. Gemi makaraları çalışıyor, boşaltma çalışmaları başlıyor.

Kader yolculuğunun birinci merhalesi böylece tamamlanmış oldu.

Gelibolu Yarımadası'nın ve Gelibolu Kentinin Coğrafî Tasviri

Gelibolu kasabasının konumu, Greenwich'e göre 40° 30' Kuzey enlemi ve 26° 40' Doğu boylamındadır ve Gelibolu Yarımadası'nın kuzeydoğu bölümünde yer almaktadır. Yarımada, yaklaşık 75-80 verst[10]uzunluğunda ince bir şerit halinde kuzeydoğudan güneybatıya Çanakkale Boğazı boyunca uzanmaktadır. Yarımadanın en geniş kısmı, Gelibolu kasabasının biraz güneybatısında – yaklaşık 25 verst; en dar yeri ise Bolayır köyü yakınlarında yarımadayı ana karaya bağlayan kıstak üzerinde 4 versttir.

Yarımada, yeraltı kuvvetlerinin tektonik etkisinin neticesidir. Jeolojik olarak meydana gelişi nispeten yenidir ve günümüze kadar da dünya volkanik halkası içindeki tektonik güçlerin etki bölgesinde bulunmaktadır; fay hattı ise Çanakkale Boğazından geçmektedir.

Arazinin genel olarak yüzeyi yarımadayı iki kısma ayırmaktadır: kuzeydoğu kısmı daha alçak ve Bolayır kıstağına doğru neredeyse düzlüğe dönüşmektedir. Güneybatı kısmı ise dağlıktır; bu kısım, sıradağlarla ve ayrı ayrı dağ tepeleriyle kesilmektedir. Genelde kuzeydoğudan güneybatıya uzanan sıradağlar bütün yarımada boyunca hemen hemen hiçbir yerde sürekli esen ve güçlü poyraz rüzgârına karşı korunaklı vadiler oluşturmamaktadır. Kısmen de bu nedenle tepelerde gelişmiş bir bitki örtüsü bulunmamaktadır. Dağlardaki bitki örtüsünün zayıf olmasının diğer bir nedeni de yeterli nem olmamasıdır. Dağlardan akıp inen sular organik tortuları vadilere taşımakta ve burada da bitkilerin yaşamı için son derece zengin topraklar oluşmaktadır. Vadilerdeki toprak tabakası gerçekten kuvvetlidir.

Bu koşullar yarımadanın genel rengini oluşturmakta ve bitki örtüsü bakımından Rusya'nın güney kısımlarından, özellikle de Kırım'ın ve Kafkasya'nın Karadeniz sahilinin kuzey kesiminden pek fazla farklılık göstermemektedir. Ortalama sıcaklıktaki bariz fark ve daha güneyde yer alması nedeniyle çok farklı bir tablo oluşturması gerekirdi. Ancak yeraltı sularının seviyesindeki ve miktarındaki istikrarsızlık, asgari yağış miktarları ve soğuk poyraz rüzgârları buralarda zengin güney bitki örtüsünün gelişmesine imkân vermemektedir. Tropik bitki örtüsü örnekleri sadece tek-tük istisnalar şeklinde kendini göstermektedir.

Yarımada'nın bitki örtüsünün yakından incelenmesi durumunda burada oldukça az sayıda familya tespit edilebilir. Ancak, doğrusu bunların içinde büyük bir tür çeşitliliği vardır. Kelebek çiçekliler ve buğdaygiller familyaları ağır basmaktadır. İklim koşullarının bitkiler üzerine kendine özgü damgasını vurduğu gerçe-

10 Bir verst =1,06 km

ği de burada belirgin olarak görülmektedir. Bitkiler sanki kendilerine gelişme imkânı sağlayan elverişli koşullara güvenmemekte; ne olur ne olmaz diyerek olağanüstü buharlaşmadan korunmak için özel mekanizmaları ve asgari besleyici madde algısına uyum yeteneğini muhafaza etmektedir. Böylece yeteri kadar sağlam bir şekilde gelişen meşe ağacı bile yoğun örtücü tüycüklerle kaplı iğnemsi uçları bulunan yapraklarını muhafaza etmektedir.

Sıradağlar ve platolar ağırlıklı olarak kuşburnu, pırnal, çakal eriği çalılıklarıyla kaplıdır. Daha ender olarak sarısalkım ve bodur armut; her bir tarafı ardıçla kaplı vadiler görülüyordu. Buna mukabil çok nadir olarak bodur çam çalılıkları görülmekteydi ve normal gelişmiş çamları da istisna saymak gerekir. Vadilerde ise tablo önemli ölçüde değişmektedir. Buralarda artık çınarlar, meşeler bazen de dişbudak, kavak ve akçakavak ağaçları bulunuyordu. Meyve ağaçlarına da rastlamak mümkündü. Bunların arasında zeytin, incir, badem, ceviz, kiraz, şeftali, kaysı ve ayva ağaçlarını sayılabilir. Elma, nar, armut ağaçlarını nadir ağaçlar olarak saymak mümkündür. Servi ağacı nadir istisnalardan biridir; doğal haliyle herhangi bir yerde servi görülmez. Ancak genellikle insan eliyle mezarlıklara özenle dikilen serviler Müslüman mezarlıklarının olağan konuklarıdır.

Vadiler ekim yapmak için pek az kullanılmakta ve farklı otların yoğun olarak yetiştiği çayırlar ot biçmeye elverişli olabilmektedir. İlkbaharda canlı sık otlar, toprağı muhteşem bir kadife halı gibi örtmektedir. Bu tabloyu ise bütün kırları ve çayırları kırmızı ve beyaz alanlarla kaplayan papatya ve gelincikler tamamlamaktadır. Özellikle kıyıya yakın tepelerin yamaçlarında ve derelerde yoğun bir şekilde gelincikler açmaktadır.

Yarımadanın iklim ve toprak özellikleri tarımla uğraşmak için elverişli koşullar sunmaktadır. Yağışların nispeten az olması ve toprağın neminin yetersiz olmasına rağmen toprak, buradaki mevcut işleme sisteminde bile oldukça iyi mahsul vermektedir. Ancak, yerli halk tarımla çok az ve son derece acemice uğraşmaktadır. Tarıma elverişli arazilerin tamamı değil, sadece % 20-25 kadarı kullanılmaktadır. Tarım, sadece vadilerde yapılmakta ve tarım için son derece elverişli olan dağ yamaçları kullanılmamaktadır. Toprak son derece ilkel araçlarla işlenmektedir. Yerli halk hiçbir tarım makinesini bilmemektedir ve bilmek de istememektedir. Kullanılan sıradan araçlar ise karasaban ve çift dişli çapadır. Tarım makineleri nadiren sadece az sayıdaki büyük çiftliklerde görülmektedir. İşletme sistemi aleladedir ve karma ürün ekimi tarzındadır. Herhangi bir anız temizliği yapılmamaktadır ve başaklar yoğun bir şekilde yabani otlarla karışmaktadır. Tırmıklama işlemi en ilkel usulle yapılmaktadır ve bunun için tırmıklama işlemini gerçekleştiren keskin uçları toprağa doğru kıvrılmış üzerinde delikler açılmış saç şeklinde bir alet kullanılmaktadır. Böyle bir tırmık tabii ki tam amaca ulaşamamaktadır. Ürün hasadı elle yapılmaktadır. Burada üretilen hububat

düşük kalitelidir. Esas kültür ise düşük kaliteli buğday ve arpadır. Yulaf neredeyse hiç yoktur. Kök bitkiler ve yumrulu bitkiler de yoktur. Çapalama yapılan bitkilerden mısır ile kavun, karpuz ve kabak gibi kabakgiller görülmektedir. Toprakların önemli bir bölümünde bakla, fasulye ve bezelye yetiştirilmektedir.

Sebzecilik de pek gelişmemiştir. Sebze bahçelerine sadece kent yakınlarında rastlanmaktadır. Bu bahçelerde de en basit türlerden soğan, sarımsak, biber, domates ve salatalık yetiştirilmektedir. Yarımadanın geri kalan kısmında sadece ufak bağ-bahçeler görülmektedir. Bunlar da az sayıdadır ve sadece aile ihtiyacı için yetiştiricilik yapmaktadır.

Elverişli koşullar bulunmasına rağmen meyvecilik gelişmemiştir. Yetiştirilen meyveler arasında her şeyden önce inciri söylemek mümkündür. İncir üretimine önceden geniş yer verilmiştir. Ancak, savaş incir bahçelerini mahvetmiştir. Pek sık olarak üzüm bağlarına rastlanmakta; ancak yeterli bakım yapılmamaktadır. Şarapçılık kelimenin tam anlamıyla yoktur. Avrupa üzüm türleri yetiştirilmektedir; ancak asmalar çok yaşlanmış ve kötü durudadır. Tarım verimliliğinin içler acısı bu halini herhangi toprak veya iklim koşullarıyla izah etmek mümkün değildir. Tek izahı halkın ataleti ile mümkün olabilir; ama belki de İstanbul'a yakınlığı, büyük deniz yolu üzerinde bulunması, Avrupa'nın doğrudan kültürel etkisinin bulunmaması bunda önemli bir rol oynamıştır.

Fotoğraf 2. *Gelibolu kasabasının manzarası, 1921.*

Yarımada'da biçmeye müsait zengin otlar büyük bir önem taşıyabilirdi. Ana ot türleri olarak farklı türlerden çalılar, ayrık otları, karaçayır, tilkikuyruğu, çimen; baklagillerden yonca, fiğ, evliya otu, kaba yonca bulunmaktadır. Bu arada yerli halk bu otlardan yıl boyunca hayvanlarını otlatmak suretiyle yararlanmaktadır ve hiçbir suretle otları biçerek kışlık olarak kullanmamaktadırlar. Bu türden bölgenin zenginliği pek kullanılmamıştır ve bu suretle de hayvancılık pek gelişmemiştir. Yerli halk ağırlıklı olarak keçi ve oldukça az miktarda da koyun yetiştirmektedir. Hayvan yetiştiriciliği alanında halkın çalışmaları bununla sınırlı kalmaktadır.

Yarımadanın nüfusunu tayin etmek zordur. Çünkü burada da bütün Balkan Yarımadası'nda olduğu gibi her türden istatistiki bilginin toplanması siyasî bir çalışma olarak değerlendiriliyor. Nüfus Türklerden ve Rumlardan oluşmakta; her bir halk da kendi nüfusunun diğerinden daha fazla olduğunu düşünmektedir.

Yarımada'da çok sayıda köy ve mezra bulunmaktadır. Tek kasaba ise Gelibolu'dur. Kıyının kavisi, Marmara denizinden gelen doğu dalgalarının akıntısını kesmekte ve vapurlar için uygun bir demir atma durağı oluşturmaktadır. Eski ve ufak liman ise iç taşımacılık yapan yelkenlilere ve balıkçı teknelerine güvenli bir barınak sunmaktadır. Son on yılın hazin olaylarına kadar Gelibolu nispeten refah içindeydi. Çünkü 130'u aşkın zengin köyü bulunan Keşan ilinin kuzeyinde Gelibolu'ya uzanan bütün ticaret buradan geçmekteydi. Ancak, şimdi Keşan da savaşın acımasızlığından zarar gördü. Rum makamları bazı mülahazalarla buradan Gelibolu'ya mal gitmesini yasaklamaktadır. Kasabada ticaret tamamen durmuş vaziyettedir. Kasabanın üçte ikisi de harabeler içindedir. Bina temellerinden ve bina yıkıntılarıyla yarı yarıya kaplanmış kaldırımlardan mahalleleri ayırt etmek mümkün. Az hasarlı kesimlerde ise binalar nadiren tamir edilmekte, tam anlamıyla yongalardan yapılan üst katları farklı yönlere yanlamakta ve çökmektedir.

Ruslar Gelibolu'ya geldiklerinde denizcilere hizmet veren küçük bakkal ve lokantaların haricinde herhangi bir ticari faaliyete rastlamadılar. Bizim ordu birliklerimizin gelişi kasabaya bariz bir canlılık getirdi. Rum valiliğin verilerine göre Gelibolu'nun nüfusu günümüzde 7994'e ulaştı. Dağılımı ise şöyle:

Rumlar……. 3941
Ermeniler……. 608
Türkler……. 2537
Yahudiler…….. 908

Kasabada yaşayanların anlattıklarına göre ve aynı şekilde yıkıntıların da büyüklüklerinden anlaşıldığı üzere 1920 yılından önce burada yaşayanların sayısı bugünkünün iki katıymış.

Kasabanın adı farklı şekillerde anlatılmaktadır. Bazıları şehrin adının "güzel şehir" anlamındaki "καλος πολις" kelimelerinden geldiğini; diğerleri ise M.Ö. 278 yılları civarında bir müddet burada kaldıktan sonra Asya'ya yönelen Keltlerden geldiğini; bazıları da bunun Phrixus (Friks) ve Hella mitiyle bağlantılı olduğunu ve en nihayet Truva savaşının kahramanı Callos ile ilgili olduğunu söylemektedir.

Kasaba sakinlerinin uğraştıkları işlere bakacak olursak, yukarıda belirtildiği gibi sebze bahçeciliği pek gelişmemiştir. Bağ bahçe hemen hemen hiç yoktur; ticaret ise tamamen Yahudi-İspanyolların ve Rumların ellerindedir. İspanyollar, İspanya engizisyonunun dehşetinden kaçıp buralara göç eden Yahudilerin torunlarıdır. Tam bir inanç özgürlüğünden yararlanmak suretiyle ve hiç kimseden hiçbir baskı görmedikleri için buralarda Rus Yahudisi tipinden son derece farklı olan kendi tiplerini de muhafaza etmişlerdir. Bunlarda Rusya'daki Yahudilere özgü olan eziklik de yılgınlık da bulunmamaktadır. Bu Yahudiler serbestçe ticaret yapmaktadır ve Yahudi Mahallesi de buranın en yoksullarından değildir. Onlar bozuk bir İspanyolcayla konuşmaktadırlar. Türkler biraz balıkçılıkla ve zanaatkârlıkla meşguller. Her bir milletin şehirde kendi okulları ve ibadethaneleri bulunmaktadır.

Gelibolu hakkında anlatılabileceklerin tamamı bundan ibarettir. Çok eski zamanlarda burası nüfusu daha fazla olan zengin bir şehirmiş ve bugünkü arazisinin haricinde şu an deniz fenerinin bulunduğu burnun kuzeyindeki bahçeler ve koy dâhil olmak üzere kuzeydoğuya doğru daha büyük alanları kaplıyormuş. Bugün ise ancak yıkıntıları ve eskiliği antik çağlardaki büyüklüğüne ve zenginliğine tanıklık etmekte; tarihi eserlerle dolu topraklar da eski zamanlardaki parlak devirlerin fiili kanıtlarını özveriyle saklamaktadır.

Gelibolu Yarımadası'nın Tarihî Tasviri

Gelibolu Yarımadası'nda yaşam çok eski zamanlarda ortaya çıkmış olmalıdır. Avrupa ve Asya sınırındaki konumu, yani Avrupa kültürlerinin başlatıcı sayılan büyük kültürlerin ortaya çıktığı yerlerde bulunması, erken çağlarda buralarda yaşamın var olması gereğini kendiliğinden sağlamaktadır. Çok kadim zamanlarda kervan yolları ve karayollarına kıyasla suyolları daha fazla önem taşımaktaydı ve insanlığın doğumuyla ortaya çıkan bu yollar günümüzde de önemini sürdürmektedir. Bakır çağı döneminde "Baltık Kehribarı" ana yolu ortaya çıkmış ve bunun neticesinde ilk Rus devlet oluşumları yaşam bulmuştur. Baltık denizinden başlayıp Doğu Avrupa üzerinden Bizans'a ulaşan deniz ve nehir yolu üzerinde Çanakkale Boğazı da bulunmaktaydı. Gelibolu Yarımadası üzerinden geçen bir başka yol olan kervan yolu da Ön Asya'yı Avrupa'ya bağlıyordu.

Böylece Yarımada, Eski dünyanın en büyük ticaret yollarının tam da kesişme noktasında yer alıyordu. Bu bahsettiğimiz çok eski dönemlerde bile Gelibolu Yarımadası'nda yaşamın oldukça yoğun olduğunu varsaymamız gerekmektedir. Rusya'nın güneyinin ada kültürleriyle olan yakın kültürel bağları bu varsayımı doğrulamaktadır (Cucuteni-Trypillia – Hisarlık'ın aşağı kentlerinin kültürü ile Miken kültürü). Yunan mitoloji kahramanları döneminde Karadeniz'in Ege deniziyle ilişkileri (daha doğrusu Akdeniz kültür ocağıyla ilişkileri) olduğu kuşkusuzdur ve bunun kanıtı da bizi boğazlardan "geçiren" Europe'ın kaçırılması ve Argonaut'lar hakkındaki mitler gibi bir dizi efsanedir. Burada Homeros'un Truva üzerine uzun şiirlerini de kanıt saymak gerekir. Schliemann'ın buluşları ve akabinde Avrupalı bilim adamlarının yaptığı kazılar Hisarlık'ta en eskilerinin Rusya'nın güneyiyle sıkı kültürel bağları bulunan bir dizi kentin bulunduğunu ortaya koymuştur (Besarabya vilayetindeki Petren köyünden diyorit baltalar vb.). Bütün bu veriler, ada kültürlerinin Rusya'nın güneyi ile birliğinin idame ettirilmesinin bir tek doğal yolunun boğazlardan geçtiğini ve Gelibolu Yarımadası'nın da herhangi bir suretle bunun dışında kalamayacağını göstermektedir.

Truva savaşı hakkındaki efsanenin kendisi de boğazların anahtarını eline geçirmek için Avrupa ve Asya halkları arasındaki mücadele gerçeğinin yansımasıdır. Bu önemli arter üzerinde geçidi kuşatan Truva'nın stratejik önemi kuşkusuzdur. Savaşın bitiminde muzaffer Yunanlar, Yunanistan için son derece gerekli olan tahıl ve bir o kadar gerekli balığı tedarik eden zengin Rusya'nın güneyiyle kendisi için güvenli ticari münasebetler sağlayan boğazlara kalıcı bir şekilde yerleşmeye başlamıştır. Zaman içinde Yunanlar boğazların kıyılarına yerleşir ve Karadeniz kıyılarını kendi kolonilerinin ağlarıyla kaplamak suretiyle Karadeniz'e sokulurlar. Olviya [bugünkü Odesa yakınlarında], Pantikapeya (bugünkü Kerç), Tiras, Hersones (bugünkü Sivastopol'ün yanı başında), Fanagoriya (Taman yakınlarında), uzak Tanais (Don) vb. gelişmeye başlamış ve Yunanistan'a tahıl ve balık ihracatı noktaları olarak büyük bir önem kazanmışlardır. Kolonilerin kurulması M.Ö. 7. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bunların gelişmesi ve kalkınması ancak boğazlara hâkim olunması koşuluyla mümkündü. Yunan kolonileri ve bunların sahillerindeki kasabalar istikrarlı bir şekilde gelişmekte, önemli stratejik noktalar ve ara ticarî limanlar olarak desteklenmektedir.

Hellespontos kıyılarındaki kentlerin barış içindeki gelişimi, imparator Büyük Kiros'un[11] büyük Pers imparatorluğu tüm Küçük Asya'yı ele geçirmek sure-

11 Büyük Kiros olarak bilinen ve 558'de Pers kralı olan 2. Kiros / Büyük Keyhüsrev (M.Ö. 590-530), Ahameniş İmparatorluğu'nun kurucusudur. Tarihe Yahudileri Babil esaretinden kurtaran kişi olarak geçmiştir, çünkü Babil'i fethettiğinde Belşazzar'ı öldürdükten sonra sadece Yahudilerin vatanlarına dönmelerini emretmekle kalmamış, her halka "Tanrılarının iade edilmesi" gerektiğini düşündüğü için Kudüs mabedinin yenilenmesi için kendilerine maddi destek sağlamıştır.

tiyle batıda kendi doğal sınırlarına ulaşmak için çaba harcadığı 5. yüzyılın en başlarında savaş tehlikesiyle kesintiye uğradı. Bu çabasında imparatorluk, kendi başülkelerine dayanan (en önemlisi de Milet olan) Küçük Asya'daki İyonya kentlerinin dirençleriyle karşı karşıya kaldı.

1. Darius Hystaspes'in[12] Maraton meydanında başarısızlığı, halefi ve oğlu olan 1. Serhas'ı yıldırmamış ve 1. Serhas devasa ordusunu Yunanistan'a yöneltmişti. Bunun için de Gelibolu Yarımadası'ndan geçen eski kervan yolunu seçmiştir. Hellespontos'tan boğaz geçişi, üzerinde büyük ticaret gemilerinden oluşturulan yüzer köprünün bulunduğu bugünkü Çanakkale ve Kilitbahir yakınlarından yapılmıştır. Köprüyü dağıtan boğazın dik başlı dalgalarının cezalandırılmasına dair efsane, bu boğaz geçişiyle ilgilidir.

O zamanlar Yunan birliğinin merkezinde yer alan, savaş ganimeti olarak denizde hegemonya tesis eden ve boğazlara sahip çıkan Yunanların Pers savaşlarındaki nihai zaferi Atina'nın kudretini arttırmıştır. Karadeniz kolonileriyle ticarî ilişkilerin bütün avantajı Atinalıların elindeydi ve bu da Sparta ile çatışmaya yol açtı. Pek tabii ki bu savaşın finali özellikle boğazlarda cereyan etmiştir. Lysandros'un komutasındaki Sparta filosu MÖ. 405 yılında Hellespontos'tan hücum etmek suretiyle Bizans'ın ufak bir yerleşimini ele geçirdi. Alkibiadis'in ve diğer yetenekli komutanlarının sürgün edilmesinden sonra güçlü yöneticilerden yoksun kalan Atina filosu Hellespontos'a girdi ve Spartalıların vatanlarıyla bağlantısını kesti. Savaşın kaderini belirleyen çatışma Egos-Potamos (kıyısında Rus kampı kurulan bugünkü Kocadere) nehrinin deltasının yakınlarında cereyan etti. Spartalılar bugünkü Lapseki'yi, Atinalılar da "Gül ve ölüm vadisini" işgal etti. Bu çatışmalar neticesinde de Atina filosu mahvoldu ve denizde hegemonya Sparta'ya geçti.

Bundan sonra Hellespontos sahillerinde tam bir sükûnet hâkim oldu. Ancak, bu durum M.Ö. 278 yılında tesadüfen buraya giren büyük Kelt ordusunun işgaliyle bozuldu. Fakat bu kez kan dökülmedi ve Keltler Küçük Asya'ya geçti. Sonuç itibarıyla orada Roma'nın Galatya eyaleti ortaya çıktı.

O zamanlarda boğazlardan geçen yolların önemi Rusya'nın güneyinde ortaya çıkan olaylar nedeniyle peyderpey azalmaktadır. Güçlü İskit devletinin çöküşü ve onun yerine zayıf Sarmat devletinin geçmesi kaçınılmaz olarak Yunan kolo-

12 552 yılında Pers kralı olan 1. Darius (M.Ö. 550-486) Ahameniş hanedanlığındandır. Yönetimi sırasında Navuhodonosor ayaklanması olmuş, ayaklananlar Babilonya'nın bağımsızlığını ilan etmiş, ancak ayaklanan kral yenilmiştir. Aynı şekilde Pers imparatorluğuna bağlı topraklarda ve bilhassa Midiya ve Ermenistan'da birçok sair kalkışma bastırılmıştır. Darius Hindistan'ın Kuzey-Batı bölgelerini ele geçirmesinin yanı sıra Ege denizinde de fetihlere devam etmiştir. Onun hayatta olduğu dönemde Sisam, Midilli ve Sakız adaları Pers mülkü haline gelmiştir. Perslerin Yunan topraklarında sonraki ilerlemeleri Darius'un haleflerinin adlarıyla ilintilidir.

nilerine de yansıdı. İskit kabilelerine göre kıyasla daha az kültürlü olan Sarmatlar Şark halklarının baskısına dayanamadı ve zengin Rusya'nın güneyi tahıl yönünden yoksunlaşmaya başladı. Eş zamanlı olarak Mısır'ın fethedilmesi Yunan için yeni bir tahıl ambarı ortaya çıkardı ve ticarî çıkarların merkezi kuzeyden güneye geçti. Ancak, bu durum boğazlardaki kentlerin dâhili evsel gelişimine pek az zarar verdi. Güçlü Roma İmparatorluğunun erkinin boğazlarda yayılması neticesinde ve beraberinde gelen uzun barış dönemi (pax Romana) sadece bunların barış içinde kalkınmalarına katkı sağladı.

Milattan sonra 4. yüzyılın başlarında Dünya imparatorluğunun başkentinin Boğaziçi sahillerine taşınması bu kentlerin önemini ve refahını arttırmıştır. Gelibolu Yarımadası Konstantiniye'nin ilgi ve etki alanına girmiş ve o zamana kadar ufak bir kasaba olan şehir gelişmeye başlamıştır. Gelibolu su şebekesi özellikle bu kalkınma dönemine aittir. O zaman kentin nüfusu on binleri buluyordu. Muazzam su şebekesi haricinde o döneme ait anıtlar günümüze ulaşmamıştır: Eski eserlerle dolup taşan Gelibolu toprakları bunları bağrında etmektedir. Genellikle Apollon'a ithaf edilen Akropol tepesinin yamacında yetişen çam ağaçları kentin antik çağlarını sadece ima edebilir; belki de vakti zamanında burada Apollon mabedi vardı.

7. yüzyılda doğudan yeni bir düşmanın belirmesi boğazları bir kez daha tarihi yaşam arenasına çıkardı. Bizans, Kutsal Topraklar (Kudüs) olmak üzere Asya eyaletlerinin büyük bir bölümünü kaybetti.

1206 yılında Bizans'ın neredeyse tamamı Fransız haçlıları tarafından işgal edilmiş oldu. Bunlar Latin Krallığını kurdular ve kendi müttefikleri olan Venediklilere bütün sahillerde tahkim edilmiş ticarî üsler kurma hakkı ve imkânı verdiler.

1261 Yılında Bizanslılar batı şövalyelerini kovdular; ancak, Venediklileri tamamen başlarından savamadılar ve bunların nüfuzuna karşı denge oluşturma adına bunların rakipleri olan Cenevizlilere de aynı hakları verdiler. Gelibolu limanı yakınlarındaki kare şeklindeki büyük kulenin temelleri eski Yunana aittir; ancak üstündeki yapının tamamı muhtemelen Cenevizliler tarafından inşa edildi. İki ufak liman ve hala kalıntıları komşu tepede bulunan iç kale Cenevizliler tarafından yapılmıştır. XIV.–XV. asırlarda Cenevizlilere özgü olan duvarların örülme biçimi ve burç çıkıntılı karakteristik duvar planı buna işaret etmektedir.

Bizans'ın Türklerle müteakip mücadelesi zayıflamakta olan imparatorluğun yavaş yavaş çökmesine yol açtı.1353 yılında Orhan Bey'in gözü pek oğlu Gazi Süleyman Paşa Gelibolu'ya ani bir çıkartma yaptı ve kaleyi ele geçirdi. Karaya çıkartma bugünkü deniz fenerinin yakınlarında yapıldı. Bu çıkartmanın anıtları ise karaya ilk çıkan Türkün şehit edildiği yer olan sahilde taş üstünde duran bir sütundur ve üst kısımda yer alan ve ilk Türk çadırının kurulduğu yerde inşa edi-

len kamp camisidir. Caminin ilginç yanı ise kürsüsü, minberi ve mihrabı, yani Mekke yönünde yer alan ibadet yeri bulunan tek bir duvarının bulunmasıdır. Eksik duvarları yerine ise devasa çadır ikame etmiştir. Caminin inşası için Gelibolu'daki Rum evlerinden alınan taşlar kullanılmıştır. Günümüze kadar ulaşan oymalı taş parçaları bunun kanıtıdır.

***Foto**ğraf 3. Rusça metinde söz edilen ve Rusların Gelibolu haritasında da gösterilen "Türk Öncüleri Sütun Anıtı" ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır. Tasvir edilen cami ise az sayıda örneği bulunan açık hava camilerinden biri olan Fener Meydanı'ndaki Namazgah-Azepler Camii (1407) olduğu anlaşılmaktadır.*

Gelibolu ele geçirildikten sonra Türkler önüne geçilemez bir dalga halinde Balkan Yarımadası'na yayıldı ve 1453 yılında en nihayet İstanbul fethedildi. Boğazlar Türklerin iç suları haline geldi. Yerel halkın maddi refahı bu durumdan doğrusu kazançlı çıktı. Türkiye içinde sükûnet hâkimdi ve gerek ticaret gerekse tarım daha parlak hale geldi. XV. yüzyılın takriben ortalarında inşa edilen kervansaray Gelibolu'daki o dönemin eseridir. Bu kervansaray geçen savaşta kışlaya dönüştürülmüş ve şimdilerde ise yavaş yavaş yıkılmaktadır. Teke'deki cami de aynı döneme ait tarikatların burada ortaya çıkan semazen dergâhıdır; esas ibadethaneleri burada yer almıştır. Cami dış görünüşü itibarıyla kaba ve güzel görünmeyen küp şeklindedir, ancak içeriden hafif görünümlü kemerleri ve yüksek sütunlarıyla son derece etkileyicidir. İki birleşik halka şeklindeki kendine özgü planı ise kullanım amacı olan sema ayinleri içindir. Yine bu barış içinde kalkınma ve huzur dönemine ait çok sayıdaki Türk mimari eserlerini de dâhil etmek gerekmektedir. Şimdilerde bunların harabeleri kentin her yerinde görülmektedir. Çok sayıda cami, mermer levha, mermerleri desenlerle ve yazılarla süslenmiş çeşme, sarnıç vb. eser kalıntısı bize kentin bir zamanlar büyük bir ticaret merkezi olarak refahını ve gelişmişlik durumunu anlatmaktadır.

***Foto**ğraf 4. 17. yüzyıla tarihlenen Gelibolu Mevlevihanesi. Gelibolu'da Rusları da misafir eden bu yapı, Rusça metin ve haritalarda "Tekke" yerine "Teke Camii" olarak ifade edilmiş ve gösterilmiştir.*

Daha sonraları, Türk hâkimiyeti döneminde yapılan çeşmelerin kaplamaları son derece ilginçtir. Bunlarda ustalar pek sık olarak ellerinin altındaki Yunan yapılarının malzemelerini kullanmışlardır. Bu sükûnet döneminde savunma surları yıkılmaya başlamış ve kale de muhtemelen hapishaneye dönüştürülmüştür. Bu kalede Rus kökenli esirlerin de bulunduğu düşünülebilir; çünkü yerli halkın söylediklerine bakılırsa, buralarda Slav dillerinde yazılar bulunan mezar taşları bulunurmuş. Bugüne kadar bu mezar taşlarına rastlanmamış ancak bulunma olasılığı da yadsınmamaktadır.

Uzun bir huzur ve sulh içinde kalkınma döneminden sonra 1854-1855 yılları arasında yeniden Kırım Savaşı'nın uzak gürültüsü Gelibolu'ya kadar ulaşmıştır. Burada Fransızlar tarafından bir ara üs kurulmuş ve bunun güvenliğinin sağlanması için de Bolayır kıstağında güçlü tahkimatlar kurulmuştur. O zamanlar Gelibolu'ya büyük bir Rus esir grubu gelmiş ve bunlardan bir kısmı yurt dışında hayatlarını kaybedince bugün Rus mezarlığı olarak tahsis edilen ve 1. Kolordu tarafından inşa edilen anıtın bulunduğu yerde defnedilmişlerdir. 1877-1878 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Yarımada'nın üzerinde savaş tehdidi tekrar patlak vermeye hazırdı. Rus orduları Bolayır tahkimatlarına yaklaşmıştı, ancak yapılan mütarekeyle durduruldular.

Son olaylar da, çöküş sürecine girmiş olan ve 23 Haziran'ı 24'üne bağlayan gece meydana gelen feci depremden epey zarar gören kentin yıkımını tamamlamış oldu. Deprem sırasında bu vilayette binlerce insan hayatını kaybetti; Kilitbahir ve Seddülbahir kalelerinde birkaç sahil topu platformlarından kaydı. 1912'deki Balkan Savaşı sırasında Sırp ve Bulgarlardan kaçan 200 bin Müslüman da burada toplandı. 1914-1918 savaşında Hristiyanların bir kısmı yarımadadan sürüldü.

Bu savaşta Gelibolu, gemilerin bombardımanından fazla hasar görmedi. Fakat hava filolarının akınları ve bombardımanı neticesinde kentin birçok güzel evi yıkıldı.

Hâlihazırda kent sessizliğe bürünmüştür. Siyasî durum ve bir dizi çözümlenememiş siyasî sorun ise kentin baş edemeyeceği bir ortam yaratmaktadır.

Tarihî olayların uzun silsilesine baktığımızda bütün bu sorunların esasen Gelibolu Yarımadasının kuzeyden güneye ve doğudan batıya uzanan ticaret yollarının bağlantı noktasındaki coğrafî konumundan kaynaklandığını görürüz.

Fotoğraf 5. *Gelibolu kampının görünüşü*

Yerleşme (Kamp ve Şehir)

22 Kasım tarihinde 1. Kolordu'nun ilk birliklerini getiren "Herson" ve "Saratov" gemileri Gelibolu limanında demir attı. Gemiler henüz sarı karantina bayrağını indirmeden sahile çıkan ilk kişi Kolordu komutanı General Kutepov oldu; arkasından Kolordu'nun iaşe ve ibate sorunlarını hemen çözümlemek amacıyla alay levazımatçılarından konaklama sorumluları ve rütbeliler indi.

Kente kısa bir bakıştan ve Fransız müfrezesinin komutanı olan Binbaşı Weyler ile sohbetten anlaşıldığı üzere bu ufak, depremle ve aynı zamanda geçen savaş sırasında bombardımanlarla yıkılmış Gelibolu'ya Kolordu'nun üçte biri bile ancak yerleştirilebilirdi. Kolordu'nun geri kalanının şehrin 6-8 verst dışında, bir dağın yamacına yerleştirilmesi gerekecekti. Fransız müfreze komutanı bir tek

şey belirtti: kampın kurulacağı yerde dağlardan akan büyük bir dere vardı ve böylece kampa yeteri kadar su sağlanabilecekti.

Fotoğraf 6. *Kornilov Öncü Alayının Çadırı*

Fransızlar tarafından sağlanan binek atıyla General Kutepov kamp kurulması için tahsis edildiği belirtilen yere gitti. Oraya ulaşmak için de son bahar yağmuru ve iliklere kadar işleyen kuzey rüzgârı altında yapış yapış hale gelen çamurla kaplı son derece engebeli araziden geçmesi gerekti. Kamp için tahsis edilen alanda vıcık vıcık çamurla kaplı tam manasıyla çıplak bir ova buldu. Uzaklarda bir yerde bodur çalılıklarla kaplı bir dağ görünüyordu. Yan tarafta ise çamurlu Hellespont dar bir şerit halinde kül rengine bürünmüştü. Poyraz esiyor, dikenli otları yere kadar yaslıyordu. Manzara öylesine iç karartıcı ve ıssızdı ki General Kutepov gayriihtiyari olarak "Hepsi bu mu?" diye sordu; gemiye döndüğünde edindiği izlenimleri hiç kimseyle paylaşmadı.

Ertesi sabah gemilerin hemen boşaltılması talimatı geldi. Gelibolu koyunun sığ suları gemilerin iskeleye tam olarak yanaşmasına imkân vermiyordu ve bu nedenle de boşaltma işlemi ufak partiler halinde filikalarla yapılıyordu. Filikalar gemilere yanaşıyor, insanları ve eşyaları alıyor ve sahile çıkarıyordu.

İğne atsan yere düşmeyecek şekilde tıka basa dolu ambarlarda çok uzun süre kalmaktan bitap düşmüş (bazı gemilerde yolcu sayısı 5 bini aşıyordu), aç ve bitlenmiş kalabalık insanlar serin sonbahar yağmuru altında bütün geceyi açık havada geçirdi. Sadece az sayıdaki talihli Ruslar, kendilerine acıyan Türk veya Rumların çatısı altında sığınma imkânı bulabildi. Kül rengi harabelerin ve ıssız çevrenin kapanık halini gören Kolordu askerleri Gelibolu'nun anlamını iki Rusça kelime "Goloe pole" ("Çıplak Kır") olarak özetledi.

Kentin nüfusu her gelen gemiyle artıyordu. Barınma sorunu tam bir afet haline geliyordu. Bu nedenle bunun çözümlenmesi için hemen kollar sıvandı ve bakın durum ne hale geldi.

Fotoğraf 7. *Gelibolu iskelesi ve üzerindeki dekovil hattı*

Kolordu'nun ilk birlikleri geldikten bir gün sonra Fransız levazım dairesi tarafından ilk tayın ve sonrasında iki tip çadır dağıtıldı. Bunlar büyük çift katlı, "hastane tipi" selüloit pencereli çadır barakalar ile basit ve ufak "Marabut" tipi çadırlardı. Hemen kampın kurulması için ayrılan yere doğru çadırların taşınmasına başlandı. Herhangi bir nakliye vasıtası verilmemişti. Subaylar ve askerler kendi omuzlarında taşımaya hiç uygun olmayan branda denklerini yapışkan çamur içinde dağları aşarak götürdü. Kazma, kürek ve çapa sınırlı sayıda verilmişti; balta ve testere ise hemen hemen hiç yoktu. Bütün bunlar çadırların kurulmasını önemli ölçüde zorlaştırıyordu ve olağanüstü enerji harcanmasına yol açıyordu. Kazık olarak kullanmaya uygun odun parçalarını vb. bulmak da çok zaman alıyordu. Yeterli

ölçüde alet-edevatın bulunmaması ve sonbahar günlerinin kısa olması nedeniyle kötü havada bir an evvel başını sokacak yer yapmak için çok yoğun bir şekilde çalışmak gerekiyordu. Çadırların kurulması ve bunların iyi-kötü yaşanabilir hale getirilmeleri ortalama üç gün sürdü. Bu süreyi insanlar burada, dışarıda kırın ortasında gecelemek suretiyle açık havada geçirdiler.

Kampın kurulduğu vadi, yaz aylarında kuruyan bir dereyle ikiye ayrılmıştı. Dere boyunca her iki kıyıda da olmak üzere düzgün sıralar halinde çadırlar kuruldu ve bu şekilde her bir alay aralarında geniş mesafe kalacak şekilde ayrı birer alana yerleşti. Bütün vadi yan yana ama birbirinden ayrı bağımsız çadır kentlerle kaplandı. Kente yakın bölümde topçu birlikleriyle beraber piyadeler yerleşti; dağın yamacındaki nehrin öbür tarafına süvari birlikleri yerleşti, nehir ağzına ve denize daha yakın bir yere de daha sonra oluşturulan mülteci taburu konumlandı.

Çadırların kurulmasıyla birlikte kamp hayatının diğer yönlerinin tesis edilmesi ve donatılması için yoğun çalışmalara başlandı. Birçok şeyin eksikliği hissediliyordu ve eldeki malzemelerle ve münhasıran kendi el emeğiyle eksikliklerin giderilmesi gerekiyordu. Alayların ve bölüklerin önlerinde hatlar oluşturuluyordu ve bunların düzenlenmesinde kullanmak üzere taş ve tuğla bulmak için kente ya da kamptan kilometrelerce uzaklara gitmek gerekiyordu. Güneş saatleri için en güzel çiçek tarhını kim düzenleyecek, renkli taş ve tuğlalardan dev çift başlı kartalı kim yapacak, bayrak için sundurmayı en havalı şekilde kim kuracak, nöbetçilerin güneşten korunması için saplardan en tarz şekilde "mantarları" kim örecek, kendi birliğinin amblemini, millî bayrağı vb. kim resmedecek gibi konularda alaylar aralarında adeta yarışıyordu. Komuta kademesindekiler hariç bütün asker ve subaylar kampın düzenlenme çalışmalarına koyuldu.

Gelibolu'da Kolordu'nun bulunduğu ilk günlerdeki iki soruna yüzeysel de olsa değinmeden olmaz. Bu sorunlar daha sonra emirlerle çözümlendi.

Yaşanan moral sarsıntılar, Fransız tayının kıtlığı ve çalışmalardaki büyük fiziksel gerilim, insanlarda kenti akıbetlerine karşı ve daha rahat yerleşme konusunda şiddetli bir duyumsamazlığa yol açtı. Kolordu'ya verilen bir emirle bütün çadırlarda yataklar oluşturulması için zorlamaya gerek duyuldu. Son çare olarak da iki kişi için bir yatak yapılmasına müsaade edildi. Bu emir çıkmasaydı kampın önemli bir bölümü uzun bir süre toprağın üstünde yatmaya devam edecekti.

Kampın süslenmesinin yanı sıra çadırların içinin de donatılmasına başlandı. Kamptan 7 verst uzaklıktaki dağlardan çalı ve dallar getiriliyor; sıkı bir şekilde örülerek şilte yapılıyordu. Sazlar ve deniz çayırları ise hasır ve minder yerine kullanılıyordu. Bazı birlikler hemen hasır yatak yapmaya başladılar ve ayak kısmı için getirilen büyük taşları veya aynı çalılıklardan getirilen dalları kullandılar. Bu arada hem mutfak hem de masa kabı olarak kullanılan konserve kutuları

ev eşyalarının arasında yerini aldı. Konserve sandıkları da masa yapmak için malzeme oldu. Bu türden sandık bulmak kolay değildi ve bu nedenle oldukça az sayıda insan rahat bir şekilde kendi köşelerine yerleşiyordu. Büyük bir çoğunluk için çadırlar aşırı sıkıştırıldığında bir kişinin kullanabileceği azami alan, yattığında kapladığı alan kadar olabiliyordu. İlk başlarda büyük çadırlara yaklaşık yüzer kişi yerleştirildi; daha sonraları ise bu çadırlardaki kişi sayısı 60'a kadar düşürüldü. Bazı çadırlarda tuğla ve taşları sırayla yerleştirmek suretiyle ocaklar kuruluyordu. Çoğunlukla soba doğrudan toprak oyularak yapılıyor; toprağın altına bacası döşeniyordu ve baca çadırın dışına çıkarılıyordu. Bacalar ise konserve kutularından yapılıyordu.

Fransız levazım dairesi gaz yağı sağlamıyordu ya da son derece az miktarda sağlayabiliyordu. Amerikan Kızılhaç'ı tarafından verilen karpit lambaları sadece özel kalem odalarını, revirleri ve subay gazinolarını aydınlatmak için ancak yetiyordu. O zamanlar çadırları aydınlatmak için her defasında tayından bir miktar ayırmak suretiyle hindistancevizi yağı kullanılmaya başlandı. Lambaların yerini de kumaş parçasından fitili bulunan basit konserve kutularından yapılma kandiller aldı.

Çadırların darlığı aileleri zor durumda bırakıyordu. Çadırlarda herhangi bir köşeyi ayırmak mümkün olmuyordu. Aileler ya kentteki yurtlarda kalıyordu ya da kampta kendilerine zeminlik kazıyorlardı. Çoğunlukla zeminlik denen şey, üstü çalı çırpıyla örtülmüş ve üstüne toprak serilmiş; sadece girip çıkmak ve ışık girmesi için deliği bulunan basit bir kare şeklinde çukurdan ibaretti. Yağmur yağdığında bu zeminliklerin çatıları akardı ve ısıtmaları da genellikle mangalla olurdu. Ancak, kampta kiremit çatıları, kapıları ve cam pencereleri bulunan zeminlikler de vardı. Fakat böyle bir şeyin yapılması masraf demekti ve bu, herkesin erişebileceği bir şey değildi.

"Barboviç Çiftliği" olarak adlandırılan ve daha ferah olarak yerleşmiş olan süvari alaylarının birinde, albaylardan biri hanımıyla birlikte üstüne bir parça eski branda çekilmiş, büyük bir çukurda Sırbistan'a gidene değin kaldı.

Kampın ağır yaşam koşullarına adapte olmak için alay subay gazinolarının kurulması gereği ortaya çıktı. Kampın kurulmasında bedenen çalışmaktan yorulan subayların aydınlatılmış, sıcak bir mekânda oturabileceği; gazete okuyabileceği; dostane bir sohbetle boş vaktini geçirebileceği veya sadece dinlenebileceği mekâna ihtiyaç vardı. Gazinolar her bir alayda kuruldu. Bunlardan en iyisi ve deyim yerindeyse en konforlusu, dayalı döşeli ve sayısız toprak müştemilatı bulunan Drozdovski alayının gazinosuydu. Bu gazinoya daha sonraları sahne eklendi ve temsil olduğu günlerde mekân aynı zamanda seyirci salonu da oluyordu.

Her bir gazinoda kantin vardı ve orada 10 leptaya[13] şekerli çay içmek ve 25 leptaya da konserveden yapılmış olsa da ekmek arası oldukça büyük bir köfte yemek mümkündü. Kantinin ucuzluğuna rağmen müşteriler sadece aylık olarak 2 liraların[14] alındığı ilk günlerde bol oluyordu. Subay gazinoları kamp hayatının ağır koşullarını önemli ölçüde güzelleştiriyordu. Bunlarda alay tiyatroları, dergileri vb. kurulması fikirleri ortaya atılıyor ve gerçekleştiriliyordu. Genel hatlarıyla kampta askerî birliklerin yerleşimi bu şekildeydi.

Kente bakacak olursak, sığınılabilecek her yer konut olarak kullanılıyordu; çatısı olmayan ve sadece ayakta iki duvarı kalmış binalar gibi, konut için kesinlikle elverişli olmayan yerlere bile yerleşiliyordu.

Çok az sayıdaki kişi ilk günlerde özel bir konut bulabildi. Bir oda için 5-10 lira ödemek herkes için ulaşılabilir bir şey değildi. Bunun yanı sıra ilk Rus kıtalarını güler yüzle karşılayan Türkler, ataerkil bir hayat tarzına sahip oldukları için bekâr insanları kiracı olarak almaya sıcak bakmıyordu. Oda kiralamada sorulan ilk soru kiracının "Madamının" olup olmadığı oluyordu ve olumsuz cevap gelmesi durumunda gelen kişiyi eve bile almıyorlardı. Bütün bunlar da birkaç gün boyunca akın akın gelen Rusların birkaç gün boyunca açık havada kalmalarına neden oldu. Herhangi bir sundurma bulup da yağmurda ıslanmamak büyük şans sayılıyordu. Bu arada, gelen her bir gemiyle kira fiyatları sürekli olarak artıyordu. Mobilyası ve herhangi bir eşyası olmayan kilerlerin bile aylık kirası 15 liraya yükseldi.

Türk nüfus da mültecilere son derece duygulandırıcı bir şekilde ilgi gösteriyordu. Türk kadınlar, çok muhtaç durumdaki kadınların ve çocukların yanlarına gidiyor ve zaman zaman ev eşyalarının eksikliklerini tamamlıyorlardı.

Kornilov Askerî Okulu önceleri Mevlevilere ait olan yarı harabe halindeki Teke Camiine yerleşti. Sergiyev Topçu Okulu da şehrin dışında Senegal kışlalarının yakınındaki samanlıklara yerleşti. Nikolayevsk Süvari Okulu, Aleksandrov kentinden General Alekseyev ve Konstantinov Piyade Okulları, aynı şekilde Nikolayevsk'ten gelen Alekseyev Mühendislik Okulu gibi diğer okullar da kentteki samanlıklara, hangarlara ve terkedilmiş evlerin harabelerine sığındı. Teknik Alay muhtemelen yüzyıllar önceki yapılan ve korkutucu çatlaklarla yer yer kemirilen bir bina olan Pazar meydanındaki devasa kervansaraya yerleşti. Askerî hastaneler ve revirler kentteki en donanımlı ve sağlam kalmış binalara veya hastane çadırlarına yerleştiler.

Ufak askerî birlikler de terkedilmiş evlerde barınmaya başladı. Pek sık olarak aynı binada birbiriyle hiç alakası olmayan birlikler taşınma sırasına göre yer-

13 Lepta – Yunan ufak para birimi, 100 lepta –1 drahmidir.

14 Lira – Türk para birimi,100 kuruşa eşittir.

leştirildi. Bu arada konutlardaki insan yoğunluğu had safhalara ulaşıyordu. Erken gelenler en güzel köşeleri kapıyor, sonra gelenler ise geçiş koridorlarında, merdiven sahanlıklarında, hatta basamakların üzerinde sıkış tıkış kalıyordu. Örneğin, Gelibolu'ya gelişin ilk günlerinde pek büyük olmayan iki katlı bir eve General Kutepov'un konvoyu, Telsiz-Telgraf Mangası, herhangi bir topçu tugayının karargâhı ve Teknik Alay'ın komuta ekibi yerleşti. İnsanlar yan yana kirli zeminde uyuyordu. Ne yatak, ne masa, ne de sandalye vardı; kap kacak olarak ise aynı değişmez konserve kutuları kullanılıyordu.

Pislik, soğuk, bit bolluğu ve tekrar eden tifo ve akciğer iltihaplanmaları hepsi bir arada… İnsanlar haftalarca, aylarca bu koşullarda yaşadılar.

Ordu mensuplarının ailelerinin barınması için ayrılan yurtların kullanılabilir hale getirilmesine başlama konusunda karar verildi. Fakat bunun hiç de kolay bir şey olmadığı ortaya çıktı. Çünkü bu amaçla yerleşilen eski bina ve camilerin nispeten yaşanabilir hale getirilebilmeleri için büyük çaplı tamiratlara ihtiyaç vardı. Toplamda 13 yurt oluşturuldu ve hepsi aynı şekilde düzenlendi. Hayat koşullarını göz önünde canlandırabilme adına en donanımlı yurtlardan biri olan Süvari Alayını kısaca anlatalım.

Büyük terkedilmiş bir bina yurda dönüştürülmüştü. Bahçedeki mermer terasın sağlam kalan parçaları, harita tavanlar, büyük pencere mazgalları, odaların ebatları ve hatta eski helaların izleri bile bir zamanlar buranın görkemli bir bina olduğunu açıkça göstermektedir. Buraya aileler yerleştirildiğinde pencere boşluklarının önemli bir bölümünün taşlarla kapatılması, aralıkların deniz yosunlarıyla tıkanması, kapı yerine battaniye asılması vb. gerekmişti. Binada soba yoktu. Her bir ailede aynı zamanda yemek pişirmek için ocak ve ısınmak için soba işlevi gören mangallar tam "vatandaşlık hakkına" sahip üyeler haline geldi. Bütün yurtlarda olduğu gibi burada da ne ortak mutfak, ne ortak çamaşırhane vardı. Hava müsait olduğunda öğle ve akşam yemekleri için açık havada ateş yakılırdı, kötü havalarda ise odalardaki mangallar kullanılırdı.

Her bir ayrı odada iki ila dört aile yaşıyordu, yani en az 6-10 kişi bulunuyordu. Bazı odalarda ayrı aileler bir şekilde birbirlerinden uzaklaşmaya, kendi köşelerini oluşturmaya çalışır ve battaniye, yatak çarşafı ve şalları asarlardı. Bu şekilde odalar yan yana bir sürü ayrı küçük kabinin bulunduğu yerler haline gelirdi. Pencere kullanma hakkının paylaşılmasının mümkün olmaması nedeniyle çoğunlukla bütün aileler ayrılmaz ve yerde yan yana yatarlardı. Ancak, bu fiziksel yoksunluklarla dolu koşulların dışında yurtlardaki hayatı, ahlakî açıdan en ağır şekilde zorlaştıran hususlardan biri de tamamen yabancı olan ve pek sık olarak da dünya görüşü, eğitim ve alışkanlıklar bakımından farklı olan insanlarla yan yana yaşamak zorunluluğuydu.

Fotoğraf 8. *Gelibolu'da aileli subayların daireleri, 1921.*

Dostoyevski'nin "Ölü Bir Evden Anılar" adlı eserinde ilk defa ortak hapishane koğuşuna düşen bir kişinin dehşetiyle insanın şuuruna işleyen bir cümlesi bulunmaktadır: "Artık asla tek başıma kalmayacağım". Yurt sakinleri de aynı şeyleri hissetmiş olmalı: Yorgun düşen sinirlerin huzura ve istirahate ihtiyacı vardı; ancak bunun yerine ne gündüz ne de gece tek başına veya sadece kendi ailenle kalma imkânı bulunmuyordu ve sürekli olarak yabancı hayatların bütün mahrem yönlerine zoraki tanık olmak gerekiyordu. Ancak buna herkes katlanamıyor ve daha kötü koşullarda kalacak olsalar bile, kendi köşelerinde olabilmek için ilk fırsatta yurtları terk ediyorlardı.

Bu şekilde toplam 13 yurtta yaklaşık 325 kadın ve 80 çocuk barınıyordu. Yurtlarda hayat tarzının anlatımı bazen düelloyla bile sonuçlanabilen küçük sürtüşme ve anlaşmazlıkların ad listesi gibiydi.

Kendi köşesine kavuşabilme arayışları, insanları elde avuçta kalan son eşyalarını satmak zorunda bırakıyordu veya taştan yapılma bir kulübe veya kazılmış bir zeminlik gibi kentte yeni konut türlerinin doğmasına yol açıyordu.

Bu türden konut yapabilmek için genellikle harabeler arasından bir veya iki sağlam duvar bulunuyor ve onların yanına eksik olanlar ekleniyordu. İnşaat malzemesi olarak ise yıkıntılar arasında bol miktarda saçılmış bulunan dev gibi kül rengi taşlar kullanılıyordu. Bu taşlar herhangi bir bağlantı olmaksızın üs tüste döşeniyordu ve aralarındaki boşluklara da toprak dolduruluyordu. Çatı için Ge-

libolu'nun her yerinde bolca bulunabilen dikenli tel kullanılıyordu; kiriş yerine atlı demiryolundan alınan raylar kullanılıyordu, teneke parçaları ve ele geçen sair ne varsa kullanılıyordu.

Tellerle sıkı bir şekilde ağ örülüyor, üzerine dal, çalı, kamış ve deniz yosunu seriliyor; bütün bunların üstüne de toprak serilerek çamurla sıvanıyordu. Bazen dallar iki veya üç kat olarak döşeniyordu. Ancak bu şekilde imal edilen "kiklop" yapılar pek sağlam olmuyordu; şiddetli yağmurlar sırasında yumuşuyor ve bazen de kendi ağırlığını taşıyamayarak çöküyordu. Bütün bunlara rağmen bu ilk "gri taş insanlarının" pek çok taklitçisi çıktı. Bu tür konutlar "yağmur sonrası mantar gibi" kentin değişik yerlerinde çoğalıyordu ve hatta bazı yerlerde sokaklar oluşturuyordu.

Bu konutların neden "yazlık" olarak adlandırıldığı bilinmez ama hatta bazıları "Vatan Hasreti", "Yalnız", "Ümit" vb. adlar yazan tabelalarla süsleniyordu.

Herhangi bir nedenle kendi "yazlığını" edinmenin imkânsızlığı, insanları kendi köşelerini aramaktan alıkoymuyordu. Bir grup havacı subay aileleriyle birlikte balıkçıların kötü havalarda ağlarını sakladıkları mağaralara yerleşti. Subaylardan biri de eşiyle birlikte sahile terkedilen ve yarı yarıya çürümüş filikada çok uzun süre barındı. Eski Türk mezarlığında ise artık kullanılmayan mermer su deposu ev olarak kullanıldı. Deponun üzerinde de uzun süre Rus flaması dalgalandı ve yapıyı da "Hayal Yazlığı" yazısı süsledi. Bu "yazlıkta" ise ancak başın bir köşeye, ayakların da diğer köşeye değmesi koşuluyla çapraz şekilde yatmak mümkündü.

"Yazlık" tabiri burada maalesef istihza ile kullanılmamakta ve böylesine bir konut kıtlığı ortamında böylesine gözlerden ırak bir köşe bulmak gıpta edilecek bir talihti. Kente yerleşilen ilk günlerde genel hatlarıyla manzara böyleydi.

Daha kötüsü olamaz dedirten konut sorunu ve en önemlisi de fiilen bir yatağa uzanıp dinlenme ve masaya oturup yemek yeme imkânının olmaması, yorgun ve aç insanların moralini feci bir şekilde bozmakta; insanlarda hastalık düzeyinde duyumsamazlık yaratmakta, ya da aşırı sinirli yapmaktaydı. Ancak, zaman içinde yerleşilen mekânları donatmak için harcanan muazzam emek sayesinde buralar tanınamayacak şekilde güzelleşti. Ölü, yıkık dökük evler canlanıyordu. Mekânlar Rusça konuşma ve şarkılarla dolup taşmakta ve dış görünüş olarak da yeni bir şekle bürünmekteydi.

Çıplak ve kirli duvarlar kireçle sıvanarak motiflerle, uzaklarda kalan vatanın manzaraları ve görüntüleriyle süslenmekte; ocaklar ve sobalar kurulmakta, konserve sandıklarından yapılma (masa, sandalye, yatak gibi) mobilyalar belirmekteydi.

Durum normalleşiyordu ve havaların biraz ısınmasıyla konut sorunu aciliyetini yitirdi. Kuru ve yağışsız geçen yaz ayları, açık havada yatıp uyumaya tamamen imkân sağlıyordu.

Mezarlıklar

Gelibolu'da bulunulan sürenin ilk ayları konut aramakla ve donatmakla geçti. Büyük birliklerin, farklı aile ve şahısların açık havada yaş veya don zeminde çok uzun süre kalmaları, yemek peşinde çizmesiz ve üniformasız bitip tükenmeyen gidip gelmelerinin iz bırakmaması mümkün değildi. İlk günlerde ortaya çıkan ilkel revirler hastalarla doldu. Salgınlar başladı… Aman vermeyen ve kayıtsız ölüm, Kolordu'nun zayıflayan saflarından Tavriya'nın, Perekop'un ve Sivaş'ın yakın zaman kahramanlarını peş peşe almaya başladı… Kardeşlerini gurbet ellerde defneden mülteciler için onları son ve ebedi yolculuklarına uğurlamak, mezarlarında alelacele oluşturulan mezar tümseklerini görmek son derece ağır ve üzücü bir olaydı.

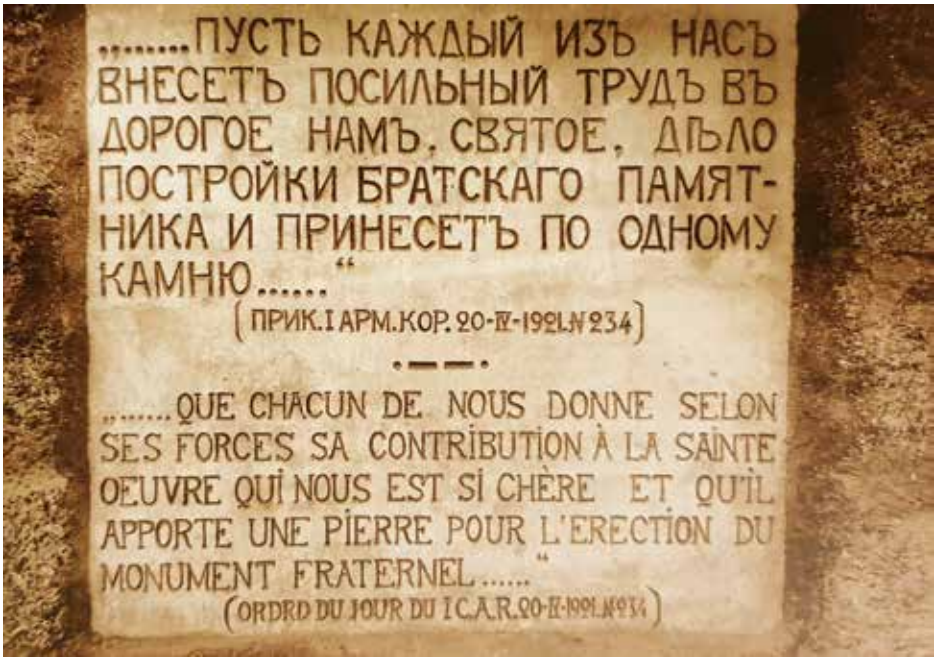

Fotoğraf 9. *Anıttaki duvar yazısı, General Kutepov'un emrinden bir bölüm.*

İlk başlarda Rus Ordusu mensupları, büyük ve küçük "Rum mezarlıkları"na defnediliyordu. Büyük mezarlığa 18, küçük mezarlığa da 9 kişi defnedildi; ancak, sonradan bu uygulamaya son verildi. Yerel makamlar, kentin dışında eski Türk mezarlığının kuzeydoğu köşesinde küçük bir arazi tahsis ettiler ve Rus sürgünlerin mezar tepecikleri burada çoğalmaya başladı. Tahsis edilen bu arazinin

özel mülk olduğu, defnedilenlerin sayısı 13'e ulaştığında anlaşıldı. Arazi sahibi mezarlığın daha fazla genişlemesine karşı çıktı. Ancak makamlarımızın epey uğraşları neticesinde en nihayet "Rus" mezarlığı için daimi bir yer verildi. Yerel Ermeni kolonisinin desteğiyle Ermeni patriği kendi eski mezarlığını bağışladı; daha sonrasında da buna bir arsa daha eklendi. Mezarlık kentin batısında bir verst uzaklıkla bulunuyor. Söylentilere göre, Kırım Harbi sırasında buraya getirilen Rus esirler aynı yere gömülmüş.

Mart ve Nisan ayları geçti, mezarlık doldu.

Kolordu'nun her bir birliğinin artık burada değerli bir tepeciği vardı.

Fotoğraf 10. *General Kutepov'un anıtın temel töreninde temele bakır levhanın konulması*

Bunların arasında süvarilerin baş tacı Genelkurmay Tuğgenerali A. M. Şifner-Markeviç'in mezarı da bulunmaktadır. Markeviç'i ebedi mekânına uğurlamaya Bütün Gelibolu Rusları geldiği gibi cenaze alayının ihtişamı ve coşkusundan etkilenen Rumlar ve Türkler de katıldı. Hastanelerde kendi tümeninin mensuplarını ziyaretleri sırasında kendisine lekeli humma bulaştı. Hastalık üç gün içinde yaralar içindeki kahramanı hayattan kopardı.

İlk başlarda mezarlıkların bakımı askerî birliklerin kendi sorumluluğundaydı. Servi ve çam ağaçlarından haçlar, yeşillendirilmiş tepecikler silah arkadaşlarının özenli elleriyle hazırlanıyordu. Ancak kime ait olduğu bilinmeyen mezarlar da vardı. Revirlerde pek sık olarak, gemilerden hasta olarak indirilmiş kimsesiz

mülteciler hayatını kaybediyordu ve mezarlıkta sıhhiye erlerinin alelacele özensiz bir şekilde kazdıkları mezarların tümsekleri beliriyordu.

Daha Şubat ayından itibaren Rus komutanlığı tarafından mezarlığın bir düzene sokulması ve çevre tanzimi için tedbirler alınmıştı. Gelibolu'da her zaman olduğu gibi bu yeni uğraşıya da ciddiyetle ve sevgiyle yaklaşıldı. Mezarlık kazma düzeninin, gömülenlerin kayıtlarının tutulması ve muhafaza edilmesinin nasıl izleneceği kararlaştırılmış: mezarlıklar temizlenmiş ve çitle çevrelenmiş (Teknik Alayın atölyelerinde hazırlanan) yazı için tabelaları olan demir tek tip haçlar mezarlara konulmaya başlanmıştır. Anıt yapılması fikri ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar da aynı inanılmaz Gelibolu ortamında: kaynak, malzeme ve alet edevatın yokluğunda gündeme gelmiştir.

Kent harabelerindeki taşlar, kazma kürek, çelik teller ve kendi enerjileri…yapım için bel bağlanabilecek ve sahip olunabilecek şeyler sadece bunlardı. Asteğmen N. N. Akatyev'in Roma-Suriye türbesi ve mozolesi tarzındaki anıt-abide projesi uygulanmak üzere kabul edildi. Hemen yapı imalat planlarının hazırlanmasına başlandı ve 20 Nisan tarihinde General Kutepov'un emri yayınlandı:

Fotoğraf 11. *Herkes inşa edilen anıta taş götürüyor*

EMİR
1. Kolorduya
No: 234

Gelibolu, 20 Nisan

§ 1

"Rus savaşçıları, subayları ve askerleri!

Pek yakında Gelibolu'ya gelişimizin 6. ayı dolacaktır. Bu zaman zarfında tahliyenin ve yurtdışında hayatın zor koşullarına dayanamayan birçok kardeşimiz burada zamansız bir şekilde ebediyete intikal etmiştir. Onların anılarını layıkıyla ilelebet muhafaza etme adına mezarlığımızda bir anıt yapacağız. Hayatta kalan savaşçıların her birinin kendi miğferinde toplu mezara toprak taşıyıp azametli bir höyük oluşturdukları kadim zamanların geleneğini canlandıracağız. Her birimiz bizim için bu kutsal davada emek harcayalım ve inşaat yerine en azından birer taş getirelim. Bizim Çanakkale Boğazı kıyılarında yarattığımız höyük Rus kahramanların anısını bütün dünyanın gözü önünde muhafaza etsin."

Kolordu, bu emre hassasiyetle kulak verdi. Herkes mezarlığa kendi taşını götürmeyi kutsal bir görev bildi. Bazı birlikler bando eşliğinde, başta alay rahibi olmak üzere taş taşıdılar. Kentin dört bir yanından insanlar kampın 6 verst uzağına, öbür dünyaya göç eden silah arkadaşlarına hediyelerle yürüdüler.

Anıtın mimarı o zamanlar şöyle demişti: "Sonsuz insan zincir halinde gönüllü olarak sırtlarına aldıkları yükün altında iki büklüm olmuş kır saçlı ihtiyarları ve mezarlığa sessiz ve ciddi yüzlerle gelen küçük çocukları gördüğümüzde anıtı inşa edip bitirmek için gerekli bütün enerjiyi ve coşkuyu almış olduk". Lise öğrencileri, anaokulu çocukları herkes bu ortak davaya katıldı ve kendi öğrenci çantalarında müzik eşliğinde anıta kum getirdiler.

Anıtın temel atma töreni 9 Mayıs tarihinde yapıldı. Bu arada General Kutepov kurşun bir muhafaza içinde üzerinde "Bu anıtın 9 Mayıs 1921 tarihinde başkomutan General P.N. Vrangel'in, Kolordu Komutanı Piyade General A.P. Kutepov'un huzurunda mimar Asteğmen N. Akatyev'in projesi üzerine yapımına başlanmıştır. Temel atmada hazır bulunanlar….vb." yazılı tabelayı anıtın temeline koydu.

İnşaat işleri başladı. Kolordu komutanının ve teknik bölümün idarecilerinin değişmeyen ilgi ve desteğiyle bütün anıt yapım çalışması bizzat anıtın proje sahibi tarafından yürütüldü. İki buçuk ay süren çalışmalar sırasında şahsen kendisi ve anıt yapımında çalışan subay ve teknisyen askerlerden oluşan isimsiz yardımcıları çok büyük bir emek harcadı. Bu arada aşmaları gereken sayısız zorluklarla

karşılaştılar. Örneğin, taş yontma uzmanı, taşçı vb. uzmanların gelmesi için verilen emir üzerine sadece tek bir işçi-subay ortaya çıktı. Hiç uzman yoktu. Sıradan insanları seçip eğitmek gerekti. Gönüllüler çıktı ve netice itibarıyla 30-35 kişilik bir grup daimi çalışanlar kadrosunu oluşturdu.

Hepsi ücret almaksızın çalıştı. Yarısı satın alınan, yarısı da Fransızların kampın yapımı için verdiklerinden tasarruf edilen çimento kötü çıktı. Kullanılabilecek alet yoktu ve alacak herhangi bir yer de yoktu. Eldeki malzemelerle alet yapmak zorunda kaldılar. Fransız kazmaları ve tesadüfen bulunan çelik parçaları vb. bu amaçla kullanıldı. Bu ve benzeri tesviye ve demircilik işleri Teknik Alayın atölyeleri tarafından halledildi.

Yapım işleri hızla ilerliyordu. Çimentonun bir kısmını bağışlayan ve kendi yemekhanesinde çalışanlara ilave yemek çıkaran Zemstvo[15] imdada yetişti. Bazı birliklerin yakında Sırbistan'a gitmesi öngörüldüğü için çalışmalar hızlandırıldı. 16 Temmuz tarihinde Kolordu'nun hayatında büyük bir bayram olan anıtın açılışı ve kutsanması gerçekleşti.

Fotoğraf 12. *General Kutepov komutan ve askerlerle anıtın yanında*

Parlak güneşli bir günün sabahında Kolordu'nun hemen hemen tamamı mezarlığın yanında toplandı. Törene katılan askerî birlikler anıtı dikdörtgen oluşturan saflarla, bayraklarla ve bandolarla çevrelediler. Avlunun içinde din adamları,

15 Zemstvo – 1864 yılından beri faaliyet gösteren bir Rus inisiyatif örgütlenmesidir. Üyeleri, yerleşim merkezlerinin ileri gelenleriydi. Amaç örgütlendiği yerlerdeki sorunları çözmek, ihtiyacı olanlara yardım etmekti. Bolşevik devriminden sonra varlığını yurt dışında sürdürdü.

şeref konukları, Yerel Fransız ve Rum makamları, halkın temsilcileri, kadınlar ve çocuklar vardı.

Ayin sırasında başpapaz Feodor Milyanovski heyecanla, gözyaşlarıyla son derece duygulu bir konuşma yaptı. Bu anın önemini tanımlamak suretiyle şöyle dedi: "Ey yolcu! Bizden biri veya yabancı, aynı veya farklı dinden, kim olursan ol, bu yerde derin bir saygıyla soluklan. Burası mukaddes bir yer. Çünkü kendi vatanını seven ve sonuna kadar da onun şerefini koruyan Rus askerleri burada yatmaktadır…"

Kutsal su serpilmeden önce anıtın örtüsü indirildi, trompetçiler "Kol Slaven" parçasını çaldı, yirmi bin taşıma taşı bünyesinde barındıran dev bir kütle üzerinde Rusça, Fransızca, Türkçe ve Yunanca aşağıdaki yazı bulunan mermer alınlığın beyazlığıyla parlamak suretiyle mezarlığın üzerinde yükseldi: **"Tanrım, vefat edenlerin ruhlarına huzur ver. Rus Ordusu 1. Kolordusu, 1920-21 ve 1854-55 yılları arasında yurt dışında vatanın şerefi uğruna hayatlarını veren savaşçı kardeşlerimize ve merhum Zaporojyeli atalarımızın anısına".**

Anıt kutsandıktan sonra General Kutepov, belediye başkanına aşağıdaki mektubu verdi:

"Sayın Belediye Başkanı! Bugün 16/3 Temmuz tarihinde Rus Ordusuna bağlı 1. Kolordu, vatanlarından uzaklarda vefat eden askerlerinin anısına, meçhul askerler mezarlığında anıtı kutsamaktadır. Yakın zamanda ayrılmamızı hesaba katarak, Kolordu birlikleri adına Gelibolu kent yerel yönetiminden bu anıtı himayelerine almalarını istirham ediyorum. Bütün Gelibolu halkının Rus askerlerine karşı her zamanki iyiniyetli yaklaşımı anıtımızın ve mezarlarımızın emin ellerde olduğuna kani olma hakkı vermektedir. Yukarıda arz edilenlerin tevsiki adına Sayın Belediye Başkanı sizin şahsınızda Gelibolu kentinin yerel yönetimine imzam ve mühür bulunan iş bu zaptı tevdi ediyorum".

Belediye başkanı cevaben konuşmasında mezarlıkla ilgileneceğini ve himayesinde bulunduracağını vaat etti.

Şeref konukları arasında hazır bulunan Fransız kumandan da "Dost bir ordunun yiğit askerlerini bugün selamlama imkânı bulduğum için gurur duyuyorum" dedi.

Müslüman müftü de şunları söyledi: "Müslümanlar için her bir mezar mukaddestir. Ancak kendi vatanı için savaşan askerlerin mezarı hangi dine mensup olursa olsun özellikle mukaddestir". Çelenkler konulduktan sonra Kolordu, başta komutanları olmak üzere ölen kardeşlerine son bir kez daha saygılarını ifade ettiler. Kolordu'nun yeniden ve güçlenen birlikleri, tören geçişi ile artık asla vatanlarını göremeyeceklerin anıtının önünden geçti.

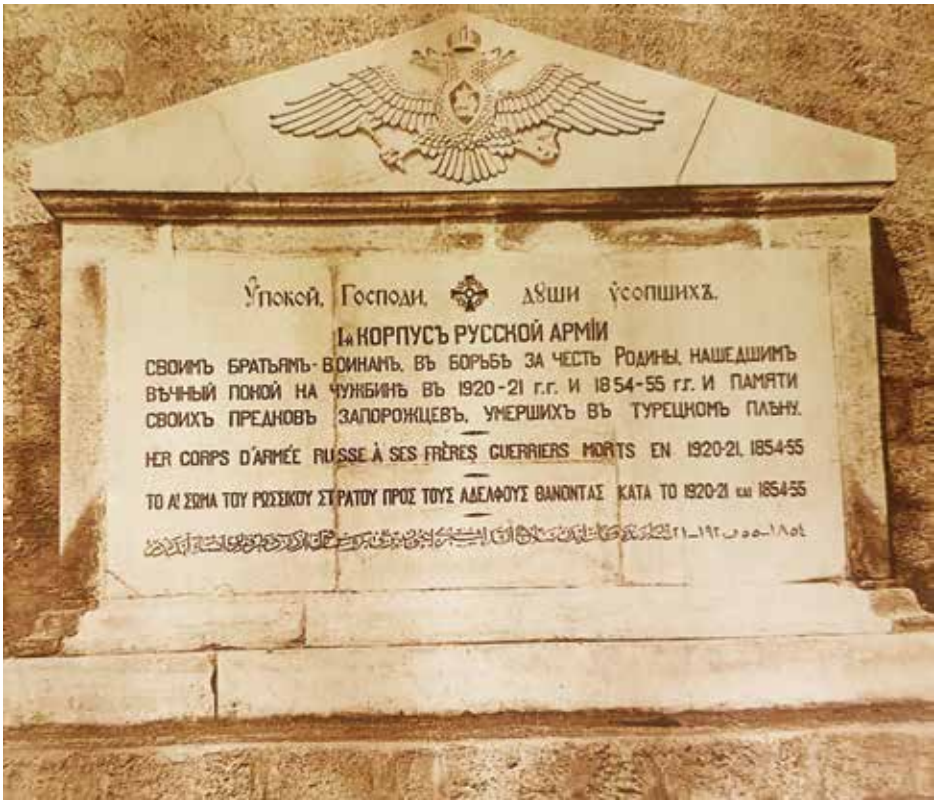

Fotoğraf 13. *Anıttaki tarihi kitabe*

Anıta kır çiçeklerinden, yeşil defne ve fıstık çamı dallarından yapılan 56 çelenk konuldu. Bunların bazılarında "Adalet adına sürgünleri mesut et", "Vatanlarında yer bulunamayanlara" gibi yazılar vardı.

Daha sonraları da mezarlığın düzenlenmesine devam edildi. Nihai planlaması ve ince işleri yapıldı. Her bir mezara yazılı demir haç kondu. İki tarafı ağaçlı yollar yapıldı. Girişe güneş saati, banklar vb. konuldu. Girişe ayrıca, anıta kartal resmiyle yazıyı kazıyan yerli halktan Türk bekçi İhsan Taşçı için ufak bir ev yapıldı. Mezarlığın gözetilmesi ve korunması karşılığında kendisine önceden belirlenen bir miktar para ve mezarlıkta boş alanları ekip-biçme hakkı verdiler. Türk bekçi ısrarla komutandan bu koşulların kendisi ve çocukları için sürekli olarak geçerli olacağını belgeleyen bir berat verilmesini istedi.

Ekim ayında Gelibolu Rus Lisesi öğrencileri Kolordu komutanının huzurunda ve katılımıyla mezarlıkta ağaç diktiler. Bütün oğlanlar ve kızlar kendi ağaçlarını diktiler, suladılar ve akabinde ilgilendiler.

Mezarlığa toplam 255 kişi gömüldü. Mezarlık her zaman Rus Gelibolulularla yerel halkın ziyaretgahı halindeydi.

Fotoğraf 14. *Mezarlığın girişi. Mezarlığın bekçisi İsmailoğlu İhsan, 16.08.1933.*

1921 yılının Ağustos, Eylül ve Kasım aylarında Yunan kraliçesi Grand Düşes Elena Vladimirovna, Başkomutan, Zemstvo ve Zemgor[16] tarafından gönderilen çelenkler törenle anıta konuldu.

Rus askerlerinin Gelibolu'da defnedildiği diğer yerler de düzenlendi. Büyük mezarlığın açılmasından önce yapılan bütün küçük mezarlıklar çitlerle çevrelendi. Mezarlara kitabeli haçlar konuldu ve her bir mezarlığa kitabeli tabelası olan ray malzemelerinden yapılma büyük bir haç konuldu.

Kamptaki iki mezarlıkta da çevre düzenlenmesi yapıldı. Piyade Tümeni bölgesinde mezarlık merkezde, tümen karargâhı yakınlarında yer almaktadır. Oraya 24 kişi gömüldü. Mezarlıkta dikilitaş tarzında bir anıt Asteğmen Pandulo'nun projesi ile yapıldı.

Süvari Tümeni bölgesindeki süvari mezarlığına 14 kişi gömülmüştür. Burada da kentteki küçük mezarlıklarda olduğu gibi aynı tip raylardan haç dikilmiştir.

Bu belirtilen mezarlıklara defnedilenlerin yanı sıra Gelibolu'da ayrı olarak gömülenler de vardır. Örneğin bir Müslüman, Müslüman mezarlığına defnedil-

16 Zemgor – 1915 yılında 1. Dünya savaşında Rus Ordusuna yardım sağlamak amacıyla kurulan vilayet ve şehir idari örgütlenmesidir. Bolşevik devriminden sonra faaliyetleri, diğer bir örgütlenme olan Zemstvo gibi Avrupa'da devam etmiştir. Zemgor, Paris'te "Comite des Zemstvos et Municipalites Russes de Secoure des Citoyens russes a l' etranger" ismiyle kayda geçirilmiştir. Başkanlık görevini sırasıyla G. Ye. Lvov, A. İ. Konovalov ve N. D. Avksentyev üstlenmiştir.

miştir, gemilerin boşaltıldığı ilk günlerde hayatını kaybeden Kornilov Alayına mensup iki keşif eri, alayın sağ kanadının yakınlarına gömülmüştür.

Kolordu, yurt dışındaki büyük harabiyet yılında hayatını kaybeden kendi silah arkadaşlarının ebedi istirahatgâhlarına özen ve dikkatle yaklaşmaktadır.

Gelibolu'da defnedilenlerin listesi kitabın sonunda Ek olarak sunulmuştur.

Kentte Yaşam

Gelibolu, tipik bir Türk sahil kasabasıdır. Sahilde ve koyda sıra sıra açılan kahvehaneler, gürültülü hamal kümeleri yer almakta; denizde ise yelkenleri indirilmiş hantal filikalar dalgaların üzerinde sallanmaktadır.

Devamında ise kaldırımların üzerine sarkan, aceleyle ve kısa süreliğine ince tahtalarla cepheleri kaplanmış gibi duran tek tip ahşap evlerle dolu kıvrımlı sokaklar, ara sokaklar ve çıkmaz sokaklar sıralanmaktadır. Saygılı ev sahiplerinin sanki peçe arkasındaymış gibi ahşap pencere parmaklıklarından baktığı gibi, bu evler de içine kapanık ve utangaç bir şekilde gün ışığına bakmaktadır. Bu evlerin arasında yer yer giriş katlarında bakkallar ve Türklerin saatlerce sessiz sedasız oturmayı sevdikleri kahvehaneler bulunmaktadır.

Sarmaşık ve yeşilliklerle sarmalanmış mermer çeşmeler sokakların gri renkleri arasında renkli noktalar halinde ışıldamaktadır. Çeşmelerin önünde de teneke kutularıyla ve hantal kaplarla "bizimkiler" ile testileriyle Türk hanımların sonsuz kalabalığı bulunmaktadır. Bunlar sanki sözleşmiş gibi kuyruk oluşturarak, kendi aralarında şakalaşıp gülmektedirler.

Akşamları, bu gri-sıkıcı âlemin üzerinde suluboya üzerinde gibi uzaklarda fantastik bir şekilde nadir minareler göze çarpmaktadır, bu minarelerden de müezzinlerin okuduğu hüzünlü ezan sesleri yayılmaktadır.

Zil seslerinin hâkim olduğu kasabada bazen karmaşık sesler yayılıyor ve tek hörgüçlü develerden oluşan kervanlar yavaşça sallanmak suretiyle yola koyulmaktadır. Eşya yüklü veya üzerinde insan bulunan sessiz eşekler genelde her yerde koşturup duruyor.

Kasabanın alışveriş sokağı ise bu farklı ve samimi Türk fonunda biraz yabancı ve daha çok drahmiye geçen özenli bir Rum mahallesine benzemektedir.

Türklerin yanı sıra Rumlar da kasabada fark ediliyordu: kep ve haki elbise giyen jandarmaları, kibirli subayları, telaşlı tüccarları kentin her yerinde görünüyordu.

Kasabanın her yerinde Türkçe konuşuluyordu. Herkesin başında kırmızı fes vardı ve herkes iskarpin giyiyordu. Herkes kapalı aile yaşam tarzına geçmişti. Her

yerdeki dükkânlarda nazar boncuğu görülüyordu. Drahmi ve leptanın ülkesinde yaygın ve imtiyazlı bir şekilde lira ve kuruş kullanılmaktaydı.

Belki de buralara pek uzak olmayan bir yerlerdeki coşkulu kültürel hayattan tam bir kopukluk vardı. Kentte bir matbaa bulunmamaktadır. Rum gazeteleri tesadüfen görülmekte; ne fayton, ne demiryolu, ne elektrik, ne de sinema bulunmaktadır.

Kolordu geldiğinde ve birlikler kente yerleştiğinde Gelibolu nüfusu gelen Rus-larla birlikte şöyle bir tablo oluşturuyordu:

Tablo 1. 1920 yılında Gelibolu Nüfusu

Millet	Nüfus	Yüzde (%)
Ruslar	8.400	45
Rumlar	4.300	23
Türkler	2.900	15
Yahudiler	1.400	8
Ermeniler	900	5
Senegalliler	900	4

Kentte sürekli olarak kalan Ruslara her gün kamplardan gelen değişen sayıda Ruslar eklenmekte ve kent tam tabiriyle Ruslarla dolup taşmaktadır. Rusça tabelalar, kapılarda yazılar, ilanlar, afişler ortaya çıkıyor; her yerde Rusça konuşmalar duyuluyordu. Yarım yamalak ve çok basit de olsa Rusça kelimeler süratle kullanıma girdi. “Haraşo” (iyi, güzel) ve “ne haraşo” (iyi değil), “hleb” (ekmek), “malenkiy” (ufak), “mama” (anne), “skolko” (kaç? ne kadar?) gibi kelimeler her yerde kullanılmaya başladı. Aynı yaz örnek olarak şu sahne anlatılıyordu: Türk satıcı üzümlerinin “karaşo” olduğu konusunda Senegalli müşteriyi ikna etmeye çalışıyor, Senegalli de aynı ısrarla “ne karaşo” diye iddia ediyordu. Diğer taraftan “kardaş”, “efendi”, “kamera”, “ekmek”, “yok”, “yakşı”, “yaman”, “kaç” gibi kelimeler de alışılmış konuşma Rusçasına girdi. Birçok kadın ve çocuk da Türkçe ve Yunanca rahat bir şekilde konuşup anlaşmaya başladı.

Yurtlarda kendilerine “Andryuşa” ve “Seryoja” diye lakap takılan siyahi ve kırmızı fesli Senegalliler özgün bir şekilde kenti renklendiriyordu. Bunlar, farklı Fransız depolarının önündeki nöbette kâh yavaşça kımıldanır; kâh giyinip kuşanıp yarı sarhoş kalabalık gruplar halinde Pazar günleri kentin alışveriş sokaklarına doluşurdu. Burada, kendilerini (muhtemelen memleketlerine hediye olsun diye) çeşitli parlak incik boncuk ile kendi Fransız tayınlarını çeşitlendirmeyi sevdikleri tavuklar cezbederdi. Şimdiki görevlerinin ağır ortamında neşeyi unutan Senegallilerle Ruslar her zaman hoşgörülü bir neşeyle hitap ederdi ve genellikle aralarında dostane ilişkiler kuruluyordu. Askerî öğrenciler pek sık olarak heyecanlı sohbetlere dalar ve bunda da mimikler yoğun bir şekilde en azından beş dilden kelimelerle desteklenirdi.

Fotoğraf 15. *Barones O. M. Vrangel Gelibolu ziyaretlerinin birinde sağlık görevlileri ve askerlerle birlikte. 1921.*

Kentin planını anlatmak mümkün değildir. Burası isimsiz sokak ve çıkmaz sokaklardan oluşan birbirine dolaşmış demet gibidir; binaların numaraları yoktur. İlk başlarda böyle bir alışkanlık yoktu ve sonradan bunlar yeni baştan numaralandı. "Sora sora Kiyev bulunamıyordu"; bir adres belirtmek veya birini arayıp bulmak çok zordu. Genellikle şöyle deniyordu: "Kolordu karargâhının yanından geçin, mavi bakkala varacaksınız (otomobillerin olduğu meydandaki bakkalın aynısını göreceksiniz), orada da kırmızı evin arkasında ara sokak var". Veya: "Ana caddeden gidin, bitpazarının olduğu yeri bilir misin? Orada lokomobil[17] var, gördün mü? İşte o lokomobilden hemen sağ tarafa bir sokak gidiyor, orada büyük iki katlı bir bina var".

Kentte gün genellikle çok erken başlardı. Sabah saat 6-7 gibi levazım dairesinin ve fırınların önünde halk toplanırdı: yiyecek ve ekmek alırdı. Kampa odun ve kömür taşıyanlar da insan zinciri oluştururdu. Çeşmelerin başında kuyruklar olurdu. Saat 8-9 civarı eğitime giden askerî öğrencilerin canlı şarkıları duyulur; her yerde eğitim ve işler başlardı. Genellikle 12-2 arası öğle yemeği yenir, sonra istirahat verilir; öğle sonrası dersler başlar ve akşam 5-6 gibi de akşam yemeği yenirdi. Bununla resmî gün tamamlanmış olurdu. Ondan sonra ise ağırlıklı olarak birliklerin dışında hayat başlardı. Derslere, "Sesli gazete" seanslarına, tiyatroya veya gezmeye gidilirdi. Gezinmek ve dinlenmek için en çok tercih edilen yerler arasında deniz fenerinin yanındaki meydan, rıhtım, büyük Türk

17 Tekerlekler üzerine konulmuş, bir aracı istenilen yere çekebilecek biçimde yapılmış ulaşım aracıdır, petrol türevleri ile çalışan modelleri bulunmasına karşın genel olarak buharla çalışır.

mezarlığı ve anıtlı "Rus" mezarlığı bulunuyordu. Gelibolulular özellikle Rus mezarlığında gezinmeyi pek severdi.

Kolordu karargâhı, Zemstvo temsilciliği ve Amerikan Kızılhaç deposu kentin en hareketli merkezleriydi. Sabah saat 9'dan itibaren oralarda hayat canlanır, sıradan Türk binalarının daracık odacıkları sürekli olarak değişen insan kalabalıklarıyla dolup taşardı; hizmetle veya şahsi işlerle ilgili insanlar gelirdi; belge vermeye, haber almaya, yazı vermeye veya almaya gelirlerdi.

Akşamları saat 5'ten sonra aynı manzara tekrar ederdi. Amerikalıları genellikle rengârenk bir hanımlar topluluğu çevrelerdi.

Kent özellikle Kolordu mensuplarının liralarını aldığı günlerde canlanıyordu. Esas olarak kamplardan gelenler olmak üzere Rus kalabalıklar alışveriş sokaklarını dolduruyor ve rağbet gören malları kapışıyordu. Akşama doğru lokantalarda kafayı bulanlar ortaya çıkmaya başlıyordu ve ortalık daha bir canlanıyor ve gürültülü hale geliyordu. Ancak, sadece 10-11'e kadar. Daha sonrasında Gelibolu'da sokağa çıkılmasına izin verilmezdi. Bir şekilde her yerde biten devriyeler izin belgesi bulunmayan herkesi inzibat idaresine götürüyordu.

Yaz aylarında Gelibolu'da hayat eski koy yakınlarında harika bir deniz plajının olması nedeniyle önemli ölçüde renkleniyordu. Burada Ruslar, uzun deniz mevsiminden olabildiğince faydalanıyordu. Kolorduya verilen emirle 9 Mayıstan itibaren denize girmeye izin verildi. Denize girenler saatlerce plajda kalıyor ve güneş banyosu da yapıyordu. Güneyin sıcak yaz ayları, kesintisiz güneşli aylar, deniz, denize girme, Gelibolu hayatının sıkıntılarını güzelleştirdi.

Gelibolu'nun dış dünyayla bağlantısı sadece vapur seferleriyle sağlanıyordu. Tesadüfen Yunan gemileri uğruyordu. Posta, yemek ve İstanbul'a giden vatandaşlarımızı getiren Rus araçları her hafta Pazar günleri geliyordu. Genelde iki gün sonra bu araçlar geri dönüyordu. Her bir Rus'un İstanbul'a gitme imkânı vardı. Ancak Fransızlar özellikle Gelibolu'ya geri dönüş için giriş vizesi vermede cimri davranarak (mülteci durumuna geçenler hariç olmak üzere) çıkışları zorlaştırıyordu.

Doğrusu, bu tür seyahati gerçekleştirecek paramız da yoktu. Bir bütün olarak kentte yaşam kampa göre kıyas götürmez bir şekilde daha katlanılabilir ve ilginçti. Ve kampta kalanlar kamptan kente giden uzun ve zorlu yolun tepelerine tırmandığında uzaklarda geniş bir manzara şeklinde karşılarında görünen kent ışıkları güler yüzle kendilerini cezbediyordu.

Kent, Kolordu'nun idare merkeziydi, ana alışveriş piyasasıydı, Kolordu'daki kültür ve eğitim faaliyetlerinin merkeziydi. Bunlardan dolayı da Ruslar için önem taşımaktaydı.

Bilgi ve "Sözlü Gazete"

Kolordu'nun Gelibolu'da bulunduğu ilk zamanlarda olup bitenden haber alamama sıkıntısı had safhaya ulaşmıştı. Gazeteler büyük bir gecikmeyle o kadar az sayıda geliyordu ki, ayrı ayrı nüshaları şanslılar arasında, yazıları tamamen silinene kadar, kâğıtları lime lime olana kadar elden ele dolaşıyordu.

Ordu mensuplarını olup bitenler hakkında olabildiğince bilgilendirmek adına Kolordu'ya verilen emirle özel bilgilendirme noktaları oluşturdu. Bunların vazifesi, konuşmalar ve duyurular düzenlemek, gazeteleri bölüklere dağıtmak ve aynı şekilde olup biten olaylar hakkında bilgi sunmaktı. Ancak bu emir amacına ulaşamadı. Çünkü hemen hemen hiçbir materyalin olmaması ve tecrübeli konuşmacıların yetersizliği, bilgilendirme noktalarının herhangi bir şey yapabilmesini engelliyordu.

Fotoğraf 16. *Gelibolu'da Kolordu Tiyatrosu'nda "Sözlü Gazete".*

Bilgilendirme çalışmaları İstanbul'dan Kolordu Karargâhına gazete gelmeye başladığında biraz düzeldi. Bu gazetelerin bir kısmı kentin sokaklarına asılıyor, bir kısmı alayların bilgilendirme noktalarına veriliyordu ve onlar da bu gazeteleri kara ve süvari bölüklerine paylaştırıyordu.

Nisan ayında General Kutepov askerlere grup olarak gazete okunması görevini genç subaylara verdi.

İşler günden güne düzene giriyordu ve en nihayet, Gelibolu'da sivil toplum kuruluşlarının da faaliyetinin gelişmesiyle gazeteler haftada bir kez İstanbul'dan düzenli olarak getirilmeye başlandı ve durum önemli ölçüde iyileşti.

Doğal olarak gelen gazete sayısı da hayati ihtiyacı karşılamaya yetmiyordu çünkü gazete "beslemesinin" çok çok iyi yapıldığı aylarda bile ayda üç kişiye bir gazete düşüyordu.

Zemstvo'nun buradaki şubesi Haziran ayında 21.143 adet olmak üzere azami miktarda gazete dağıttığında Kolordu mensubu başına birer gazete düştü. Temmuz ayında toplumsal kuruluşların faaliyetlerinin azalması nedeniyle dağıtılan gazete miktarı yarıdan aza indi.

Alınan gazeteler arasında "Obşçeye Delo" (Ortak Dava), "Rul" (Dümen), "Novaya Russkaya Jizn" (Yeni Rus Hayatı), "Presse du Soir" (Akşam Baskısı) vardı, iki kere de az miktarda Besarabya gazeteleri gönderildi.

Bu gazetelere öylesine büyük bir ilgi vardı ki, gemilerin geliş günlerinde Zemstvo bürosunun küçük odası gazete almak üzere gelen değişik birliklerin temsilcileriyle dolup taşıyordu. Burada şunu belirtmek ilginç olacaktır. Sayfalarında Rus Ordusu'na geniş yer veren "Ortak Dava" gazetesi en popüler olanıydı; onu "Dümen" ve "Yeni Rus Hayatı" izliyordu.

Gelibolu'daki hayatı tam olarak yansıtmaması, bazen de tamamen yanlış bilgilerin sayfalarında yer bulması, "Presse du Soir" gazetesine ilk başlarda yüksek olan ilgini yok olmasına yol açtı. Tesadüfen Gelibolu'ya ulaşan "Posledniye Novosti" (Son Haberler) gazetesi ise çok olumsuz tepkilere yol açtı. "Gelibolu Kürek Cezası" ve "Kasvetli Kutepovculuk" ifadelerini kullanması, sürekli yalan yanlış bilgiler sunması ve "yeni taktik" yaratıcılarının gazetede açıkça dillendirdikleri orduyu dağıtma ve mülteci durumuna düşürme isteği, öfkeye neden oldu.

Başkomutanlık, bu iftiraya orduya emirle karşılık verdi:

> *"Son zamanlarda, Rus dış basınının bazı kuruluşları bana, en yakın yardımcılarıma ve Rus Ordusu'na iftiralar atmaktadır. Rus askerleri, vatanın en iyi evlatlarının adlarının yanı sıra Rus davasına ihanet eden hainlerinin isimlerini de bilmedir. Rus basınının dürüst kuruluşlarının tanıtımının yanı sıra, yalan ve iftiralardan hicap duymaksızın şahsımı, kıdemli komutanları ve Orduyu karalayan yayın kuruluşlarının da ifşa edilmesini emrediyorum. Bunlar tarafından her gün yayınlanan yalan bilgiler, davamızın düşmanlarının ahlaki seviyesini de açıkça göstermektedir. Öncelikli olarak birliklere 'Volya Rosii' (Rusya'nın İradesi) ve 'Posledniye Novosti' (Son Haberler) gazetelerinin gerçek yüzünün gösterilmesini emrediyorum.*
>
> **General Vrangel"**

Şubat ayında, bir grup gazeteci "Sözlü Gazete" bayrağı altında Gelibolu›ya geldi. "Sığınık Ordusu"nu ziyaret eden bu ilk kişilerden yeni parlak sözler, taze haberler ve kafalarını meşgul eden sorulara cevaplar bekleniyordu. Fakat Kolordu bu beklentilerinde hayal kırıklığına uğradı. Genel konular hakkında birkaç konuşmayla kendilerini sınırlayan "misafirler" yeni hiçbir şey söylemedi.

Yerel güçlerin girişimleri çok daha ilgi çekiciydi. Ocak ayında, Gelibolu'ya nerdeyse hiç bir bilginin ulaşmadığı zorlu dönemde "Ogni" (Işıklar) adlı ufak bir gazete kişisel girişimle ve merdiven altı yöntemiyle yayımlanmaya başladı; akabinde de el yazısıyla "Zarubejom" (Yurtdışında) gazetesi yayımlandı. "Ogni" gazetesi günlük olarak yayımlanıyordu, "Zarubejom" ise haftada iki kere çıkıyordu.

Yayın yapmanın zorluğu, gerekli malî kaynakların yetersizliği, taze haber konularının kıtlığı gibi nedenler bu yayınların faaliyetlerini sonladırmaya zorladı. İki ay boyunca yayınlanabilen "Ogni" gazetesinin yayın hayatı daha uzun sürdü. Edinilen tecrübe, günlük bir gazetenin bireysel çabayla yayımlanmasının imkânsız olduğunu gösterdi.

Fotoğraf 17. *Markov Topçu Birliği'nden Gelibolu kampına bir bakış*

O zaman Kolordu Karargâhında günlük bir "Haber Bülteni" yayınlanmaya başlandı. "Bülten"de Gelibolu'daki istasyonumuz aracılıyla Sovyet radyosundan alınan haberler, Kolordu'ya verilen genel emirler, Karargah tarafından doğrudan İstanbul'dan alınan bilgiler ve gazetelerden derlenen ilginç alıntılar yer alıyordu. Sovyet radyosundan alınan haberlerin gazetelere bir hafta sonra, bazen daha

da geç ulaştığını belirtmek gerekir. "Haber Bülteni" günlük olarak birliklere dağıtılır ve özel panolara asılırdı; aynı şekilde şehrin ana caddelerine de yapıştırılırdı. Ancak, yayın nihayet resmî bir yayındı ve ebat olarak sınırlılıkları vardı. Dolayısıyla "Bülten", elbette ki bir gazetenin yerini tutmuyordu. Olabildiğince fazla haber yayınlamak suretiyle, kendisi bunları değerlendirmekten kaçınırdı ve yayının resmî vasfı nedeniyle bu da anlaşılır bir şeydi.

Bu arada Kolordu hayatına gelişen bazı durumlar ve olaylar, Brezilya ve Sovyetler arasında "gelip giden" bütün mensuplarının dikkatlerini toplamasına yardımcı olacak güven verici ve güçlü bir söylem gereksinimi ortaya koydu. İşte o zaman Kolordu mensupları arasında bulunan bir grup gazetecinin girişimiyle "Sözlü Gazete" kuruldu ve yönetimini de Gelibolu'daki toplumsal kuruluşların temsilcisi üstlendi.

"Sözlü Gazete'nin" ilk seansı asker okuma salonu mekânında 29 Mart tarihinde Fransızların "dağılma ültimatomu" alındıktan iki gün sonra yapıldı. Seans programı tamamen Brezilya veya Sovdepiya[18]'ya gönderilme konusuna ayrılmıştı.

İzleyicilerin yeni girişime ilgisinin açıkça görüldüğü ilk oturumun hemen ardından, gazete çalışanlarının bir toplantısında bu oturumlara, haftada iki kez olmak üzere, askerî okuma salonunda devam edilmesi kararlaştırıldı. Başlangıçta gazeteciler bunların temelinde sadece bilgilendirme olacağına karar verdiler.

"Gazete"nin faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte toplumsal kuruluşlarının yerel temsilciliğine askerî okullardan, farklı birliklerden ve hastanelerden, benzeri oturumlarının kendi mekânlarında düzenlemesi yönünde talepler gelmeye başladı. Okuma salonunun çok küçük olması nedeniyle, orada oturumlara ara vermeksizin, aynı oturumların askerî okullarda ve alaylarda tekrar edilmesine karar verildi.

Başlangıçta "Gazete" bir güvensizlikle karşılandı. Bazılarında ordu için bu yeni girişim 1917'ye geri dönüşü ve beraberinde gelen mitingleri çağrıştırdı; geri kalanı da bunu "müstakbel monarşik ajitasyona hazırlık" olarak gördü. Ancak yavaş yavaş güven sağlandı ve "Gazete" seansları büyük bir dinleyici kitlesi toplamaya başladı. Mayıs ayında kampta, şehir örneğinde olduğu gibi, yerel konuşmacıların imkânlarıyla hemen kendisine büyük bir izleyici kitlesi yaratan "Sözlü Gazete" düzenlediler.

Çalışmalarda daha verimli olabilmek adına Haziran ayında kamp ve şehir gazeteleri birleşti ve toplumsal kuruluşların temsilcisi nezdinde ortak bir faaliyet programı hazırlamak için bir yazı kurulu oluşturuldu. İlk olarak bu kurulda gazetenin faaliyetini değiştirerek bir haber kuruluşundan siyasî eğitim kuruluşu

18 Beyaz Ruslar Bolşeviklerin elinde kalan topraklar bu şekilde adlandırıyordu (ç.n)

haline dönüştürme konusu ele alındı. Kolordu mensuplarının önemli bir bölümünün mevcut siyasî olaylar hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmaması da bu ihtiyacı ortaya koyuyordu. Ancak, bazılarının sarsılmaz inancını rencide etmemek, diğerlerini de aşırı ısrarcılıkla uzaklaştırmamak amacıyla bu konuya mahirane ve hassas bir şekilde yaklaşmak gerekiyordu.

Gazete oturumlarında, uluslararası durum ve Sovyet Rusya veya Uzak Doğu'daki durumun düzenli olarak değerlendirilmesinin yanı sıra bilgilendirici nitelikteki haberler, Balkanlar ve Çanakkale'nin tarihi üzerine sunumlar veya "Rus Ordusunun Görevleri", "Rus Devriminin Aşamaları", "Komünizmin Fikirleri, Etkisi ve Rolü" hakkında kısa tebliğler okunmaya, farklı siyaset adamlarının vb. nitelikleri ortaya konmaya başlandı. Aynı zamanda "Sözlü Gazete", olaylar ve insanlar hakkında çok yönlü ve objektif bir değerlendirme yapmaya gayret ederek bilhassa apolitik tutum izlemeye gayret gösterdi.

Ordunun herhangi bir partiye hizmet etmesini yadsıyarak "Gazete", "Rus Ordusu'nun görevleri hakkında" haberlerinde her zaman açıkça şunu ifade ediyordu: "Halkın silahlı bir parçası olan ordu, yalnızca devlet çıkarlarına hizmet eder ve ancak halkın özgür iradesi ile seçilen hükümete tamamen itaat eder." Tebliğlerinde, "Muzaffer bir şekilde Rusya'ya girme" konusunda herhangi bir hayale kapılmamaları, oradaki devlet düzeninin kurulmasının büyük emek gerektireceğini vurguluyorlardı.

Oturumlarda okunan tebliğler arasında V. V. Şulgin'in "1920 Yılı" adlı deneme dizisi, "Son Havadis" gazetesinden alınan dillere destan "Bir Monarşistin Notları"[19] ve "Maksim Gorki" hicvi büyük ilgi uyandırdı. Bunlardan ilki olağanüstü bir yankı yarattı ve burada Gönüllü Ordusu pek olumlu yönde betimlenmemiş olsa da eski hataların en ağır çilelerle ödendiği için sunum tepkiye yol açmadı. Ancak "Bir Monarşistin Notlar", yazarın suç ideolojisini orduya mal ettiğinden ötürü infial yarattı. "Maksim Gorki" hicvindeyse yazarın Rus kültürüne ihanetten yargılandığı mahkeme sahnesi konu edilmiştir. Burada hem iddianame, hem Andreev, Kuprin, Gippius ve diğerlerinin şahit olarak ifadeleri – Gorki hakkında yayınladıkları tüm yazıları, savcının iddianamesi, savunmanın ve sanığın son sözleri yer alıyordu. Yargı kararını dinleyicilerin kendilerinin vermesi gerekiyordu. "Gazetenin" bu oturumundan sonra, birkaç gün boyunca Gorki'nin "yargılanmasına" çeşitli birliklerde devam edildi.

Yukarıda anlatılanların tamamı, Gelibolu'da "Sözlü Gazete"nin olağanüstü bir konuşma özgürlüğüne sahip olduğunu göstermektedir. Herhangi bir sansür biçi-

19 "Bir Monarşistin Notları", A. Vosnyanski (Vosnyatski olarak da bilinir) tarafından kaleme alınmış, "Son Havadis" gazetesinde 24 Haziran 1921 tarihinde yayınlanmıştır.

mi yoktu ve bunun siyasî yöneticileri komuta kademesindekiler değil yazı işleri kuruluydu.

Gazetenin bütün yayın hayatı boyunca, yalnızca bir kez Kolordu Genel Merkezi'ne açıklama yapmak zorunluluğu ortaya çıktı. Özellikle V. Şulgin'in "1920 Yılı" adlı denemesi okunduktan sonra, çeşitli alaylardan birkaç subay, makalelerin yazarının suçlamaları daha çok belirli alaylara yönelttiğini ve bu nedenle bu makalenin okunmasının Kolordu birlikleri arasında geçimsizliğe yol açabileceği belirtmişti. O zaman Kolordu karargâh komutanı "Gazetenin" yazı işleri kuruluna müracaat ederek ricada bulundu ve belirtilen konularda haberlerin okunmasına itirazda bulunmaksızın arzu edilmeyen bir şekilde geçimsizliğe ve anlaşmazlığa yol açmaması için mümkün mertebe alayların adlarının açıklanmasından kaçınılmasını rica etti. Bu istek öylesine haklı nedenlere dayanıyordu ki, özellikle Gelibolu'nun hayat şartlarında, yazı işleri kurulu hemen bu görüşe katıldı. Ordunun geçmişteki "günahları" ve bunlara ileride müsaade edilmemesi gerektiği yönündeki tebliğlerin okunmasına daha sonraları devam edildi.

Gelibolu'ya gelenlerin birçoğu için, "Sözlü Gazete" oturumlarında "Rusya'nın İradesi" ve "Son Havadisler" gibi gazetelerin okunması gerçekten de inanılmaz gibi görünüyordu. Hemen hemen her oturumda bu gazeteler okunuyordu. Genellikle, Gelibolu'da nadir bulunan söz konusu gazeteler bizzat Kolordu Komutanı tarafından sağlanıyordu.

Sözlü Gazete çalışmaları böylece devam etti. Bu olağanüstü elverişli koşullar sayesinde 29 Mart'tan 1 Aralığa kadar 500'den fazla tebliğin okunduğu 180 "Gazete" oturumu düzenlenebildi; 105 oturum şehirde, 55 oturum kampta ve 20 oturum da askerî okullarda düzenlendi. Seanslara en fazla katılım kampta oluyordu ve dinleyici sayısı 3 bine ulaşıyordu.

Tabii ki, her bir işte olduğu gibi, özellikle taze ve yeni başlangıçlarda bazı pürüzler, hatalar ve eksiklikler ortaya çıkabiliyordu, ancak bunun nedeni Gelibolu'nun herhangi bir merkeze yakın olmaması ve gazetelere gerekli malzemeleri (kitap ve gazeteleri) sağlama zorluğundan ve bazen de bunların hiç bulunmamasından kaynaklanıyordu. Mesele, konuşmacı sayısının son derece kısıtlı olmasından da kaynaklanıyordu ve bunlardan yalnızca üçü profesyonel gazeteci idi. Yine de tüm bunlara rağmen, 500 tebliğden 406 tanesi tamamen özgün bağımsız çalışmalardı; 68'i derleme çalışmasıydı ve 26'sı da gazete makaleleri ve kitaplardan alıntılar okumak suretiyle gerçekleştirildi.

Konuşmacılar için önemli kaynaklardan biri Zemstvo temsilciliğine bağlı küçük "politik kütüphane" idi ve yurtdışında yakın zamanlarda basılanlardan 25'in üzerinde kitap bu kütüphanede yer alıyordu. "Rusya'nın İradesi" ve "Son Havadis"in farklı sayıları da ilginç materyaller sunuyordu. Profesör A. V. Kartaşev'in

Gelibolu'ya gelerek "Bolşevizme Karşı Silahlı Mücadelenin Haklı Gerekçeleri" adlı bir tebliğ sunması "Sözlü Gazete"nin dinleyicileri için büyük bir olay oldu. "Gazete"yi onurlandıran Profesör V. D. Kuzmin-Karavayev ve Zemstvo'nun yönetim kurulu başkanı A. S. Hripunov, izleyiciler üzerinde büyük etki yaratan ilginç ve parlak tebliğler sundu.

"Sözlü Gazete"nin oturumlarından en fazla dikkat çekenleri ise A. P. Çehov'un anısına ve onun ölümü yıldönümüne ithaf olunan oturum ile "Gazete'nin" yüzüncü günü şerefine düzenlenen oturumdu. Söz konusu oturumda Çehov'u bir yazar ve insan olarak anlatan tebliğler sunuldu ve Gelibolu drama grubu tarafından "Cerrahi" ve "Evlenme Teklifi" oyunları sahnelendi. Bu seans daha sonra (piyeslerin yerine "Ayı" vodvili sahnelenmek suretiyle) kampta tekrarlandı.

"Gazete"nin yüzüncü oturumu coşkuyla kutlandı. Müteakip tebliğlerin yanı sıra Maksimiliyan Voloşin'in "Kutsal Rusya" şiiri ve yerel bir yazar olan teğmen M. A. Kritski'nin "Beyaz Bayraklı Drujina" adlı destanı sahnelendi. Ayrıca, Gelibolu'da Kolorduyla birlikte kalan E. M. Astrova adlı oyuncu da sahne aldı. Daha sonra, sahne düzenlemeleri ile birlikte bu oturum şehirde ve kampta birkaç kez tekrarlandı.

"Sözlü Gazete"nin Gelibolu'daki bütün faaliyetlerini değerlendirecek olursak, Kolordu'yu bilgilendirmek için gerekli olan çok sayıda gazeteyi ikame ettiğini; izleyicileri özellikle ordu tarafından kaçınılan siyasî meseleler hakkında aydınlattığını ve sağlıklı girişimler için esas kılavuz olmak suretiyle Kolordu saflarını pekiştirdiğini söyleyebiliriz.

Kolordunun Gelibolu Halkıyla İlişkileri

Gelibolu nüfusunu Yunanlılar, Türkler, Ermeniler ve ataları 16. yüzyılda İspanya'dan çıkıp Doğu Akdeniz'in Türk limanlarına yerleşen "Hispaniola" olarak adlandırılan Yahudiler oluşturuyordu. Ayrıca, kentte Fransız birlikleri ve Fransız hükümetinin temsilcileri vardı.

Ruslar, Sevr Antlaşması'nın kaybedenlerle kazananlar arasındaki yeni ilişkilere yeni bir şekil verdiği bir dönemde Gelibolu'ya çıktı. Son savaşların felaketleri yüzünden perişan olan, yaşanan şoklardan zar zor kendine gelen Gelibolu sakinleri, daha sonraları itiraf ettikleri gibi, Rus çıkartmasının gelişini dehşet içinde karşıladılar. Karaya çıkan kalabalıktan edinilen ilk izlenim, sadece bu duyguyu güçlendirmeye yarardı. Aç bitap, günlerce yıkanmamış, gemilerin pisliği içinde geçirilen üç haftanın biriken kiriyle yeni gelen insanlar şaşkın şaşkın dolaşıyordu ve yerel dillerin hiçbirini bilmediklerinden el-kol hareketleriyle para karşılığında değilse, mal karşılığında yiyecek almak istediklerini gösteriyorlardı.

Karaya çıkanlar arasında, bir daire bulma beklentisi içinde çaresizce eşyalarının üstünde oturan kadınlar ve çocuklar özellikle dikkat çekiyordu. Türklerin ve Rumların yaklaşımın ilk hissedelenler de onlar oldu: Ailelere kalacak yer teklif ediliyor, ellerinden geldiğince çocuklara ikramlarda bulunuluyor ve olabildiğince yardımcı olmaya çalıştıklarını gösteriyorlardı. Yerli halkla Rus ordusu arasındaki dostane ilişkiler beklenenden çok daha hızlı bir şekilde kuruldu.

Kent sakinleri, ilk korkularının yerini çok geçmeden hoş bir hayret duygusunun aldığını kendileri söylediler: Her şeye muhtaç bu kötü giyimli ve yoksul yeni sakinler, bu kadar kalabalık ve iyi silahlanmış olmalarına rağmen kimseyi rahatsız etmedi. Kendilerinden önce Gelibolu'ya gelen Almanlar, İngilizler ve Fransızlara kıyasla Rusların hoş bir şekilde farklı oldukları daha sonra ortaya çıktı. Gelibolu'yu sırasıyla ele geçiren bütün savaşan ülkelerin askerlerinin karnı toktu, giyimleri düzgündü ve iyi maaşlar alıyorlardı. Yine de sırf eğlence olsun diye mobilyaları kırıp döküyor ve ev sahiplerini incitiyordu. Alaca karanlık bastığında hiçbir kadın batılı askerlerin aşağılayıcı iltifatlarına maruz kalma olasılığından sokağa çıkmaya cesaret edemezdi.

Ruslar çok farklı davranıyordu. Bir keresinde, yaz ortasında, Yunan vali Rus generalini ziyaret ettiğinde sitayişle Rusların davranışlarından bahsetti. "Bakın, altı aydan fazla bir süredir, şehrin her evinde askerleriniz barınıyor ve kıt kanaat tayınla idare ediyorlar. Yüzlerce horoz, tavuk ve sair hayvanlar onların daireleri arasında rahatça ve güvenle dolaşıyor. Sizi temin ederim ki kendi tecrübemizden biliyoruz, başka bir ordunun askerleri olsa onları çoktan yiyip bitirirdi." Genel olarak Rus birliklerinin kent sakinlerin mülklerine karşı tutumu böyleydi.

Tabii ki talihsiz istisnalar da vardı; ancak, bu vakalar öylesine nadirdi ki genel durumu değiştirmiyordu. Bir askerin yerli bir diş hekimine gasp amaçlı yaptığı saldırı vakasında doktor kısa bir süre sonra aldığı yaralardan dolayı öldü. Ama suçlunun hemen tutuklanması, davanın hızla görülmesi ve akabinde acımasızca infaz halka gösterdi ki böyle bir şey Ruslar için de dehşet verici bir olaydır. İç savaşın zehirli havasını üç yıl boyunca teneffüs eden ordunun disiplinli, emek dolu hayatının etkisiyle ortaya çıkan ahlakî değişim bu şekildeydi.

Kolordu mensuplarının kadınlara karşı sergilediği alçakgönüllülük ve nezaket kent sakinlerinin çok hoşuna gidiyordu. Kolordu'nun Gelibolu'da bulunduğu süre boyunca Ruslar tarafından kadınlara yönelik herhangi bir taciz veya hakarete dair tek bir şikayet bile gelmedi.

Bireylerin ilişkilerinde ortaya çıkan karşılıklı dostane güven, kurumların ve resmî makamların yerel yetkililerle ilişkilerine de yansımaktaydı…

Genel olarak, kilise ve ortak inanç Ruslarla Rumları çok yakınlaştırıyordu ve bu da özellikle ortak bayram günlerinde hissediliyordu; bazen de ortak adet ve gelenekler (İvan Kupala arifesinde gece ateş yakılması gibi) bunu sağlıyordu. Gelibolu'da bir dezenfeksiyon merkezi ve hamamın kurulmasında Yunanlıların Rus birliklerine sağladığı büyük yardımın da ifade edilmesi gerekmektedir. Burada her bir Rus, ilk günlerinde böcekler tarafından istila edilmiş eşyalarını ve kıyafetlerini ücretsiz olarak dezenfekte edebiliyor ve banyoda yıkanabiliyordu. Burada herkes güler yüzle karşılanıyordu…

Fotoğraf 18. *Dekovil Yolcuları. Gelibolu, 1921.*

Bir taraftan Rus subayları ve askerleri, diğer taraftan da Türkler arasında karaya çıkıldığı andan itibaren kurulan dostane ilişkileri açıklamak oldukça zordur. Savaştan dolayı fakir düşen ve kısa bir süre önce Yunanlılara tabi olmalarından dolayı manevî olarak ezilen Türkler, Rusları kardeşçe karşıladı. Herkesçe bilindiği üzere, açıklanması oldukça zor ama kuşkuya yer bırakmayan bir husus, Rus ve Türk askerlerinin aralarındaki sayısız çetin muharebelere rağmen barış zamanında birbirlerine karşı her zaman dostça davranmalarıdır. Aynı şey Rusların Gelibolu'ya gelmeleriyle de oldu. Ruslar süratle sadece şehirde ve çevresindeki Türklerle değil, Çanakkale Boğazı'nın Asya yakasında yaşayanlarla da kaynaştı. Ne Rumlarla olan dostlukları ne de ortak inançları Türklerin Rus Kolordusuna karşı güveninde ve her fırsatta dostça içlerini dökme konusunda tereddüt yaratmıyordu. Türkler, yoksul olduklarından ve başkalarına tabi olmalarından dolayı Ruslara önemli bir hizmet sunamamışlardır. Ancak, Rus Kolordusunun her rütbeden mensupları, her zaman "kardaşlarını" ve nazik dostluklarını minnetle hatırlayacaktır.

Türk aileleri yanlarında birçok Rus aileyi barındırmak suretiyle onlara büyük bir yakınlık gösterdiler. Ayrıca, birliklerinin yerleştirilebilmesi için mekân ve yurt ihtiyaçlarını görüp duyarlılık gösterdiler ve yardımcı oldular; bu amaçla birkaç cami, okul ve kendi kervansaraylarını verdiler. Teke Camiine yerleşen Kornilov Askerî Okulu orada gece düzenlediklerinde çağırılan Türkler memnuniyetle davetlere katılıyor ve Rus danslarının camileri rencide etmeyeceğini söylüyorlardı. Türk nüfusundan insanlar birliklerin daveti üzerine hevesle Rus bayramlarına ve geçit törenlerine katılıyor ve özellikle de geçit alayları sırasında "askerlerimize" hayran kalıyordu.

Başkomutanın Gelibolu'ya geldiği günlerde Türklerin gösterdiği müstesna ilgiliyi de belirtmeden geçmek olmaz. Türkler komutanı "destarhan"[20] sunmak suretiyle karşıladılar. Hatta kenti bayraklarla süslemeye de hazırdılar ama mağlup olmuş insanlardı ve burada duygularını açıkça ifade edemiyorlardı.

Nüfusun Ermeni kesimi ile olan ilişkiler daha mutedildi, ancak yine de olumlu olarak nitelendirilebilirdi. Bazı Rusların Ermeniler tarafından düğünlere, şehir dışı gezilerine vs. davet edilmeleri nadir değildi. Törenlere çağırıldıklarında Kolordu komutanının ve subayların Ermeni kilisesini ziyaret etmeleri Rus-Ermeni dostluğuna resmî bir hava katıyordu…

Yahudilere gelince, Rusların onlarla neredeyse hiç ilişkileri olmadığını söyleyebiliriz. Ruslar Yahudi evlerinde kirada oturdu ama bu düşmanlığa ya da bir dostluğa yol açmadı. Yahudiler, kapalı bir hayat yaşayan ve komşularına sıkıntı yaratmayan sessiz bir milletti. Rusların Gelibolu'da kaldığı zaman zarfında Yahudilerle aralarında tek bir tatsızlık yaşanmadı.

Tüm bunlar, Rusların yerli halkla ilişkilerinin iyi olduğunu göstermektedir. Rus Kolordusunun buraya gelişinin Gelibolu ve çevresinde sönükleşen yaşamı canlandırdığını; müzikle, şarkılarla renklendirdiğini; Rusların da bütün yoksunluklarına rağmen, yerli halka yüz binlerce Türk lirası bıraktığını ve çok miktarda askerî eşya ve kıyafet satmak suretiyle "giydirdiğini" göz önünde bulundurursak, kent sakinlerinin Gelibolu›daki Rus birliklerinin kalışını şükranla hatırlayacakları yönündeki samimi beyanlarına kuşkusuz inanabilirsiniz.

Ordu ve Mülteciler

Gelibolu'daki "mülteci" kelimesi, genelde bu kavrama yüklenen içeriğe sahip değildi. Genelde, kendisini tehdit eden harici tehlikeden dolayı ülkesini terk etmek ve yabancı ülkede toplumsal yardım beklentisi içinde sığınak aramak zorunda ka-

20 Türkiye'de şeref konuklarına sunulan ikram. (Müellifin notu).

lan kişiyi ifade etmektedir. Burada ise durum çok farklıydı. Gelibolu, kelimenin geniş manasıyla bir Rus askerî kampıydı. Birinci Kolordu ile şu veya bu şekilde bağlantısı bulunmayan herhangi biri hemen hemen yoktu. Sivil kişiler Kolordu mensuplarının aile fertleri veya yakınlarıydı ve "mülteci" kavramı bunlara uymuyordu. Gelibolu'da mülteciler, sadece Kolordu'dan ayrılanlardı. Bu şekilde "mülteciliğin" temel emaresi Kolordu ile alakalı olmamaktı. "Mülteci" olmak veya "mülteci" durumuna düşmek sadece ordudan kopmak veya ayrılmak suretiyle mümkündü. Çünkü Gelibolu'da mülteciliğin başka bir kaynağı olamazdı.

Fotoğraf 19. *Subaylığa Kabul ve Yemin Töreni*

Ancak, tüm Kolordu mensupları kendilerinin Kolordu saflarında bulunmasını ideolojik olarak değerlendirdikleri ve vatanın yeniden kurulması fikriyle bağlantılı olarak gördükleri için, Kolordu saflarından ayrılan her bir fert sanki bu fikirden kopmakta ve her halükarda Ordunun hedeflenen amaca ulaşması için tek olası yol olarak gördükleri yoldan ayrılmaktaydı.

Bir "mültecinin" ikinci emaresi ise Rus Ordusunu teşkil eden Rus halkını bir araya getiren temel görev ve fikirleri paylaşmamasıdır. Böylesine bir "mültecilik" düşmandan kaçma değil, hayatını veya istikbalini kurtarma değil, tam aksine Kolordudan kaçma ve Kolordu ve mülteciler arasında derin bir uçurum yaratan fikirden kaçma anlamındadır. "Mülteci" demek, Kolordu mensuplarından tamamen farklı bir dünyaya ait olmak; tamamen farklı bir psikolojiye sahip ve olaylara tamamen farklı bir şekilde bakan kişi demektir. Bu nedenle de bu kişilerde Kolordu'ya karşı tamamen farklı bir yaklaşım gelişmekte; çok net bir şekilde görüldüğü üzere ona karşı tam olarak yabancılaşmaktadır. Bu

yabancılaşma, daha düne kadar çok samimi olan arkadaşları, bugün birbirlerini unutmak ve karşılıklı kader ve yaşamlarıyla ilgilenmemek zorunda bırakmaktaydı. Bundan dolayı da bütün Kolordu mensupları genellikle bütün mültecilere, aşikâr bir teessüf ve acımayla bakıyordu. Mülteci de şu veya bu şekilde ordu ile ilgili her şeye doğrudan düşman kesiliyordu.

"Mülteciliğin" nedenleri sayıca çok ve çeşitlidir. Bunları şimdi ve özellikle de bu olguyu çok yakın bir zamanda ve çok acı bir şekilde yaşayan insanlara, gerekli bir perspektif yokken bütün boyutlarıyla izah etmek uygun olmaz. Ancak, bunun temel özelliğini belirtmek gerekir. Çünkü bu, yaşanan deneyimden bazı sonuçlar çıkarmaya imkân verebilir. Ayrıca, istatistiksel materyallerin mevcut durumla karşılaştırılması da bazı şeyleri ortaya koyabilir. Her halükarda, mevcut materyaller tamamıyla belli sonuçlara götürmektedir ve meseleyi ortaya koymaktan kaçınmanın hiçbir dayanağı bulunmamaktadır.

Elbette, "mülteciliğin" kökenini yurtdışında değil de Tavriya ve Kırım'ın kırlarında ve belki de daha eskilerde aramak gerekir. Bu hususta ilk gedik Ukrayna ve Novorossiysk'in terk edilmesiyle açıldı. Orel'den Don'a ve On Kafkasya'ya doğru geri çekilmeye başladığımızda, Ukrayna ve Odesa ve hemen akabinde de Kuban terkedildiğinde, daha o zamanlar orduyu terk etme ve yurt dışına gitme yönünde akım başlamış oldu. İşte o zaman cephe ile cephe gerisi arasında ondan önce de mevcut olan fark bariz bir şekilde kendini gösterdi. Askerî birlikler geri çekilmenin bütün yükünü sırtında taşırken, askerî başarılarının neden uçup gittiği konusu değerlendirilmeye ve sebepleri aranmaya başladı. Cephe gerisinde ise Bolşevizm ile mücadelenin genel başarısızlığı konusunda konuşmalar başladı. Nihai bir mağlubiyet tahmininde bulunuluyordu ve bunların sebepleri de müttefiklerin "destek vermemesinde", sair Bolşevik karşıtı güçlerle görüş ayrılıklarında vs. aranmaya başlandı. Birçokları hummalı bir şekilde pasaport ve döviz bulma uğraşısına girdi. Dövize olan düşkünlük o zamanlarda cephe gerisinin simgesi durumundaydı. Çok sayıda iradesi zayıf ve nihai başarıya inancını kaybeden kişi o zaman orduyla bağlarını kopardı ve yurt dışına gitti.

25 Mayıs 1920 tarihinde gerçekleştirilen başarılı taarruzdan sonra tahliye kapsamında gidenlerin birçoğu geri dönmeye başladı. Ancak gidenlerin pek azı geri döndü. Bu şekilde Kırım'ın terkedilmesinden sonra "mültecilik" şekline bürünen ve "mültecilik" adını alan söz konusu olayın temelinde davanın nihai başarısına olan inanç eksikliği, manevîyat zayıflığı ve istikrarsızlık yer alıyordu. Mayıs taarruzu başarılarının yaygınlaşması sanki bu olguyu duraklattı. Ancak Bolşeviklerin Polonyalılarla ve yeniden filizlenen komşu devletleriyle barış akdedilmesi ordunun davasına korkunç bir darbe indirdi. Sonu gelmeyen savaşlarla bitkin düşen kahraman ordunun üzerine Bolşeviklerin şimdi bütün gücüyle çökebileceği aşikâr oldu. Orduda moraller çökmeye başladı.

Bunun haricinde, Kırım'ın iki yüz yıldan daha fazla bir süre ordunun Bolşevizm ile olan mücadelesinde bir merkez görevi yaptığını unutmamak gerekir. Bütün savaşabilecek durumdaki ve aktif unsurlar artık onun saflarında yer alıyordu. Bu arada, çoğu kez kendisinden kat be kat güçlü hasımla süregelen kesintisiz mücadeleler sürekli olarak safların takviye edilmesini gerektiriyordu. Bu tür takviyeler bitkin düşen ordunun moralini yükseltmeye yetmiyordu ve bütün cephe boyunca düşmanın topyekûn baskısı başlayınca ordu dayanamadı ve geri çekilmeye başladı. Cephe gerisinde bulunan birçokları da tekrar Rusya'yı terk etmenin yollarını aramaya başladı ve yurt dışına gittiler.

Rus Ordusunun Kuzey Tavriya kırlarında ve Perekop sırtlarında kahramanca mücadelelerinin son günleri; Sivaş'taki yarma harekâtı, Yuşun yakınlarındaki son engelleme hattının terkedilmesi ile mücadele sona erdi. Limanlara doğru olağanca hızla gerçekleştirilen çekilme, dinlenmeden ve uykusuz bir çekilme ve sıkıntılı tahliye: vatan topraklarıyla vedalaşma ve meçhule bir deniz yolculuğu, orduyu kabul etme konusunda henüz kimsenin rızasını beyan etmemesi herkesin manevî gücünü harap ediyordu. Sonrasında ise pis gemi ambarları, İstanbul'da liman açıklarında sonsuz bekleyiş ve korkunç bir açlık, kalan son enerjiyi ve moralleri nihai olarak yok etti. "Mücadele bitti, Bolşevizm kazandı. Bizler artık mülteciyiz ve herkes kendi başının çaresine bakmalı" gibi sesler gemilerde yeni yeni yayılmaya başladı. Diğerleri de benzer şekilde tekrar ediyordu: "Evet, Bolşevizm kazandı, geçmiş yok oldu, savaşın ateşinde gözden kaçırdığımız bazı yeni temeller üzerinde yeni bir hayat kurulmakta; şimdi bu temellere dikkatle bakmamız, bu yeni hayata alışmamız ve kendimizi uyarlamamız lazım." Ve daha o zamanlar, İstanbul liman açıklarında birçokları ordudan ayrılma yolları aramaya koyuldu. Başkomutanın 1. Kolordu'nun kurulması emri böylesine bir ortamda ve mülteci konumuna geçiş koşullarında orduyla ilişkisini kesmek isteyenler için bu çıkış yolunu açtı. Bazıları yeni bir vatandaşlık arayışına girişti, diğerleri tezkere edinmeye çalıştı. Bunlar ordudan çıkan ilk mültecilerdi. Burada mülteciliğin esas motifi açıkça belirdi: Bolşevizmle mücadele davasında başarıya olan inancın bulunmayışı.

Başkomutanın bu emri bir bakıma ordunun gelecekteki durumunu ifade eden bir emirdi. Bu ana kadar tam bir belirsizlik vardı. Afrika'dan, hatta Amerika'dan bahsediliyordu ve Alman Mennonitlerin Arjantin'e gönderilmesi gibi bazı gerçeklerle de bu söylentilerin teyidi vardı. Bu emir gemilere ulaştığında bütün arzu edenlere kolaylıkla tezkere veren komisyonlar kuruldu. Bu arada, ordunun idamesi için kaynakların son derece sınırlı olması nedeniyle kimsenin alıkonulmaması yönünde emir verildiği ve ayrılanların sadece geri kalanların barınma koşullarını kolaylaştırdığı yönünde söylentiler yayılıyordu. Bu da insanları komisyona başvurmaya ve tezkere almak suretiyle de ordudan ayrılmaya sevk ediyordu.

Gelibolu'ya varıldığında bu süreç henüz sonlanmamıştı. İlk günlerdeki ortam da bunu sonlandırmak için elverişli değildi. Kendilerine komutanlık verilmeyen kurmay subayların ve tezkerecilerin ayrılmaları devam etti. Sahilde, inzibat komutanlığının karşısına içinde sürekli olarak çalışan ve tezkere veren hekim heyeti olan çadır kuruldu. Geleceğin bilinmezliği ve mevcut durumun ağırlığı bu tezkereleri almak isteyenlerin sayısını arttırmaktaydı. Hiçbir bilgi ve herhangi bir suretle doğru bir haberin alınamaması geleceğe şüphe ile yaklaşılmasına yol açıyordu. Fransızların kendilerine ancak 1 Ocak tarihine kadar yemek vereceği yönündeki söylentiler nedeniyle son derece yetersiz olan beslenme imkânları geleceğe olan güveni tamamen yok ediyordu. Mekân yetersizliği, soğuk, açlık, askerlerle birlikte eşit koşullarda katılmak zorunda kalınan ağır işler. Tüm bunlar, içinde yeni bir şeyler barındırıyormuşçasına ve vaat edercesine duran İstanbul'a ulaşmak için tezkere almanın son derece kolay olduğu yeşil çadıra gitmek zorunda bırakıyordu.

Aynı zamanda Kolordu'ya yeni katılımlar da devam ediyordu. Kolordu'nun esas çekirdeğini oluşturan 1. ve 2. Kolorduların ve düzenli süvari birliklerinin yanı sıra Kırım'ın terkedilmesi sırasında dağıtılan cephe gerisi birlik ve kurumların mensupları da Kolordu'ya dâhil oldu. Hatta İstanbul bölgesindeki kamplardan mülteciler ve hatta Rusya'yı daha 1917-1918 yıllarında terk edenler bile üst komuta kademesinin hiçbir rızası olmaksızın Kolordu'ya katıldı. Bu türden katılımlar mülteciliğin gelişmesinde önemli bir rol oynadı.

Bu insanlar orduya ve ordu ruhuna son derece yabancıydı. Bunlar ordu saflarını terk etmek için her bir fırsattan yararlanıyordu. Tezkere komisyonları onlar için öylesine uygun bir fırsattı ki Gelibolu sahiline ayak basar basmaz komisyona koşuyorlardı. Tezkere alır almaz da tekrar İstanbul'a gitme imkânına sahip oluyorlardı. Bu yeni mülteciler teknik imkânsızlıklar nedeniyle hemen İstanbul'a gönderilemiyordu. Birliklerde kalarak homurdanma ve hoşnutsuzluk tohumları ekiyorlar; tezkere alıp mülteci konumuna geçtikten sonra nihai olarak ordudan kopanların psikolojisine bürünüyorlardı. Doğal olarak bunlar, Kolordu birliklerinde mevcut olan ve daha da güçlenmeye başlayan askerî ruh ve yaşam düzenine boyun eğmek istemiyorlardı. Bunların açıkça dile getirdiği hoşnutsuzluk buradaki kaynamanın mayası oldu. Birliklerde ordunun muhafaza edilmesi veya dağıtılması gerektiğine dair konuşmalar gündeme geliyordu ve bunların da insanların moraline yansıması kaçınılmazdı. Neticede bu mültecileri gemilere bindirip İstanbul'a gönderiyorlardı, (nedense orada karaya çıkmamaları gerektiği için) bir müddet sonra ise şu veya bu gemi bunları daha çok homurdanır ve daha memnuniyetsiz bir vaziyette geri getiriyordu.

Ordudaki sözde "yabancılar" diye adlandırılan bir unsuru unutmamak lazım. Daha düne kadar (devrimden ve kendiliğinden meydana gelen olaylardan önce)

Rus olan ve Avrupa savaşında gönüllü olarak ordu saflarına katılan sadık yurtseverler, 1917'den sonra birden ordu saflarında bulunmakla Rusya'ya büyük bir şeref kazandırdıklarını varsayan yabancı vatandaşlara dönüştüler. Onlar da mülteci statüsüne geçme hakkı talep ediyorlardı (ve alıyorlardı) ve ordudan ayrılıyorlardı. Kendi ülke vatandaşlarının ordudan terhis edilmelerini talep eden, o ana kadar adı duyulmamış olan Letonya, Estonya, Azerbaycan, Gürcistan vb. hayali cumhuriyetlerinin konsolosları ortaya çıkmaya başladı. Onları zorla tutmuyorlardı ama hepsinin hemen götürülmesi mümkün olmadığından, bir süre daha birliklerinde bırakmak zorundaydılar.

Böyle bir durum kesinlikle normal değildi. Birliklerde bulunmalarıyla külfet oluşturan ve askerî düzene karşı öfke besleyen mülteci konumuna geçen kişileri birliklerden ayırmak suretiyle mülteciliğin özel bir şekilde rayına oturtulması gerekiyordu. Bu amaçla 12 Ocak 1921 tarihinde özel Mülteci taburu oluşturuldu. O zamana kadar mülteciliğin genel seyri ve gelişimini ayrıntılı bir şekilde izlemek olağanüstü zordu. Mülteci konumuna geçip birliklerde kalan insanlar zorlukla kayıt altına alınabiliyordu. Mültecilerin sık sık sevk edilmeleri ve birliğe yeni kişilerin gelmesi nihai durumu görme imkânı vermiyordu. Birçok tezkereci ve komutanlık görevi almamış kurmay subayları tek başlarına ayrılıyordu. Bütün bunlardan dolayı bütün istatistik gözlem ve hesaplarını Mülteci taburunun kurulmasıyla başlatmak gerekti.

Mülteci taburunun personelini Aralık ayında İstanbul'a gönderilen ve sonra buraya geri iade edilenler oluşturdu. Taburun kurulma anında personel, komuta kademesinin yanı sıra 448 subay ve 327 er olmak üzere toplam 775 kişiydi. Ayrıca, kentte yaşayıp da birlik listesinde yer alan 1234 "yabancı ülke" vatandaşı vardı. Bunların Kolordu karargâh komutanının 12 Ocak tarih ve 818 Sayılı kayıtlarına göre dağılımı şu şekildeydi:

Tablo 2. 1921'de Beyaz Ruslar Nüfusu İçinde Diğer Ülke Vatandaşları

Ülke	**Kişi Sayısı**	**Ülke**	**Kişi Sayısı**
Romanya vatandaşları	203	Bulgaristan vatandaşları	15
Fransa vatandaşları	1	Yunanistan vatandaşları	3
Polonya vatandaşları	528	Azerbaycan vatandaşları	16
Letonya vatandaşları	77	Finlandiya vatandaşları	24
Litvanya vatandaşları	81	Sırbistan vatandaşları	10
İran vatandaşları	5	Almanya vatandaşları	13
İtalya vatandaşları	2	Estonya vatandaşları	11
Gürcistan vatandaşları	134	Galiçya vatandaşları	26
Ermenistan vatandaşları	38	Çekoslovakya vatandaşları	4
Rollan vatandaşları (Mennonitler)	43	--	--
Toplam: 1234			

Bu tablo, bu "yabancıların" ülke bazında dağılımını iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Daha önce toplam sayıları 49 kişi olan tüm ülke vatandaşlarını çıkaracak olursak (bunlar tabii ki itibari olarak o ülkelerin vatandaşlarıydı, ancak Rusya'da büyüyüp eğitim aldılar ve sürekli olarak Rusya'da yaşadılar) geriye kalan ana grup olan 1185 kişinin ancak 1917'den sonra kendilerini "yabancı" hisseden Ruslar olduğunu görürüz. Tabii ki Kolordu bünyesinde böyle bir unsurun çözülme dışında başka bir şey yaratması mümkün değildir.

Mülteci taburu. Kolordu kampının da kurulduğu aynı "güller ve ölüm" vadisinde, Kolordu'nun biraz kenarında yolun karşısında bulunuyordu. Taburun kuruluş yapısı sıradan ordu yapısındaydı. Aynı askerî görevler, aynı "özel Gelibolu" işleri, askerî birliklere mahsus bütün yaşam düzeni hâkimdi. Taburda yanaşık düzen eğitimleri de yapılıyordu ve bunlar mülteciler arasında büyük bir hoşnutsuzluk yaratıyordu. Anlaşıldığı üzere sıradan mülteci hayatına hazırlanan sivil insanlar bu duruma boyun eğmek istemiyor ve hoşnutsuzluklarını gizleyemiyordu. Önlerinde askerî hizmetin bütün yükümlülüklerinden ve koşullarından tamamen kurtulmayı gören insanlar, askerî disiplinin bütün gereklerine ve katılığına uymak zorundaydı. Bu onlara gereksiz ve hatta aşağılayıcı geliyordu. Söylenip duruyorlar, heyecanlanıyorlar, sivri laflar ediyorlar ve emirlere itaat etmeyi reddediyorlardı. Düzeni sağlayan komutanlar da düzeni tesis etmek amacıyla sürekli olarak kendilerine ceza vermek zorunda kalıyordu. Mülteci taburuna verilen emirler bu türden cezalarla dopdoluydu. Netice itibarıyla durumun gerginliği azaldığında düzene ilişkin talepler gevşetildi ve taburun genel yaşam düzeninde çok şey değişti.

Temmuz sonunda ve Ağustos başlarında mülteci taburunda manzara çok farklı hale geldi. İş ve görevle meşgul olmayan insanlar hiçbir şeyle ilgilenmez oldu. Gelibolu'nun bütün yaşamı, heyecanları, özlemleri ve arayışları mülteci taburunu ilgilendirmeksizin teğet geçiyordu. Tabur sakinleri kendini bıraktı ve öylece kalakaldı. Kolorduyla ilişkilerinin koptuğu ve mülteci konumuna geçtikleri anda nasıl idiyse her şey onlar için aynı kaldı. Kendi ufak gündelik hayatlarını yaşıyorlar, yavaşça uykuya dalıyorlardı, kendilerini hiçbir şey uyandıramazdı. Çünkü Gelibolu'da onlara yaşam için (gelecek için kendini geliştirme, vatan için mücadele konusunda kendi faaliyetini yürütme gibi) bir dürtü yoktu.

Mülteci taburuyla Kolordu birlikleri arasında ilişkilerin de kendine özgü vasfı bulunmaktaydı. Karşılıklı olarak ayrı ayrı şahısların ziyaretlerinin yapılması son derece nadir istisna olduğunu söylemesek bile "mülteciler" kendileri için özel bir gücenmişlik ve hoşnutsuzluk psikolojisi benimsediler. Mülteci kampında genel hava şöyleydi: "İşte bizler bunca yıldır savaştık durduk ve şimdi yurt dışında zor duruma düşünce bizi söküp attılar ve hiç kimse mukadderatımızla ilgilenmiyor; kimse bizim için uğraşmak istemiyor ve kendi hayatımızı kurmamıza yardımcı olmak istemiyor." Bu insanlar, ordunun zor anlarında ilişkilerini kopardıkları or-

dudan böyle bir şey isteyemeyeceklerini ve bunun için etik olarak hakları olmadığını anlayamıyordu ve ayrıca anlamak da istemiyorlardı. Dahası bunu anlamış olsalar bile kendilerine çok büyük bir haksızlık yapıldığı konusunda gönüllerinin derinliklerinde kendi kendilerini kandırmak ve ikna etmek istiyorlardı. Taburda, gıda maddeleri ve kıyafet dağıtımı sırasında kendilerinin göz ardı edildiği konusundaki şikayetler son derece olağandı. Bu arada mülteciler levazım dairesinin paylaşımına uygun olarak gıda maddelerini eksiksiz olarak alıyordu. Kıyafete gelince, kıyafetleri de tam olarak muharip birliklerle aynı oranda alıyorlardı. Dahası, son zamanlarda düzenli olarak giyim malzemeleri alıyorlardı ve Amerikan Kızılhaç'ından da ufak tefek şeyler geliyordu ki bu tür şeyler muharip birliklere hemen hemen hiç ulaşmıyordu. Bu suretle burada özel bir psikoloji, özel bir hoşnutsuzluk havası kendini gösteriyordu ve bu da onları gerçeklerden uzaklaştırmakta ve gerçeği hiç olmadığı bir şekilde görmelerini sağlamaktaydı.

Taburdaki hayatın genel vasfı, insanların orada kendi ruhlarında güzel ve saf bir şeyleri kaybetmek suretiyle, iyi bir istikbal ve bu istikbal için mücadele canlılığını kaybetmek suretiyle çöktüğünü göstermektedir. Karakteristik olan şey, Mülteci taburundan ayrılanların hepsi başları öne eğik vaziyette, kötü bir şeyler yaptıklarını hissediyormuş gibi, sanki mahcubiyet duyuyormuş gibi ayrılıyordu.

Kendi davranışlarının bütün mazeretleri sonradan gerekçelendiriliyordu ve bir bütün olarak mülteci kampının yaşantısını karakterize eden aynı hastalıklı psikoloji ve gücenmişlik havası içinde uydurulmuştu. Kolordu ve "mülteciler" arasında oluşan o yabancılaşma buradan anlaşılmaktadır.

Mülteci taburu kurulduğu andan itibaren "mültecilik" sona ermedi; sadece bir düzene ve bir çerçeveye sokuldu. O andan itibaren düzenli olarak bu "mülteciliği" izlemek mümkün hale geldi.

Tablo 3. 12 Ocak-1 Ağustos 1921 Arasında Mülteci Taburuna Gelen Kişiler

Dönem	**Subaylar**	**Erler**	**Toplam**
12 Ocak-1 Şubat	88	56	144
1 Şubat-1 Mart	16	27	43
1 Mart-1 Nisan	15	11	26
1 Nisan-1 Mayıs	91	57	148
1 Mayıs-1 Haziran	523	1875	2398
1 Haziran-1 Temmuz	35	44	79
1 Temmuz-1 Ağustos	28	9	37
Toplam Gelenler	796	2079	2875
12 Ocak itibariyle Mevcut Bulunanlar	448	327	775
Toplam	**1244**	**2406**	**3650**

Taburun ilk mevcudu 448 subay, 327 er olmak üzere toplam 775 kişiydi (bu sayıya kadınlar ve çocuklar dahil değildi).

Tablo 3 bize mültecilerin sürekli olarak "yolun karşısı için" can attıklarını; ancak, gerçekte sayılarının ilk bakışta görüldüğü gibi pek fazla olmadığını göstermektedir. Mültecilerin sayısını Kolordu'nun ilk başlardaki mevcut sayısıyla kıyaslayacak olursak ne kadar az bir oranda kişinin Kolordu'yu terk edip mülteci konumuna geçtiklerini görürüz. Bunun dışında bu tabloda dikkatimizi 1 Şubat, 1 Mayıs ve 1 Haziran olmak üzere üç farklı tarihteki rakamlar çekmektedir. Birinci rakam tezkerecilerin henüz tamamlanmamış olan ayrılma süreciyle izah edilmektedir. Geri kalan iki rakama bakacak olursak, 27 Nisan tarihinde bir parti mülteciyle birlikte "Rion" gemisinin Brezilya'ya hareket ettiğini; 22 Mayıs tarihinde ise komutanlığın talimatına rağmen Bulgaristan'a kendi başına çalışmaya gitmeleri yönünde Fransızların ısrarla davette bulunduğu geminin Bulgaristan'a hareket ettiğini belirtmemiz gerekir. 23 Mayıs tarihinde General Kutepov tarafından isteyen herkesin mülteci konumuna geçebilmesine izin veren emir yayınlandı.

Bu zaman zarfında mülteciler, tabura iki olay haricinde teker teker ve ufak gruplar halinde geldiler. Birinci olayda, tabur kurulurken İstanbul'dan geri gönderilenler tabura dahil oldu. İkinci olayda ise aşağıda bahsedeceğimiz 323 Sayılı Kolordu komutanı emrinden sonra toplu katılım oldu.

Mülteci kampından ayrılma konusunda herhangi bir kısıtlama bulunmamaktaydı. İstediği anda her bir arzu eden kişi devlet tayını olmaksızın yaşayabilecek durumda ise taburdan ayrılabiliyordu. Bir miktar mülteci farklı kurumlara Zemstvo Birliğine, hastanelere, fırınlara vb. işe girerek veya ayakkabıcı, tesisatçı gibi serbest esnaf olarak çalışmak üzere bu şekilde ayrıldı. Diğer bir kısım da köylere köy işlerine gittiler. Bütün bu mülteciler "görevli" sayılıyordu. Bir kısmı ise Taburdan nereye gittikleri bilinmeyen bir şekilde ayrıldı. Bunlar ise "kıtadan izinsiz ayrılmış" sayılıyordu. Kıtadan izinsiz ayrılanların bazıları geri dönüyordu ve bunların bir yerlere para kazanmaya gittikleri anlaşılıyordu; diğerleri ise Gelibolu'da bulunulan süre içinde hiç geri dönmedi. Bunların da herhangi bir yerde iyi bir şekilde düzen kurduklarını, ya da yarımadadan tamamen ayrıldıklarını ve en nihayetinde de yurt dışında bir yerlere başlarını soktuklarını varsaymamız gerekir.

Büyük bir çoğunluk daha iyi bir hayat kurmak için yollara düştü. En fazla insan ana dağıtım merkezi olan ve her türlü ihtimalin mümkün olduğu İstanbul'a gitti: birinci ihtimal İstanbul sokaklarında açlıktan ölmek ve sonra geri kalanları da Brezilya'ya, belki de Slav ülkelerine ve en kolayı da "Sovdepya"ya gidebilirdi. Önemli bir kısmı ise doğrudan Gelibolu'dan Brezilya'ya, "Sovdepya"ya ve Bulgaristan'a gitti.

En nihayet, bir kısmı da mülteciliğin bütün sefaletini yaşadıktan sonra Kolordu saflarına göreve döndü. Birliklere dönmek her zaman pek zor değildi.

Tablo 4. Mültecilerin Gelibolu Yarımadası'ndan Gittikleri Yerlere Göre Dağılımı
(Erler ve Subaylar)

Nereye Gittiler	Toplam	%	Subaylar	%	Erler	%
İstanbul	1517	41,05	481	38,57	1036	43,11
Brezilya	268	7,36	176	14,11	92	3,83
Sovyet Rusya	829	22,71	64	5,14	765	31,83
Bulgaristan	121	3,31	90	7,22	31	1,29
Resmi görevlendirme	156	4,27	38	3,04	118	4,91
Kendi kararıyla ayrılanlar	290	7,91	150	12,04	140	5,83
Askerî birliklere dönenler	187	5,12	68	5,45	119	4,95
Hastaneye ayrılanlar	55	1,50	29	2,32	26	1,09
1921 Ağustos ayında kalan kişilerin sayısı	227	6,29	151	12,11	76	3,16
Toplam	3650	100	1247	100	2403	100

Mültecilerin İstanbul'a sevk edilmeleri kesintisiz olarak ve ufak partiler halinde gerçekleştiriliyordu. 323 Sayılı emir sonrasında Mülteci taburunun Kolordudan ayrılanlarla dolup taştığı 1 Haziran tarihinden sonra sevkiyatlar biraz arttı.

Letonya veya Limni adası gibi sair yerlere sevkiyatlar son derece tesadüfiydi. Esas olarak yerleştirme, Sovyet Rusya'ya, Brezilya'ya ve Bulgaristan'a olmak üzere üç yolla gerçekleştiriliyordu.

Tablo 5. Gelibolu'dan Göçmenlerin Gittikleri Yerler ve Tarihleri
(21 Ocak'tan Temmuz'a kadar, 1921)

Ay ve Gün	Gittiği yer	Toplam	Subaylar	Erler
21 Ocak	İstanbul	177	104	73
25 Ocak	İstanbul	173	98	75
27 Mart	Batum	34	14	20
5 Nisan	İstanbul	3	2	1
21 Nisan	İstanbul	8	7	1
28 Nisan	Brezilya	268	174	94
6 Mayıs	İstanbul	7	2	5
21 Mayıs	İstanbul	95	16	79
22 Mayıs	Bulgaristan	119	88	31
4 Haziran	İstanbul	263	65	198
6 Haziran	Batum	691	7	684
15 Haziran	İstanbul	331	64	267
18 Haziran	İstanbul	189	23	166
1 Temmuz	İstanbul	122	39	83
7 Temmuz	İstanbul	65	35	30
7 Temmuz	Letonya	3	--	3
22 Temmuz	Limni (Kozaklar)	6	1	5
22 Temmuz	Batum	104	43	61
26 Temmuz	İstanbul	80	26	54

Mültecilikteki artış, Fransız ajitasyonuyla sıkı sıkıya ilintiliydi. Kolordu yerleşir yerleşmez ordunun tanınması veya tanınmaması yönünde sonu gelmeyen konuşmalar başladı ve bu arada daha en başlarda Fransızların yaklaşımı da ortaya çıktı. Fransız makamları çok net bir şekilde ordunun dağılması ve askerlerinin de sıradan mültecilere dönüştürülmesi konusunu ortaya koydu.

İlk başlarda konunun bu şekilde ele alınması konusu Fransa içindeki siyasî durumla, Rus Bolşevizm'ine yakın olan sosyalist grupların ülke dış politikasına etkileri vb. ile izah edilmeye çalışıldı. İngiltere ile mücadele ve "Alman yönelimi" hakkında efsaneler yaratıldı. Ancak, çok kısa bir süre sonra hiç iç açıcı olmayan bir manzara ortaya çıktı: Avrupa, savaşın yaralarını sarmakla ve sanayi kriziyle mücadele etmek başta olmak üzere, kendi ürünlerini pazarlamak ve hammadde temin etmek için yeni pazar arayışlarıyla meşguldü.

Avrupa kendi işleriyle meşguldü ve Rusya'nın mukadderatıyla ilgilenmiyordu. Rus Ordusu'nun trajik kaderi kimseyi alakadar etmiyordu. Fransa ise bu ordunun idame ettirilmesi masraflarından kurtulma fırsatı arıyordu. Ordunun dağıtılması yönünde ajitasyon son derece açıkça ve resmî olarak yapılıyordu ve bunun haricinde bu ajitasyon ifşa edilmeden de yapılıyordu. Ordunun en hassas tarafının ne olduğunu bilen Fransızlar özellikle onun üzerine gidiyordu. Verilen tayının son derece yetersiz olduğunun ve insanların sürekli olarak açlık hissi içinde olduğunun idrakinde olarak tayınları azaltıyor ve aynı zamanda da dağılma çağrılarında bulunuyordu. Tam da bu konuşmaların ayyuka çıktığı durumlarda Fransız varsayımları hakkında söylentiler yayılıyordu. Büyük vaatler içeren pankartlar-bildiriler ortaya çıkıyor ve hemen akabinde de her zaman beklenmedik bir şekilde ordu saflarını terk etmek isteyenleri götürmek için tahsis edilmiş gemi geliyordu. Bu silsile her zaman ortaya çıkıyordu: açlık, Sovdepya veya Brezilya'ya gönderme konuşmaları, bildiriler, tayınlarda azaltmalar ve her daim beklenmedik bir şekilde beliren gemi. 1 Şubat tarihinde un dağıtımı durduruldu. Mart ayında da Sovyet Rusya'ya geri dönme veya Brezilya'ya gitme konusunda Fransız teklifleri malum oldu. Eşzamanlı olarak tayının azaltılacağı, gıda dağıtımının sadece 1 Nisan'a kadar devam edeceği ve sonra da ordunun kendi kaderiyle baş başa bırakılacağı konuşulmaya başlandı. 27 Mart tarihinde Sovyet Rusya'ya gitmek isteyenleri almak üzere gemi geldi ve aynı gün kentin her bir yerine Fransızca ilanlar yapıştırıldı.

Vapur Batum'a hareket ettikten sonra bu defa Brezilya için olmak üzere yeni söylentiler yayılmaya başladı. Oraya gitmek isteyen mülteciler için resmen liste hazırlanmaya başlandı (yaklaşık 2 bin kişi kayıt yaptırdı). Brezilya hakkında son derece çelişkili söylentiler yayılıyordu. Yeteri kadar materyal bulunmaması nedeniyle herkesi ilgilendiren konuda tam olarak bilgi verilemiyordu. Yine de kentte yükseköğrenim derslerinde ve kampta "Sözlü Gazete"de ve birliklerde bu ülke hakkında sunumlar yapıldı. Fransız ilanlarında mülteciler için Brezilya'da arazi, alet-edevat ve hatta para yardımı olmak üzere, neredeyse altın dağ-

lar vaat ediliyordu. İstanbul'daki toplumsal kuruluşlar tarafından Brezilya'ya göç ve Sao-Paulo eyaletinde hayat hakkında özel bir broşür yayınlandı.

Bu arada, 10 Nisan tarihinde tayın azaltılmasına gidildi ve dağıtılan ekmek 450 grama düşürüldü. Brezilya hakkında çelişkili bilgiler, 1 Mayıs'ta Fransızların gıda dağıtımını durduracağı yönünde söylentiler ve tayının azaltılması son derece gergin bir ortam yarattı. Bütün kamp ikiye ayrıldı, tartışmalar ateşli ve öfkeli bir hal aldı. Hatta çatışmalar bile oldu. 20 Nisan'a doğru bütün "Brezilyalıları" birliklerden ayırıp, yine aynı birliğin içinde başka çadırlara yerleştirmek gerekti. 20 Nisan tarihinde yeniden tayın azaltıldı: ekmeğin porsiyonu 400 grama, sıcak yemek 80 grama, çay da 5 grama indirildi.

En nihayet 27 Nisan tarihinde mültecileri Brezilya'ya götürmek üzere "Rion" geldi. Kamptan şehre doğru "Brezilyalı" zincirleri oluştu. Her bir ayrılan kişiye Amerikan Kızılhaç'ı sivil takım elbise, pijama takımı, battaniye ve bazı ufak tefek şeyler veriyordu. Bu hediyeler, destek vermek isteyen Amerikan ulusunun Rus insanlarına gösterdikleri özenin ifadesi olmakla birlikte aniden ajitasyon rolü de oynamış oldu. Hediyeler hakkında söylentiler süratle şehirde yayıldı, kampa sızdı ve o ana kadar tereddüt eden birçok kişi bu olayın gelecekteki her türlü nimetin başlangıcı olduğunu varsayarak Brezilya'ya gitme konusunda o an karar verdiler. Kendilerini mülteci olarak gösterip hediyeleri alan ve sonra da gizlice kaçmayı başarıp birliklerine geri dönen "açıkgözler" de ortaya çıktı. Ancak bu şekilde "açıkgözlük" yapmak isteyen talihsizler de oldu. Bunlar hediyelerini alıp geri dönmek isterken bunu beceremedi ve bu şekilde Brezilya'ya giden gönülsüz mülteciler oldular. Brezilya'ya 501'i subay, 940'ı er olmak üzere toplam 1441kişi gitti. Bunlardan 174'ü subay, 94'ü er olmak üzere toplam 268 kişi Mülteci taburundandı. 28 Nisan tarihinde "Rion" demir aldı ve aynı gün Fransızların Batum'a sayın Serebrovski'nin petrol işletmelerine davet eden yeni bir bildiri ortaya çıktı. Hayat güvencesi ve güvenlik konusundaki sözleri de belirtmekte yarar var.

Acaba Fransızlar bütün bu sözlerin ve bu bildirinin anlamını biliyor muydu? Yoksa sadece kendilerinin pek işine gelmeyen ordudan bir an evvel kurtulmayı mı düşünmüşlerdi?

Bununla eşzamanlı olarak Brezilya hakkında konuşmalar devam edegeldi. Bunun sadece ilk gemi olduğu, arkasından da birçok başka gemilerin geleceği söyleniyor, oraya gitmek isteyenlerin tekrar yazılmaları tavsiye ediliyordu. Mayıs ayının ilk günlerinde (1'i ve 8'i arasında) oldukça cahilce ve büyük harflerle yazılmış büyük bir bildiri ortaya çıktı. Ancak, pek fazla vakit geçmeden, "Rion" vapuruyla gidenlerin mukadderatı ve bunların Ajaccio'da karaya çıktığı hakkında bilgiler geldi ve böylelikle Rus Ordusu mensuplarının Brezilya'ya göç ettirilmesi planları nihai olarak suya düştü.

O zaman yeni bir harekette bulunuldu. Mayıs ayında başkomutanın Sırbistan ve Yunanistan'la ordunun oralara gönderilmesi konusunda anlaşmasının başarıyla sonuçlandığı ve öncelikli olarak oralara en ağır hayat koşullarının hakim olduğu Limni adasından Kazakların nakledileceği duyuldu. Mayıs ayının ortalarında ilk vapur bekleniyordu. Ve birden 22 Mayıs tarihinde Gelibolu'da limanda Bulgaristan'a gidecek mültecileri kabul eden gemi bulunduğu öğrenildi. Bu vapura sadece Mülteci taburundan "mülteciler" değil bireysel olarak arzu eden herkes binebilecekti. "Amerikan hediyeleri" tarzında yemlemeler tekrar devreye girdi. İlk anda bu girişimin sonuçlarını öngörmek zordu ve ancak müteakip günlerde manzara tam olarak netleşti: bir taraftan vapura çok sayıda tesadüfen insanlar bindi; diğer taraftan da kendi işleri yüzünden tesadüfen şehirde bulunan pek çok kişi bütün eşyasını terk ederek gemiye binip gittiler; bir kısmı da tesadüfen eline geçen eşyaları alıp gitti. O gün 159 subay ve 460 er olmak üzere toplam 619 kişi ayrıldı. Bu suretle gidenlerin sayısı pek fazla değildi ve Fransızlar bu bakımdan hedeflerine ulaşamadılar ama disipline ahlakî bir darbe indirmeyi başardılar.

Ertesi gün, 23 Mayıs tarihinde Kolordu komutanı tarafından isteyen herkesin mülteci konumuna geçebilmesine izin veren 323 Sayılı emir yayınlandı. Üç gün boyunca ordu sanki yok olmuştu ve her bir kişi kendi iradesiyle kendi kaderini kendi başına belirlemekte özgürdü.

Kolordu'nun ruhunun ve birliğinin yıkılıp yıkılmayacağı, askerî eğitimi ve vazifesine ve Rus Ordusu'nu kenetleyen fikre şuurlu yaklaşımı üzerine büyük bir miza[21] sürüldü. Mülteci kampında dayanamayanların göçü başladı. İnsan zincirleri yol boyunca uzayıp gitti. Çadırların çoğu boşaldı, bazı birliklerden ayrılanlar ise çadırlarını bütün olarak katlamadan alıp götürdü. İlk intibalar iç karartıcıydı. Geriye sadece bir avuç insan kalacak gibi geldi. En nihayet belirlenen süre doldu ve artık üç günlük denemenin sonuçlarını görmek mümkündü. Evet, gerçekten çok insan gitti. Ancak gidenler salt rakam olarak çoktu; oran olarak gidenler pek fazla değildi. Toplam üç gün içinde Mülteci taburuna 432 subay, 1625 er olmak üzere 2057 kişi geçmiş oldu. Oran olarak da subaylara kıyasla daha çok erler gitti (Kolordu'da er %12,53, subay ise –%4,75).

Kolordu siyasî olgunluk sınavını başarıyla verdi. Böylece akıbeti belli olmuştu. Ordu nihai olarak kendisini Rus devletçilik fikrinin hamili Rus Ordusu olarak idrak etti.

Bu son kalan zayıf ve müstereddit unsurların da mülteci kampına geçmesiyle Kolordu birlikleri dışarıdan gelen etkilerden ve ruhuna aykırı her şeyden arınmış oldu. Geride sadece manevîyatı yüksek ve Büyük Rusya'nın saadeti ve yeniden canlanması için mücadele fikrine sadık insanlar kaldı. Belirgin olan husus, bu

21 "Miza": Kumarda ortaya sürülen para (TDK sözlük). Çevirenin notu.

"büyük ayrılıştan" sonra mültecilik fiilen bitti; tüm "göçmenlik" muhabbetleri, Fransız vaatleri ve ordunun dağılması sona erdi. Geri kalanlar ortak bir ruhla ve kendi davalarına ortak bir inançla kaynaşmıştı. Tek tük mülteciliğe geçişler oldu, ancak bunlar kişisel istikbalini kurma yönünde sadece bireysel olaylardı ve genel vasıfta değildi. Bu dönemde 323 Sayılı emrin 2. bendine istinaden komutanların talimatıyla birliklerden uzaklaştırılan gönüllü olmayan mülteciler de oldu. Ancak komutanlar emrin bu bendinden pek yararlanmadı ve özellikle bu şekilde mülteciliğe geçirme olayları münferit olaylar sayılabilirdi. Şeref mahkemelerinin kararıyla olmak üzere farklı türden mülteci durumuna geçişler oldu. Ancak bunların da sayısı pek fazla değildi.

Bu arada, Mülteci taburundan İstanbul'a ve başka yerlere sevkiyatlar devam ediyordu ve bu arada bu oldukça hızlı bir tempoda yapılıyordu. Çünkü mülteci kampı aşırı doluydu ve ordunun Slav ülkelerine yakın bir zamanda gönderilmesi söz konusu olduğundan kampın bir an evvel tasfiye edilmesi gerekiyordu. Batum'a iki sevkiyat yapıldı: ilk önce 691, sonra da 104 kişi gitti. Bu sevkiyatlar da 23 Mayıs tarihine kadar birliklerinde oturup fikren Sovyet Rusya'ya geri dönmeye gizliden gizliye hazırlanan kişileri nihai olarak ifşa etti.

"Mülteciliğin" gelişimi oldukça açık bir şekilde onun özünü ortaya koymaktadır. Belki de mülteciliğin bütün nedenleri henüz net değildi ama esas nedenleri yeterince belirgin olarak ortaya çıktı. Esas ve temel nedenler ise hayal kırıklığı ve davanın başarısına olan inancın kaybedilmesiydi. Davanın başarıyla sonuna kadar götürülebileceğine olan inançlarını kaybedenler aceleyle ayrıldı. Fransızların ve benzerlerinin ajitasyonları da açlık, ağır barınma koşulları, parasızlık ve gerekli sosyal imkânların bulunmayışı gibi hususlarla aynı düzeyde yardımcı rol oynadılar. Mülteciliğe geçişte günlük rakamlara detaylı olarak bakacak olursak, sızıntının hava durumuna bağlı olarak ve para yardımının (1 veya 2 lira) dağıtımında gecikmeyle ve diğer tesadüfi harici nedenlerle arttığını görmekteyiz. Başka bir neden Kolordu'nun yapısında kök salmıştı. Daha önceden cephe gerisi birliklerde ve kurumlarda bulunup şimdi muharip birlik içinde kendini bulan insanların tamamı olmasa bile çok büyük bir bölümünün mülteci olduğunu görüyoruz. Kolordu'dan ayrılmalar, birliklerin barış zamanındaki sıradan askerî kamp konumuna geçtiği ölçüde, yanaşık düzen eğitimlerinin, nöbetlerin vb. arttığı ölçüde artıyordu. En nihayet üçüncü sebep birliklerin karışık olmasıdır. Belirgin olan husus, Kornilov, Markovski ve Drozdov tümenlerinin aynı isimli alaylarından mülteci olanların sayısı Alekseyev alayına kıyasla daha azdı. Bu alayda başta Alekseyev ve Samur alaylarının bakiyeleri ve 13. ve 34. tümenlerin bölükleri olmak üzere son derece farklı birlikler bir araya gelmişti.

Belirgin hususlardan biri de topçulara kıyasla piyade birliklerinden ayrılanlar daha fazla oldu. En az ayrılanlar ise süvari birliklerinden oldu. Süvari birlikle-

rinde eski alayların çekirdekleri son zamana kadar muhafaza edildi ve bağlar son derece güçlüydü. Bu arada şunu da belirtmek lazım: mülteciler bazı alaylarda sürekli olarak azar azar saçılıyordu; bazılarında ise Gelibolu'da kalınan süre içinde ancak iki-üç kere olmak üzere büyük gruplar halinde ayrılmalar oldu. Belki de burada Rus insanının doğuştan gelen gezginci yanı da rol oynamış olabilir. Ama bu son derece önemsiz ölçüdedir ve konunun genel şemasına dâhil etmeye değer nitelikte değildir.

Genel mültecilik rakamları son derece manidardır. Toplam olarak Mülteci taburundan 1244 subay ve 2406 er olmak üzere 3650 kişi geçmiştir. Doğrudan birliklerden gruplar halinde (Bulgaristan'a ve Brezilya'ya 468 subay ve 1306 erat olmak üzere 1796 kişi) ayrılmalar oldu. Toplam mülteci olan kişi sayısı ise 1730 subay ve 3712 erat olmak üzere toplam 5456 oldu. Bu suretle mülteci olanların oranı % 21.20 oldu; yani Kolordu personelinin yaklaşık 1/5'i ayrılmıştı. Bu arada ayrılan subay sayısı erata kısayla daha azdı; erattan ayrılanların oranı % 25.08 iken subaylardan ayrılanların oranı sadece % 15.92 oldu.

Genel olarak mültecilik düşünülenin aksine kendiliğinden gelişen bir vasfa sahip değildi. Lakin iç karartıcı bir intiba bırakıyordu. Çünkü diğerlerinin yanı sıra gerçek liyakatlerinden dolayı saygı gören eski savaş gazileri de ayrılıyordu. Ayrılanlar arasında hem acemiler hem de (az sayıda olsa da) eski Drozdov birliklerinin mensupları da vardı. Bunların ayrılması, davanın çözümü konusunda hayal kırıklığı, mücadelenin nihai başarısına olan inancın kaybedilmesi bilhassa geri kalanlara sancılı bir şekilde yansıdı. Bu bir hastalıktı, ağır bir hastalıktı. Ancak bu da atlatıldı. Tabii ki eski silah arkadaşlarıyla, sınanmış mücadele arkadaşlarından ayrılmak can yakıcı ve zordu. Ancak bazen başka yapılabilecek bir şey yoktu. Orduya ve onun nihai başarısına olan inancı yitiren, vatan sevgisinden yoksun kalan ve vatan uğruna her şeyini feda etme yeteneğini kaybeden insanlara orduda yer yoktu. Bunların er veya geç orduyu terk etmesi gerekiyordu. Bu arada Kolordu ile mülteciler arasında oluşan manevî kopuş da bununla izah ediliyordu. Bunlar artık Kolordu'nun gözünde rahmetlik olmuştu. Ordu için ölmüşlerdi ve en iyisi de bunları gömülmemiş cesetler gibi bir an evvel unutmaktı. Bu nedenle mültecilere karşı bir garez de yoktu, geriye sadece acı bir acıma ve ağır bir gücenmişlik duygusu kalmıştı.

Mültecileri gittikleri yerler bakımından değerlendirmemiz gerekirse, ülkelerine dönme ve yabancı topraklarda gelecek aramak olmak üzere iki ana eğilim ortaya çıktı. Vatan hasreti, evde kalanlara ve aileye olan özlem birçoklarını Rusya'ya geri dönmeye mecbur etti. Eratın oranı en yüksekti ama gerek askerî öğrenciler, gerekse subayların da gittiği zaten ortadaydı. İlerisini hiç göremeyenler, sürgünün zorluklarına katlanamayanlar ve daha iyi bir yaşam için mücadele etme konusunda gücü yetmeyen insanlar geri döndü. Yabancı ülkelere ise kısmen ağır

harici koşullardan kurtulmak isteyenler, kısmen de özgür bir iş hayatı kurmak isteyenler gitti. Çiftçi ailelerden gelen erlerin çoğu toprak hasreti çekiyordu ve bir an evvel toprakla buluşmak istiyorlardı. Belirgin olan hususlardan biri de ayrılanların pek azının Sovyet Rusya'ya gitmesiydi. %0.66 Subay ve %5.90 erat olmak üzere ayrılanların sadece 3.67'si Rusya'ya döndü.

Geçmişe dönüp baktığımızda, şimdilerde Rus Ordusu'nun ağır sınavları onuruyla atlattığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Birçokları uzun süren sıkıntılara dayanamadıkları için ayrıldı. Ancak bu ayrılmaların kendiliğinden gelişen bir vasfı yoktu. Ordudan manevîyatı çökenler, davaya inancını kaybedenler ayrıldı. Ordunun ruhunu anlamayanlar ve gelecek için onun korunması gereğini anlamayanlar ayrıldı; en nihayetinde bu orduya son derece yabancı olan insanlar ayrıldı. Bunların gidişinden sonra ordunun mevcudu bir nebze azaldı ama bir bütün olarak kazanan ordu oldu. Geri kalanlar birbirlerine daha çok kenetlendiler ve muhafaza edilen devletçilik fikrini Rusya'nın iyi günlerine kadar taşıyabilme adına son derece bilinçli ve ideolojik yaklaşımla bütün zorluklara göğüs gerdiler.

Gelibolu ve İstanbul

Birbirine hiç mi hiç benzemeyen iki dünya. Gemi azıya almış Galata'sıyla, her zaman gürültülü Pera'sıyla kadim İstanbul şehri. Gelibolu ise son derce ücra, sapa ve ölgün, ıssız harabeler kenti.

İstanbul'da limanda bekleşen birçok gemi bulunmakta, nadir vapurlardan sadece biri Çanakkale Boğazını geçtikten sonra sessiz Gelibolu'da duracaktır.

Ancak hem orada hem de burada Rusça konuşmalar ve Rus simaları var. Hem orada hem de burada Ruslar acı çekmekte, Rusya hasretiyle yanmaktadır.

Her iki şehir de gözle görünmez iplerle birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Gelibolu İstanbul'u düşünmektedir. Orada yüksek komiserlerin ofislerinde onun kaderi belirlenmektedir. Orada "Lukull"da[22] Başkomutan oturmaktadır. Karargâhı oradadır. Ordu ile bağlantısını muhafaza eden Rus toplumunun bir kısmı oradadır. Daha düne kadar ordunun bir parçası olan Rus mültecilerin kalabalıkları da oradadır. İstanbul bu küçük kasabayla bağlantılıdır. Gelibolu kampında orduya odaklanmış durumda ve bu da ateşli tartışmaların mevzuudur.

22 General Vrangel ve kurmaylarının İstanbul'da karargâh olarak kullandığı yattır. Daha önce "Kolhida" adını taşıyan bu yat, Rusya'nın Türkiye Büyükelçiliği'ne aitti. "Lukull", Boğaz'ın Avrupa yakasında Salıpazarı'nda demirliydi. Yaklaşık 1 yıl boyunca karargâh olarak hizmet veren yat, 15 Ekim 1921 günü, Batum'dan gelerek Boğaz'a giriş yapan İtalyan gemisi "Adria" tarafından biçildi. Bu kuşkulu kaza, Bolşevik yönetimi ile ilişkilendirilmişse de, soruşturmalardan bu yönde bir sonuç elde edilememişti. Kaza sırasında yatta bulunanlardan nöbetçi subay Sapunov, emireri Yefim Arşinov ve yatın aşçısı Krasa hayatını kaybetmişti. (Çevirenin notu)

İstanbul'da ise insanlar gündelik uğraşlarıyla meşguldür; sivil toplum kuruluşlarında toplantılar yapmaktadır; göreve gidip gelmektedir; Pera sokaklarında gazete ve sigara satmaktadır ve en nihayet kaldırımlarda düpedüz açlıktan ölüp gitmektedir.

Ancak, ordunun ölüm-kalım meselesine karşı bunlar kayıtsız kalamaz. Birileri için orada, Gelibolu'da en büyük millî kahramanlık sergilenmekte; diğerlerine göre ise bazılarının ikbal hırsı ve planları için insanlara şiddet uygulanmaktadır. Tartışmalar büyümekte, ihtiraslar coşmakta ve bakışlar tekrar Çanakkale Boğazı'na kilitlenmektedir.

Bu, başka bir türlü de olamazdı. İlk mülteci dalgalarını anımsayalım: O zaman birçokları itibarlarını yitirdiler. Tamamen tesadüfen, vapurlardan biri yolcusunu İstanbul'da indirdi; diğeri Gelibolu'da, bir başkası ise Kotor'a gitti ve mültecileri Slav ülkelerine götürdü. Pek sık olarak olayların seyri insanların gelecekteki kaderini belirledi. Ortak felaket henüz insanları farklılaştıramamıştı; afet, ayrı ayrı iradelerin üstündeydi. Ancak bu mülteci dalgaları en nihayet durgunlaştı. Örgütsel iletişimden mahrum olan İstanbullular kendi fizikî varlıkları için mücadeleye başladılar.

Bunların akıl ve iradelerindeki bütün gerilim bir parça ekmek elde etmeye yönelikti. Bu gündelik hayatın manzaralarından şoke olan toplumsal kuruluşlar bunlara yeni yeni ilgi göstermeye başladılar. Genel fon acil ihtiyaçlar tarafından belirlenmişti ve bu fon üzerinde hayal kırıklığı ve kuşkuculuk akıllara hâkim olmaya başlamıştı.

Bu sırada ordudan geri kalanlar Çanakkale sahillerine yerleşti. İçlerinden gelen bir ses bu afet günlerinde sıkı sıkıya birbirlerine sarılmaları gerektiği yönünde akıl verdi. Bunlar birliklerine yakın duruyordu. Basit bir kendi kendini koruma güdüsü bunları komutanların iradesine boyun eğemeye zorluyor ve komutanların talimatları herhangi bir itiraz olmaksızın yerine getiriliyordu.

İnsanların henüz yeni yeni kendilerine gelmeye çalıştıkları ve rastgele bile henüz yerleşemeden ilk günler geçip gitti ve hemen görev belirlendi (o zaman zarfında Kolordu komutanının güçlü kolları kendilerine uzandı): Orduyu yeniden kurmak, orduya dış askerî görünüşünü kazandırmak ve dâhili savaşçı ruhunu enjekte etmek gerekiyordu.

Sınamalara dayanıklı olanlar ve fikirlere en sadık olanlar bir araya toplanmaya başladı ama Gelibolu sakinlerinin tamamını kavrayamadı. Ordunun kendi var olma mücadelesinde mekanik olarak bağlı olanlar çözüldü. Mülteci kitlesi ordunun bünyesinden kopup ayrılıyordu. Bu dalga da her şeyden önce İstanbul'a yöneldi.

Onlar, Pera'da mülteci kalabalığının dalgasını arttırdılar. Onlardan bazılarını buraya hayal kırıklığı ve ümitsizlik getirdi, diğerlerini kişisel dargınlıklar ve

adaletsizlik; geri kalanını da yeni bir hayat ve bilinmedik macera tutkusu buraya taşıdı. Ancak, Gelibolu'yu ve parlak ayın aydınlattığı ıssız kampı, şehir evlerindeki gururlu Rus bayraklarını anımsamayan muhtemelen yoktur. Bu anılardan kurtulmak gerekiyordu.

Orada kalanlara olan hasretin üzerine kapkara bir inkâr boyası dökmek; bazen de kendi vicdanını uyutmak lazımdı. Boyalar koyulaşıyordu; insanlara iftiralar atılıyordu; ıstırap çeken ordunun çehresi tahrif ediliyordu.

Her bir mülteci dalgası ordu düşmanlarının sayısını arttırıyordu. Kendi gözleriyle görenler tanıklık ediyordu. Kaçıp kurtuldukları "cehenneme" tanıklık ediyorlardı; bir avuç şeref düşkünü general uğruna "zorla dikenli tellerin arkasına sürülenler" hakkında tanıklık ediyorlardı. En önemlisi de ordunun artık olmadığı ve sadece düşman eliyle harekete geçirilen kukla-askerler bulunduğu konusunda tanıklık ediliyordu. Manen en güçlü olanlar bile bu dalgaya kapıldıklarında tereddüt ediyorlardı. İstanbul'da bu zihin netliğini ve inancı muhafaza etmek zordu. Çünkü çevrede sadece mültecilik vardı. İnanmak isteyenler için çıplak gerçek haricinde hiçbir mesnet yoktu.

Mülteci hikâyeleri bu son inancı da sarsmaktaydı. Bu da Gelibolu'ya yeni bir hakaret olarak yansıyordu. Neredeyse bütün kış boyunca insanların kuru toprak üzerinde uyuduğu çadırlar; antik akropolün harabeleri üzerinde yer bulabilen tiyatro; ağaç dalları ve konserve sandıklarından yapılan ikonostaslar başta olmak üzere orada her şey acınacak haldeydi. Ancak, onlarla gurur duyuyorlardı. İmkânlar dâhilinde her şey yapılmıştı. Bütün bunlar bize aitti. Bu bir Rusya mikro kozmosu idi. Evet, burada kendilerini yorgun hissedebilirler, burada derin bir hüzne kapılabilirler ama hiçbir zaman tek bir dakikalığına bile kendilerini mülteci hissetmezlerdi. Görevi kapsamında İstanbul'a giden subaylar vapurla tekrar Gelibolu'ya geldiklerinde, çoğu kez kendi vatan topraklarına dönmüş gibi heyecan hissediyorlardı. Bu, bütün dünyada Rusya'nın yaşadığı tek bir köşeydi.

Ve bu Rusya daha farklı, büyük Rusya hayaliyle yaşıyordu. Sadece onun hayaliyle manevîyat idame ettirilebiliyordu. Bu hayal olmasa ordunun ne anlamı kalırdı ki? Eski savaş sancakları kimin için saklanır ki? Bunları, ateş ve kılıçla ilerleyerek, ülkeye belli bir düzen getirmek için, adı Rusya olan yüce hanımın ayaklarına sermek için muhafaza ediyorlardı.

İstanbul kendi hayatını yaşıyordu; pek nadiren birileri buraya göz atıyordu. İşlemler oyalıyordu, Fransız vizeleri oyalıyordu. Ancak, herkes "Rus Mucizesini" kendi gözleriyle görüyordu. Mülteci kitlelerinin etkisiyle tereddütler yaşayan ve Rusya Ordusu'na inançları için mücadele eden kamuoyu, burada, Gelibolu'da son derece farklı bir hayat sürüyordu. Kamuoyu Kolorduyla kaynaşmıştı. Kamuoyu, bağımsız toplumsal kimliğini muhafaza ediyordu, genel askerî kitle

içinde eriyip gitmiyordu. Ancak, toplum hayatını ordu hayatından sınırla ayırmak mümkün değildi. Ordunun çıkarları kamuoyunun çıkarlarıyla iç içe geçmekteydi Fiilen de daha önceden hiçbir yerde yapılamayan bir şey gerçekleşti: toplum ve ordunun uyumlu işbirliği. Toplumsal faaliyette bulunanlar yenilenmiş ve inançlarını tazelemiş olarak İstanbul'a evlerine dönüyordu.

Bunlar, İstanbul yoksulluğundan bakışlarını çekip dikkatlerin Gelibolu kampına yoğunlaştırılması için insanları ikna etmeye çalışıyordu. Çünkü orada, İstanbul'da sadece talihsiz Rus insanlarını görüyorlardı. Burada Gelibolu'da ise onlar bütün sıkıntıları aşıp gelen Rus millî fikrine katılıyordu. Bu yeni tanıklara, kendi içgüdüsel inancı için mücadele edenler de dört elle sarıldı. Bunların her bir gelişi ve konuşması çok özel "İstanbul şüpheciliğini" sarsıyordu. Her defasında bu ıstırap veren tereddütler krallığına güzel ümit ve inanç ışığı sızıyordu. Böylece ordu meselesi tekrar kendi gergin haline dönüyordu.

Asla bu iki kentin hayatı birbirine benzer hale gelmeyecektir. İstanbul'da insanlar yarın neyle geçineceklerini bilmemektedir. Her bir kişi kendi gücüyle ortadadır. Mutluluğun tebessüm ettiği günlerde, tam bir özgürlük ve kendi lüzumsuzluğunla Pera'nın ışıldayan sokaklarında gezmek mümkündü. Hatta hayattan zevk almak ve kaderin yeni cilvelerini beklemek mümkündü. Lakin her zaman ve her yerde "mülteci" etiketi yapıştırılacaktır. Bu şehirde herkes kendisinin herhangi bir hakkının olmadığını hissetmektedir.

Gelibolu'da ise hiç kimse yarın ekmek bulamayabileceğini düşünmemektedir. Bu ekmekler, bu baklalar, gına getiren konserveler yarın da tıpatıp dün olduğu gibi usanç verici ve bezdirici olacaktır.

Bu asgarinin dışında Gelibolulunun hiçbir şeyi yoktur: Gelibolu'da herkes yoksuldur. Bir okka şeker, incir ve bir paket tütün satın alamaz. Ümitsizlik ellerini, ayaklarını bağlamıştır. Yetişkin, özgür bir insanın yapabileceği her şeyden yoksun bir köle gibi aylarca ortalıkta dolaşır. Ancak, o yoksulluğa batmış olduğu halde Pera sokaklarında dolaşan hem yoksul hem de zenginler gibi lüzumsuzluğunu asla hissetmemektedir.

Gün gelip vatanın onu hizmete çağıracağını bilmektedir ve bunun hayaliyle yaşamaktadır. İstanbul'da son derece doğal ve gerçekçi olan "mülteci" sözü onu incitmektedir. Çünkü o asla mülteci olmamıştır.

O sadece başkomutanın askerî emriyle geri çekilmiştir ve ondan yeni emir beklemektedir. Askerî üniforması içinde sadece kendi adamlarına itaat etmekte; kendini özgür ve gururlu hissetmektedir.

Bu şekilde İstanbul'un "mülteci tozunun" yanı başında Gelibolu'da bir Rusya parçacığı oluştu.

Gelibolu'dan Tahliye

Kolordu birlikleri sanki buraya gelişlerinin ikinci gününden itibaren gitmeye hazırlanıyordu. Herkes Gelibolu'nun sadece geçici bir merhale olduğunu; çok yakında vapurlar geleceğini ve herkesi bir yerlere götüreceğini düşünüyordu.

Gelibolu'dan ayrılma işlemi Kolordu için basit bir yer değişiminden ibaret değildi. Tam aksine, ordunun Gelibolu'daki her bir müteakip adımı, vakti zamanında terkedilen vatana kademeli ve tarihî olarak gerekli dönüşü olarak anlaşılıyordu. Bu nedenle Slav ülkelerine gidişi Kolordu ancak aynı dürtülerle, aynı duygularla sarmalanmış insan kitlesinde ulaşılabilecek seviyede bir gerginlikle bekliyordu. Ancak, günler, haftalar ve aylar geçti. S*öylentilerle göre kâh yakın, kâh uzak ümitler besleniyordu ama Kolordu birliklerini almak üzere vapurlar bir türlü gelmiyordu*. Sadece Slav ülkeleriyle Kolordu birliklerinin Gelibolu'dan oralara nakledilmesi konusunda görüşmelerin yürütüldüğü konusunda inanç peyderpey ortaya çıkıp artmaktaydı.

Fotoğraf 20. *Gelibolu'dan Dönüş. I. Bölüğün "Transport 410" Gemisine Yüklenmesi*

İlkbahar bu ümitleri canlandırdı ve bu inancı pekiştirdi. Kolordu'ya verilen 2 Mayıs tarihli emirde ilk olarak Slavların kurtuluşu için yapılan savaşlardan bu yana Rus Ordusu'na karşı son derece iyi bir yaklaşımını muhafaza eden Sırbistan'a yakın bir zamanda Kolordu'nun nakledilmesinin öngörüldüğü belirtiliyordu.

22 Mayıs tarihli emirde son derece açık olarak şu talimat ortaya çıkmıştır: "Başkomutanın Slav devletleri hükümetleriyle akdedilen anlaşmalara uygun olarak aşağıdaki ordu sevkiyat düzeni kararlaştırılmıştır:

a) Limni adasındaki Kozak birlikleri öncelikli olarak Sırbistan'a ve Bulgaristan'a nakledilecektir;

b) Başkomutanın planına göre 1. Kolordu bütünüyle Sırbistan'a nakledilmelidir."

Bununla tüm eylem planı birkaç ayla sınırlı kalmıştır. Söylentilerde ve hayallerde artık Sırbistan'da konaklanacak, karaya çıkılacak yerler belirtilmeye başlanmıştır. Çanakkale Boğazına giren her gemi zihinlerde nakliye için diye değerlendiriliyordu.

Ümitlerin yerini hayal kırıklığı alıyordu ve vapurlar hala görünmüyordu. Kozakların Limni adasından nakledileceğini biliyorlardı ve sabırsızlıkla sıranın kendilerine gelmesini bekliyorlardı.

En nihayet, Ağustos ayının başlarında Kolordu'ya verilen emirde "yakın günlerde Kolordu'nun bir kısmının Rus davasının mücadelesini veren bizlere barınak öneren Balkan Slav ülkelerine nakledileceği" konusunda talimat göze çarptı. Gerçekten de 4 Ağustos tarihinde Süvari Tümeni'nin birinci katarı Kolordu'nun Gelibolu'dan tahliyesini başlattı.

"Transport 410"gemisi geldi. Süvari kampı hareketlendi, süratle eşyalar yüklendi, hemen akabinde sahil meydanında törenle dualar edildi ve Gelibolulu süvarilerin gemiye ilk binişleri başladı.

Güzel bir Ağustos gününün akşamında rıhtım, gidenleri uğurlayan insanlarla doldu-taştı. Geminin hareket saati geldiğinde uğurlamak için Kolordu komutanı ve o sıralar Gelibolu'ya konuk olan Barones O. M. Vrangel de geldi. Limanda müzik çalıyordu ve geminin güvertesinde Fransızlar mızmızlanırcasına koşuşturuyordu. Rusların gönüllerine bir neşe geldi. Sadece ilk parti bir avuç insan gidiyordu ama yine de uzun süredir beklenen ve insanları yiyip bitiren hayal gerçek oluyordu. Akşam saat yedi civarında coşkulu "Yaşa!" (Hurra!) nidalarıyla ve Preobrajenski marşının eşliğinde Selanik'e doğru yola koyuldu ve oradan da katar demiryoluyla Sırbistan'a aktarıldı. Birkaç gün sonra gemi Süvari Tümeni'nin ikinci katarını almaya geldi. 28 Ağustos tarihinde de bu tümenin son katarı "Kirasund" (Giresun) vapuruyla ayrıldı. Hemen akabinde sıra Gelibolu kampının esas kitlesini oluşturan piyadelere de geldi. 31 Ağustos tarihinde büyük Türk yolcu vapuru "Reşit-Paşa" yine aynı şekilde törenle ve içtenlikli bir uğurlamayla Varna'ya doğru Piyade Tümeni'nin Karargah Bölüğü, Atlı ve Topçu taburları ve İstihkam Bölüğü ile General Drozdovskiy Karma Avcı Alayı ve kendisine bağlanan Atlı Tabur ve istihkam Bölüğü ile Alekseyev Alayını alarak yola çıktı.

Gelibolu'dan hep beraber başlayan birliklerin nakledilmesi işlemi sonbaharın daha başlarında herkesin Slav ülkelerine gitmesine imkân verecek gibi geliyordu herkese. Ancak bu işlemler aniden ve çok uzun süreliğine durdu. Tekrar ümitlerin ve hesapların yerini hayal kırıklığı aldı. Yağmurlu hava, son bahar ve soğuklar bastırdı; kışı tekrar Gelibolu kampında geçirmeyi düşünmek gerekiyordu. Ekimin ortalarından itibaren yeni baştan 'zeminlikler' ortaya çıkmaya başladı. Daha Kasım ayının başında, 9-10 Kasım tarihlerinde kamp kalıntılarını

darmadağın eden ve birçok çadırı lime lime parçalayan çok şiddetli bir fırtına ile ortaya çıkan poyraz esmeye başladı. Hemen sonrasında kar yağdı ve soğuklar iyice bastırdı. Gelibolu'da ve kampta kalmak gün geçtikçe daha da zorlaşıyordu.

Fotoğraf 21. *Gelibolu'dan Dönüş. I. Kolordu Gelibolu'dan ayrılırken eşyalarını gemiye yüklüyor.*

Ümitlerin yerini sürekli olarak hayal kırıklığının aldığı bir durumda derin bir hüzne kapılmamak için ne kadar çok manevî güç, dayanıklılık ve disiplin birikimine ihtiyaç vardır! Ancak Kolordu sabırlı bir şekilde nöbetinin başındadır.

Kadınlar, çocuklar, subaylar, askerî öğrenciler ve erler yırtık çadırlarda ve penceresiz evlerde soğuktan uyuşmaktaydı. Kar ve soğuk yağmurlar birbirinin peşi sıra yağıyordu, Kolordu birliklerinde ise aynı, alışılagelmiş düzenli ve katı hayat sürüp gidiyordu. Aynı şekilde yanaşık düzen eğitimleri harfi harfine yapılıyordu, nöbetçiler nöbet değiştiriyordu ve her zaman eski alay sancaklarının başında nöbetçiler kımıldamadan duruyordu. Böyle bir ortamda Kolordunun Gelibolu'ya gelişinin yıl dönümü olan 22 Kasım 1921 tarihi geldi çattı. "Yarın 'Giresun' vapuruyla Gelibolu'ya başkomutan geliyor; 'Giresun'dan sonra 'Akdeniz' ve 'Reşit Paşa' vapurları da gelecektir ve önümüzdeki hafta bütün birliklerin Bulgaristan'a nakledilmesi çalışmaları tamamlanacaktır" şeklindeki, çoktandır beklenen haber sabah Gelibolu'da kalmış olan birliklere ulaştığında, onların yaşadığı sevinci ve coşkuyu anlamak mümkündür. Gün boyunca hem şehirde hem de kampta coşkulu bir şekilde "yaşasın" nidaları yayıldı. Sanki geçen yıllarda yoksunluk, açlık, ağır imtihanlar olmamış gibi her yerde olağanüstü bir coşku vardı. Ertesi gün anlaşıldı ki başkomutan bu defa Fransızların kılı kırk yaran titizliği yüzünden gelemeyecekmiş. Ancak kısa bir süre içinde 'Giresun' vapuru geldi ve 25 Kasım tarihinde Piyade Tümeni Karargâhı ve Topçu Taburu ile birlikte General Markov Piyade

Alayı Bulgaristan'a hareket etti. 27 Kasım tarihinde büyük bir yolcu vapuru olan 'Akdeniz'le Aleksandrov ve Kornilov Askerî okulları, Topçu Taburu ile birlikte Kornilov Öncü Alayı ve 6. Topçu Taburu Bulgaristan'a gitti. 29 Kasım'da ise Reşit-Paşa vapuruyla İstihkâm okulları, 4. ve 5. Topçu taburları, Topçu Okulu ve 4 No'lu hastane ile Beyaz Haç hastanesi de oraya gitti.

Gelibolu ve kamp bomboş kalmıştı.

Ancak, vapurların hareketi sırasında yapılan uğurlama ayinleri sırasında, sonrasında da gemiler Marmara denizine yönelerek Boğazı geçtiklerinde herkeste sevinç duygusu hâkimdi. Çünkü Rus Ordusu'nun çok zorlu tarihinde yepyeni bir sayfa açıldığı aşikârdı.

Karanlık bir sonbahar akşamıydı. 'Reşit Paşa' vapuru yola koyuluyordu. Limanda büyük bir kalabalık toplanmıştı, aynı şekilde uğurlamaya gelen askerlerin muntazam safları vardı. Lise öğrencileri bile buraya gelmişti. Limandan ayrılanlar için "Yaşasın" nidaları gürlediğinde, ona cevaben denizin kadife karanlığından, elektrik lambalarının elmas ışıklarıyla kaplanmış yola koyulan vapurdan neşeli, güçlü ve binlerce sesten oluşan "Yaşasın" nidası yükseldi. Sanki Kolordu için büyük bir bayram gelmişti. Vapur, Kolordu karargâh binasının yanından geçerken, çatıda bando çalıyordu ve Kolordu komutanının talimatıyla askerî öğrenci bölüğü tören düzenine geçmişti. General Kutepov ayrılanlara veda selamı verdi.

Gerçekten de bu günlerde Kolordu parlak ve unutulmaz dakikalar yaşadı.

Kamplarda kalan bütün birlikler şehre nakledildi, ancak onların gelmesiyle hayat artık canlanamadı; herkes tahliyenin tamamlanmasını ve dönmesi gereken vapurlara kısalmış olan binme sırasını bekliyordu. 7 Aralık tarihinde Gelibolu'ya "Giresun" vapuru döndü ve Nikolayev Süvari Okulunun tamamı, İstihkâm Alayının bir bölüğü ve Kızıl Haçın Seyyar Ekibi bu vapurla önce Selanik'e, sonrasında da Sırbistan'a gitti.

En nihayet 14 Aralıkta "Akdeniz" vapuru son katarı alıp Bulgaristan'a götürmek üzere geldi. Bu katarla birlikte Kolordu komutanı karargâhıyla birlikte Gelibolu'dan ayrıldı ve bununla da tahliye resmen sona erdi. En fazla tören bu katarın ayrılması sırasında düzenlendi ve bununla birlikte "Gelibolu Konaklamasının" kapsamlı muhasebesi yapıldı.

Son vapurun ayrılmasından birkaç gün önce, Fransız komutanlığının yerel temsilcisi Yarbay Tomassen ve Gelibolu belediye başkanı, Kolordu komutanı onuruna büyük bir konukseverlik ruhu içinde veda resepsiyonu verildi. Vapurun ayrılacağı gün, yani 15 Aralık tarihinde futbol sahasında törenle uğurlama ayini yapıldı ve ondan sonra da giden birliklerin gemiye yüklenmesine başlandı. Bu katarla birlikte Kolordu Karargâhının yanı sıra Konstantinov ve Sergiyev okulları, Levazım Alayının bir bölüğü, lise, tahliye merkezi ve ecza deposu da taşındı.

Fotoğraf 22. *Gelibolu Metropoliti ve Fransız subayları General Kutepov'u Bulgaristan'a yolculuyor.*

Vapura yolcu alma işlemleri her zaman olduğu gibi tam bir nizam içinde gerçekleşti.

Limanda Fransız subayları ve astsubayları binmek için sıraya girenleri sayıyordu. Subaylar, askerî öğrenciler ve erler sessiz, konuya odaklanmış vaziyette sakince sıralarını bekliyorlardı.

Ne bağırış-çağırış, ne de gürültü vardı. General Vrangel Lisesi çocukları da genel havaya uymuş vaziyette aynı şekilde sakin ve sessizdi. Battaniyelerden dikilme paltolarıyla, uzun kulaklı kalpaklarıyla ve sırtlarındaki eşya torbalarıyla bunlar öğrenciden çok daha yeni birliğine katılmış acemi erleri andırıyordu.

Öğleden sonra saat 3'e doğru herkes gemiye binmişti. Liman çevresinde Gelibolu'da kalan Ruslar ve yerli halktan oluşan büyük bir kalabalık toplanmıştı. Şehirde bütün alış-veriş durmuştu ve dükkânlar kapanmıştı. Halkın Kolordu komutanıyla olan vedalaşması son derece samimiydi ve şehirlilerle arkasından iyi bir anı bırakan Rus Kolordusu arasında kurulan o iyi ilişkilerin en güzel göstergesiydi.

Kolordu komutanının ayrılmazdan birkaç gün önce 5 yerel dilde yayınlanan halka hitabında aşağıdakilerin yer alması boşuna değildi:

"Ey Gelibolu halkı! Bir yıl önce, soğuk sonbahar günlerinde Gelibolu'ya kahramanca bir mücadeleden sonra vatanlarını kaybeden Rus Ordusu geldi. Ancak, burada, doğup büyüdükleri topraklardan uzaklarda Rus askerleri hüsnü kabul ve samimi bir destek gördü. Milliyeti ve dini inançları ne olursa olsun Gelibolu

şehri ve civarının nüfusu yeni gelenlere misafirperver ev sahipleri gibi davrandılar. Bu ufak yarımadanın sakinleri olarak sizlere yurt dışında bulunduğumuz sürenin kardeşçe kabul ve kalbi yaklaşımla süslemiş olmanızdan dolayı minnettarız. Şimdi bizler Gelibolu'dan ayrılırken, istikbalde yeniden kurulacak Büyük Rusya'ya beraberimizde götüreceğimiz hakkınızdaki samimi minnettarlık duygumuzu muhafaza edeceğiz. Sizlerde de Rus askerleri hakkında iyi anılar kalmasını ümit ediyoruz ve bizler için değerli olan mezarları topraklarınızda bırakırken eminiz ki sizlerin himayesinde bunlar dokunulmaz olarak kalacaktır. Saadetler diliyorum. Sağladığınız barınma imkânı ve gösterdiğiniz misafirperverlik için Rus içtenliğiyle teşekkür ediyorum!"

Gemi harekete hazırlanırken artık alaca karanlık çöküyordu. Merdiven başında General Kutepov ayakta duruyor ve Fransız subayıyla veda sözleri teatisinde bulunuyordu.

"Hoşça kalınız, Tanrı her şeyin en iyisini versin" diyordu Fransız teğmen, "Mutluluklar diliyorum!" Ve vapur iskele alır.

Ve Gelibolu'ya tam bir veda selamı olmak üzere güvertede trompetler güzel bir şekilde selamlama parçası çaldılar.

Demir alma gürültüsü başladı ve onun üzerine "Koru Tanrım kullarını…" duaları yayıldı. Askerî öğrenciler uzun bir süredir orduda yerleşen ritüele riayet etmek suretiyle uyum içinde duayı söylediler.

Sahilden "Hurra" (Yaşa) nidaları ve Preobrajenski marşının sesi yükselmeye başladı. Bütün bunlar da törensel, ama derin önem ve anlamla dolu, biraz hüzünlü bir melodide kaynaşıyordu.

Marş sesleri ve "Hurra!" nidaları kesildi; ancak, gidenlerle kesinlikle ayrılmak istemeyen evlerin karanlık pencerelerinde kâh orada, kâh burada bir selamlama ışıltısıyla ışıklar parlayıveriyordu.

"Akdeniz" gemisinin gidişinden sonra Gelibolu'da, Sırbistan'a gitmesi kararlaştırılan İstihkâm Alayı ve Süvari Subay Eğitim Alayı birlikleri kaldı.

Herkes Gelibolu'yu sevinçle terk ediyordu. Çünkü Rusya'ya giden yolda ikinci merhale olarak akraba Slav ülkeleri vardı. Ancak, bunun yanı sıra Gelibolu zorlukları içinde böylesine sıkı dost oldukları insanlarla ayrılmanın verdiği bir hüzün vardı. Yurt dışında bizim öz köşeciğimizi yaratan ve bizim için sürgünün bütün acısını süsleyen bizim Rus ruhumuz burada işte böylesine parlak bir şekilde kendini gösterdi.

Kolordu komutanının veda emri akıllardan çıkmıyordu:

"Ben kesinlikle eminim, gün gelecek ve sizlerden her biriniz kendi vatanımızda gururla – Ben Gelibolu'daydım – diyecek!"

BÖLÜM 4

Gelibolulu Rusların 100. Yıldönümü Yaklaşırken Bir Değerlendirme ve Öneriler

Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN
Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV

Gelibolulu Rusların 100. Yıldönümü Yaklaşırken Bir Değerlendirme ve Öneriler

Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN

Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV

"Rus dili yeni bir kelime kazandı: Gelibolulu. Rus tarihinin bir bölümünde Gelibolululular konuşulacak. Rusçadaki bu yeni kelime tesadüfen ortaya çıkmadı. Ruslar, bu kelimeyle sınırsız acıyı, Rusya'ya inancı ve halka sevgiyi gördüler."

V.L. Burcev, 1923

Tarihin bazı dönemlerinde çekişmeler ve gerilimler yaşayan ulusların, tarihin zor zamanlarında birbirlerine uzattıkları insanlık elini ve insani dayanışma örneklerini hatırlamak krizleri hafifletmeye yardımcı olabilmektedir. Özellikle, siyasi coğrafyanın zorlu ve büyük bir parçasında yer alan Türkiye ve Rusya'nın iyi komşuluk ilişkileri, sürekli değişen dünya koşulları nedeniyle çok büyük önem taşımaktadır. Bilindiği üzere Türkiye ile Rusya'nın siyasal ilişkilerinde, 2015 yılında Suriye iç savaşı ekseninde yaşanan uçak krizi nedeniyle keskin bir geriye dönüş yaşanmıştı. Neyse ki bu kriz döneminde sağduyu hakim oldu ve karşılıklı çabalar neticesinde kriz çok uzun sürmedi ve atlatıldı. Tek başına bu olay bile göstermiştir ki, ülkeler arasındaki gerilimli ve kritik dönemlerde ortak tarihsel geçmişin hatırlaması ve tarihsel bağların hatırlanması diyalog sürecini açık tutmaya yardımcı olmaktadır[1] Esasen bu kriz süreci, Türkiye ile Rusya arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi kadar, kültürel diyaloğun geliştirilmesine olan ihtiyacı göstermiş oldu. Hatta ülkeler arasında ekonomik, politik ve kültürel ilişkiler iç içe geçmiş sarmal bir yapı olarak ilerlemekte; kültürel diyalog kanalları ise bu süreçleri destekleyici bir platform oluşturmaktadır.

1 Çalışkan, V. "A Historical Example of Solidarity Which Must Be Remembered İn Russo-Turkish Relations: The Compulsory Stay of White Russians Abroad in Gallipoli (1920-1923)", in: Recent Developments in Sociology And Social Work, Georgeta Rata / Mehmet Ali Icbay / Hasan Arslan (Eds.), Eds., E-Bwn, Polonya, 2017.

Günümüzde Gelibolu'nun geçmişine bu perspektif içinde bakmak, Türkiye ile Rusya arasında kültürel diyaloğa yeni bir alan açmaktadır. Günümüzde Türkiye ile Rusya arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi kadar bu sürecin altının doldurulması, kültürel diyaloğun geliştirilmesi de oldukça önem taşıyan bir konudur.

Son dönemde Türkiye ile Rusya arasında yaşanan gerilimli dönem geride bırakılmıştır. İçinde bulunduğumuz yeni dönemde, toplumlar arasında karşılıklı güveni ve işbirliğini daha güçlü ve kalıcı hale getirmeye ihtiyaç vardır. Bunun için iki ülke arasındaki tarihsel süreçte toplumlarımızı kültürel olarak yakınlaştıran ortak noktaları öne çıkarmak başvurulması gereken yollardan biridir. Nitekim Gelibolu gibi, iki ülke arasında sembol mekân ve değerlere odaklanmak, Türkiye-Rusya arasında pozitif kültürel gündem ve ilişkilerin geliştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Beyaz Rusların Gelibolu yaşamı, kuşkusuz 20. yüzyıl tarihinin en önemli olgularından biridir. Bir savaşın yol açtığı yıkımın Türkiye'ye kitlesel göçle sürüklediği Beyaz Ruslar ile Türk toplumu arasında yaşanan insani dayanışma örnekleri, günümüz beşerî medeniyeti için de oldukça önemli ve etkileyici dersler barındırmaktadır. O dönemin Gelibolulları, bizlere kültürel diyaloğun ve iş birliğinin nasıl mümkün olabileceğini kanıtladılar. Gelibolu, geçmişte farklı milletlerin ve etnik grupların, farklı kültürlerin ve dinlerin temsilcilerini bir araya getirebildi. Farklı kültürlere ve inançlara sahip insanlar zor günlerde ihtilafsız bir şekilde nasıl bir arada yaşayabilir ve dayanışma gösterir? Geçmişte Gelibolulu ev sahipleri ve misafir Beyaz Ruslar dünyaya bunu gösterdiler.

"Beyaz Rusların Gelibolu Gurbeti", Türkiye ve Rusya'ya tarihsel ve kültürel bağlarını hatırlatan; tarihsel süreçte toplumlarımızı kültürel olarak yakınlaştıran ortak noktalarımızdan biridir. Dolayısıyla Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. yılına doğru ilerlediğimiz bu günlerde, bu yıl dönümü vesilesi ile Türkiye'de ve Rusya'da özel bir dikkatle ele alınması, etkileyici insani dayanışma örneklerinin kamuoyu dikkatine sunulması Türkiye-Rusya ilişkilerine pozitif bakışı pekiştirecek katkılar sağlayacaktır.

Beyaz Rusların Gelibolu'daki yaşamları, 22 Kasım 1920 tarihi ile başlamış; son kafilenin ayrıldığı 1923 yılı Mayıs ayına kadar sürmüştür. Dolayısıyla Gelibolu merkezli 100. yıldönümü teması, 2020 ile 2023 yıllarını kapsayan bir periyodu temsil etmektedir. İki ülke arasında çeşitli alanlarda işbirliği örneklerinin planlanarak hayata geçirilmesi ve görünür hale getirilmesi için "Gelibolu- 100. Yıldönümü" teması, konuya ilginin ve desteğin artacağı elverişli bir dönem sunmaktadır.

Türkiye Rusya Dostluğunu Geçmişten Geleceğe Taşıyan Sembol Bir Mekân: Gelibolu

Beyaz Rusların Gelibolu'daki yaşamları, yaşam alanları, günümüze ulaşmayan yapıları vb. konular, bugüne değin araştırmacıların sürdürdüğü çalışmalarla önemli ölçüde belgelenmiştir. Tarihsel bakımdan çok uzak bir geçmiş olmasa da Gelibolulu Ruslardan yöreye miras kalan sınırlı objeler ve anıtsal yapılar günümüze ulaşamamıştır. Bu bakımdan, Gelibolu'da yaşanan geçmişe bir saygı duruşunun ifadesi olarak anıtın yeniden inşası, iki ülke arasında bir kültür köprüsü kurulmasını sağlamıştır. Anıtın ve hemen yanında küçük bir müze işlevi gören ünitenin de açılmasıyla Gelibolu'ya ve Çanakkale'ye Rusya'dan yapılan ziyaretler de her geçen gün artmıştır.

Anıtın yeniden inşası süreci esasen 1999 yılında başlamıştır. O zaman Rusya Bilimler Akademisi Kültürel Miras Enstitüsü Müdürü olan Rus coğrafyacısı Yuri Vedenin, üst makamlara başvuruda bulunarak Gelibolu'da hayatını kaybeden Rus askerlerinin anısına yapılan anıtın yeniden inşasını talep etti. Süreç böylece başlamış oldu. Rusya Dış İşleri Bakanlığı bu konuyu Türkiye Dış İşleri Bakanlığı'na iletti; Türk tarafı da bu talebe çok hızlı yanıt verdi. Gelibolu Belediyesi mezarlık alanına yakın bir noktada bulunan bir arazinin tahsisini sağladı. Türk Dışişleri Bakanlığının projeyi onaylaması ile anıt 17 Mayıs 2008'de tamamlanmış oldu.[2]

Süreci özetleyen bu anlatımlar oldukça basit görünebilir. Fakat ortaya çıkan bu işlerin altında çok büyük çabalar bulunmaktadır. Bu süreçte özellikle Gelibolu Belediye Başkanlığı'nın desteğini de anmak gerekir. Gelibolu Belediyesi, ilçeyi ziyaret eden Rus heyetlerine her zaman 'Gelibolu'nun samimi ev sahipliğini' göstermiştir. Anıtın yeniden yapımı süreci oldukça ilginç ilerlemiştir. Bu süreçte hem devletlerarası girişimler hem de Rusya'nın sivil toplum örgütleri ile Gelibolu Belediyesi arasında ilişkiler kurulmuştur. O dönemde Rusya'nın İstanbul Başkonsolosu Alexander Krivenko'nun ziyaretleri, Rusya Kültür Bakanı Andrey Sokolov'un konuya olan ilgisi, Rusya Ulusal Gurur Vakfı'nın çabaları oldukça etkili olmuştur. Anıt çalışma grubunun başkanı Mihail Yakuşev ve Proje koordinatörü Mihail Alanya 5-6 yıl boyunca Gelibolu'da adeta Belediyenin birer personeli gibi çalıştılar.[3]

17 Mayıs 2008'de anıtın açılışına Rusya'dan önemli isimler katıldı. Rusya Kültür Bakanı Andrey Sokolov, St. Petersburg Hermitage Müzesi Müdürü Mikhail Borisovich Piotrovski, Rusya Devlet Demiryolları Başkanı Vladimir Yakunin

2 İbrahimov, A.; Çalışkan, V.; Soykan, F. Gallipoliyskiy Krest Russkoy Armii (Rus Ordusu'nun Gelibolu Kaderi) Ss.387-394, (Rusça), Rusya Ulusal Gurur Merkezi, Sibirskaya Blagozvonnitsa Yayınevi, Moskova, 2009.

3 İbrahimov, A., vd. a.g.e.

açılışa katılan isimler arasındaydı. Törende Türk tarafını ise Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı İsmet Yılmaz, Çanakkale Valisi Orhan Kırlı ve Gelibolu Belediye Başkanı Cihat Bingöl temsil etmişlerdi. Mehter takımı ve Suvorov Moskova Askerî Bando takımının konserinden sonra, Gelibolu Torunları Birliği Korosu da halka bir konser vermişti. Anıtın açılışı kısa bir süre sonra Oscar ödüllü yönetmen Nikita Mihalkov'u belgesel film yapımı için Gelibolu'ya çekti. Proje ekibinde Elena Çavçavadze ve Galina Ogurnaya gibi ünlü Rus sinemacılar da bulunuyordu. Film ekibine özellikle kamp çevresindeki arazi çalışmalarında elden geldiğince katkıda bulunduk. "Rusların Gelibolu Yaşamı" adlı belgesel film, Gelibolu'da yeniden inşa edilen anıtla birlikte bu sürecin özel bir simgesi oldu. Gelibolu'ya yapılan bu ziyaretler, 1920'li yıllardan sonra Rus sinemacıların en yüksek seviyedeki ilk Türkiye ziyaretiydi. Film ekibine Rusya Ulusal Gurur Vakfı'nın delegasyonu da eşlik ediyordu. Belgesel filmin çekimleri başladığında mevsimin ilkbahar olmasına karşın, hava koşulları aniden değişerek, adeta 1920 yılının Kasım ayı atmosferi oluştu. Belgelerde tasvir edildiği üzere, Beyaz Rusların Gelibolu'ya ayak bastıkları günde hava soğuk, rüzgârlı ve yağışlıydı. Nikita Mihalkov'un Gelibolu'ya gelerek bu filmin çekimini üstlenmesi Türkiye'de büyük bir olay oldu. Tüm medya kuruluşları bu konuya büyük ilgi gösterdi. Rusya Kültür Vakfı Başkanı ve Oscar ödüllü Nikita Mihalkov ve Elena Çavçavadze Gelibolu'da yakın bir ilgiyle karşılandı. Rusya'dan gelen belgesel film heyeti için Gelibolu'da tüm kapılar açıldı. Hatta camide de bir çekim yapılmasına izin verildi. Bazen çok duygusal anlar da yaşandı. Nikita Mihalkov, Gelibolu Fransız Mezarlığında bulunan General Federof'un oğlunun mezarını ziyaret etti. Rus heyete yerel sinemacılar da ilgi gösterdiler. Örneğin gruba eşlik eden Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sinema Bölümü öğretim üyesi Fetay Soykan ile öğrencileri de Gelibolu'da kısa bir film çektiler; Çavçavadze ve Mihalkov ile görüşmeler yaptılar. Elbette Gelibolulu Ruslarla ilgili bu belgesel filmin son olmamasını dilemek gerekiyor. Nitekim o günlerde yeni dalganın temsilcilerinden Türk sinemacısı Fatih Hacıosmanoğlu da Rusya tarafına ortak bir Türk-Rus filminin çekilmesini önerdi. Bu öneri 100. yıla girerken mutlaka üzerinde durulması gereken bir öneridir. Fakat böyle bir projeyi hayata geçirmek için vakit kaybedilmemelidir. Çünkü Gelibolu dinamik ve gelişen bir kent. Bizim endişemiz yakın bir zamanda eski Gelibolu'dan kalan izlerin de giderek kaybolacağıdır. Böylece film çekimleri için tarihsel fonu oluşturmak güçleşecektir.[4] Gelibolulu Rusların yaşamının 100 yıl sonra Türkiye Rusya ortak yapımı bir filmle beyaz perdeye yansıtılması dünya ölçeğinde büyük ilgi uyandıracak; Beyaz Rusların Gelibolu yaşamının yanı sıra, Çanakkale ve Türkiye'nin tanıtımına da büyük katkılar sağlayacaktır.

4 İbrahimov, A., vd. a.g.e.

Fotoğraf 1. *Rusya ve Türkiye delegasyonu ile misafirler Gelibolu anıtının açılış töreninde birlikteler. Rusya ve Türkiye'nin ulusal marşları dinleniyor. (Gelibolu Almanağı, 2009).*

Fotoğraf 2. *Anıtın açılış töreninde Mehteran Bölüğünün konseri (Gelibolu Almanağı, 2009).*

Fotoğraf 3. *Suvorov-Moskova Askerî bando okulu da anıtın açılış töreninde bir konser vermişti. (Gelibolu Almanağı, 2009).*

***Foto**ğraf **4 ve 5.** Gelibolu Rus anıtının 1921 yılı ve 2008 yılındaki açılış törenlerinden görünüm(Gelibolu Almanağı, 2009).*

Esasen Gelibolu, tarih sayfalarında yaşananlar nedeniyle, günümüzde anı ve keder turizmi bakımından çok büyük ilgi gören bir yöredir. Gelibolu yarımadasının savaşlarla örülü tarihi bu yarımadayı birçok ulus için kutsal bir mekâna dönüştürmüştür. Bu özelliği nedeniyle Gelibolu, Türkiye'yi dünya ile bütünleştiren, uluslararası bir kültürel mekâna dönüşmüştür. Gelibolu, buradaki savaşlarda şehit düşen kendi evlatlarının yanı sıra, başka ulusların mensubu asker kişileri de ebediyete kadar misafir etmeyi üstlenmiştir. Gelibolu bu misyonuyla, dünya medeniyetinin yüksek seviyeli hoşgörüsünü ve değerlerini temsil etmektedir.

***Foto**ğraf 6. Anıtın açılışından sonra İstanbul'a uğurlanan misafir heyeti. İlk sırada soldan-sağa ; A. P. Torşin ve babası Gusan, Y. N. Emelyanov, N. S. Belyayevskiy, M. N. Aproksina, P. B. Rosnyanskiy . A. A. Hudokormov, A. V. Hudokormova, S. V. Lukşa (subay üniforması ile) V. V Petrakov ; onların arkasındakiler V. V. Petrakov ; onların arkasından V. V. Aprıksina , V. Y .Platonov , T. N. Şihzamanova , M. İ. Yakuşev , M.Y. Blinov ve diğerleri. (Gelibolu Almanağı, 2009).*

Savaşlar, yeryüzünde birçok toplumun kültürü üzerinde çok yönlü etkiler yapmıştır. Nitekim Gelibolu, birçok ulusun tarihinde bir dönüm noktası ve varoluşlarını tanımlama yeri olmuştur. Gelibolu Türk ulusunun yanı sıra, Ruslar için de bu bakımdan kutsal bir mekândır. Diğer yandan, Anzakların (ANZAC-The Australia and New Zealand Army Corps), Avustralya ve Yeni Zelanda'nın ulusal kimliğinin şekillenmesinde de Gelibolu bir doğum yeri olmuştur. Gelibolu'da bu ülkelere mensup askerlerin mezarları savaşın sona ermesinden itibaren büyük ilgi görmüştür. Bilindiği gibi yarımadada 1915 Çanakkale savaşlarında hayatlarını kaybeden askerlerin mezarları ve anıtları yer almaktadır. Bunlar hem bu topraklarda şehit düşen Türk askerleri ve subaylarına; hem de Anzak, İngiliz ve Fransız askerlerine aittir. Bu gruptaki askerler, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale'ye işgal amaçlı gelmişlerdi. 18 Mart 1915'te denizde başlayan harekât Türklerin büyük ve kahramanca direnişi ile püskürtülmüş ve yeni bir askerî plana geçilmişti. Böylece Gelibolu'ya karadan çıkarma yapılması kararlaştırılmıştı. Bu harekatta temel görev Anzaklara verilmişti. 25 Nisan 1915'te Anzaklar hücuma geçtiler. Fakat Türk Ordusu Mustafa Kemal liderliğinde onları durdurmayı başardı. İki tarafta çok asker kaybetti. Örneğin Anzaklar 150 bin kişi kaybetti; Türkler 186 bin şehit verdi (bazı kaynaklara göre 250 bin). Türkler için Çanakkale savaşları tüm kayıplara rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük bir ulusal gururudur.[5] Çanakkale savaş-

5 İbrahimov, A., vd. a.g.e.

ları aynı zamanda ulus bilincinin oluşmasındaki etkisiyle Avustralya ulusunun da doğum yeridir. Gelibolu Yarımadası'nda bulunan Britanya-Anzak mezarlıkları 1919-1930 yılları arasında tamamlanmıştır. Resmi olarak 1927'den itibaren Anzaklar Gelibolu'ya gelerek anma törenleri düzenleyebilmektedir. Avustralya ve Yeni Zelanda da bu konuya büyük önem verilmektedir. Esasen 1920'li yıllardan başlayarak bu yabancı mezarlıkların ne yapılacağı çok tartışılmıştır. Fakat 1934'te Mustafa Kemal, Anzak mezarlıklarındaki askerlere ve onların annelerine seslenerek, dünya tarihine geçecek o sözlerini ifade etmişti:

"Bu memleketin toprakları üzerinde kanlarını döken kahramanlar! Burada bir dost vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlâtlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlâtlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlâtlarımız olmuşlardır."

Savaşların sona ermesi ile yaşanan trajedinin, dehşetin, kayıpların hatırlanması ve hatırlatılması "barışın değeri" için farkındalık oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Barış dönemlerinde toplumların genellikle bu tür felaketlerden çıkardığı dersler ve görevler bulunmaktadır. Her savaş, savaşı yaşayan toplumlara değerlerini, kahramanlıklarını, kahraman insanlarını hatırlatarak, ulusal gururun mekânlarına sahip çıkmayı topluma bir görev olarak sunmaktadır. Savaşlardan sonraki süreç içinde ortaya çıkan yeni durumlar, etkinlikler ve düzenlenen mekânlar (savaş alanları, kabristanlar, askerî müzeler, savaş ve zafer yıldönümleri, askerî törenler vb.) aynı zamanda dünya ölçeğinde ziyaretlere bağlı olarak turizmde de önemli rol üstlenirler.[6]

Nitekim, Çanakkale Savaşları'nın 75. yıl dönümü olan 1990 yılındaki kutlamalar esasen önemli bir kilometre taşı olmuş; bu tarihten itibaren bölgeye gelen yerli ve yabancı ziyaretçi sayısında düzenli artışlar görülmüştür. 2000 yılından sonra Türkiye'de iç turizmin gelişmesine paralel olarak, Çanakkale savaş alanlarına olan ziyaretler de belirgin bir şekilde artmıştır.[7]

Tarihsel mirasa sahip çıkma başarısı, gelecekte bir ülkenin ve toplumun tüm kesimlerinin ortak değeri ve gururuna dönüşmenin yanı sıra ulusal ve uluslararası ölçekte bir çekim gücü de ortaya çıkarmaktadır. Nitekim, her yıl Gelibolu'ya geçmişin hatırasına saygı sunmak üzere dünyanın her yerinden çok sayıda ziyaretçi gelmektedir. Bu ziyaretçiler arasında bir zamanlar Gelibolu'da misafir olan Be-

6 Aliağaoğlu, A. "Savaş Alanları Turizmi İçin Tipik Bir Yer: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı", *Milli Folklor,* 2008, sayı 78.; Atay, L. "Savaş Alanları ve Turizmi", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 2010.

7 İbrahimov, A., vd. a.g.e.

yaz Rusların soyundan gelenler ve konuya özel ilgi duyanlar da bulunmaktadır. Kuşkusuz Gelibolu'ya sığınan Beyaz Rusların Anzaklar gibi Anadolu'yu işgal ve sömürgecilik misyonu bulunmuyordu. Atatürk'ün "yurtta barış, dünyada barış" sözünü ilke edinen Türkiye Cumhuriyeti, anma törenleri ile tüm dünya medeniyetine barışın ve hoşgörünün önemini her yıl hatırlatmaktadır. Tüm bu örneklerin gösterdiği gibi, Gelibolu'nun kaderini etkileyen tarihsel olaylar Gelibolu'yu dünya ile bütünleştirmekte ve dünya barışına önemli katkılar sağlamaktadır.

Kökleri bir zamanlar çeşitli nedenlerle Gelibolu'da yer almış kişiler ile konuya ilgi duyanların 'anı-tarih-kültür-doğa turizmi' yoluyla Gelibolu'ya çekilmesi, Çanakkale yöresini Türkiye'nin en önemli turizm destinasyonlardan birisi yapacaktır. Konunun kapsamlı bir şekilde ele alınması ve gerekli altyapının hazırlanması ile Çanakkale'ye dünyanın çeşitli ülkelerinden turizm talebinin oluşacağı açıktır. Gelibolulu Rusların, Türkiye'den ayrıldıktan sonra dünyanın çeşitli ülkelerine gitmeleri nedeniyle, Gelibolu'ya turist göndermesi beklenen ülkeler de çeşitlilik gösterecektir. Gelibolu'da bulunan Beyaz Ruslar arasında çeşitli milletlerin mensupları bulunuyordu. Bu özellikler Gelibolu'yu dünya ile bütünleştirmekte ve buraya uluslararası bir kimlik kazandırmaktadır. Bununla birlikte Gelibolu'da zorunlu gurbetin ağır koşullarını dayanamayarak hayatına kaybedenler ve Gelibolu'ya defnedilenlerin sayısı 342'dir. Ebedi olarak Gelibolu'da misafir olacak bu kişilerin milliyetleri ile henüz bir araştırma bulunmamaktadır. Yakın bir gelecekte bu konuya eğilmenin de Gelibolu ile çeşitli dünya ülkeleri arasında yeni bağlar kurulmasına yol açacağı değerlendirilmelidir.

Fakat bizim konuya bakışımız sadece turizm ile sınırlı değildir. Gelibolu ve Çanakkale'nin dış ilişkilere dönük bu tür bağlantıların daha kapsamlı değerlendirilmesini öneriyoruz. Gelibolu'nun belirli ülkelerin tarihi ile kesişen önemi ve anlamı, günümüzde sadece belirli günler ve yıllardaki anma törenleri ve hatırlanma kalıbı ile sınırlı kalmamalıdır. Gelibolu ve Çanakkale, geçmişte kaderi burada şekillenen ülkeler ile Türkiye arasında kültürel diyaloğa katkı sağlayan; bilimsel, teknolojik ve sektörel iş birliğinin köprüsüne dönüşmelidir. Tarihsel kökleri Gelibolu'da yer alan uluslarla Türkiye toplumu arasındaki çeşitli iş birliği örnekleri yörenin kalkınmasında etkisini göstererek görünür hale getirilmelidir. Bu amaç doğrultusunda roller üstlenecek ortak projeler ve yatırımlar gerçekleştirilebilir. Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin geliştirilmesi sürecinde Gelibolu'nun üstlenebileceği önemli misyonlar bulunmaktadır. Bu konunun, Türkiye - Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi (UDIK) bünyesi içinde ve Türk-Rus Toplumsal Forumu Başkanlığı seviyesinde ele alınmalısı yararlı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bizim düşüncemiz, 100. yıl dönümüne ilerleyen bu sürecin iyi değerlendirilerek, Gelibolu'daki tarihsel ortak mirasımızın sürekli gelişme faktörüne dönüştürülmesi ve iş birliğinin kalıcı örneklerinin ortaya çıkarılmasıdır.

Çanakkale'nin tüm dünyaya örnek olan geçmişi, sadece belirli günlerdeki turist beklentisi kalıbının dışına taşmalıdır. Bu nedenle konuyla ilgili oluşturulacak politikanın Rusların Gelibolu'ya yapacağı ziyaretler dönemiyle sınırlı olmadığı, geçmişten gelen zenginliğe ait bu potansiyelin yöre kalkınmasına sağlayacağı (ekonomik, kültürel iş birliği, ortak çalışma alanları vb.) yararlara odaklanılması gereklidir.[8]

Gelibolu Rus Anıtının Açılışından Günümüze Değin Sürdürülen Çalışmalar

Gelibolu tarihinde yaşanan geçmiş hatıralara saygı duruşunun ifadesi olan anıtın yeniden inşası, iki ülke arasında bir kültür köprüsü kurulmasını sağlamıştır. Nitekim Beyaz Rus Anıtının Gelibolu'da açılması ve Nikita Mihalkov'un belgesel film çalışmasından sonra, Gelibolu üzerinden Rusya ile kurulan temaslar belirgin bir gelişme göstermiştir. Bu sürecin ilk kapsamlı adımı 2012 yılında atıldı. Bu çerçevede hazırladığımız bir proje önerisini 2012 yılında Çanakkale Valiliği'ne sunduk. Çeşitli aşamalardan oluşan projemiz eğitim ve kültür alanlarında birçok iş birliği hedefi içeriyordu. Ancak temel hedef, Çanakkale'nin uluslararası ticarete elverişli sektör ve üretim alanlarında uluslararası rekabet gücünü artırmak ve uluslararası pazarlara açılmasını desteklemekti. Bu kapsamda Rusya'nın St. Petersburg şehrinde "Şark Kapısı-Orient Gate: Çanakkale-2013" sergisinin hazırlanması kararlaştırıldı. Projenin birinci aşaması olarak St. Petersburg ve Moskova'dan gelecek 16 kişilik bir ekibin Çanakkale'de misafir edilmesi planlandı. Çanakkale Valiliği himayesinde gerçekleşen projenin bu aşaması Kültür ve Turizm Bakanlığı-Tanıtma Genel Müdürlüğü'nün desteği ile gerçekleştirildi. Söz konusu konuklar Rusya'nın çok iyi tanınan turizm dergisi yazarı/editörü, TV ve radyo program yapımcıları ve sanatçılarıydı. Konukların Tarihi Gelibolu Milli Parkı'ndaki Anzak törenlerini de içeren haftada Çanakkale'de misafir edilmesi kararlaştırıldı. Rusya heyeti ile Çanakkale'nin seçkin doğal, tarihi, kültürel ve turistik çekiciliklerine ziyaretler gerçekleştirilecek; misafir heyet de Rusya'ya döndüğünde Çanakkale ile ilgili haberler, tanıtıcı çekimler, resim ve fotoğraf sergileri hazırlayacaklardı. Üretilen bu çalışmalar St. Petersburg'da planlanan sergide yer alacak ve yayınlanacaktı.

Rusya Heyetindeki şu kişilerden oluşuyordu:

- Vitalii Vasilev, Heyet Başkanı, Sanatçı, St. Petersburg Beşeri Programlar Merkezi Müdürü
- Elena Prudnikova, Sanatçı, Ressam
- Nataliia Pushnina, Sanatçı, Ressam
- Yuri Vasiliev, Sanatçı, Ressam

8 Çalışkan, V. ve İbrahimov, A. "A New Factor For The Touristic Potential Of Çanakkale: White Russians İn Gallipoli", İnternational Çanakkale Congress, 17-19 March, İstanbul, 2006, Pp.425-434.

- Daria Antipina, Sanatçı, Ressam
- Nikolay Tsvetkov, Sanatçı, Ressam
- Vadim Maslov, Sanatçı, Ressam
- Galimov Azat, Sanatçı, Ressam
- Artem Vasilyev, Fotoğraf Sanatçısı
- Tatiana Sigalina, Uluslararası NTD TV
- Pavel Subrakov , Uluslararası NTD TV
- Elena Medvedeva, Muzey (Müze) Dergisi Baş Editörü
- Anna Grushina, Rusya Devlet Tarihi, Moskova Dergisi Genel Müdürü, Baş Editörü
- Kapitalina Koksheneva, SVOI Dergisi Editör Yrd.
- Anna Fradkina, RTR Rusya Radyo-Televizyon Kurumu St. Petersburg Temsilciliği
- Dmitrii Kovnatckii, RTR Rusya Radyo-Televizyon Kurumu St. Petersburg Temsilciliği

***Foto**ğraf 7. Şark Kapısı-Çanakkale Projesi Rusya delegasyonunun Gelibolu Rus anıtı ziyareti (2013).*

22-29 Nisan 2013 tarihleri arasında Çanakkale'de çeşitli ziyaretlerde bulunan ve incelemelerini tamamlayan Rusya heyeti, çalışmalarının ardından ülkelerine uğurlandı. Heyet Çanakkale'de iken Rusya'nın Sesi Radyosu Türkiye Servisi, canlı yayında her gün bağlantı yaparak, heyetin Çanakkale'de o günkü ziyaret programını ve değerlendirmelerini yayınladı. Rus heyeti ülkelerine dönmelerinin ardından çalışmaları planlanan şekilde tamamlamış; Rusya Devlet Televizyonu (Russia 1 TV Channel-RTR) ile Rusya ve Çin'de yayın yapan New

Tang Dynasty Television (NTD Television) kanallarında Gelibolu ve Çanakkale Tanıtım Programları yayınlanmıştır. Turizm dergileri de 'Gelibolu ve Çanakkale Özel Dosyası' hazırlayarak, yaz döneminde çıkan sayılarında Çanakkale'ye geniş yer vermiştir. Ressamlar da Çanakkale'deki gezileri esnasında yapımına başladıkları eserlerini Rusya'ya dönünce tamamlayarak, sergiye hazır hale getirmişlerdir. Nihayet 11-13 Eylül 2013 tarihlerinde "Şark Kapısı: Çanakkale 2013" (Orient Gate: Çanakkale 2013) adını taşıyan sergi Rusya heyeti tarafından St. Petersburg kentinde açıldı. Aynı tarihlerde St. Petersburg kentinde G-20 Zirvesi'nin olması da oldukça önemliydi. Heyet üyelerinin Çanakkale'den ayrılırken teşekkür ve hatıra olarak bıraktıkları mektuplar Çanakkale hakkında oldukça ilginç değerlendirmeleri de içermektedir:

Fotoğraf 8. *Rusya Devlet Televizyonu, Gelibolu'da şehitlikteki anma töreninde muharip gazilerimiz ile bir program gerçekleştirdi (2013).*

Kapitalina Koksheneva

Filoloji Profesörü, SVOI Dergisi Editör Yrd., Rusya Yazarlar Birliği Sekreteri

"Daha önce Türkiye'de hiç bulunmamıştım. Çünkü dinlenme amaçlı kitle turizmine önem vermiyorum. Fakat bu gezide ben başka ve yeni bir Türkiye gördüm. Çanakkale'de gördüğüm turizm, yani entelektüel turizm bana çok cazip geldi. Kuşkusuz bu tip turizmde insanın mesleki yetenekleri ve ilgisi önem taşımaktadır. Özellikle Anzak törenleri *ve Türk Şehitliği'nde olan törenler beni çok etkiledi. Bu törenlerde sizler sadece müttefiklere değil karşı tarafa da saygı gösteriyorsunuz.*

Üniversite ile birlikte Çanakkale bir gençlik kentidir. Bu, geleceğin simgesidir. Kentinizden gerçekten çok etkilendim. Çünkü kentin atmosferi oldukça etkile-

yicidir. Bence beşeri konularla ilgili her türlü proje, toplumlar arasında özellikle üniversite öğrencileri arasında oluşacak kültürel ilişkiler çerçevesinde gelişebilir. Ü*lkelerimizin, hem Rusya'nın hem de Türkiye'nin, bu konuda büyük potansiyeli bulunmaktadır. Bu çerçevede Gelibolu'da Beyaz Ruslar ile ilgili bazı girişimlerin yapılmasını çok isterim. Bu tip girişimler bizim halkımıza, kendi atalarını misafir ederek ağırlayan Türk toplumunu tanımak için bir fırsat oluşturabilir. Ayrıca Çanakkale, Gelibolu, Bozcaada, Assos ve diğer yerler Rusya'da yaşayan,* düşünmeyi, sakinliği seven entelektüel kişiler için çok çekici olabilir.

Gezilerimiz çok verimli oldu. Çok şey öğrendik, çok iyi organize edilmişti. Bir kez daha sizlere teşekkür ederim. Çeşitli seviyelerde gerçekleşen ziyaretlerdeki kabullerde her zaman heyetimize büyük ilgi gösterildi. *Sonuç olarak söylemek isterim ki, ben, Çanakkale ziyaretimizde yeni bir Türkiye gördüm."*

Anna Fradkina ve Dmitrii Kovnatckii

RTR Rusya Radyo-Televizyon Kurumu St. Petersburg Temsilciliği

*"*Çanakkale yöresi tarihi, doğası, denizi ve misafirperver insanlarıyla zengin bir yerdir. Rusya'da bu yöre hakkında bilgiler oldukça azdır. Fakat gezimizin sonunda Rusyalılar hayatlarına yeni renkler katma fırsatı ile tanışmış olacaklar. Rusya'da, özellikle metropol kentlerde kültür turizminin aktif taraftarları günden güne artmaktadır. Bu bakımdan Çanakkale'nin çok iyi fırsatları vardır.

Biz, St. Petersburg'da Rusya TV kanalının mensubu olarak il yönetimine bu olanaklardan yararlanarak ilerlemesini diliyoruz.

Hazırladığımız tanıtıcı program Haziran ayı sonunda Rusya'da yayınlanacaktır. Bizce Çanakkale'ye yeni turist akımları oluşacaktır. Bildiğimiz gibi, Rusya tarihinin bir parçası olan Gelibolu sayfası, ülkemizde birçok insanın merak konusudur. Kuşkusuz burada anı turizmi denilen bir turizm türü gelişebilir. Sıcak kabulünüz için teşekkürler."

Anna Grushina

Rusya Devlet Tarihi, Moskova Dergisi Genel Müdürü, Baş Editörü, Rusya Federasyonu Fahri Kültür Uzmanı, Rusya Yazarlar Birliği Üyesi, Rusya Gazeteciler Birliği Üyesi, Moskova Medyası Fahri Uzmanı, Moskova Belediye Başkanlığı ve Rusya Yazarlar Birliği Ödülleri Sahibi

"Bu gezinin esas sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz:

Çeşitli konularda iki kültürün kapsamlı diyaloğu yaşandı. İnsani temaslar ve ilişkiler gelişti. Bir zamanlar bizim soydaşlarımız (Gelibolu'da) Türk insanının

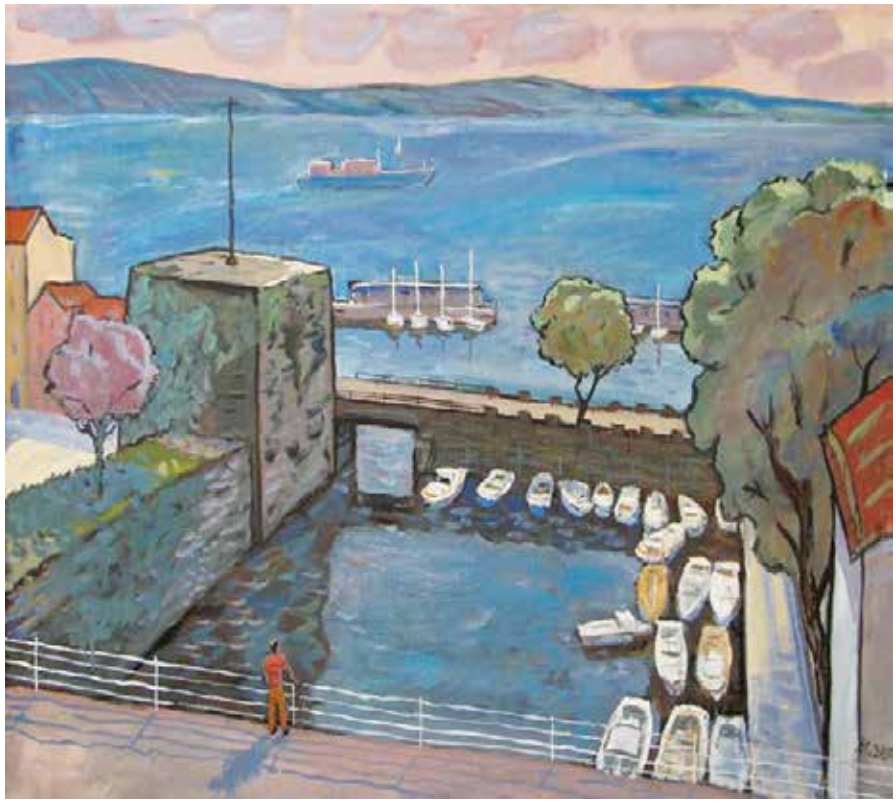

Şekil 1. Şark Kapısı: Çanakkale Projesi kapsamında Çanakkale'ye gelen Rus ressamların fırçasından Gelibolu.

Şekil 2. Şark Kapısı: Çanakkale Projesi kapsamında Çanakkale'ye gelen Rus ressamların fırçasından Bozcaada.

Ruslar hakkındaki fikirlerini değiştirdiler. Türk insanı çok ağır şartlar altında Rus insanına misafirperverlik gösterdi. Bugün de benim soydaşlarım Türk toplumuna çeşitli yararlar sunabilir. Özellikle Rus *edebiyatı, müziği, resim, heykel ve diğer birçok konuda işbirliği yapılabilir. Şunu asla unutmamalıyız: kültürlerin bütünleşmesi, barışın ve iyi komşuluğun temelini oluşturur.*

Beni en çok ne etkiledi? En başta ölçeği, fakültelerinin çeşitliliği ve ders süreçlerinin organizasyonu ile Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi etkiledi. Üniversiteniz yeni branşlarla yeni ufuklara ulaşmaya çalışmaktadır.

Diğer etkilendiğim konu askerî törenler oldu. Diğer uluslara, diğer ulusların tarihine bu kadar yüksek saygı, alçakgönüllülük dünyada çok az yerde görülebilir. Şuna da çok şaşırdım. Sizin topraklarınızda ölen kişilere ve *onların mezarlıklarına* büyük saygı vardır. Tüm *bunlar ülkenizin bendeki imajını tamamen değiştirdi. Bu gezide yeni bir ülke gördüm. Sizler çok işler başarmak istiyorsunuz. Dilerim tüm istekleriniz hayata geçirilir."*

Daria Antipina

Ressam, St. Petersburg Teknoloji ve Tasarım Üniversitesi Öğretim Üyesi, Doç. Dr. St. Petersburg Resim Akademisi Öğretim Üyesi, Rusya Ressamlar Birliği Üyesi, Peter Sanat Akademisi Üyesi, Sanat Tarihçileri Birliği Üyesi, Rusya Bilimler Akademisi Bilim Evi Üyesi,

*"Türkiye'ye ilk kez geldim. Ülkeniz benim için adeta bir keşif oldu. Çanakkale, sanat işleri için çok merak uyandırıcı ve ilham verici bir kaynak. Bu gezide Çanakkale ile tanı*ştım. Yörenin geçmiş tarihiyle, büyük kahramanlığıyla ve büyük zaferleriyle *tanıştım. Çanakkale, Gelibolu, Assos, Bozcaada ve Troia ile ören yerlerinizi gördüm. Burada tabiatı gördüm. Rusya ile benzerlikleri ve farklılıkları gördüm. Gelibolu'nun eski evlerini ve Bozcaada'nın dar sokaklarını gördüm. Bu mekânlar bana büyük ilham verdi. Resim çizebilmek için kafamda pek çok obje oluştu.*

Anzak ve Türk törenleri beni çok etkiledi. Özellikle şu nokta beni çok etkiledi: Türkler, Yeni Zelandalı ve Avustralyalı ölen askerlere ne kadar seviyeli bir saygı gösteriyorlar. Oysa bu insanlar az kalsın bu ülkeyi sömürgeye dönüştüreceklerdi.

Beyaz Rus Anıtının ziyareti bana kendi tarihimizi öğrenmeme yardımcı oldu.

Çanakkale yöresinin tabiatı, mimarisi ve insanların sıcaklığı bir sanat insanı için itici güce sahiptir. Burada olduğum sürece elim sürekli bir şeyler çizmek için harekete geçti. İyi sanat eserleri ortaya çıkacağını düşünüyorum.

Benim Çanakkale ziyaretim aynı zamanda bir genel inanışa da son verdi. Rusya'da reklamlar bize Türkiye'nin bir kaplıca ve plaj ülkesi olduğunu empoze etmektedir. Halbuki ülkeniz bir sanat insanı için, entelektüel insanlar için çok şey vaat etmektedir."

Elena Medvedeva

"Muzey" (Müze) Dergisi Baş Editörü

"Gezi programı çok iyi tasarlanmıştı ve çok nitelikliydi. Beni ve meslektaşlarımı, dergi editörlerini ve ressamları çok etkiledi. Özellikle şunu vurgulamak isterim; bizleri törenler haftasında Çanakkale'ye davet ettiniz. Gerçekten de bu düşünce çok akıllıcaydı. Törenler, bir yandan Çanakkale'nin uluslararası boyutunu gösterirken diğer yandan Çanakkale Valiliği'nin her türlü uluslararası organizasyonu yapabilme gücünü kanıtladı. O kadar ülkeden misafir kabul etmek, bu denli mükemmel bir program düzenlemek, dünyada çok az ülkede mümkün olabilir. İlinizin benzeri olmayan tarihsel ve kültürel mirasına, anıtlarına hayran kaldım. Rus vatandaşlarının Troia dışındaki diğer konular hakkında genellikle hiçbir bilgisi yoktur.

Bizi mutlu eden başka ne oldu? Anıtlarınız, heykelleriniz hep bakımlıdır. Her yerde restorasyon çalışmaları yapılmaktadır. Ben uzun yıllardır müze konularıyla ilgileniyorum. Bu nedenle Kabatepe Tanıtım Merkezi gibi askerî tarihe bağlı bir eser oluşturmanızdan çok mutlu oldum. Özellikle multimedya yöntemleri, bilgilendirme fonksiyonu dışında burayı 'etki yapan bir fabrika' haline getirmiş

İlinizin tabiatı mükemmeldir. Peyzaj değerleri çok etkileyicidir. Hem deniz peyzajları, hem de doğa görünümleri, ormanlık ve dağlık alanlarınız; küçük ama derli toplu yerleşmelerinizde gördüğümüz gibi ilinizde turizmin gelişimi için her türlü fırsat ve olanak vardır.

Bizleri oldukça yüksek seviyede ağırladınız. Her düzeyde misafirperverlik gördük (valilikte ve üniversitede). Gezi sırasında karşılaşılan sorunların süratle çözümünden etkilendiğimi vurgulamak isterim. Bizim bu temasımızın meyveleri çok iyi olacaktır ve gelecekteki işbirliğinin gelişimi için itici güç sağlayacaktır. Çok teşekkür ediyorum."

Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. yıl dönümünün yaklaşmakta olması nedeniyle iki ülkenin kurumsal düzeyde kurduğu ilişkilerde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Gelibolu'yu merkeze alan bu toplantılar ve etkinlikler iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesinde Gelibolu'nun etkili rolünü teyit etmiştir. 20 Kasım 2017'de Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde Tubingen Troia Vakfı ve REBTEK (Rusya Ekonomi Teknoloji ve Bilim Derneği)'in ortaklaşa düzenledikleri "Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. Yılına Doğru (1921-2017)" isimli halka açık konferans; 6 Mayıs 2018'de Gelibolu anıtının açılışının 10. yıl dönümü nedeniyle Gelibolu Belediyesi ev sahipliğinde düzenlenen çeşitli etkinlik ve törenler; 7 Mayıs 2018'de Galatasaray Üniversitesi'nde gerçekleştirilen ve moderatörlüğünü Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın yaptığı "Kültür Diyaloğunda Rusya

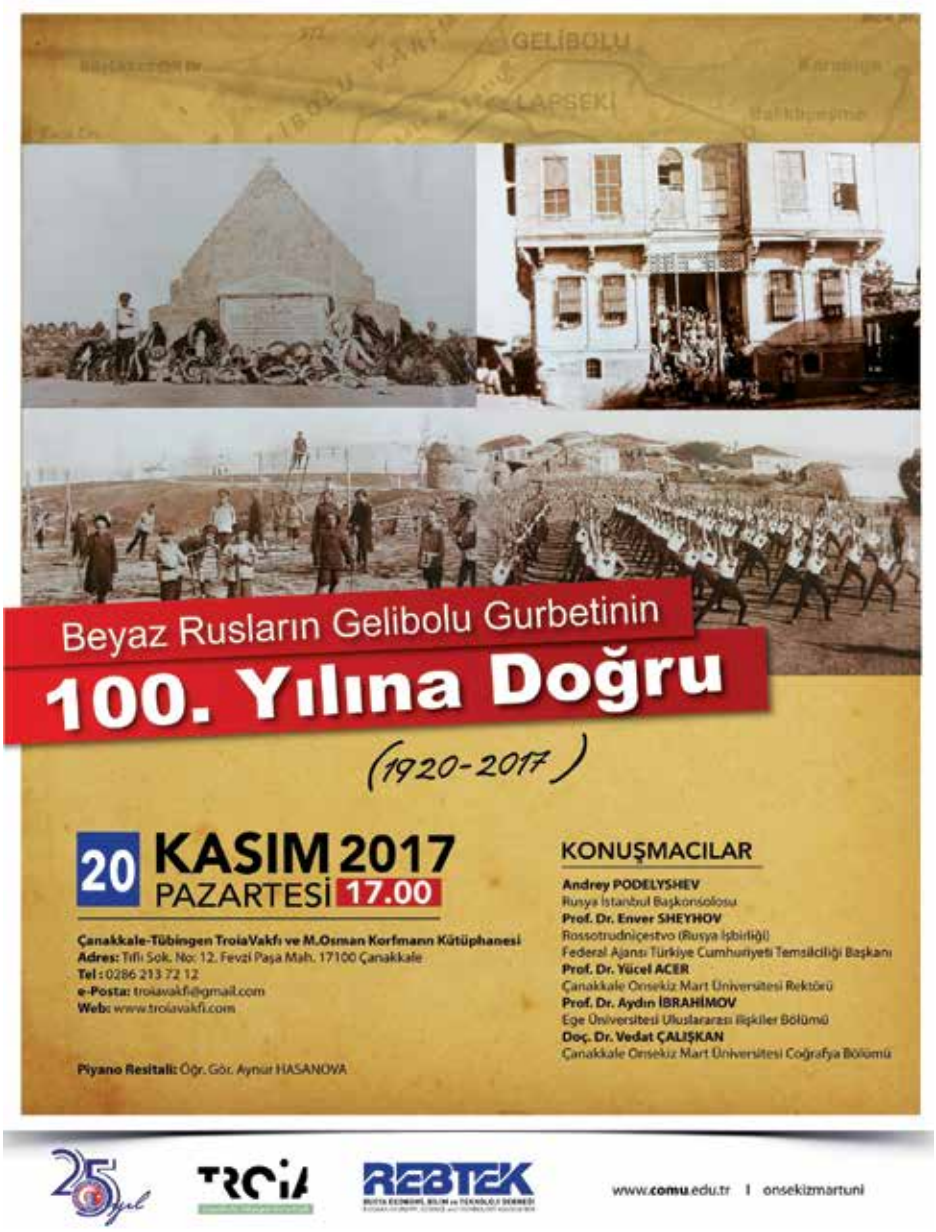

Şekil 3. Rusya İstanbul Başkonsolosu A. Podelyshev'in de konuşmacı olduğu 2017yılındaki konferansın afişi

ve Türkiye" adlı çalıştay ile Rus göçünün Türkiye gurbetinin 100. yıl dönümü hazırlıkları da başlatılmış oldu. Bu toplantılarda 100. yıl için çalışmaları planlayacak, koordine edecek, destekleyecek bir platforma olan ihtiyaca dikkat çekilmişti. Nihayet, 14 Ekim 2018'de Resmi Gazetede yayınlanan yönetmeliği ile Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi bünyesinde faaliyetlerine başlayan "Türkiye-Rusya

***Foto**ğraf **9.** 20 Kasım 2017 tarihinde Çanakkale'de gerçekleştirilen konferanstan görünüm.*

***Foto**ğraf **10.** 6 Mayıs 2018 tarihinde Gelibolu Rus anıtında gerçekleştirilen anma töreninden görünüm. Gelibolu Belediyesi'nin ev sahipliğinde gerçekleşen tören ve etkinliklere, Rusya İstanbul Başkonsolosluğu, Rusya Ulusal Gurur Vakfı, Russotrudniçestvo Türkiye Temsilciliği ile Çanakkale Onsekiz Mart üniversitesi de katıldı.*

***Foto**ğraf **11.** 6 Mayıs 2018 tarihindeki anma törenleri Gelibolu Atatürk Kültür Merkezi'nde devam etti. Konuşmaların tamamlanmasıyla, Rusya Devlet Akademik Müzik grubu sahne aldı. Grup balalayka, akordeon ve dombra gibi çeşitli geleneksel enstrümanlarla Rus kültürünün çok sevilen klasik bestelerinden oluşan bir konser verdiler.*

***Foto**ğraf 12. 7 Mayıs 2018 tarihinde Galatasaray Üniversitesi'nde "Kültür Diyaloğunda Rusya ve Türkiye" adlı bilimsel yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirildi. Toplantının Moderatörlüğünü Galatasaray Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. İlber Ortaylı ile Moskova Devlet Üniversitesinden Prof. Dr. Viladimir Yakunin yaptılar.*

***Foto**ğraf 13. Ekim ayında (2018) faaliyetlerine başlayan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkiye-Rusya İşbirliği Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin (TURUSIA) kuruluşunu tebrik etmek ve faaliyetleri hakkında bilgi almak amacıyla Russotrudniçestvo (Rusya Federasyonu Uluslararası İnsani İşbirliği Ajansı) Türkiye Temsilciliği Çanakkale'ye çalışma ziyaretinde bulundu ve Gelibolu fotoğraf arşivini TURUSIA'ya hediye ettiler.*

İşbirliği Araştırma ve Uygulama Merkezi" (TURUSIA), 100. yıl etkinlikleri için bir platform görevini üstlenecektir. TURUSIA, Gelibolu'yu merkez alan çeşitli etkinliklerin koordinasyonunu sağlamaya da yardımcı olacaktır.

Beyaz Rusların Gelibolu gurbetinin 100. yıl dönümü dolayısıyla, iki ülke toplumlarının birbirlerinin kültürlerini daha yakından tanımalarına olanak sağlayacak etkinliklerin planlanması için Türkiye ve Rusya tarafı çalışmalarını sürdürmektedir. Başta Türk Rus Toplumsal Forumu Türkiye Kanadı Eş başkanlığı olmak üzere, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-TURUSIA ve Gelibolu Belediyesi 100. yıla uzanan bu sürecin en iyi şekilde değerlendirilmesini hedeflemektedir. Rusya Kanadı, Rusya İstanbul Başkonsolosluğu, Rusya Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar ve Uluslararası İşbirliği Ajansı (Russotrudniçestvo)'nın Türkiye Temsilciliği ve Rusya Ulusal Gurur Vakfı aracılığıyla bu sürece destek vermektedir.

100. Yıldönümüne Doğru: Türkiye Rusya İş birliği ve Kültürel Diyalog İçin Öneriler

Beyaz Rusların Türkiye topraklarındaki misafirlikleri sürecinde Gelibolu, Türkiye-Rusya ilişkilerinde tarihsel bir dayanışmayı, kardeşliği temsil eden sembol değeri yüksek bir mekândır. Bu tarihsel olgunun 100. Yıldönümü teması, Türkiye ile Rusya toplumları arasında bu tarihsel kesitin ve geçmişte yaşananların yeniden hatırlanmasına ve tanıtımına önemli katkı sağlayacaktır. 100. yıl ve sonrasında Gelibolu, Türkiye ile Rusya'nın en üst düzeyde buluşmasının yeni mekânı olacaktır.

Gelibolulu Rusların hatırasının 100. yılına doğru ilerleyen süreçte Türkiye'de ve Rusya'da çeşitli etkinlikler planlanmaktadır. Bu tür etkinlikler, geçmişte Gelibolu'da Beyaz Ruslarla Türk toplumu arasında yaşanan örnek insani dayanışma hakkında kamuoyunu bilgilendirmeye yardımcı olacaktır. 2020-2023 yıllarında her iki ülkenin çeşitli şehirlerini gezecek "Türkiye'de Beyaz Rusların 100. Yılı" sergileri, bu tarihsel yardımlaşma örneğini tanıtacak olması nedeniyle, kamuoyunun Türkiye-Rusya ilişkilerine pozitif bakışını pekiştirecek katkılar sunacaktır. 100. Yıldönümü etkinlikleri kapsamında iki ülke arasında bilimsel, teknolojik, sektörel buluşmalar yoluyla iş birliği hedeflerinde önemli ilerlemeler sağlanması da beklenmektedir.

Kuşkusuz, ülkeler arasında kapsamlı iş birliği ve ilişkilerin geliştirilmesinin en temel koşullarından biri karşılıklı vize serbestliğidir. Geçtiğimiz haftalarda (6 Şubat 2019) Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in, Rusya'ya Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı iş insanları ile tır ve kamyon şoförlerine yönelik Rusya vizesinin kaldırılması talimatını verdiği basın yoluyla duyurulmuştu. Bilindiği gibi 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan uçak krizi sonrası Rusya tarafından Türkiye

Cumhuriyeti vatandaşlarına vize zorunluluğunu yeniden devreye konulmuştu. Esasen, vize engeli, toplumsal hafızada bu olayın sürekli hatırlanmasına yol açarak olumsuz bir etki yapmaktadır. Rusya tarafının uyguladığı vize kısıtlaması iki ülke arasında akademik hareketliliği de olumsuz etkilemektedir. Nitekim vize koşulları nedeniyle Türkiye'den Rusya'ya turizm ve bilimsel amaçlı ziyaretler son yıllarda belirgin şekilde azalmıştır. Hususi pasaport ve hizmet pasaportu türlerinde de vize uygulamasının kaldırılması ile iki ülke arasında akademik hareketliliğinin ve iş birliğinin artacağını öngörmekteyiz. Rusya'nın vize rejiminde sınırlı düzenlemeler yerine 2015 yılı öncesi uygulamalara dönüş sağlaması, iki ülke arasında ziyaretçi trafiğini ve etkileşimi artırmaya yardımcı olacaktır.

Tarım ve Sanayi

Tarım, sanayi ve turizm sektörlerinde Rusya ile Türkiye'nin iş birliği geliştirebileceği çok büyük bir potansiyel bulunmaktadır. "Gelibolu-100. Yıldönümü" temasının, Türkiye ile Rusya arasında kapsamlı bir işbirliği köprüsü oluşturması; ekonomik ve kültürel alanlarda iş birliği örneklerini ortaya çıkarması beklenmektedir. Türk Rus Toplumsal Forumu Eş Başkanlıkları, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkiye-Rusya İşbirliği Araştırma ve Uygulama Merkezi (TURUSIA), çeşitli alanlarda iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla bu sürece destek sunmaktadır. Bu süreçte Sanayi ve Ticaret Odaları ile onların üyeleri için uygun ticaret partnerlerinin bulunması, yuvarlak masa toplantıları ve görüşme ziyaretleri vb. organizasyonlar da yine TURUSIA tarafından sağlanabilecektir.

Gelibolu ve Çanakkale'nin kaliteli ve şöhretli tarımsal ürünlerinin ihracatı için Rusya oldukça elverişli ve çok geniş bir pazardır. Çanakkale'den Rusya'ya kaliteli zeytin, zeytinyağı ve peynir çeşitlerini ihraç etmek olanaklıdır. Bilindiği üzere Rusya ihtiyacı olan yaş meyve ve sebzeyi çeşitli ülkelerden sağlamaktadır. Örneğin yeşil ve kırmızı biber (kapya) Moldovya'dan; domates Moldovya ve Azerbaycan'dan; meyveler ise dünyanın çeşitli ülkelerinden ithal edilmektedir (Arjantin, Fas, Tunus, Cezayir, Mısır, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Moldavya ve Türkiye). Diğer yandan Rusya, 22 Ağustos 2012'te Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne resmen üye olmasının ardından koruma duvarlarını aşamalı olarak indirerek uluslararası seviyelere çekmeye başlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak gıda ihtiyacının önemli bir kısmını yurt dışından karşılayan Rusya'nın gıda ithalatı kısa sürede yüzde 10 ile yüzde 33 arasında artış göstermiştir. Rusya Tarım Bakanlığı, süt ürünleri (tereyağı, peynir ve krema) ithalatının 2013 yılında yüzde 23, bitkisel yağ ithalatının ise yüzde 50 arttığını bildirmektedir. Gelibolu yarımadasında çok üst düzey kalitede üretimler yapan şarap fabrikaları bulunmaktadır. Gelibolu yöresi üzümlerinden 'Gelibolu-100. yıldönümü' temalı

ortak üretimlerin çeşitli ülkelere ihracatı da iki ülkenin girişimcileri tarafından değerlendirilebilir. Rusya Federasyonu'nun çeşitli bölgelerinde, oldukça verimli geniş tarım arazilerinde ortak tarım ve hayvancılık yatırımları yapabilme olanağı da mevcuttur.

Rusya'da yat, tekne ve gemi makinaları imalatı konusunda uzmanlaşmış çeşitli merkezler mevcuttur. Rusya'nın özellikle gemi makineleri ve donanımlarını çeşitli ölçeklerde üretebilme yeteneğinde çok sayıda tesisi bulunmaktadır. Bu nedenle Çanakkale-GESTAŞ ve Gelibolu'da faaliyet gösteren gemi inşaat firmaları, tersane işletmeleri bu konuya ilgi gösterebilirler. Rusya'nın çeşitli bölgelerindeki ve Çanakkale'deki Teknoparklarda ortak endüstriyel yatırım ve üretim yapmak için çok uygun koşullarla arazi ve tesisler sağlanabilir. Seramik, mobilya ve inşaat firmaları için de Rusya'da iyi fırsatlar söz konusudur. Çünkü Rusya'nın birçok tarihi şehrinde yapılar ve konutlar hızla yenilenmektedir. Turizmin her geçen gün gelişme gösterdiği Rusya'da, sektördeki tesis inşaatları ve çeşitli donatılara olan talepler nedeniyle bu kategoride ihracat olanakları da oldukça yüksektir.

Turizm-Eğitim-Kültür

2010 yılından itibaren her yıl 30 milyonun üzerinde turist alan Türkiye, dünyada en fazla turist alan 10 ülke arasında yer almaktadır. Rusya ise 40 milyonu aşan turist sayısı ile dünyada en fazla turist çıkaran kaynak ülkeler arasındadır. Rusya'nın yurtdışına turist akışında en önemli destinasyonlarından birisi uzun yıllardır Türkiye'dir. Nitekim Türkiye'nin son yıllarda en fazla turist aldığı ülkelerin başında Rusya yer almaktadır. Rusya Federal Güvenlik Servisi (FSB) Sınır Ofisi verilerine göre 2018 yılında Rusların en çok gittiği ülke Türkiye olmuştur. FSB'ye göre turistik amaçlı ya da değil, 2018 yılında 6 milyon Rus Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Rus turistlerin Türkiye'den sonra en çok tercih ettiği ülkeler ise Tayland ve İtalya olmuştur. Tayland'ı 852 bin Rus turist ziyaret ederken, tatil için İtalya'yı tercih eden Rus vatandaşlarının sayısı 804 bin olarak kayıtlara geçmiştir.[9] Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından yurt dışına çıkan ziyaretçi sayısı günümüzde 9 milyonu geçmiştir. Bu ziyaretçilerin yaklaşık 100-150 bin kadarını Rusya'yı ziyaret eden turistler oluşturmaktadır. Oysa 2010-2013 yılları arasında Türkiye'den Rusya'ya giden turist sayısı 200 binden 385 bine yükselmiş; Türkiye, Rusya'ya en çok turist gönderen dördüncü ülke durumuna gelmişti.

Türkiye ile Rusya arasındaki mevcut turizm kalıpları, turizmden daha etkili yararlanmak için turizmi karşılıklı planlamaya ve stratejiler geliştirmeye ihtiyaç

9 Sputnik Türkiye, "FSB Yeni Verilerini Açıkladı: Türkiye›yi 2018›de Neredeyse 6 Milyon Rus Ziyaret Etti" Https://Tr.Sputniknews.Com/Rusya/201902231037831195-Fsb-Turkiye-Ruslarin-En-Cok-Gittigi-Ulke-Oldu/ (Son Erişim Tarihi: 26.02.2019).

olduğunu göstermektedir. Örneğin Rusya'dan Türkiye'ye yönelen turizm, daha çok Mayıs-Eylül dönemine sıkışmakta; açık ara ile başta Antalya olmak üzere İstanbul ve Muğla illerini tercih etmekte; deniz ve kıyı turizmini kapsamaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Konaklama İstatistikleri sonuçlarına göre ülkemize gelen Rus vatandaşlarının yüzde 62'si Antalya'da konaklamayı tercih etmektedir. Antalya'yı yüzde 22 ile İstanbul takip ederken, Muğla'nın aldığı pay ise yüzde 9 civarındadır. Diğer illerin aldığı paylar ise yüzde 1'in altında kalmaktadır. Gerçekten de Türkiye-Rusya arasındaki turizm ilişkilerinde gözlenen özellikler, turizmin belirli zamansal ve mekânsal kalıplara sıkıştığını ve sınırlı turizm çekiciliklerine odaklandığını ortaya koymaktadır. Bu koşullar altında gerçekleşen turizmin iki ülke arasında kültürel ilişkileri geliştirici fonksiyonu çok zayıftır. Türkiye'ye Rusya'dan gelen turistlerin Türkiye'deki toplumsal ve kültürel yaşamla, değerlerle etkileşimi sınırlı kalmaktadır. Bu kalıplar altında gerçekleşen turizm, iki ülke toplumunun birbirini iyi tanıma ve kültürel ilişkileri geliştirme misyonlarını sınırlandırmaktadır. Turizm, kuşkusuz ekonomik ve ticari kazançların ötesinde çok geniş bir yelpazede yararlar umulan bir endüstridir. Fakat, Türkiye ile Rusya arasında büyüme gösteren turizmin; toplumların kültürlerini, tarihini, doğasını ve birbirlerini daha iyi tanımaya yardımcı olacak misyonu ihmal edilmiş görünmektedir.[10] Türkiye-Rusya turizminde toplumsal, kültürel yararlara daha fazla odaklanmaya ihtiyaç vardır. 2019 yılının "Türkiye-Rusya Kültür Turizm Yılı" ilan edilmesi ve "Gelibolu Hatırasının 100. Yıldönümü" teması, iki ülke arasında turizme yeni perspektifler ve yeni hedefler kazandırmak için çok çeşitli fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye ile Rusya arasında turizm alanında çok çeşitli işbirliği alanları mevcuttur. Örneğin, sağlık turizmi bunlardan sadece biridir. Bilindiği gibi Türkiye'de doğal çevre şartlarının etkisiyle termalizm ve klimatizm (iklim tedavisi) potansiyeli yüksek yörelerin varlığı oldukça dikkat çekicidir. Bu alanda iki ülke arasında bilimsel, teknolojik işbirliği ve ortak yatırımlar Türkiye'de sağlık turizmine büyük bir ivme kazandırabilecektir. Türkiye'de turizm sektöründe özel teşebbüsün sermaye gücü ve rekabetler, termal turizmde konfor ve hizmet kalitesini hayli yukarıya taşımıştır. Ancak teknik ve bilimsel bakımdan bu turizm türünde hala nicelik ve nitelik sorunları mevcuttur. Örneğin kaplıca hekimleri ve diğer tıbbi personelin yetiştirilmesinde önemli eksiklikler vardır. Bu nedenle Türkiye'nin kaplıca ve iklim tedavisi turizminde inovatif yöntemler transfer etmeye gereksinimi bulunmaktadır. Termalizm konusu öteden beri bilimsel olarak

10 Çalışkan, V.; Braslavsky, R.; Kozlovskiy, V.; Lomonosova, M. "A Helpful Perspectıve To Strengthen The Tourısm Relatıon Between Turkey And Russıa: Socıal And Cultural Convergence", Xvııı. Ecsbs / European Conference On Social And Behavioral Sciences, Bucharest, Romania, 5-7 September, 2018.

ele alınan Rusya'da kaplıca ekolojisi, biyometeoroloji, klimatizm (iklim tedavisi) vb. alanlarında önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Türkiye'de termal turizmin inovatif gelişimi için model alınacak yerlerden birisi, Rusya'da 'Kafkasya Mineral Vody' (Rusya Federasyonu Stavropol Eyaleti) termal sular bölgesinde yer almaktadır. Burası, dünyanın en gelişmiş uygulama örneklerinin bulunduğu yerlerden birisidir. Kafkasya Mineral Vody bölgesinde yer alan tesisler soft tıbbi merkezler gerek tedavi yöntemleri gerekse işlevsel kullanım yönünden Türkiye için çok iyi örnek oluşturabilirler. Kafkas Mineral Suları (Kavminvodı) İdari Bölgesi, termalizm ve klimatizm tedavileri açısından oldukça eski bir tarihçeye sahiptir ve 18. yüzyıldan bu yana hem kaplıca hem de içmece olarak kullanılmaktadır. Hatta dünyada uluslararası turizmin gelişiminde çok önemli tarihsel roller üstlenmiştir. Kafkas Mineral Sular (Kavminvodı) İdari Bölgesi'nde 4 kaplıca kenti yer almaktadır. Bu kaplıcalar birliği bölgesinin merkezini oluşturan Pyatigorsk kentinde Rusya Federasyonu- Sağlık ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı- Federal Tıbbi-Biyoloji Ajansı'na bağlı Devlet Kaplıcalar Araştırma Enstitüsü (1920) bulunmaktadır. Teorik ve pratik termalizm araştırmaları gerçekleştiren enstitünün araştırmaları dünyanın en şöhretli termal sağlık merkezlerinde ilgiyle izlenmekte ve kullanmaktadır. Araştırma Enstitüsü'nün bilimsel sonuçlarına dayanarak Kafkasya Mineral Sular idari bölgesinde onlarca tedavi amaçlı ve yataklı sağlık merkezi faaliyet göstermektedir. Kafkas Mineral Sular İdari Bölgesinin çeşitli kentlerinde yer alan Bilimsel Deneyim Merkezi bünyesinde 120'si çocuklar için olmak üzere toplam yatak kapasitesi 685 olan klinikler bulunmaktadır. Merkezde 14'ü tıp profesörü, 34'ü çeşitli akademik unvanlara sahip 764 kişi görev yapmaktadır. Sağlık turizmi alanında Kuzey Kafkasya Devlet Kaplıcalar Araştırma Enstitüsü ile iş birliği için elverişli şartlar mevcuttur. Türkiye'de personel eğitimlerini ve karşılıklı personel değişim programlarını kapsayan çalışmalar Türkiye ölçeğinde büyük yararlar sağlayacaktır. Rusya'da yetişen personelin Türkiye'de stajları da mümkün olabilir. Özellikle Rusya'da yetişmiş personelin Türkiye'ye transferi ilgiyle karşılanacaktır. Bu sürecin iki ülke sağlık turizmine büyük katkılar sağlayacağını değerlendiriyoruz.

100. yıldönümünde (2020-2023) Türkiye ile Rusya arasında, çeşitli öğrenim kademelerindeki 100 öğrencinin karşılıklı ziyaretinin sembolik değeri olacağını da düşünüyoruz. Gelecekte iki ülke arasında turizm ve kültür elçileri olarak göreceğimiz bu öğrencilerin Rusya ve Türkiye'de bulunan doğal, tarihi ve kültürel turizm çekiciliklerini ziyaret deneyimleri çok anlamlı olacaktır. "100. Yıldönümü Anısına 100 Öğrenci Karadeniz'in Kıyılarını Birleştiriyor" adlı bu gezi-eğitim programı oldukça anlamlı, işlevli ve yankı uyandırıcı olacaktır. Bu program kapsamında "Gelibolu Hatırasının 100. Yıldönümü-Türkiye Rusya Dostluk Ormanı" oluşturulması da planlanabilir.

İki ülkenin sahip olduğu seçkin doğal, tarihi ve kültürel kaynakların karşılıklı olarak tanıtımına da büyük ihtiyaç bulunuyor. Bu nedenle Türkiye ve Rusya'nın tarihî, doğal, kültürel bakımdan seçkin turizm çekiciliklerini karşılıklı olarak tanıtmayı amaçlayan kitaplar yoluyla, iki ülke arasında turizmin niteliğini geliştirme sürecine destek sağlanabilir. Bu tür ihtiyaç duyulan kitaplar, "100. Yıldönümü Anısına 100 Öğrenci Karadeniz'in Kıyılarını Birleştiriyor" projesi kapsamında da üretilebilir.

Önerilen bu ziyaretler aynı zamanda eğitim ve bilimsel amaçlı olarak planlanabilir. Bu nedenle ziyaretlerin jeomorfolojik çekicilikler (Pamukkale, Kapadokya, Dağlık alanlar vb.), Hidrografik çekicilikler (Akarsular, Göller, Sulak Alanlar vb.), Korunan alanlar (Milli parklar, UNESCO Dünya Miras Listesindeki yerler vb.), tarihi bakımdan önem taşıyan seçkin örnekler, ören yerleri ve müzeler vb. kaynakların yer aldığı çevreleri hedeflemesi amaçlanmalıdır. Bu programın hazırlanması ve uygulanması, bilimsel iş birliği ve kültürel diyalog süreçlerine de olumlu katkılar sağlayacaktır. 100. yıl dönümü kapsamında iki ülke gençlerinin, karşılıklı ziyaretlerini içeren, inceleme amaçlı teknik gezi programlarını Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-TURUSIA hazırlayabilir ve bu programın Çanakkale yöresini kapsayan bölümünü Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi üstlenebilir.

Kültürel ve toplumsal temaslara, tarihsel bağlara odaklanarak çeşitlilik ve derinlik kazandırılacak turizm, iki ülke arasında yakınlaşmanın güçlü ve kalıcı zemin sağlamasına yardımcı olacaktır. Bunun için iki ülke arasında turizmin işbirliği içinde planlanmasına ve geliştirilmesi çalışmalarına gereksinim bulunmaktadır. Toplumsal ve kültürel yakınlaşma, belirli destinasyon kalıplarını genişletme perspektifiyle tasarlanacak turizm ilişkileri, iki ülkenin turizm tarafından daha fazla ödüllendirilmesiyle sonuçlanacaktır.

Türk-Rus Toplumsal Forumu'nda ele alınan konulardan biri de İstanbul ya da Antalya'da kurulması planlanan Türk-Rus Üniversitesi ile ilgilidir. Bu kuruluş sürecinde Gelibolu'nun tarihsel misyonu mutlaka hatırda tutulmalıdır. Gelibolu'nun tarihsel geçmişi ile bağlantılı olarak her yıl düzenlenen törenlerle dünya barışına ev sahipliği yaptığı göz önüne alınırsa; kurulacak bu yeni üniversiteye bağlı 'Gelibolu Uluslararası Barış ve Kalkınma Enstitüsü' de önemli bir adım olacaktır. Savaşlarla bağlantılı sonuçlar nedeniyle geri kalmış ya da kalkınmakta olan ülkeler için hem nitelikli uzman yetiştiren hem de bu kategorideki ülkelerin sorunlarını araştıran, ülke ve bölge uzmanları yetiştiren bir yükseköğretim kurumu Gelibolu'da oldukça anlamlı ve etkili olacaktır. Gerçekten de tarihten kaynaklanan değerler göz önüne alındığında (Troia Savaşı, Çanakkale Savaşları, Beyaz Rusların Gelibolu'da misafir edilişi) dünya ölçeğinde Medeniyetler Arası Barış ve Diyalog Konferanslarına, Uluslararası Barış ve Beşeri Forumla-

ra ev sahipliği yapabilecek en uygun yerlerden birisi kuşkusuz Çanakkale'dir. Özellikle Dünyada savaşlardan zarar gören yerleşim yerlerinin ve ulusların bir buluşma noktası; barış konularda uzmanlaşmış STK'ların bir buluşma yeri olarak Çanakkale dünya ölçeğinde bir merkeze dönüşebilir. Çanakkale'nin gelecek vizyonunda bu konuya daha fazla odaklanmak önemli yararlar sağlayabilir.

Türkiye ile Rusya arasında yükseköğretimde akademik işbirliği ve akademik ilişkiler gelişme yolundadır. Bu sürecin yavaş ilerlemesinin başlıca nedenleri vize serbestliğinin sınırlanması, yükseköğretimde akademik hareketlilik ve değişimi kapsayan işbirliği anlaşmalarının ve destek programlarının yetersizliği ve bürokratik süreçlerdir. İki ülke arasında akademik işbirliğini geliştirmek için yükseköğretimden sorumlu kurumların konuyu ele alarak, üniversiteler arası işbirliği anlaşmalarının ve protokollerin süratle onaylanmasını sağlayacak bir koridor açılması gerekmektedir. Onay süreçlerinin kısa sürede sonuçlandırılması akademik işbirliğine hız kazandıracaktır. İki ülke arasında araştırmacıların ortak bilimsel projeler hazırlamalarını ve yürütmelerini destekleyecek araştırma fonlarının geliştirilmesi de gerekmektedir. İki ülke arasında yüksek öğretimde öğrenci yetiştirme ve değişimi için burslu programlar geliştirilmesi de çok yararlı sonuçlar ortaya koyacaktır.

100. yılın anısına Türkiye'ye Beyaz Rus Göçü olgusunu ve Türkiye-Rusya İlişkilerini konu alan uluslararası sempozyumlar, bu alandaki araştırma sonuçlarını paylaşmaya aracılık edeceği gibi, iki ülke arasında bilimsel iş birliğini geliştirmeye de katkı sağlayacaktır. Bu uluslararası sempozyumları Türk ve Rus tarafı birlikte organize edebilirler. 2020-2023 yıllarında biri Türkiye'de diğeri Rusya'da olmak üzere iki ayrı uluslararası sempozyum, bilimsel ve akademik iş birliğini yansıtan önemli organizasyonlar olabilir. Türkiye ve Rusya'daki üniversiteler ve bilimsel kurumlar bünyesindeki uluslararası dergiler, özel çağrıda bulunarak, 100. Yıldönümü anısına "Türkiye-Rusya İlişkileri" ya da "Beyaz Rus Göçü ve Türkiye" teması ile özel sayılar da hazırlayabilirler.

> *"...Türkler fakirdiler. Fakat Rus Kolordusu mensupları her zaman kendi "kardeşlerini" (Kardeş kelimesi Rusça metinde Türkçe yazılmıştır) ve onların iyi niyetlerini hiçbir zaman unutmadılar. Türkler Rus aileleri evlerine kabul ettiler. Çok yardımcı oldular. Rusların yerleşmeleri için yurtlar oluşturdular. Bazı camileri, hanları, okulları Ruslar için düzenlediler. Hatta bazı günler kutlamalar için camilerini bile bizlere (Ruslara) açtılar."*[11]

11 Gelibolu Almanağı, Russkie V Gallipoli; Sbornik Stateĭ, Posviashchennyĭ Prebyvaniiu 1-Go Armeĭskago Korpusa Russkoĭ Armiĭ V Gallipoli (Russkoi Armii V Gallipoli), Edit. V. F. Baumgarten, Berlin, 1923.

> *"İkinci vatanımızdayız. Gözyaşları ve umutsuzlukla kıyılarına ayak bastığımız Türkiye'de sıcak bir dostlukla karşılaştık. Türk dostlarımız acılarımızın dinmesi için ellerinden geleni yaptılar. Bu konuksever topraklar bizi bir kardeş kucağı gibi sardı ve ısıttı. ... Bu nedenle kardeşçe şükranlarımızı ve yine kardeşçe elvedamızı lütfen kabul edin..."* [12]

Rusların Gelibolu'da ilk öğrendiği kelimelerden biri, Gelibolululara seslenirken kullandıkları 'kardeş' kelimesi olmuştur. 'Gelibolu Kardeşliği'ni yaşatmak ve geleceğe taşımak için günümüzde başvurulacak yeni araçlar bulunmaktadır. Bilindiği gibi belediyeler arasında uluslararası kardeş şehir protokolleri, ülkeler ve toplumlar arasında iş birliği ve ilişkiler geliştirilmesine büyük katkılar sağlamakta; kamuoyunda da büyük ilgi uyandırmaktadır. Rusya ile Türkiye'nin çeşitli belediyeleri arasında mevcut kardeş şehir anlaşmaları, 100. Yıldönümü sürecinde yeniden ele alınabilir. 2018 yılı itibariyle, Türkiye ile Rusya arasında 31 kardeş şehir protokolü bulunmaktadır. Türkiye'ye yönelen Beyaz Rus göçünün 100. Yıldönümünde Gelibolu, Çanakkale, İstanbul ile Rusya'nın Beyaz Rus tarihi içinde önem taşıyan kentleri-arasında yapılacak kardeş şehir anlaşmaları, iki ülke arasında işbirliğine ivme kazandıracaktır. Bu süreci önemli bir fırsat olarak görerek mevcut kardeş şehir ilişkilerini canlandırmak, etkin ve verimli kardeş şehir ilişkileri geliştirmek de çok yararlı olacaktır.

Çanakkale, 'Barış Kenti'olarak bir marka şehir özelliği kazanmıştır. "Barış" teması içinde 'Gelibolulu Ruslar' için de yer açılarak, Çanakkale turizmine yeni bir hedef ve yön kazandırılabilir. Gelibolu ve Çanakkale'de 100. Yıldönümü anısına ortaklaşa düzenlenecek maraton koşusu, sanat festivalleri, resim ve fotoğraf sergileri, konserler, bisikletli ve motosikletli Gelibolu yarımadası turları, Türkiye ile Rusya arasında kültürel ilişkilere büyük katkılar sağlayacaktır. Bilindiği gibi, Beyaz Rusların Gelibolu yaşamında spor faaliyetlerine özel bir önem verilmişti. İlk futbol takımları 1921 yılı Mart ayında ortaya çıkmaya başlamıştı. Kolordu bünyesinde bu dönemde oluşturulan futbol takımlarının sayısı 23'ü bulmuştu. Nitekim 30 Mart 1921'de tüm futbol takımlarının katılmasıyla I. Kolordu Kupası maçları düzenlenmişti. Çok renkli geçen bu karşılaşmaları Türkler ve Senegallilerin de izlediğini Rusça kaynaklardan öğrenmekteyiz. 1921 yılı Temmuz ayında düzenlenen I. Kolordu atletizm müsabakalarına ise 220 atlet katılmıştı. Uluslararası kuralların göz önünde tutulduğu bu müsabakalarda 100 m. ve 1500 m. koşuları, uzun atlama, yüksek atlama, sırıkla yüksek

12 Farewell Istanbul. Babok ve Oğlu Matbaası (Imprimerie Babok Et Fils), Eds. Bournakine, Minty, Ratimoff, Valery; Katkıda Bulunanlar: Lawford Childs, Pierre Le Goff, Louis De Grati, L. Heck, G. Hungtington, L. Konoring, J.Korvatzky, Gilberto Primi, L. Nahoum, J.D. Quirk, Regina, Harry Sandlin, Savada, Albert Stevens, A. Tchebytcheff, Wsevolod De Vogt, Boris Vedoft, İstanbul, 1924.

Tablo 1. Türkiye'nin Rusya'daki kardeş şehirleri (protokol tarih sırasına göre)

Sıra No	Türkiye	Rusya	Bakanlık Onay Tarihi
1	Samsun (Havza)	Maykop-Koşehabl	18.07.1997
2	İstanbul (Büyükşehir)	St.Petersburg	19.02.2001
3	Trabzon (Merkez)	Krasnodar	22.08.2001
4	Antalya (Kemer)	Krasnogvardeyski	21.02.2003
5	Antalya (Türkler)	Zelenogorsk	15.10.2003
6	İstanbul (Eyüp)	Krasnogvardeyski	01.11.2004
7	İzmir (Gaziemir)	Volvograd	23.09.2005
8	Antalya (Kemer)	Yoşkar Ola	24.11.2005
9	Denizli (Merkez)	Samara	20.01.2006
10	Çanakkale (Gelibolu)	Puşkin (St.Petersburg)	18.07.2006
11	İzmir (Büyükşehir)	Volgograd	07.08.2006
12	İzmir (Çeşme)	Moskova – Serpukhov	09.07.2007
13	Samsun (Büyükşehir)	Novorossisk	28.09.2007
14	Muğla (Armutalan)	Klımovsk	09.07.2008
15	İstanbul (Güngören)	Kayakent	07.11.2008
16	Karabük (Safranbolu)	Elabuga	27.01.2009
17	Bursa (Büyükşehir)	St.Petersburg	19.01.2010
18	Erzurum (Yakutiye)	Serpukhov	08.02.2011
19	Amasya (Hamamözü)	Bol'shoy Kıchmay (Krasnodar ey.)	05.10.2011
20	Sakarya (Büyükşehir)	Yaroslavl	26.10.2011
21	Trabzon (Merkez)	Sverdlovsk bölgesi Yekateringburg	05.01.2012
22	Denizli (Akkent)	Kaluga vilayeti Jukov ilçesi	14.02.2012
23	Gaziantep (Büyükşehir)	Ufa	23.07.2012
24	Mersin (Büyükşehir)	Ufa	23.07.2012
25	Adana (Ceyhan)	Belorechensky	03.09.2012
26	Antalya (Demre)	Kronstadt	14.12.2012
27	Antalya (Büyükşehir)	Vladimir	08.03.2013
28	Antalya (Büyükşehir)	Omsk	08.03.2013
29	Antalya (Alanya)	Murmansk	09.06.2014
30	İzmir (Çeşme)	St.Petersburg	25.09.2014
31	Ankara (Büyükşehir)	Moskova	27.10.2015

Kaynak: Dış İşleri Bakanlığı ve İç İşleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Kardeş Kent İstatistikleri.

atlama, cirit atma, disk atma, çekiç atma müsabakalarıyla, yüzme, kule atlama, su topu gibi su sporları da yer almaktaydı.[13] 1921 yılında Gelibolu'da yapılan futbol turnuvalarını günümüzde yeniden hatırlamak oldukça etkileyici olacaktır. Bu kapsamda Türkiye ve Rusya'nın tanınmış futbol takımları arasında Çanakkale ve İstanbul illerinde düzenlenecek '100 Yıl Dostluk Kupası Şampiyonası' konuya dünya ölçeğinde ilgi çekecektir. Atletizm yarışmaları ve su sporları turnuvaları da yine 100. yıldönümü etkinlikleri kapsamında düzenlenebilir. Bu vesile ile gerçekleştirilecek uluslararası organizasyonlar Türkiye ve Rusya arasında gelişen iş birliğini dünyaya tanıtmaya yardımcı olacağı gibi, savaş dönemlerinin trajedisinin ve barışın paha biçilmez kıymetinin bir kez daha anlaşılmasına Gelibolu üzerinden katkıda bulunacaktır.

***Foto**ğraf 14. Kolordu Atletizm Okulunun Gelibolu'daki antrenmanlarından görünüm.*

Gelibolu Rus anıtının hemen yanında, daha çok geçmişe ait fotoğrafların ve anı defterinin yer aldığı küçük bir salon bulunmaktadır. Ne yazık ki burası geçmişe çeşitli materyallerle zenginleştirilmeyi beklemektedir. Bunun için St. Petersburg ve Moskova'daki askerî müzeler 100. yıl dönümü dolayısıyla Gelibolu'da ve Çanakkale'de, 'Gelibolulu Ruslar'a ait dönem eşyaları ve materyallerinden oluşan bir sergi açabilir. Bu sergi 2020-2023 döneminde İstanbul, Antalya ve Ankara'da tekrarlanabilir.

100. Yıldönümü kapsamında, Rusya ile Türkiye'nin önemli ulusal bayramlarında karşılıklı heyetlerin kutlama ziyaretleri ve düzenlenecek kutlama etkinlikle-

13 Süer, A. "Gelibolu'da Ruslar" *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, 1987, sayı 199, s. 336.

ri iki ülke arasında dostluk ve etkileşimi artıracaktır. Tarım, sanayi, turizm ve eğitim alanlarında Rusya ve Türkiye'de karşılıklı düzenlenecek ortak sergi ve fuarlar da toplumları güncel bilgilendirmeye yardımcı olacaktır. Sergi ve fuarlar aynı zamanda sektörler arası iş ortaklıklarını, ticaret ilişkilerini geliştirmeyi destekleyecek; eğitim ve akademik alanlarında karşılıklı talep artışını teşvik edecektir.

'Rusların Türkiye Gurbeti', tarihsel süreçte toplumlarımızı kültürel olarak yakınlaştıran, günümüzde hatırlanması gereken ortak noktalarımızdan biridir. 2020'de Türkiye ve Rusya'nın ortak gururunu temsil eden Gelibolu kardeşliği ve dayanışmasının 100. yıl dönümü anılmaya başlanacaktır. Gelibolu-100. yıldönümü teması için oluşturulacak etkinlik takvimi, Kasım 2020 ile Mayıs 2023 tarihlerini kapsayabilir. Çünkü Beyaz Ruslar Gelibolu'ya ilk olarak 1920 yılı Kasım ayında gelmiş; son kafile de Mayıs 1923'te Gelibolu'dan ayrılmıştı. Dolayısıyla, 2020-2023 yıllarını kapsayan 4 yıllık bir dönem önümüzde uzanmaktadır. Bu süreçte, Türkiye-Rusya ilişkilerinde tarihsel olarak kucaklaşma ve dayanışmayı temsil eden Gelibolu'ya odaklanan çalışmalar, kültürel iş birliğini çok ileri seviyelere taşıyacaktır.

Koşulların sıklıkla değiştiği dünyamızda iyi komşuluk konuları her zaman özel bir önem taşımıştır. Birbirine komşu ve farklılıklara sahip ülkeler tarihlerine dönüp bakacak olduklarında birleştirici ortak noktalar bulmaları mümkündür. Rus Ordusunun Gelibolu'daki yaşamı ve onun ardından gelişen süreçler farklı etnik grupların, farklı kültürlerin ve dinlerin mensuplarının insani işbirliği için bir araya gelebildiğini kanıtlamıştır. Bizler de günümüzde Avrasya'nın iki büyük ülkesinde toplumları yakınlaştıran ortak noktaları ortaya çıkarmanın gayretini göstermeliyiz. Geçmişte Gelibolulular, yani hem yerel sakinler hem de Beyaz Ruslar bizlere insani dayanışma konusunda iyi bir örnek oluşturdular. Ulusal tarihimizin gurur verici Gelibolu sayfaları birlikte neleri başarabileceğimiz konusunda Türkiye ve Rusya gençliğine de yol gösterici ve ilham verici olacaktır.

Farklı kültürlere, dinlere, milliyetlere mensup insanlar ihtilafsız bir şekilde nasıl bir arada yaşayabilir? Zor zamanlarda yardımlaşma ve merhamet ile en büyük güçlüklerin üstesinden nasıl gelinebilir? Bir zamanların Gelibolulular bu soruların yanıtlarını başarıyla vermiş ve böylece Türkiye Rusya toplumları arasında "Gelibolu Kardeşliği" doğmuştur. Bu kardeşliğin sembolü olarak Gelibolu'da 2008 yılında yeniden inşa edilen Rus anıtı, Türkiye ve Rusya gibi Avrasya'nın iki önemli ülkesinin iyi komşuluk ilişkilerini yansıtmaktadır. Tarihte iki ülke arasında kardeşliğin temelinin atıldığı Gelibolu, günümüzde Türkiye ile Rusya'nın yeni buluşma mekânını temsil etmektedir.

Kaynakça

Aliağaoğlu, A. (2008). "Savaş Alanları Turizmi İçin Tipik Bir Yer: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı", *Milli Folklor,* Sayı:78.

Atay, L. (2010). "Savaş Alanları ve Turizmi", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.*

Çalışkan, V. ve İbrahimov, A. (2006). "A New Factor for the Touristic Potential of Çanakkale: White Russians in Gallipoli", International Çanakkale Congress, 17-19 March, İstanbul. pp.425-434.

Çalışkan, V. (2017). "A Historical Example of Solidarity Which Must Be Remembered İn Russo-Turkish Relations: The Compulsory Stay of White Russians Abroad İn Gallipoli (1920-1923)", in: Recent Developments İn Sociology And Social Work, Georgeta Rata / Mehmet Ali Icbay / Hasan Arslan (Eds.), Eds., E-Bwn, Polonya.

Çalışkan, V.; Braslavsky, R.; Kozlovskiy, V.; Lomonosova, M. (2018). "A Helpful Perspective to Strengthen the Tourısm Relation between Turkey and Russia: Social and Cultural Convergence", XVIII. European Conference on Social And Behavioral Sciences, Bucharest, Romania, 5-7 September.

İbrahimov, A.; Çalışkan, V.; Soykan, F. (2009). Gallipoliyskiy Krest Russkoy Armii (Rus Ordusu'nun Gelibolu Kaderi) ss.387-394, (Rusça), Rusya Ulusal Gurur Merkezi, Sibirskaya Blagozvonnitsa Yayınevi, Moskova.

Gelibolu Almanağı, (1923). Russkie V Gallipoli; Sbornik Stateĭ, Posviashchennyĭ Prebyvaniiu 1-Go Armeĭskago Korpusa Russkoĭ Armiĭ V Gallipoli (Russkoi Armii V Gallipoli), Edit. V. F. Baumgarten, Berlin. (Eklerle yeniden baskısı 2009, Sibirskaya Blagozvonnitsa Yayınevi, Moskova).

Farewell Istanbul (1924). Eds. Bournakine, Minty, Ratimoff, Valery; Katkıda Bulunanlar: Lawford Childs, Pierre Le Goff, Louis De Grati, L. Heck, G. Hungtington, L. Konoring, J.Korvatzky, Gilberto Primi, L. Nahoum, J.D. Quirk, Regina, Harry Sandlin, Savada, Albert Stevens, A. Tchebytcheff, Wsevolod De Vogt, Boris Vedoft; Babok ve Oğlu Matbaası (Imprimerie Babok Et Fils), İstanbul.

Sputnik Türkiye, (2019). "FSB Yeni Verilerini Açıkladı: Türkiye'yi 2018'de Neredeyse 6 Milyon Rus Ziyaret Etti", **https://Tr.Sputniknews.Com/Rusya/201902231037831195-Fsb-Turkiye-Ruslarin-En-Cok-Gittigi-Ulke-Oldu/ [Erişim: 26.02.2019].**

Süer, A. (1987) "Gelibolu'da Ruslar" *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Sayı 199, s. 315-355, Ankara.

EK

Gelibolu'da Defnedilen I. Kolordu Mensupları

EK. Gelibolu'da Defnedilen I. Kolordu Mensupları

No	İsim	Ölüm Tarihi
1	Yuriy Dmitriyeviç Abaşidze	10.06.1921
2	Vadim Aleksandroviç Aleksandrovski	09.11.1921
3	Georgiy Aleksandrov	18.12.1920
4	Aleksandra İvanovna Alekseyeva	15.06.1921
5	İgnatiy Alekseyenko	03.11.1921
6	Aleksandr Nikolayeviç Andryuşenko	15.02.1921
7	Vasiliy Feodoroviç Anikiyenko	20.02.1921
8	Aleksandr Antoniyev	11.03.1921
9	Mihail Alekseyeviç Apatsanov	08.03.1921
10	İvan Efimoviç Akraşev	10.10.1921
11	Andrey Aratamonov	20.08.1921
12	Dimitriy Semeonoviç Astapenko	19.12.1921
13	Peter Hristoforoviç Aue	17.03.1921
14	Vadim Mihayloviç Afanesyev	10.12.1921
15	Leonid Arkadieviç Babadaglı	01.08.1921
16	Arkadiy Babaşko	14.09.1921
17	Stefan Stepanoviç Babyev	02.02.1921
18	Nikolay İvanoviç Baybakov	06.10.1921
19	Timofey Vasilyeviç Barakşev	24.01.1921
20	Gerasim Bousov	01.10.1921
21	Mihail Trofimoviç Bogutski	01.01.1921
22	Kalenik Zaharyeviç Boyko	16.03.1921
23	İvan Bokov	17.12.1920
24	Georgiy Mitrofanov Borovitski	09.01.1921
25	Dimitriy Borşçev	28.01.1921
26	İvan Boçkov	19.10.1921
27	Yevgeniy Buga	--
28	Trofim Mitrofanoviç Bugay	--
29	Aleksey Bukreyev	28.07.1921
30	İlya Maksimoviç Bulava	14.12.1920
31	Aleksey Vasilyeviç Bulgakov	05.08.1921
32	İvan Burayev	14.02.1921
33	Georgiy Burakov	03.01.1921
34	Nikolay Genrihoviç Burger	02.02.1921
35	Dmitriy Burtsev	18.02.1921
36	Daniil İvanoviç Bednıy	05.05.1921
37	Aleksandr İvanoviç Belagolovski	12.08.1921
38	İlya Matveyeviç Belikov	04.08.1921
39	Pavel Vasilyeviç Belavski	16.02.1921
40	Nina Grigoryevna Belyaykina	15.05.1921
41	Nikolay İvanoviç Valetarski	16.02.1921
42	Pötr İvanoviç Varuşilin	21.01.1921
43	İvan Vasilyeviç Vaskovski	05.05.1921
44	Sergey Vasilyeviç Veatistov	24.09.1921
45	Kondrad İlyiç Veliçka	30.01.1921
46	İvan İllarionoviç Vernigora	30.04.1921
47	Eduard Ernestoviç Vissar	24.03.1921
48	Nikolay Petroviç Vihrov	18.02.1921
49	Vera Vasilyevna Voeykova	15.12.1921
50	Sergey Voronoviç	11.08.1921
51	Grigoriy Venikov	02.07.1921
52	Anatoliy Konstantinoviç Gayevski	08.03.1921
53	Olga Gamarkova	14.02.1921
54	İrına Vladimirovna Geymanovskaya	27.08.1921

No	İsim	Ölüm Tarihi
55	Yakov Genrihoviç Georg	16.02.1921
56	Valerian Gerasimoviç Faddeyev	19.09.1921
57	Födor Arseniyeviç Gerusya	25.12.1920
58	Nikolay Aleksandroviç Gerhen	25.10.1921
59	Sergey İvanoviç Gladki	23.02.1921
60	Sergey İvanoviç Golovin	16.11.1921
61	Afanasi Golubev	30.08.1921
62	Polina Demyanovna Gomanova	03.09.1921
63	Nikolay İvanoviç Gonçarenko	01.03.1921
64	İvan Sergeyeviç Gorbunov	18.02.1921
65	Andrey Goryaçev	24.09.1921
66	Ernest İosifoviç Groboviç	28.02.1921
67	Mihail Konstantinoviç Grakov	14.09.1921
68	Karl İvanoviç Graf	09.01.1921
69	Georgiy Grekov	03.10.1921
70	Pötr Grodeskul	13.09.1921
71	Vladimir Feodoroviç Gudkov	12.03.1921
72	Nikolay Gusev	30.12.1920
73	Andrey Daniiloviç Danilov	19.09.1921
74	Georgiy Adamoviç Danişevski	05.05.1921
75	Viktor Debu	..10.1921
76	Konstantin Yakovleviç Denisov	10.12.1921
77	Feodosiy İvanoviç Danişev	20.04.1921
78	Nikolay Vasilyeviç Derov	28.07.1921
79	Ogannes Aleksandroviç Djaginov	01.06.1921
80	Boris Djanuyev	09.07.1921
81	Pötr Dzeha	20.01.1921
82	Viladimir Georgiyeviç Dikov	05.03.1921
83	Anatoliy Stepanoviç Dovjenko	23.01.1921
84	Mihail Mihayloviç Dadonov	15.09.1921
85	Yulian Doroşkevic	12.02.1921
86	Vasiliy Nikolayeviç Dragun	25.05.1921
87	Vasiliy Drovetski	14.08.1921
88	Nikolay Vasilyeviç Dukaki	--
89	Aleksandr Dyaçkov	15.02.1921
90	İvan İvanoviç Yevreinov	28.09.1921
91	Mihail Mihayloviç Yerogin	01.03.1921
92	Boris Feodoroviç Yerofalov	10.01.1921
93	Pötr Feodoroviç Yeskov	22.09.1921
94	Pötr Grigoryeviç Efremov	14.09.1921
95	Aleksandr Aleksandroviç Jişenko	09.03.1921
96	Feodor Mihayloviç Zamotayev	03.01.1921
97	Yevgeniy Zaharoviç Zaharov	26.06.1921
98	Hristina Vasilyevna Zdaneviç	28.01.1921
99	Feodor Feodoroviç Zeyts	12.09.1921
100	Sergey Petroviç Zemlanski	12.01.1921
101	Georgiy Mitrofanoviç Zemtsev	20.01.1921
102	Aleksandr Yevgenyevç Zimin	18.07.1921
103	Vsevolod Dmitriyeviç Zinovyev	01.01.1921
104	Polina Vasilyevna İvanova	21.05.1921
105	İvan Feodoroviç İvanov	12.12.1921
106	Yakov Nikolayeviç İvanov	29.11.1921
107	Panteleymon İvanov	24.12.1920
108	Nikanor Mihayloviç İvaşkeviç	19.11.1921
109	Pötr İzmailov	02.01.1921

No	İsim	Ölüm Tarihi
110	Aleksandr Andreyeviç İskra	13.10.1921
111	Stefan Mihayloviç İtsenko	25.02.1921
112	Valerian Feodoroviç Kovert	10.10.1921
113	Varvara Vasilyevna Kalaşnikova	28.11.1921
114	Luka Vasilyeviç Kalegayev	07.04.1921
115	Kalina Pastuhov	14.10.1921
116	Viktor Pavloviç Kalmıkov	06.01.1921
117	Vladimir İvanoviç Kamkin	28.04.1921
118	Vladimir Aleksandroviç Kaplinski	19.02.1921
119	Sergey Grigoryeviç Kapusta	08.03.1921
120	Mihail İlyiç Karakurçi	28.03.1921
121	Sergey Karasev	01.12.1920
122	Yakov Kerber	20.01.1921
123	Emiliy Feodoroviç Kilius	09.02.1921
124	Aleksey Lvoviç Kimbar	20.01.1921
125	Kiselöv	30.06.1921
126	Nikifor Dmitriyeviç Kintriç	14.08.1921
127	Vasiliy Vasilyeviç Kleymenov	29.04.1921
128	Orest Klepatski	25.06.1921
129	Vadim İvanoviç Klimov	20.09.1921
130	Gennadiy Feodoroviç Klimov	14.03.1921
131	Aleksandr Romanoviç Kobzev	02.02.1921
132	Vladimir İvanoviç Kolesnikov	16.02.1921
133	Valerian Aleksandroviç Kolokolov	19.02.1921
134	Daniil İvanoviç Konolov	17.12.1920
135	Mihail Daniiloviç Kononenko	25.02.1921
136	Foma Osipoviç Konotop	17.02.1921
137	Georgiy Stepanoviç Konstantinov	--
138	İvan Stepanoviç Korotkov	15.02.1921
139	Boris Nikolayeviç Kotasonov	04.03.1921
140	Konstantin Korlakov	22.05.1921
141	Yevlampiy Kotelnikov	17.12.1921
142	Vasiliy Kotsarenko	11.09.1921
143	İvan Krasnokutski	02.12.1921
144	Loggin Mihayloviç Krasnitski	10.01.1921
145	Aleksandr Andreyeviç Kreyterer	09.09.1921
146	Kir Nikolayeviç Krıştofoviç	01.01.1921
147	Kir Kiroviç Krıştofoviç	04.01.1921
148	Mihail Nikolayeviç Kuzminov	30.06.1921
149	Yevgeniy İvanoviç Kulayev	08.02.1921
150	Nikolay Sergeyeviç Kuliniç	12.02.1921
151	Yakov Mihayloviç Kulvander	13.07.1921
152	Pavel Lobinski	20.08.1921
153	Mihail Lavrovski	15.07.1921
154	Yefim Mironoviç Lazarev	01.10.1921
155	Nikolay Maksimoviç Lapşin	28.07.1921
156	Boris Nikolayeviç Laşkov	29.12.1920
157	Vasiliy Afinogenoviç Levitski	01.10.1921
158	Aleksandr Feodoroviç Lebed-Grişenko	15.06.1921
159	Valentin Vladimiroviç Lebedev	15.12.1920
160	İvan Alekseyeviç Lebedev	27.11.1921
161	Pötr Lipski	07.09.1921
162	Vasiliy Lihoşerstov	05.12.1920
163	Aleksandr Nikanoroviç Lobzin	09.03.1921
164	Vasiliy Antonoviç Lyah	05.03. 1921

No	İsim	Ölüm Tarihi
165	Stepan İvanoviç Lyaşçenko	29.12.1920
166	Vsevolod Stanislavoviç Lubomirski	02.01.1921
167	Nikolay Nikolayeviç Lyubomudrov	04.02.1921
168	Anatoliy Ludvey	16.12. 1921
169	Aleksandr Moiseyeviç Makaruhi	28.09.1921
170	Mihail Malofeyev	05.08.1921
171	Dimitriy Mihayloviç Mandrıkin	---
172	Nina Manşteyn	03.06.1921
173	Nikolay Markov	03.07.1921
174	Timofey İgnatyeviç Marçenko	20.12.1920
175	Aleksandr Maryin	01.09. 1921
176	İvan Matrosov	10.01.1921
177	Mihail Viktoroviç Melenevski	27.12.1920
178	Georgiy Pavloviç Melnikov	11.12.1920
179	Georgiy Aleksandroviç Melnikov	04.01.1921
180	İvan Agapyeviç Melnik	26.09.1921
181	Nestor Mikulin	---
182	Boris Aleksandroviç Miller	14.01.1921
183	Mihail Yakovleviç Minakov	24.12.1921
184	İvan İvanoviç Mitko	03.03.1921
185	İvan Yakovleviç Mityagin	29.05.1921
186	Andrey Mihayloviç Mihaylov	01.10.1921
187	Andrey Mihaylov	14.09.1921
188	Yakov Pavloviç Malçanov	14.04.1921
189	Aleksandr Vasilyev Monaf	08.02.1921
190	Artemiy Antonoviç Morozov	06.09.1921
191	Anatoliy Sergeyeviç Nelidov	03.06.1921
192	Leonid Leonidoviç Neyelov	28.08.1921
193	Konstantin Nikitin	04.01.1921
194	Aleksandr Nugis	24.08. 1921
195- 211	Bilinmeyen Mezarlar	
212	Sergey Pavloviç Oje de Renkur	18.12.1920
213	Stanislav Boleslavoviç Olşevski	18.06.1921
214	Vladimir Nikolayeviç Opuhovski	12.02.1921
215	Pötr Orlov	18.05.1921
216	Boris Alekseyeviç Osteletski	09.08.1921
217	Pavel Pavloviç Oster	13.08.1921
218	Nikolay Nikolayeviç Ostrovslavski	09.08.1921
219	Eduard Oçakov	21.05.1921
220	Dmitriy Pavlov	29.01.1921
221	Grigoriy İvanoviç Pançenko	02.09.1921
222	İvan Parfutski	20.10.1921
223	Edmund Fridrihoviç Passeyn	15.02.1921
224	Mihayil Pavloviç Petraşçuk	02.10.1921
225	Pavel İvanoviç Petrenko	04.12.1921
226	Nina Petrova	30.05.1921
227	Mihail Pavloviç Petrov	19.06.1921
228	İgor Stepanoviç Platonov	26.02.1921
229	Taisiya Semyonovna Pleşçenko	01.09.1921
230	Pötr Pavliyenko	16.09.1921
231	İoakim Feodoroviç Podgornıy	26.01.1921
232	Boris Vladimiroviç Pokusov	16.02.1921
233	Poltavski	16.02.1921
234	Vladimir İvanoviç Popov	07.03.1921
235	Feodor Popov	13.09.1921

No	İsim	Ölüm Tarihi
236	Popov	29.08.1921
237	Aleksandr İvanoviç Prokopets	25.01.1921
238	Dimitriy Pişvanov	08.05.1921
239	Broneslav Rayevski	17.05.1921
240	Karl Karloviç Rauş	15.01.1921
241	Korniliy Reyter	24.09.1921
242	Dimitriy Eduardoviç Rings	01.01.1921
243	Mihail İvanoviç Ritov	30.01.1921
244	Feliks Rihter	17.03.1921
245	Vladimir Mihayloviç Ritsk	31.08.1921
246	Lev Vladimiroviç Rozalion-Soşalski	11.03.1921
247	Nikolay Romanenko	27.07.1921
248	Aleksey Feodoroviç Rotkeviç	01.01.1921
249	Pavel Platonoviç Rosnitski	29.08.1921
250	Nikolay Rukin	25.06.1921
251	Zinaida Georgiyevna Runge	21.12.1921
252	Nikolay Metveyeviç Rusinov	17.04.1921
253	Viktor Leonidoviç Rutkovski	23.03.1921
254	Aleksandr Nikitiç Rıltsov	16.12.1921
255	Aleksey Andreteviç Ryabin	19.06.1921
256	Filip Gavriloviç Ryazantsev	09.01.1921
257	Pötr Nikitiç Sayenko	03.07.1921
258	Stepan Sapegin	01.01.1921
259	Karan Sarbiyev	31.03.1921
260	Avksentiy Gerasimoviç Svetliçnıy	20.06.1921
261	Kanstantin İvanoviç Sergeyev	31.07.1921
262	Pavel Semenov	01.11.1921
263	Sergey İvanoviç Sirotin	29.01.1921
264	Vsevolod Vsevolodoviç Skarjinski	16.01.1921
265	Nikolay Dmitriyeviç Skvortsov	..01.1921
266	Kiril İvanoviç Skibin	15.03.1921
267	Anatoliy Skorohod	04.01.1921
268	İvan Slinko	09.09.1921
269	Aleksandra Smirnova	21.04.1921
270	Nikolay Yevgenyeviç Smolenski	04.06.1921
271	Vladimir Sergeyeviç Smıkov	25.12.1920
272	Viktor Vasilyeviç Snegura-Snegurov	14.09.1921
273	Valentin Feodoroviç Sobolev	16.03.1921
274	Aleksandr Yevdokimov Stalnyük	11.02.1921
275	Viktor İvanoviç Starşinov	10.05.1921
276	Boris Vladimiroviç Stebelski	12.02.1921
277	Dimitriy Stehin	04.12.1920
278	Vsevelod Strepkov	13.06.1921
279	Gerasim Aleksandroviç Sumarokov	04.08.1921
280	Georgiy Georgiyeviç Sundman	18.01.1921
281	Mihail Konstantinoviç Suhin	13.12.1920
282	Arhip Suhomlinnov	16.04.1921
283	Lev Arkadyeviç Severyanov	19.01.1921
284	Anton Dorofeyeviç Sısa	12.12.1920
285	Georgiy İlyiç Tereşçenko	31.05.1921
286	Pötr Sergeyeviç Terpilovski	03.03.1921
287	Yevgeniy İvanoviç Timofeyev	13.06.1921
288	Yuriy Timofeyev	14.06.1921
289	İvan Georgiyeviç Timçenko- Yareşçenko	20.06.1921
290	Gergardt Petroviç Tissen	--

No	İsim	Ölüm Tarihi
291	Pötr Polikarpoviç Tkalenko	05.01.1921
292	Sergey Nikolayeviç Tolmaçev	14.05.1921
293	Vasiliy Nikolayeviç Tomaşevskiy	02.01.1921
294	Taisiya Alekseyevna Tarnovskaya	14.08.1921
295	Vera Pavlovna Troitskaya	24.12.1920
296	Mihail Mitrofanoviç Tukalo	24.02.1921
297	Semeon Semeonovoviç Turşu	23.12.1920
298	Yemelyan Feodosiyeviç Udaltsov	08.01.1921
299	Georgiy Aleksandroviç Ukşe	24.12.1920
300	Aleksey Leonidoviç Uspenski	19.12.1920
301	Boris Germanoviç Farski	24.12.1920
302	İrına Feodorova	02.06.1921
303	Aleksandr Sergeyeviç Fedosyev	10.08.1921
304	Yevgeniy Vladimiroviç Feldman	04.01.1921
305	Mihail Konstantinoviç Filipp	04.02.1921
306	Vladimir Vladimiroviç Foşyanski	16.02.1921
307	Yogan Avgustoviç Frank	21.01.1921
308	Konstantin Yevgenyeviç Freyd	02.08.1921
309	Sergey Frolov	03.03.1921
310	Yuriy Nikolayeviç Fursov	06.06.1921
311	Vasiliy Nikolayeviç Hlebodarev	20.01.1921
312	Dmitriy Yakovleviç Horoşkov	12.02.1921
313	İvan Petroviç Hridenko	06.06.1921
314	Andrey Çartorijski	14.02.1921
315	Pavel Georgiyeviç Çarugin	13.02.1921
316	Konstantin Dmitriyeviç Çaruhin	10.01.1921
317	Andrey Lukyanoviç Çerkaşın	06.04.1921
318	Vasiliy Alekseyeviç Çernişev	24.11.1921
319	Viktor İvanoviç Çernişev	16.11.1921
320	Arkadiy Çubarov	30.01.1921
321	Aleksandr Çub	13.09.1921
322	Giorgiy Konstantinoviç Tsarukov	13.12.1921
323	İvan İvanoviç Tseyger	20.12.1921
324	Yuriy Tsitsura	24.10.1921
325	Semyon Grigoryeviç Şalamov	02.12.1920
326	Aleksey Şevçenko	30.04.1921
327	Nikolay Andreyeviç Şeftsov	28.09.1921
328	Sergey Aleksandroviç Şeremetov	15.08.1921
329	Anton Meyngardoviç Şifner-Markeviç	09.01.1921
330	İvan Andreyeviç Şklyarevski	07.08.1921
331	Vasilly Şmidt	21.12.1920
332	Pötr Şinyakin	04.06.1921
333	Robert İvanoviç Şrott	15.03.1921
334	Nikolay İvanoviç Şelkunov	08.03.1921
335	Vladimir Georgiyeviç Şçekutin	15.06.1921
336	Konstantin Şçerbakov	15.11.1921
337	Yakov Stepanoviç Ezau	11.02.1921
338	Viktor Pavloviç Yadrintsev	25.07.1921
339	Pavel Seliverstoviç Yakovyuk	31.01.1921
340	Gleb Vladimiroviç Yakovlev	16.12.1920
341	Mihail Osipoviç Yanovski	09.08.1921
342	Kuzma Yatsenko	05.09.1921

Editörler ve Yazarlar Hakkında

Prof. Dr. Türkan OLCAY

Plovdiv "P. Hilendarski" Üniversitesi Rus Filolojisi bölümünden mezun oldu. 1997 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisans eğitimini tamamlayıp, 2002 yılında Ankara Üniversitesinden Doktorasını aldı. 2006'da Doçent, 2012'de Profesör oldu.

1994 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında çalışmakta olan OLCAY, Eskişehir Anadolu Üniversitesinde ve "L. Gumilev" Avrasya Ulusal Üniversitesinde (Kazakistan) konuk öğretim üyesi olarak görev yapmış, Sofya "Kl. Ohridski" Üniversitesi (Bulgaristan), Brno "Masaryk" Üniversitesinde (Çekya) ve Jagielonnian Üniversitesinde (Polonya) ders vermiştir. Bunun yanı sıra Orient Enstitüsü (2014, İstanbul), Columbia Üniversitesi (2016, New York), Paris-Sorbonne Üniversitesinde (2018, Fransa) ve Plovdiv "P. Hilendarski" Üniversitesinde (2019, Bulgaristan) konferans vermiştir. Uzmanlık alanları, 19. yüzyıl Rus edebiyatı, Türkiye'de Rus edebiyatı (çeviri tarihçesi ve alımlanması), Türk-Rus kültürel ve edebi ilişkiler, 1920'li yıllarda İstanbul'daki "Beyaz" Rusların sosyo-kültürel faaliyetleridir. Birçok uluslararası kongre ve sempozyumlara katılmış, yetmişin üzerinde makale ve tebliğ kaleme almış, dört telif kitap (Rusça ve Rusça Yazılı Anlatım 1; Rus Edebiyatında Doğalcı Okul, İvan S. Turgenyev, 19. yy. İlk Yarısı Rus Edebiyatı) yayımlamıştır. Türkiye'de Rus edebiyatı ve 1920'li yıllarda İstanbul'da "Beyaz" Ruslar konusundaki çalışmalarından dolayı Rusya Bilimler Akademisi "Gorki" Dünya Edebiyatı Enstitüsü, Columbia Üniversitesi Harriman Enstitüsü (ABD), "Petersburg ve Göç" Kültür Fonu, A. Soljenitsin Rus Göç Vakfı (Rusya) vb. yabancı kuruluşlar tarafından yürütülen uluslararası projelere davet edilmiştir.

İdari görevler de üstlenen Prof. OLCAY, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Leh Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanlığı (2009-2012), Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölüm Başkanlığı (2012-2015), Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanlığı (2012-2015) ile İ.Ü. Uluslararası Akademik İlişkiler Genişletilmiş Kurul Üyeliği (2014-2015) yapmıştır.

Büyükelçi Ender ARAT

Büyükelçi Ender Arat, Galatasaray Lisesi ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. 1973 yılında Dışişleri Bakanlığına girmiş ve Halep Başkonsoloslu-ğu, Buenos Aires Büyükelçiliği, Brüksel'de AB Daimi Temsilciliği, Bonn Büyükelçiliği ve Büyükelçiliği açmak üzere Kişinev'de çalışmıştır. Müteakiben Cumhurbaşkanı Özel Kalem Müdürü (1996-1998), Budapeşte Büyükelçisi (1998-2002), Başbakan'ın Dışişleri Başdanışmanı (2002-2004), Dışişleri Bakanlığında Ekonomi ve Kültür İşlerinden sorumlu Müsteşar Yardımcısı (2004-2006) ve Madrid Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. 15 Haziran 2011'de emekli olan Arat, 2013 Aralık ayından beri "Türk – Rus Toplumsal Forumu"nun Genel Sekreterliğini yapmaktadır.

Arjantin'in "Liyakat", Macaristan'ın "Yüksek Liyakat", Avrupa'yı Teşvik İspanyol Grubu'nun "Altın Haç" madalyası ve Moldova/Gagauz Özerk Yönetimi Üstün Hizmet Madalyası sahibidir.

"Dünya Türk İşadamları I. Kurultayı"nın düzenleyicisi ve kurultay kitabını yayına hazırlayan büyükelçi Arat, "Török Macaristan" ve "Türklere Güvendiler, Tarih Boyunca Türk Topraklarına Sığınanlar" kitaplarının yazarıdır. Tarih boyunca Türk topraklarına sığınanlar hakkındaki "Türkiye'ye Güvendiler" sergisi proje danışmanı ve sergi kataloğunun editörlüğünü yapan büyükelçi Arat, "Türklere Güvendiler-Ruslar" sergisinin de küratörüdür.

Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV

1949 Bakü/Azerbaycan doğumlu. 1966 -1971 Azerbaycan Devlet Üniversitesinde, Jeoloji-Coğrafya Fakültesi, Yabancı Ülkelerin İktisadi ve Siyasi Coğrafyası Bölümünde eğitim aldı. 1971'de yüksek lisansını tamamladı. 1976 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesinde Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası alanında doktorasını tamamladı. 1975 – 1978 yılları arasında öğretim görevlisi, Doktor Öğretim Üyesi olarak Azerbaycan Devlet Üniversitesi Jeoloji-Coğrafya Fakültesi, Yabancı Ülkelerin İktisadi ve Siyasi Coğrafyası Bölümünde çalıştı. 1992'de Rusya Bilimler Akademisinin Coğrafya Enstitüsü'nde Profesör unvanını aldı. Ocak 1993-Eylül 1996 yılları arasında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya bölümünde misafir öğretim üyesi olarak çalıştı, Eylül 1996-Eylül 2015 yılları arasında Çanakkale 18 Mart Üniversitesi , Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya bölümünde misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. Eylül 2015'ten itibaren Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünde 20-21 yüzyıl Rusya, Avrasya ve Merkezi-Doğu Avrupa ülkeleri dersleri veren Prof. Dr. Aydın İbrahimov'un 3 monografi kitabı, 40 kadar makalesi bulunmaktadır. 50 kadar ulusal ve uluslararası kongre vb bilimsel etkinliğe katılan Prof. Dr. Ibrahimov REBTEK (Rusya Ekonomi, Bilim ve Teknoloji Derneği) ile TURUSIA (Türkiye Rusya İşbirliği Araştırma ve Uygulama Merkezi)'nin Akademik Danışma Kurulu üyesidir. Profesör İbrahimov Rusya Beşeri Coğrafyacılar Derneği'nin Fahri Yabancı üyesi; Fransa'daki Gelibolulu Torunları Derneği'nin de Türkiye temsilcisidir.

Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN

1970 Bursa doğumlu, Bursa Erkek Lisesi mezunudur. Lisans, Yüksek Lisans ve Doktorasını İstanbul Üniversitesi'nde Beşeri ve Ekonomik Coğrafya alanında tamamlayan Çalışkan, Cağaloğlu Anadolu Lisesi ve Feyziye Mekteplerinde coğrafya öğretmenliği yaptı; Milli Eğitim Bakanlığı Coğrafya kitap yazım komisyonunda görev aldı. 2005 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde Dr. öğretim üyesi olan Çalışkan, 2012 yılında Doçent, 2017 yılında Profesör kadrosuna atandı. 2014-2016 döneminde UNESCO-Efes Alan Yönetimi Danışma Kurulu Üyesi olarak görev yapan Çalışkan'ın kültürel miras ve turizm konularında çeşitli araştırmaları bulunmaktadır. Çalışkan'ın bugüne değin sürdürdüğü araştırmalar arasında Beyaz Rusların 1920-23 yılları arasında Gelibolu'daki zorunlu misafirlik dönemi, Türkiye'nin geleneksel ilçe ve köy panayırları, Anadolu devecilik kültürü ve deve güreşleri araştırmaları öne çıkmaktadır. Çalışkan'ın kültürel miras ve turizm konularında yayınlanmış çok sayıda makalesi ve kitapları bulunmaktadır. Prof. Dr. Çalışkan, "Türkiye-Rusya Kültürel Diyaloğuna ve Ortak Kültürel Mirasa Olağanüstü Kişisel Katkılar" nedeniyle Rusya Ulusal Gurur Vakfı tarafından; "Rusya ve Türkiye Arasında Eğitim ve Kültür Alanlarında İlişkilerin Güçlendirilmesine Yaptığı Katkılar" nedeniyle Rossotrudniçestvo Federal Ajansı Türkiye Cumhuriyeti Temsilciliği tarafından "Teşekkür" belgeleriyle onurlandırılmıştır. REBTEK (Rusya Ekonomi, Bilim ve Teknoloji Derneği)'nin Yüksek İstişare Kurulu üyeliği ile Türkiye Akademik İlişkiler Komisyonu Başkanlığı görevlerini sürdüren Çalışkan, 2018 yılı Ekim ayında kurulan Türkiye Rusya İşbirliği Araştırma ve Uygulama Merkezi (TURUSIA) Müdürlüğü görevini de yürütmektedir.